SOME PAGES IN THE ORIGINAL CONTAIN FLAWS AND OTHER DEFECTS WHICH APPEAR ON THE FILM

Digitized in 2006
by
Thrinaina Informatics Ltd, Secunderabad, A.P., India.
(http://www.thrinaina.com)

From the original owned by
Sundarayya Vignana Kendram
and its partner Institutions

as part of the
British Library Endangered Archives Programme
supported by the
Lisbet Rausing Charitable Fund

Except for individual research purpose
any reproduction should be made with
written permission from the

Sundarayya Vignana Kendram,
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampally, Hyderabad - 500 044
Andhra Pradesh, India

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright laws of the United States (Title 17, United States Code) and of India (Copyright Act of 1957) govern the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material including foreign works under certain conditions. In addition, the United States extends protection to foreign works by means of various international conventions, bilateral agreements, and proclamations.

Under certain conditions specified in the laws, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that photocopy or reproduction is not to be used for any purpose other than private study, scholarship, or research. If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

These institutions reserve the right to refuse to accept a copy order if, in their judgment, fulfillment of the order would involve violation of the copyright laws of the United States or India.

సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, శ్రీపాద

రాజరాజు

రాజమహేంద్రవరము, 1944

Record no. 67

Subrahmaṇyaśāstri, Śrīpāda

Rājarāju

Rājamahēndravaramu, 1944

Record no. 67

SUNDARAYYA VIGNANA KENDRAM

1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampalli
Hyderabad – 500 044, Andhra Pradesh, India

Bibliographic Record Target

సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, శ్రీపాద, 1891-1961.
రాజరాజు / గ్రంథకర్త శ్రీపాద సుబ్రమణ్యశాస్త్రి. - 1. ముద్రణ. -
రాజమహేంద్రవరము : సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్, 1944.
16, 204 p. (1) leaf of plate. :port. ;17 cm.
Record no. 67

Subrahmaṇyaśāstri, Śrīpāda, 1891-1961.
Rājarāju / granthakarta Śrīpāda Subramaṇyaśāstri. - 1. mudraṇa. -
Rājamahēndravaramu : Sarasvatī pavar Pres, 1944.
16, 204 p. (1) leaf of plate. :port. ;17 cm.
Record no. 67

35 mm microfilm
Image placement: IA (IIA) IB IIB   Date filming began:

894.8272

సు(బ - - రాజు

25165

రాజరాజు

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

పబ్లిషర్సు: అద్దేపల్లి అండ్ కొ
సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్
రాజమహేంద్రవరము

రాజరాజు

Pandit, S. S. Sastry,
KALABHIVARDHANI PARISHAT
RAJAHMUNDRY

గ్రంథకర్త

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

రు 1/-

పబ్లిషర్స్

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్
రాజమహేంద్రవరము

అన్ని హక్కులూ
గ్రంథకర్తవి

FIRST EDITION
OCTOBER 1944

హెచ్చరిక

లిఖితరూపమైన నా అనుమతి పొందకుండా, యీనాటకం అంతా గాని కొంతగాని యెవరూ కూడా—ఎలాంటి సందర్భాల్లోనున్నూ ఆడగూడదు. ఇతరభాషలలో అనువదించగూడదు. అనుసరించనూ కూడదు. బ్రాడ్‌కాస్టింగు, స్క్రీనింగు ఇత్యాది విధంగా కూడా వుపయోగించుకోగూడదు. ఇవే కాక, కాపీరైటు చట్టం అనుసరించి దీనికి గల సమస్తస్వత్వాలూ నాకే చెందివున్నాయి. ఇందుకు వ్యతిరేకించేవారు సకలచర్యలకూ పాల్పడతారు.

౧౬-౧౦-౪౪ ఇట్లు
రాజమండ్రి శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

Vignana ... Library
No. 25165
Hyderabad-500044

Saraswathi Power Press
Printed and Published by
A. Lakshmanaswamy Naidu
Rajahmundry
No. 3387/1944

కృతిపతి విక్రమప్రభువు

మూడు సంవత్సరాల క్రిందట నేను రాజమండ్రి వెళ్లినప్పుడు శ్రీ శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిపరిచయం కలిగింది. ప్రసంగవశాత్తు ప్రబుద్ధాంధ్రలో శ్రీ శ్రీవిక్రమదేవవర్మమహారాజులుంగారిని 'తీవ్రం' గా విమర్శించామనీ అందువల్ల శ్రీవారికి చాలా కోపం వచ్చి ఉంటుందనీ శాస్త్రిగారు చెప్పారు. శ్రీవారి దృష్టిలో ఎవరూ ప్రతికూలురు కారనీ, దూషణభూషణాలను లెక్కచేయక తమకు న్యాయమని తోచినట్లు చేయడమే వారి స్వభావమనీ చెప్పాను. కాని, ఇట్టి స్వభావం సామాన్యం కాదు కనుకనూ, ప్రతికూలాభిప్రాయాలపట్ల మహారాజులకు సహనముండదు కనుకనూ నేజెప్పిన దానితో శ్రీ శాస్త్రిగారి సంశయం నివారణ కాలేదు. అపిమ్మట శ్రీవారు శ్రీశాస్త్రిగారిపట్ల చూపిన ఆదరణకాశ్చర్యపడి ఇట్టి ఔదార్యం శ్రీవారికే చెల్లిందని అన్నారు.

తమకు తోచిన అభిప్రాయం జంకులేక గట్టిగా చెప్పడం శ్రీ శాస్త్రిగారి స్వభావం. ప్రతికూలాభిప్రాయం కలవారెంత ధనికులైనా తమ నమ్మకానికి వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించి ఆత్మగౌరవం చంపుకోవడం వీరెరుగరు. దేశానికి మేలు చేకూర్చే అనేకవాదాలలో జోక్యం కలుగజేసికొని, కోడిపుంజులలాగు తగవులాడే పండితులసభల కధ్యక్షులై సాటిలేని అనుభవాన్ని పొంది ప్రతికూలాభిప్రాయాలలో కల సత్తా కనిపెట్టగలిగిన శ్రీవిక్రమదేవవర్మమహారాజులుంగారు, శ్రీశాస్త్రిగారి ఈసద్గుణాన్ని కనిపెట్టారు. విరోధులమని అనుకొన్న నీచులపట్ల ఔదార్యాన్ని చూపే శ్రీవారు, ఉన్నతాదర్శాలతో ప్రతికూలాభిప్రాయాన్ని వెల్లడిచేసే శ్రీశాస్త్రిగారివంటి శిష్టులపట్ల ఆదరము చూపడంలో ఏమీ వింతలేదు.

'అపకారికి నుపకారము నెపమెన్నక చేయువాడు నేర్పరి' అని చదువుకున్న ప్రతి ఆంధ్రునకూ తెలుసు. విరోధిని లోబరచుకొనే ఉద్దేశంతో

కృతిపతి, జయపురాధీశులు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ విక్రమదేవవర్మ మహారాజులుంగారు

విరోధి కుపకారం చేయడంలో కొంత ప్రయోజనం, కొంత నేర్పరితనం లౌకికంగా ఉంది కాని, దూషణభూషణాలతో సంబంధంలేక, మానవుని సేవయే ధర్మమని భావించి, విరోధి కుపకారం చేయడం పెద్దలు చెప్పిన ధర్మం. విరోధుల కుపకారం చేసి వారిని లోబరచుకొని, తద్వారా లౌకికంగా మేలు చేకూర్చుకొనే అవసరం శ్రీవారికి లేదు. వారి కున్న ధనంలో కొంచెం ఖర్చుపెట్టి తమ కార్యాలను చేయించుకోగలరు. కాని సాధారణంగా మిత్రులకంటె శత్రువులకే హెచ్చుగా సహాయం చేయడం శ్రీవారి స్వభావం. చాలా ఆపత్తులో ఉన్నగాని విరోధి సహాయాన్ని అర్థింపడు. తన పౌరుషం, ఆత్మగౌరవం, అసూయా చంపుకున్నగాని అర్థింపలేడు. ఈవిషయం శ్రీవారు బాగా గ్రహించారు. 'విరోధి కనుకనే మరికొంత హెచ్చుగా సహాయం చేయండి' అని వీరు తమ ఉద్యోగులకు తరచు చెప్పుతారు. అర్థించనిదే విరోధులకు శ్రీవారు సహాయం చేయడం నేనెరుగుదును. ఈవిషయమై శ్రీవారి వాక్యాలివి.

'నిందవలన జనులలో నుండు నిజమగు లోటు వెల్లడి యగును. స్తుతి వలన నది కప్పఁబడును. కనుక నిందించువారు హితు లనియు స్తుతించువా రహితు లనియు నాయాశయము. మఱియును దూషణభూషణవచనములను బెడచెవిని బెట్టి కర్తవ్యము లని భావించు కార్యములను జేయుచుండుట నా స్వభావము'

అంచేతను 'విరోధు' లన్నవారు వీరికి మిత్రులతో సమానము. ఇట్టి భావం శ్రీవారి తక్కిన దైనందిన కార్యాలలోనూ కనపడుతుంది.

అందరు జనులూ సుఖంగా ఉండడం వీరి ఆదర్శాలలో ఒకటి. ఈదినాలలో సయన్సు నేర్చుకొన్నగాని భారతపుత్రులకు ప్రపంచంలో సభ్యత కలగ దనీ, మన దేశం ఆర్థికంగా బాగుపడ దనీ, గ్రహించి, చిన్నప్పటినుండీ కావ్యాదులందు ప్రేమ కలవారై, సాహిత్యసేవ చేస్తున్నప్పటికీ సయన్సుకళాశాలకు సంవత్సరానికి లక్షరూపాయల విరాళి మిస్తూ ఉన్నారు.

వీరు తీవ్రమైన గ్రాంథికభాషావాదు లైనప్పటికీ వాడుకభాషలో నైనా మంచి గ్రంథం కనపడిన దాని ప్రచురణానికి ఆర్థికసహాయం

చేస్తారు. సాహిత్యప్రయోజనమే వీరికి ముఖ్యం కాని వాదప్రతివాదాలు ముఖ్యమైనవి కావు. ప్రతికూలుర పట్ల వీరికిగల ఉదారత ప్రతిపక్షు లగు వాడుకభాషావాదుల పట్ల కూడా కలదు.

ఒకనాడు గుంటూరులో శ్రీవారి ఎదుట ఒక ఉత్సాహి వాడుకభాషావాదాన్ని ఖండిస్తూ ఒక గ్రంథాన్ని చదివారు. తలవని తలంపుగా ఆసమయానికే వాడుకభాషలో వ్రాస్తున్న హేమాహేమీలు శ్రీయుతులు శివశంకరశాస్త్రిగారు, కృష్ణశాస్త్రిగారు, బాపిరాజుగారు, వేంకటరత్నంగారు మొదలైనవా రచ్చటికి వచ్చారు. భాషావాదం తీవ్రంగా జరిగింది. నేనూ వాడుకభాషాఖండనాన్ని ఎదిరించాను. నవ్వుతూ మావాదాన్నంతా విన్న శ్రీవారు ఆఉత్సాహితో 'అయ్యా, ప్రస్తుతపు వాదాన్ని లక్ష్యం చేయక మీకు తోచిన అభిప్రాయాలను ప్రచురించండి. వాటియం దేమైనా సారమున్న లోకం గ్రహిస్తుంది' అన్నారు. మహారాజావారు గ్రాంథికభాషావాదులు కాబట్టి నేనంత ధైర్యంగా గ్రాంథికభాషావాదాన్ని ఎదిరించినందుకు నా ఉద్యోగం కాస్తా ఆనాడు ఊడిపోతుం దని మిత్రులు భయపడ్డారు. ఆలాగు మరెక్కడో జరిగిందట. శ్రీవారి ఔదార్యాన్ని తెలిసికొనక వా రట్లన్నారు కాని ఈనాటికీ వారిదయకు పాత్రుడనై ఉద్యోగంలో ఉన్నాను.

వాడుకభాష గ్రంథస్థం కావడానికి త్రోవచూపి, సాధించిన కీ॥ శే॥ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు (కైజరెహింద్ మెడలిస్టు) శ్రీవారి హృదయనైర్మల్యాన్ని బాగా ఎరిగినందున, తమ 'సవరామేన్యుఅలును' శ్రీవారి కంకితంచేసారు—ఈగ్రంథాన్ని మద్రాసు గవర్నమెంటువారు ప్రచురించినప్పటికీ.

'రాజరాజు' వాడుకభాషలో వ్రాయబడిన గ్రంథం. సారంగధరుని పాత్రపోషణ శ్రీవారి కిష్టంలేదు. సారంగధరుడు ఉత్తమక్షత్రియు డనీ, నీతిపరు డనీ, అంచేత నాటకంలో ఉన్న స్వగతం వారి కిష్టంలేదనీ శ్రీశాస్త్రిగారికి తెలియజేసారు. శ్రీశాస్త్రిగారు మార్పు చేయడాని

కంగీకరించలేదు. అయినప్పటికీ ఈగ్రంథాన్ని కృతిపొందడానికి శ్రీవారు సంకోచం లేకుండా అంగీకరించారు.

ఇంచేతనే 'శ్రీజయపురంమహారాజావారు **democrat of democrats**, అని సర్ విజయరాఘవాచార్యులు గారన్నారు.

'వారి యత్యంత మైన నిరాడంబరత, కొన్నిశతాబ్దములలో నేర్పడిన కుటుంబ సంప్రదాయముల ప్రతిఫల మైన వారి రాజమర్యాద, వారి కపట రాహిత్యము, మర్మ మెరుగని వారి యతిథిసత్కారము, వారి దయా మయ మైన ముఖమున తాండవించు మహాజీవకారుణ్యము ఆనాడు వారిని సందర్శించుభాగ్యమును పొందిన ప్రతివ్యక్తియందును మరువరానటుల నంకితము లైనవి " అని డాక్టర్ అజిత్ మోహనబోసు గారు.

'ఈ మహనీయుడు అంతర్జాతీయవ్యక్తి. ఈయన భాష విశ్వమానవ భాష. ఘనత్యాగశీలుడు, దూరదృష్టికల వ్యక్తి, అపరోక్షజ్ఞానవేది, మహా దాత, ప్రాచీనసాంప్రదాయములను నవయుగాదర్శములను తనయందు లీనము చేసికొనిన మహనీయుడు' అని శ్రీసరోజినీదేవి గారు.

పశ్చిమగోదావరి ఆంధ్రులు వీరిని పుష్పరథంమీద ఎక్కించి, ఆరువందల ఆరవై రెండెడ్లచే దానిని లాగించి శ్రీవారి నూరేగించిరి.

కళాప్రపూర్ణ, సాహిత్య సమ్రాట్టు విద్యాసాగర, డాక్టర్ శ్రీవిక్రమ దేవమహారాజులుంగారు రాజరాజు.

వీరు రాజరాజు నాటకానికి కృతిపతి అగుట చాలా సమంజసంగా ఉంది.

జయపురము
విజయదశమి ౧౯౪౪
1944

తలిశెట్టి రామారావు
(బి. ఏ., బి. ఎల్. అసిస్టంటు దివాను)

అంకితం

తాము, గ్రాంథికభాషావాదులే అయ్యుండిన్నీ,
కవి, తన రచనలో విశిష్టత కనపరచగలిగితే,
ప్రభుధర్మం పురస్కరించుకుని
వ్యావహారికభాషారచనలు కూడా
మనస్ఫూర్తిగా ఆదరించగల
రసలుబ్ధులు, జయపురాధీశ్వరులు, సాహిత్యసమ్రాట్టు,
కళాప్రపూర్ణులు, విద్యాసాగరులు, డాక్టరు,
శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ విక్రమదేవవర్మ మహారాజులుంగారికి
పరమాదరభావంతో ఈనాటకం అంకితంచేస్తున్నాను

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

ఈ నాటకంలో వచ్చే పాత్రలు

పురుషులు

౧ రాజరాజు—చాళుక్యచక్రవర్తి.
౨ నన్నయభట్టు—సంస్థానకవి.
౩ సారంగధరుడు—చక్రవర్తి కొడుకు.
౪ చిట్టివీరన్న—మహామంత్రి.
౫ మహారుద్రయ్య—మరొక మంత్రి.
౬ విజయాదిత్యుడు—చక్రవర్తి తమ్ముడు.
౭ సుబుద్ధి—మహామంత్రి కొడుకు.
౮ రుద్రంభట్టు—రాజరాజు పురోహితుడు.
౯ పేరుభట్టు—జక్కులదీవి రాజపురోహితుడు.
౧౦ మల్లప్ప—మహారుద్రయ్య నమ్మినబంటు.
౧౧ బేతాళుడు. }
౧౨ వీరశరభన్న, } చక్రవర్తి నమ్మిన బంట్లు
౧౩ యల్లమందప్ప }

స్త్రీలు

౧ రత్నాంగి—రాజరాజు పట్టపుదేవి.
౨ చిత్రాంగి—జక్కులదీవి రాజపుత్రిక.
౩ చిలక—చిత్రాంగి దాది.
౪ రక్కు—చిత్రాంగి పరిచారిక.
౫ గౌరి—రత్నాంగి పరిచారిక.
పేరు లేని మరికొందరు దాసీలున్ను

ఉపోద్ఘాతం

మొదటి ఆంధ్రభాషాపోషకుడైన రాజరాజుకు సంబంధించిన యీకథకు, మొదటి ఆంధ్రమహాకవి నన్నయభట్టూ మొదటి ఆంధ్రగ్రంథం ఆంధ్రమహాభారతమూ జతపడందీ పరిపూర్ణత లేదు.

ఈవుద్దేశంతో సరికొత్త రూపం దిద్ది, సాహసించి యీనాటకరచనకు పూనుకున్నప్పుడొకటీ, రచన సాగినకొద్దీ మరొకటీ—రెండు బెంగలు పట్టుకుని నన్ను కలవరపెట్టాయి.

వాటిలో మొదటిది,—

సంస్కృతభాషాభ్యాసం తాత్కాలికంగా విరమించుకున్నప్పుడు, మా పెద్ద అన్నగారి సలహామీద, నేను చదివిన మొదటి ఆంధ్రగ్రంథం నన్నయభట్టు భారతభాగం.

అది చదవడంలో, అనుభవంలోనే వుండిన సంస్కృతభాషామాధుర్యం యొక్కన కావడం అలా వుండగా, ఆంధ్రభాష తియ్యదనమూ, ఆంధ్ర వాఙ్మయం విలక్షణతా గుర్తుకు వచ్చి నన్ను ముగ్ధుణ్ణి చేశాయి.

పుస్తకసంపాదన అసాధ్యం అయివుండిన ఆచిన్నతనంలో—పుస్తక వ్యాసంగం కేవలమూ పిచ్చిపని అనే భావం గల ఆపల్లెటూళ్లో, రమారమి రెండు సంవత్సరాలు నేను ఆవొక్క గ్రంథంతోటే కాలక్షేపం చెయ్యవలసివచ్చింది.

తరవాత్తరవాత, వొక్కొక్కటే ఆంధ్రగ్రంథాలెన్నో సంపాదించనూ సంపాదించాను, ఆత్రంగా చదవనూ చదివాను; కాని నన్నయ రచనకూ వాటికీ నాకు పోలిక కనబడలేదు.

అయినా, విరాటపర్వాదికమైన శేషభారతమూ, హరివంశమూ, భాగవతం ఉత్తరఖండమూ, శృంగారనైషధమూ, ఆముక్తమాల్యదా, మనుచరిత్రా, పారిజాతాపహరణమూ, వసుచరిత్రా, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమూ, సౌందు

రంగమాహాత్మ్యమూ, విజయవిలాసమూ అప్పటికీ యిప్పటికీ గూడా నేను విడిచి వుండలేను.

అయితే, తిక్కన్నా, ఎర్రాప్రగ్గడా, శ్రీనాథుడూ, కృష్ణరాయడూ, పెద్దన్నా, తిమ్మన్నా, రామరాజభూషణుడూ, సూరన్నా, రామలింగడూ, వెంకన్నా జ్ఞాపకం వస్తే నాకు ప్రభుత్వమూ నైపుణ్యమూ స్ఫురించి మనోల్లాసం కలుగుతుంది.

పోతన్న జ్ఞాపకంవస్తే రేపల్లెవాడలో మకాం వేసినట్టుంటుంది.

నన్నయభట్టు జ్ఞాపకం వస్తే మాత్రం బ్రహ్మత్వం స్ఫురిస్తుంది. నిసర్గ మాధుర్యం అనుభూతమై కొత్తప్రపంచంలో పడ్డట్టున్నూ అవుతుంది.

నిజంగా, వాల్మీకిరామాయణంలోలాగ, వొక్క నన్నయ భారత భాగంలో మాత్రమే, నాకు, భాషలోనూ భావనలలోనూ పోకళ్లలోనూ ఆర్ష సంప్రదాయాలు కనపడతాయి.

ఈసన్నివేశం నన్నయభట్టుమీద నాకు, అనన్యసాధారణాలైన భక్త్యాదరాలు కలిగించింది.

అలాంటి నన్నయభట్టారకుణ్ణి యథాతథంగా నేను రంగస్థలానికి తేగలనా?

తేగలిగానా?

నాటకరచన అంతా వొక యెత్తూ నన్నయపాత్రచిత్రణం వొకటీ వొక యెత్తూ అయింది నాకు.

ఇంచేత, యీనాటకం భారతిలో ప్రకటించినప్పుడు నాగుండెలు పీచు పీచు మంటూనే వుండినాయి.

ఈస్థితిలో, నన్నయభట్టు అంటే నాకంటే యెక్కువగా భక్త్యావేశం అనుభవించే కవిసమ్రాట్టు (శ్రీ)విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు, నిశిత సమీక్ష చేసి భారతిలోనే నా నన్నయపాత్రను మెచ్చుకున్నారు.

ఇక రెండోది,—

ఎనిమిదో రంగం రచన పూర్తి అయేటప్పటికి, సాహిత్యసంపన్నులైన రసికునకు ఈనాటకం అంకితం చెయ్యాలని నాకు సంకల్ప కలిగింది.

ఇందుకు తగ్గవారు శ్రీశ్రీశ్రీ శ్రీవిక్రమదేవవర్మమహారాజులుంగారే అని ఝుడితిస్ఫురణ కూడా కలిగింది.

వారు ప్రభువులు.

ఆంధ్రభాషావాఙ్మయాలయెడల అంతటి ఆదరాభిమానాలు గల విద్వత్ప్రభువు మనకి మరొకరు లేరు.

వారు బహుశ్రుతులు.

సాహిత్యంలో వారికి తెలిసినన్ని సంప్రదాయాలూ, లోతుపాతులూ మెళుకువలూ తెలిసినవారు దేశంలో యేకొద్దిమందో మాత్రమే వున్నారు.

వారు రసికులు.

పండితులలోనూ, కవులలోనూ వారు, తారతమ్యాలు లెస్సగా గుర్తించగలరు. వారి రచనలు చదివి, విమర్శించి, గ్రహించి, ఆనందించి ప్రశంస కూడా చెయ్యగలరు.

వారు అపరభోజులు.

సాహిత్యగోష్ఠిలో వారు తలమున్కలు కాగలరు. కవులెంత విలాసగా రచనలు చెయ్యగలరో, వారు, వారికంత విలాసగా సత్కారాలు చెయ్యగలరు.

ఇన్ని—ఇంకా యెన్నో—యోగ్యతలుండిన్నీ, వారు నిరాడంబరులు.

ఒకప్పుడు మహారాజులుంగారు, మారాజమహేంద్రవరంలో పదిహేను దినాలుండినారు. ఆపదిహేను దినాలూ బసలో సాహిత్యగోష్ఠి. బయట నిత్యమూ ఎన్నో విధాల సభలకు అధ్యక్షత. మావూరి సాహిత్యవ్యవసాయులెందరో వారి దర్శనం చేసుకున్నారు, కాని ప్రబుద్ధాంధ్రలో జరిగిన తీవ్ర చర్చలను పురస్కరించుకుని, శంకించి, నేను మాత్రం దర్శనం చేసుకోలేకపోయాను.

ఈసంగతులు "వడ్లగింజల" పీఠికలో వుదాహరించాను.

అది చూసి, మహారాజులుంగారు, ౭—౭—౭౧ తేదీని నాకుత్తరం రాస్తూ "నేను రాజమహేంద్రవరమున నున్నప్పుడు మీరు స్థలాంతరమున నుండి యుందురనుకొంటిని, అంతయే కాని, మీరు శంకితులయి నన్నుఁజూచుట

మాని ధని యెత్తింగియుందు నేని, నేనె మీ యింటి కేగి మిమ్మును దర్శించియుండును" అన్నారు.

నిజమే; కాని శ్రీవారీనాటకం కృతిపొందడాని కంగీకరిస్తారా?

నేటివరకూ నేను రాసిన గ్రంథాల్లో యిది చాలా ప్రౌఢంగా వుందని నాకు నమ్మకమే, కాని శ్రీవారి నిశితసమీక్షకిది నిలుస్తుందా?

ఈసందేహం యిలా వుండగా, యిది వ్యావహారికరచన అయిపోయింది.

వ్యావహారికరచనే అయినా "వడ్లగింజలు" అచ్చువేయించుకోడానికి డబ్బివ్వడంవేరూ, వ్యావహారికరచన అయిన యీనాటకం కృతే పొందడం సర్వాత్మనా వేరూనూ.

కనక, శ్రీవారు వల్లకాదంటే చెయ్యగలదేముందీ!

కృతిపతిత్వం అంగీకరించే మరొకర్ని నేను సంపాదించుకోలేకపోను; కాని నా నమ్మకాన్నిబట్టి శ్రీవిజయపురాధీశులు తిరస్కరిస్తే ఈనాటకానికి నిండు ఉండదు.

నా నమ్మకాన్నిబట్టి శ్రీవిజయపురాధీశులు తిరస్కరిస్తే అసలు, దీనికి, కృతిపతే అక్కర్లేదు.

కాగా, శ్రీవిశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు నన్నయభట్టు పాత్రను మెచ్చుకున్నాక, నాకు, యీ ఆందోళన మరింత యెక్కువయిపోయింది.

పైగా, యిదే యిలా వుండగా, అసలు కథకే సంబంధించిన మరో గొప్ప చిక్కు వచ్చింది.

ఈనాటకం కృతిపొందవలసిందని కోరుతూ సమీక్షకోసం పంపగా, మహారాజులుంగారు ౧-౨-౫-౧౯౪౨ వ తేదీని ప్రత్యుత్తరంగా నాకు నాలుగు మాటలు రాశారు.

వాటిలో మొదటి మూడుమాటలూ నిర్బాధకాలూ, నాకనుకూలాలున్నూ.

పోగా, యిక నాలుగో మాట యిదీ.

"సారంగధరుడు ఉత్తమక్షత్రియుడు. మఱి నన్నపార్యుని ప్రియశిష్యుడు అతడు నీతియుతుడు అని పెంకవులు చెప్పియున్నారు. కనుక,

౧౯వ దృశ్యమునందు గల యతని స్వగతము నాకు నచ్చలేదు. దానిని సవరించుటయే యుక్తము"

ఏమిటీ చెయ్యడం?

అసలు, నేనీకథ నాటకం రాయడానికి వుండుకున్న ముఖ్యకారణాలలో, సారంగధరుని యీచిత్తవైక్లబ్యమూ, దీన్ని నిగ్రహించుకుని అతను నిలవతొక్కుకోగలగడమూ చూపించడం మొదటిది.

అలాంటి ముఖ్యవిషయమే పూర్వపక్షం అయిపోతే యింకెక్కడిఆశా?

ఉన్నదల్లా యేమిటంటే?

ఎలాంటివాడికీ గూడా వొక్కొక్కప్పుడు మనస్సు చెదిరిపోకుండా వుండదు.

ఇది అనివార్యం.

అయితే, సత్తా వున్నవాడిది నిగ్రహించుకోగలుగుతాడు.

మళ్లీ యీనిగ్రహించుకోడంలో గూడా అంతరాలున్నాయి.

మొత్తానికి, అలాంటి సత్తా వుండడమే గొప్పతనం.

చలనమే లేకపోడం శిలాప్రతిమలకే.

ఈనిర్వచనం నవీనయుగధర్మం అన్నా నాకు సమ్మతమే గాని, యిది తప్పు అని మాత్రం నే నంగీకరించలేను.

వాఙ్మయం హృదయంగమంగా వుండాలంటే స్వభావసిద్ధంగా వుంటేనే అది సిద్ధిస్తుంది.

ఏమయినా, మహారాజులుంగారికీవాదం నచ్చుతుందని నాకు తోచలేదు.

అయినా, చేసేది లేక—నిరాశ చేసుకునే—చివరి ప్రయత్నంగా, యీసంగతులే శ్రీవారికి వివరంగా రాసుకున్నాను.

ఫలితం?

సంకల్పసిద్ధే!

నేను విస్మితుణ్ణయిపోయాను.

కాకేం?

ముఖ్యవిషయానికే సంబంధించిన యింత పెద్ద భేదాభిప్రాయం కూడా

లెక్క చెయ్యకుండా అనుకూల్యం వహించడం, నిజంగా, యెంత సంస్కారం వుంటే సాధ్యపడుతుందీ?

రసలోభం కూడా యెంత వుత్కటంగా వుంటే యిలాంటి సాహసౌదార్యాలు కలుగుతాయీ?

ఇన్ని విప్రతిపత్తు లుండినా కృతి పొందడమే కాకుండా, గొప్పసత్కారం కూడా చేసి కర్తని ఆనందపెట్టడం యెంత విశాలహృదయులకు సాధ్యపడుతుందీ?

మహారాజులుంగారింతటి మహోదారు లని నాకు, అదివరకే, యేకొంచెమో బోధపడివుండడంవల్లనే శ్రీవారీనాటకం యెక్కడ తిరస్కరించిపోతారో అని నేనంతమథనపడిపోయింది.

ఆదిలో, మహారాజులుంగారికవర్ణగింజలే కృతియిస్తే బాగుంటుం దని వొక మిత్రుని సలహా.

అదిన్నీ మహారాజచారిత్రకఘట్టమే కనక, ప్రతిభావ్యుత్పత్తులు గుర్తించి వొక విద్వాంసుణ్ణిసత్కరించడం కూడా కనక, అది చక్కగానే వుండింది కాని యీ నాటకం మనస్సులో వుంచుకుని నేనప్పుడా సలహా మన్నించలేకపోయాను.

శ్రీవారెన్ని గ్రంథాలు కృతిపొందడాని కయినా సమర్థులే; కాని యీసంకల్పం వికల్పం అయిపోవచ్చు నని జడిసి కూడా అప్పుడా సలహా మన్నించలేకపోయాను.

పైగా, అది, వొక గ్రంథంలో అయిదో భాగమే; కాని ప్రత్యేక గ్రంథం కాకపోయింది.

కాగా, అదలా అయినా, శ్రీవారు ఈనాటకం కృతిపొందినందువల్ల ఆమిత్రుడికీ నాకూ గూడా తృప్తి అయింది.

ఇలాగవాగనుశాసనుని "ధర్మజ్యోతితో ధగధగలాడుతూ" కవిసమ్రాట్టు మెప్పూ, సాహిత్యసమ్రాట్టు ఆదరమూ సంపాదించుకున్న నారాజరాజనాటకం, నిజంగా, నారచనల కన్నిటికీ తలమానికం అయింది.

ఏతావతా,

నాకు పద్యాలు కట్టే అలవాటు తప్పిపోడంవల్లా, ఇంద్రుడ చంద్రుడవనీ పొగిడే అలవాటు లేకపోడంవల్లా, వొట్టి పొడిముక్కలతోటే, ఇలాగ, శ్రీశ్రీశ్రీ శ్రీవిక్రమదేవవర్మ మహారాజులుంగారి నా ఆనందం విశదపరుచుకుని, నాకృతజ్ఞత విన్నవించుకుంటున్నాను.

* * * *

నా విన్నపం ప్రభుసన్నిధిలో వుంచి, శ్రీవారి అంగీకారం నాకందించినవారు, శ్రీవారి అసిస్టంటుదివాను, శ్రీతలిశెట్టి రామారావునాయనింగారు.

శ్రీనాయనింగారు, తమ ఆదరభావంతోనే కాక, తమ రచనతో కూడా యీనాటకానికి మన్నన కలిగించారు.

ప్రభువు ఫొటోలలో, యింతవరకూ తెనుగుగ్రంథాలలో అచ్చుపడనిది పంపించమని కోరగా, నాయనింగారు, అలాంటిదే పంపి, దీనికి వినూత్నశోభ చేకూర్చారు.

ఇలాంటి మంత్రులను ఏర్చి కూర్చుకోడంలో కూడా మహారాజులుంగారి వైచక్షణ్యం బాగా తెలుస్తోంది.

* * * *

మహారాజులుంగారి అంగీకారం నాకు ౧౯౪౦ అగస్టు నెలలోనే అందినా, కాగితాల కరువువల్ల యింతవరకూ యిది ప్రకటించడం సాధ్యం కాలేదు.

ఇప్పటి కయినా యిది ప్రకటన కావడాని క్కారణం, అనేకోద్గ్రంథాలు ప్రకటించిన—ప్రకటిస్తూ వున్న నా మిత్రులు, శ్రీ అద్దేపల్లి లక్ష్మణస్వామినాయనింగారి అవ్యాజానుగ్రహం.

* * * *

ఆదిలో, విక్రమపౌషమాసం మొదలు, వృషభాద్రపదమాసం దాకా తమ భారతిలో ప్రకటించి, శ్రీశివలెంక శంభుప్రసాదుగారు వాఙ్మయప్రియులకు దీని పరిచయభాగ్యం కలిగించారు.

* * * *

చిత్రాంగిచేత, సారంగధరుడు తన యెడల దౌర్జన్యం చేసినట్టు అబద్ధాలాడించకుండానే —అతను తన మేడకి వచ్చినట్టు చెప్పించే కథ రస

వంతంగా నడపవచ్చునని, వకీలు శ్రీబులుసు వేంకట సుబ్బారావు పంతులు బి. ఏ., బి. ఎల్. గారు (కాకినాడ) సలహా యిచ్చారు.

ఈలాగ, యీనాటకం మంచి స్థితికి రావడానికి నాకు సాయపడ్డవారి కందరికీ నాకృతజ్ఞత మరీమరీ విన్నవించుకుంటున్నాను.

పరమాదరభావంతో, శ్రీశ్రీశ్రీ శ్రీవిక్రమదేవవర్మమహారాజులుంగారికి ఈనాటకం సమర్పించుకుంటున్నాను.

౧౫—౯—౧౯౨౨ ఇట్లు
రాజమండ్రి శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

రాజరాజు

మొదటి రంగం

అది సాయంకాలం. అప్పటికి నాలుగ్గడియల పొద్దు మాత్రమే వుంది. పైనినల్లనిఆకాశం. కిందవినీలజలగంభీరమైనఅఖండగోదావరి. ఆగోదావరిలో, ఆఆకాశం వొరుసుకుంటూ,నల్లశాణపురాళ్లతోనిర్మితమై వుక్కుకొండలవంటి బురుజులతో, రాజమహేంద్రపురదుర్గం యొక్క పశ్చిమప్రాకారం, మహాసముద్రంలో బహ్మాండమైన వోడల వరసలాగ, భయంకరం అయ్యుండినీ చూడ సొంపుగావుంది. అద్దరిని, విశాలమైన యిసకతిప్పమీద, వందల కొద్దీ యువకులుచేరి రకరకాల ఆట లాడుకుంటున్నారు. అక్కడ కోసు న్నర వెడల్పుండినీ, అది ఫాల్గునమాసం కనక, అరకోసెడు వెడల్పున మాత్రమే నది ప్రవహిస్తోంది. ఝామ్మని విసురుతున్న పైరుగాలికి నది తరంగకల్లోలం అయిపోయి వుంది. పౌరులలో అనేకవృత్తులవారూ, అనేకరకాలవారూ, అనేకతాహతులవారూ, వందల సంఖ్యలో వున్న డింగీలలో వుయ్యాలా లూగుతూ నదీవిహారం చేస్తున్నారు. ఆడింగీల తెర చాపలు తెల్లని మేఘశకలాల లాగ మెరుస్తూ గోదావరి కొక వినూత్నశోభ కూరుస్తున్నాయి. ఆడింగీలమధ్య రెండుమూడు మదపుటేనుగు లీతాలాడుతూ, తొండాలతో నీళ్లు చిమ్ముతూ డింగీలలో వున్నవారికి దడా సందడీ కలిగిస్తున్నాయి.

కోటకి వుత్తరాన, పరిచారకులు నదిలో గుర్రాలు కడుగుతున్నారు. దక్షిణాన, స్నానాలు చెయ్యడానికీ, సంధ్యావందనాలు చేసుకోడానికీ, విడివిడిగానూ, జంటజంటలుగానూ, గుంపుగుంపులుగానూ బ్రాహ్మలు మూగుతున్నారు. నీలాటిరేవు లన్నీ బిందెలతో వచ్చే పోయే జవరాళ్లతో కిక్కిరిసి వున్నాయి.

నదిలో వున్న పదమటి బురుజాలు తొమ్మిదింటిలోనూ నడిమిదానిమీద పిట్టగోడ కానుకుని, రాజరాజూ నన్నయభట్టూ కొంచెం యెడంగానూ తూర్పుమొగాలుగానూ నుంచునివున్నారు. రాజుకి వుత్తరాన, కొంచెం ముందుకి, అష్టప్రధానుల్లో వొకడైన మహారుద్రయ్య దక్షిణాభిముఖంగా నుంచుని వున్నాడు. రాజు చేతిలో కొన్నీ, నన్నయభట్టు చేతిలో కొన్నీ, మహారుద్రయ్యచేతిలో కొన్నీ చిత్రపటా లున్నాయి. అప్పటికి, పటా లన్నీ ముగ్గురూ ఒకమాటు తిరగవెయ్యడం ఐపోయింది. రాజుకోరిక మీద, మళ్లీ వొక్కొక్కటే సవిమర్శగా చూస్తూ, నన్నయ్య మంచిచెడ్డలువివరిస్తున్నాడు.

రాజరాజు—(నన్నయ చేతిలో వుండిన పటం నిర్దేశిస్తూ) అకళ్ళెంత ఆకర్షకంగా వున్నాయో, చిత్తగించారా!

నన్నయభట్టు—(పటం చూస్తూ) చిత్తం మహాప్రభూ! ఈకళ్లల్లో మంచి తేజస్సున్నది. ఈచూపులు బాణాలకంటేనూ నిశితంగావున్నాయి. నిదానించగా, ఈయువతి, వురిమి చూసి యెలాంటివారినీ కూడా నీరుచేసెయ్యగల దని తోస్తూ వుంది.

రాజరాజు—చిత్తం.

నన్నయభట్టు—ఈమె కామిని అని నిష్కర్షగా చెప్పవచ్చు.

రాజరాజు—అది సరే. అకనుదమ్ములు మహాలక్ష్మివిలాసమందిరాలనడాని కేమయినా ఆక్షేపణ వుందా!

నన్నయభట్టు—(తల పంకిస్తూ పటం చూస్తూ వుంటాడు)

రాజరాజు—అభ్రూవిలాసమూ, అనుదురూ, ముఖ్యంగా అచిబుకమూ చిత్తగించండి.

మహారుద్రయ్య — భట్టారకులవారింకా అకనుదమ్ముల విషయం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(ఊరుకోండన్నట్టు మహారుద్రయ్యని కళ్లతో వారిస్తాడు)

నన్నయభట్టు—(మహారుద్రయ్యతో) ఏమి సెలవు?

మహారుద్రయ్య—నాజిజ్ఞాస తరవాత మనవిచేసుకుంటాను. ముందు ప్రభువువారికి కనుదమ్ములూ, భ్రూవిలాసాదికమూ వివరించి చెప్పండి.

నన్నయభట్టు—(అసంతృప్తిసూచనగా తల అడ్డంగా వూపుతూ) చిత్తం. (రాజుతో) మహాప్రభూ! ఈభ్రూవిలాసం అనన్యసాధారణంగానే వుంది. అయితే, యిందులో వెనకతీత యెరగని పట్టుదలా, విరామం యెరగని కసీ ద్యోతకం అవుతున్నాయి.

మహారుద్రయ్య—(ఉలిక్కిపడి రాజుకేసి చూస్తాడు)

రాజరాజు—(ఊరుకోండి అన్నట్టు మహారుద్రయ్యని మళ్లీ చూపులతో వారించి, నన్నయతో) సెలవిప్పించండి.

నన్నయభట్టు—విశాల మైన యీనుదురు అసాధారణ మైన కల్పనాశక్తిని స్ఫురింపచేస్తూవుంది.

మహారుద్రయ్య (మళ్లీ రాజుకేసి చూస్తాడు)

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యని గమనించకుండా) చిత్తం.

నన్నయభట్టు— మలచినట్టున్న యీచిబుకమే మొగానికి చక్కని కళ కూర్చింది.

రాజరాజు—చిత్తం.

మహారుద్రయ్య—(నన్నయ్యతో) అకళ చిత్తగించే ప్రభువువారు—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యని మళ్లీ చూపులతో వారిస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—చిత్తం మహాప్రభూ!

నన్నయభట్టు—(మహారుద్రయ్యకేసి ఓరచూపులు చూస్తూ తల పంకించి) తెలిసింది. అవగాహన అయింది. (రాజుకేసి చూస్తాడు)

రాజరాజు—సెలవిప్పించండి.

నన్నయభట్టు—ఇక వివరాలు చూడవచ్చునా?

రాజరాజు—చిత్తం, చూడవచ్చు.

నన్నయభట్టు—(పటం తిప్పి వెనకవేపునచూస్తూ) జక్కులదీవి మండలేశ్వరులు రామభద్రరాజులుంగారి కొమార్త చిత్రాంగీదేవమ్మగారు—(అని

చదివి, రాజుతో) ఇక మనవిచెయ్యమని సెలవా?

రాజరాజు—అభ్యంతర మేమీ?

నన్నయభట్టు—(ఒక్కమాటు కళ్లు మూసుకుని ఆలోచించి) మహాప్రభూ! ఏవిధంగా చూసిన్నీ యువరాజులుంగారి గాంభీర్యం నేనెంతమాత్రమూ సమన్వయపరుచుకోలేకుండావున్నాను.

రాజరాజు—(సాలోచనగా) చిత్తం.

నన్నయభట్టు— వారి హృదయం యొకటి, వొక్కొక్కప్పుడు నవనీతం అతికఠినం అనీ, వొక్కొక్కప్పుడు వజ్రం అతిమృదులం అనీ అనిపిస్తూ వుంటుంది.

రాజరాజు—చిత్తం.

నన్నయభట్టు—మరిన్నీ వారొక్కొక్కప్పు డెంతో ఆశగా వుంటూ హఠాత్తుగా నిర్లిప్తు లవుతారు. విరక్తులుగా కనపడుతూ వొక్కొక్కప్పుడు గభీ మని ఆశాద్విష్టు లవుతారు.

రాజరాజు—చిత్తం.

నన్నయభట్టు—అదలా వుండగా, ఈరాజపుత్రిని చూడగా, పాండవ పట్టమహిషి ద్రౌపదీదేవమ్మవారు నాకు స్ఫురణకు వస్తూవున్నారు.

రాజరాజు—ఇది అపూర్వ మైన సంగతి.

మహారుద్రయ్య—అంతమాత్రమే అయితే—(అర్థోక్తి)

నన్నయభట్టు—(మహారుద్రయ్యతో) ఇంకేమి సెలవు?

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యతో) మీ రుండండి. (నన్నయతో) తమ అభిప్రాయం సెలవిప్పించండి.

నన్నయభట్టు—(ఒక్కమాటు మహారుద్రయ్యకేసి చురుగ్గా చూసి, తరవాత రాజుతో) మనవిచేసుకుంటూనే వున్నాను.

రాజరాజు—అమ్మవారికీ యీరాజపుత్రికీ పోలిక యేమిటీ?

నన్నయభట్టు—పట్టుదలా, కసీ యీమెకి చాలా యెక్కువని చెప్పినప్పుడింకా వివరాలు అవశ్యకమా? మనవి చేసుకోడానికి నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు; కాని—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—సెలవిప్పించండి.

నన్నయభట్టు—(మళ్లీ వొకమాటు పటం చూచి, మహారుద్రయ్యకేసిన్నీ చూసి, ఉద్రేకం అణచుకుంటూ రాజుతో) ద్రౌపదీదేవమ్మవారి నిమిత్తాన రక్తనదులు ప్రవహించాయి. కురుకులం నిర్మూలమే అయిపోయింది.

రాజరాజు—(ఉలిక్కిపడి మహారుద్రయ్యకేసి చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(రాజునీ నన్నయనూ చూస్తూ) భట్టారకులవారిప్పుడు పూర్తిగా కవితాసమాధిలో వున్నారు.

నన్నయభట్టు— (మహారుద్రయ్యతో నిక్కచ్చిగా) కనకనే నేనలా చెప్పగలిగాను. తమరు సరిగా గ్రహించారు.

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యతో) అదే కాదూ వారికి మహర్షి పదవి సమకూర్చినదీ? అస్మదాదులకూ వారికీ వుండుకున్న అంతరమున్నూ అదే కాదూ? (నన్నయతో) తమరు మహాభారతం క్షుణ్ణంగా పరిశీలించివుండడమూ, నాజన్మసాఫల్యం కోరి తమరిప్పు డది ఆంధ్రీకరిస్తూనే వుండడమూ—ఈసన్నివేశం తమ కలాంటి స్ఫురణ కలిగించివుండవచ్చు. అయితే, నేను తమంత నిక్కచ్చిగా మనవిచేసుకోలేను; గాని ఈరాజపుత్రి ప్రవృత్తి పురుషుణ్ణి పుడుకెత్తిస్తుం దనడానికి మాత్రం యేమీ సందేహం లేదు. ఆపురుషుడు నిగ్రహశక్తి లేనివా డయితే, తమరు సెలవిప్పించినది కొంతవరకున్నూ సంభవించకమానదు.

నన్నయభట్టు—కృతార్థుణ్ణి. ఏలినవారున్నూ అలాగే భావించడం—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—అలాగే భావించడం అంటే, భేదం స్ఫుటంగానే కనపడుతోంది. ప్రభువువారు, పురుషుడు నిగ్రహశక్తి లేనివా డయితేనే అది అలా సంభవిస్తుందని—(అర్థోక్తి)

నన్నయభట్టు—(చురుగ్గా చూస్తూ మహారుద్రయ్యతో) విన్నాను. బోధపడింది; కాని వొకరి నిగ్రహానుగ్రహసామర్థ్యాలను బట్టి మారిపోయేదయితే అది ప్రవృత్తి అనిపించుకుంటుందా?

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యకేసి చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(రాజుతో) మనవిచేసుకుంటాను మహాప్రభూ! (నన్నయతో) అయితే, ముందు, తమ రొకటి ఆలోచించకోరుతున్నాను. ఏమిటంటే? ఆ రాజపుత్రి ప్రవృత్తి అలాంటిదే అనుకుందాం. అయితే, ఆమెను చేపట్టే రాజపుత్రుడు ఎలాంటి వారినిన్నీ లోబుచేసుకోగలవాడయితే అప్పుడేమి చెప్పవలసివుంటుందీ?

నన్నయభట్టు—(మహారుద్రయ్యతో) తమ పూర్వపక్షం సుసంగతంగా లేదు. ఎంచేతనంటారా? (రాజుకేసి చూస్తూ) "ఈమె ప్రవృత్తి యెలాంటిదీ?" అని మన జిజ్ఞాస, "ఏమవుతుందీ?" అని కాదు.

రాజరాజు—పోనీ, వారి సందేహం కూడా కొంచెం తీర్పించండి.

మహారుద్రయ్య—(నన్నయతో, అంజలిబంధంగా) అదీ నాప్రార్థన.

నన్నయభట్టు—(రాజుతో తాపీగా) చిత్తం. అలాగే మహాప్రభూ! (మహారుద్రయ్యతో, దృఢంగా) బలీయాలైన రెండు ప్రతికూలశక్తులకు ఏకత్రానున్న సంఘర్షణ తటస్థపడితే, అక్కడ పర్యవసానం, అతి దారుణంగా వుంటుంది; గాని వాటిలో వొకటి రెండోదానికి లొంగిపోవడం అంటూ వుండదు.

రాజరాజు—(మెరుపుకొట్టినట్టయి మహారుద్రయ్యకేసి చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(చెయ్యి వూపుతూ రాజుతో) వారి కలా తోచింది.

నన్నయభట్టు—(మహారుద్రయ్యతో) గ్రహించగలిగేచోట యెవరికేనా అలాగే తోస్తుందది.

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యకేసి చూసి, అతను నిరుత్తరుడు కాగా, నన్నయతో) అలాగే కావచ్చు; కాని మహాకవీ! మనం విషయదూరులం అయిపోతున్నాము. ఈ రాజపుత్రికలలో అబ్బాయి కనురూపురాలెవతె అని కదా మన జిజ్ఞాస?

నన్నయభట్టు—ఈ కన్యావరణం అబ్బాయిగారి నిమిత్తం కనకనే ప్రవృత్తిని గురించి నేను మనవిచేసుకుంటున్నాను. రూపమే ప్రధానమయితే అది వరులు చూసుకోవాలి కాని అన్యులు కారు.

రాజరాజు—రూపం ప్రధానం కాదనా తమ—(అర్థోక్తి)

నన్నయభట్టు—"రూపం కూడా" అని సెలవిప్పించండి.

రాజరాజు—(నిరుత్తరుడై మహారుద్రయ్యకేసి చూస్తాడు

మహారుద్రయ్య—(రాజుతో) నాదొక్క మనవి.

రాజరాజు—చెప్పండి.

మహారుద్రయ్య—ఇది విషయమా విషయాంతరమా అన్నది వ్యర్థచర్చ.

రాజరాజు—ఏమీ?

మహారుద్రయ్య—దానికి ప్రయోజనం?

రాజరాజు—అంటే?

మహారుద్రయ్య—సూక్ష్మవిచారణ కిది సమయం కాదు. అవకాశమూ లేదు.

రాజరాజు—(ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—చిత్రపటాలకోసం వెళ్లినవారిలో యింకా యిద్దరు రావలసే వున్నారు.

నన్నయభట్టు—అయితే?

మహారుద్రయ్య—వారు కూడా వచ్చి వారు తెచ్చిన పటాలున్నూ పరిశీలిస్తే కాని మనం యెవరిని గురించీ నిష్కర్షగా తేల్చుకోడానికి వీలులేదు.

రాజరాజు—(అదేమిటో బోధపడక మహారుద్రయ్యకేసి పులుకూ పులుకూ చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(రాజుతో) భట్టారకులవారికి మాత్రం యిది తెలుసుండా?

నన్నయభట్టు—(తల పంకిస్తూ మహారుద్రయ్యకేసి చూసివూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—(నన్నయతో) ఏమి సెలవు?

నన్నయభట్టు—ఏవిషయమై మహాప్రభూ?

రాజరాజు—మహారుద్రయ్యగారు చెప్పింది—(అర్థోక్తి)

నన్నయభట్టు—విన్నాను. అయితే, యేవిషయమైనా అమాత్యులకు తోచడంలోనూ, వారది ప్రతిపాదించడంలోనూ విశేషం ఉంది.

రాజరాజు—తమకూ నాకూ కూడా అది—(అర్ధోక్తి)

నన్నయభట్టు—తెలవనే తెలుసు మహాప్రభూ! ఆవిషయమై తమరున్నూ మళ్లీమళ్లీ సెలవిప్పించాలా? కాని, రామభద్రరాజులుంగారి కౌమార్త ప్రవృత్తి నిర్ణయించడం వొకటీ, యువరాజులుంగారికి అనురూప అవునా కాదా అని నిర్ణయించడం మరొకటీ కాదూ?

రాజరాజు—(తల పంకించి వూరుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—అక్కడక్కడ అభిప్రాయం కొంచెం భేదిస్తూ వచ్చినా, యిప్పటిదాకా, మనం కొందరు రాజపుత్రికల ప్రవృత్తిని గురించి వొక విధంగా పరిష్కారం చేసుకునేవున్నాము. ఈస్థితిలో, ఈరాజపుత్రి ప్రవృత్తి ఆలోచనలో వుండగా, అమాత్యులవారు విషయాంతరప్రస్తావనకి దింపడమూ అది విడిచిపెట్టడానికి వీలులేని సందర్భాలు కల్పించడమూ—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—సత్యం సత్యం. చర్చ అంటే నాకు చాలా వుబలాటమనీ, అది వుంటే నాకు నిద్రాహారా లక్కరలేదనీ ప్రభువువారికీ తమకున్నూ తెలిసిందే.

నన్నయభట్టు—(రాజుకేసి చూస్తూ) మళ్లీ యిది మరొక చంక్రమణం. (మహారుద్రయ్యతో కొంచెం చురుగ్గా) అయితే, ప్రభువు ఒకానొక విషయమై యేకాగ్రంగా విచారణ చేస్తున్నప్పుడేనా తమ వుబలాటాలు?

మహారుద్రయ్య—అది కాదు. తమరు—(అర్ధోక్తి)

నన్నయభట్టు—తమ రింతకు ముందు వాడిన మాటల్లోవున్న దదే. ఇప్పుడు వేరే మాటలు వాడుతున్నా రేమో గాని—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(నన్నయతో) ఎది యేమయినా—(మహారుద్రయ్య కేసి ఒక్కమాటు కరుగ్గా చూసి మళ్లీ నన్నయతో) మనం మళ్లీ దారికి రానే వచ్చాము కదా?

నన్నయభట్టు—మన, మెప్పుడూ దారితప్పనే లేదు. కాని—(అర్ధో

రాజరాజు—అప్రస్తుతప్రశంస లనుకున్న వాటికి తమరు ప్రత్యుత్తరా లివ్వడం యెందుకూ?

మహారుద్రయ్య—నేను మనవిచేసుకునేది—(అర్ధోక్తి)

నన్నయభట్టు—(ఆధోరణి చూశారా అన్నట్టు రాజు కేసి చూస్తాడు)

రాజరాజు—(కొంచెం కోపంగా, మహారుద్రయ్యతో) భట్టారకులవారు సెలవిచ్చేది మనం ఆలకిద్దాము.

మహారుద్రయ్య—దాని కేమి ఆక్షేపణా? (అంజలిబంధంతో నన్నయభట్టును చూపిస్తూ) వారి ప్రసంగం యెవ రడ్డుకోగలరూ? కాని మళ్లీ ఆసంగతే చర్చిద్దా మంటే వారికి అనుష్ఠానసమయం ఆసన్నం అయింది కదా?

రాజరాజు—(సూర్యబింబంకేసి చూస్తాడు)

నన్నయభట్టు—(సూర్యబింబంకేసి చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(నన్నయకేసి ఓరకంట చూస్తూ తల పంకిస్తాడు)

రాజరాజు—(నన్నయతో) ఏమి సెలవు!

నన్నయభట్టు—మహారుద్రయ్యగారి సద్యస్స్ఫూర్తి యిప్పుడే కాదెప్పుడూ అసాధారణమే కదా, మరి నేను సెలవివ్వడాని కేంవుందీ?

మహారుద్రయ్య—(నన్నయకేసి చూస్తూ, చేతులు నలుపుకుంటూ, సవినయంగా) అనుగ్రహం వుంది కనక తమ రలా—(అర్ధోక్తి)

నన్నయభట్టు—(రాజుతో) వారిబుద్ధికి స్వపరభేదాలు లేవు. ఒక్కొక్కప్పు డది గంభీరావర్తాలు కల్పించి, గిరగిర తిప్పి—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—(వంగి, అంజలిబంధంగా నన్నయతో) తమ రంతమాట—(అర్ధోక్తి)

నన్నయభట్టు—(మహారుద్రయ్యతో) తమ ప్రతిభ యెక్కడ, నామాట యెక్కడ—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(అంజలిబంధంగా నన్నయతో) నామనవి—(అర్ధోక్తి)

నన్నయభట్టు—చిత్తం, యేమి సెలవు?

రాజరాజు—ప్రకృతం—(నసుకుతాడు)

నన్నయభట్టు—మహారుద్రయ్యగారు సెలవిప్పించిందే. అనుష్ఠానసమయం ఆసన్నమే అయింది.

రాజరాజు—కనక?

నన్నయభట్టు—సరే! ఈవిషయం మళ్లీ ప్రస్తావనకు వస్తే అప్పుడు చూసు

కోవచ్చు.

మహారుద్రయ్య—అమ్మమ్మా! రాకేమి? రానేవస్తుంది.

నన్నయభట్టు—వస్తే వుండనే వుంది, తమ కెక్కడికి వేంచేస్తారు, నేనెక్కడికి వెడతాను? (రాజుతో) చిత్తగించారా? కనక, నాకిప్పటికి సెలవు దయచేయించండి.

రాజరాజు—ఏమి మహారుద్రయ్యగారూ, భట్టారకులవారి నిమిత్తం రథం సిద్ధంగా వున్నదా?

మహారుద్రయ్య—చిత్తం, చిత్తం (కిందికి చూస్తూ) రథమూ సిద్ధంగా వుంది, పాలకీ సిద్ధంగా వుంది, వారి వుత్సాహం యెలావుంటే అలా దయ చెయ్యవచ్చు.

నన్నయభట్టు—(గంభీరంగా చూస్తూ చిత్రాంగి పటం రాజు కందించి) ఈరాజపుత్రి విషయమై మహారుద్రయ్యగారు మనవిచెయ్యవలసింది చాలా వుంది. వారిప్రతిభకిఆటగలసందర్భంకూడానూయిది. (తక్కినపటాలలోకొన్ని మహారుద్రయ్య యెడమచేత వుంచి) వీటివిషయం,రావలసినఅయిద్దరిపటాలూ రాకుండానే పరిష్కారం అయిపోయింది. (మిగిలిన పటాలు మహారుద్రయ్య కుడిచేత వుంచి) తమ కడ్డేమిటీ? ఇక వీటివిషయం ఆలోచించడమో మానడమో—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—(పటా లందుకుని) అలా కాదు, వీటి విషయం కూడా తమ చేతిమీదుగానే (అర్థోక్తి)

నన్నయభట్టు—పరిష్కారం అయిపోతుం దంటారా? తథాస్తు. (రాజు కేసి చూస్తాడు)

రాజరాజు—చిత్తం, మరి మాకు సెల విప్పించండి.

నన్నయభట్టు—చిత్తం చిత్తం. సెలవు. (వెనక్కి వెనక్కి నడుస్తూ బయలుదేరతాడు)

మహారుద్రయ్య—(నన్నయ వెంట వెడుతూ) ఉదయం తమఅనుష్ఠానం ముగిశాటప్పటికి దర్శనం చేసుకుంటాను.

నన్నయభట్టు—చిత్తం చిత్తం, నిరీక్షించుకుంటూ వుంటాను.

మహారుద్రయ్య—సెలవు.

నన్నయభట్టు—సెలవు.

(నన్నయ్య వెళ్లిపోతాడు. మహారుద్రయ్య రాజు కేసిబయలు దేరతాడు)

రాజరాజు—(చిత్రాంగి పటం చూస్తూ) ఏమి రూపమూ? ఎంత రాజసమూ? ఇంతటి అందకత్తె యింతవరకూ మనకళ్లబడలే దేమిటా? (పక్కగా కిందికి చూస్తూ) తక్కిన వన్నీ మహారుద్రయ్యగారి కిచ్చి, భట్టారకులవా రీ వొక్క పటమూ మన కిచ్చారేమీ? వారి చూపులకు అర్థం యేమయి వుంటుందీ?

మహారుద్రయ్య—(తన యథాస్థానానికి వచ్చి) ప్రభూ!

రాజరాజు—(మెరుపు కొట్టినట్టయి) అయితేనూ, భట్టారకులవారి ధోరణి మీకు నచ్చినట్టు లేదు.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం చిత్తం, ఎంతమాత్రమూ నచ్చలేదు. తమరు సరిగా సెలవిప్పించారు.

రాజరాజు—ఇవాళ వారు బాగా వుద్రిక్తులైనారండీ.

మహారుద్రయ్య—కారణం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ఆ, కారణాని కేం వుందీ! రథం వెళ్లగానే భారతరచన అలా కట్టిపెట్టి యిలా వచ్చివుంటారు. వారి చిత్తం పూర్తిగా ప్రకృతిలో పడకుండానే పటాల పరిశీలనలో—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—చిత్తంచిత్తం, అలాగే జరిగివుంటుంది. అయితే మహాప్రభూ! ఒక్క మనవి. (అంజలిబంధంగా) ముందు నాసాహసం మన్నించ కోరుకుంటున్నాను.

రాజరాజు—కానివ్వండి.

మహారుద్రయ్య—నిజానికి భట్టారకులవారు గొప్పపండితులే. మహామేధావులే. కవితాసామ్రాజ్యపట్టభద్రులే. అనుభవసంపన్నులున్నూ. అయినా వారి నిర్ణయం నాకు ప్రమాదపతితంగా కనపడుతోంది.

రాజరాజు—మొత్తానికి తొందర లేకపోలేదు.

మహారుద్రయ్య—ఇప్పటివరకూ మనచేతికి వచ్చిన పటాలన్నీ చూడగా—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ఇక రావలసినవి మనం యెరగనివి వుండీ?

మహారుద్రయ్య—కనక, జక్కులదేవి రాజపుత్రిక మాత్రమే సర్వలక్షణ సంపన్న అని నాదృఢనిశ్చయం.

రాజరాజు—నేను చెప్పవచ్చిందీ అదే. భట్టారకులవారున్నూ యిందు కంగీకరించకపోలేదు.

మహారుద్రయ్య—మాటవరసకి అది కూడా నిజమే అయినా, ఆమె తిరస్కరించబడతారేమో అని నామనస్సు పరిపరివిధాల గజిబిజిపడిపోతోంది. మహారాణులకు వుండవలసిన పొంకం అంతా ఆమెలో మూర్తీభవించివున్నది.

రాజరాజు—(సాలోచనగా పక్కకి చూసి తల పంకిస్తూ) మహారాణులకు వుండవలసిన పొంకం—(పటం చూస్తూ) నిస్సందేహం. (మహారుద్రయ్యతో) ఈమె చళుక్యమహారాణి కావాలి. అయితీరాలి. ఇదేనా మీని స్కర్ష?

మహారుద్రయ్య—చిత్తం చిత్తం, అంతే మహాప్రభూ!

రాజరాజు—మీనిష్కర్ష సర్వాత్మనా యుక్తంగావుంది. కాని భట్టారకులవారి మాట అంటే అబ్బాయిక్కి వేదవాక్యమే. వారికి నచ్చనిది అతనికి పరిహార్యమే మరి దారి!

మహారుద్రయ్య—అబ్బాయిగారు వల్లకాదనడం —(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—అత నలా అంటూ వునే నానమ్మకం. సందేహం లేదు.

మహారుద్రయ్య—అబ్బాయిగారు తీరకంతులు. ఆమె యేమో త్రిభువన సుందరి.

రాజరాజు—(పటం చూస్తూ) ఈమె త్రిభువనసుందరే. ఎవరు కాదనగలరూ?

మహారుద్రయ్య—చిత్తం చిత్తం, అలాగే, ఆమె చళుక్యమహారాణి కావడానికి వీలులేదనిన్నీ యెవరూ అనగలిగివుండగూడదు.

రాజరాజు—అది నిశ్చయమే. మనం అవునన్నది కాదనడానికీ, కాదన్నది అవుననడానికీ, యెవరికి గుండెలున్నాయి? (కిందుగా పక్కకి చూస్తూ సాలోచనగా) పోనీ, యీమె, పట్టమహిషి కాకపోతే నన్నయభట్టారకులవారు సెలవిచ్చిన దోషం పరిహారం అయిపోతుందేమో ఆలోచించండీ.

మహారుద్రయ్య—(మహోత్సాహంతో) ఇది బాగుంది. చాలాబాగుంది మహాప్రభూ! ఎక్కడికి వెళ్లినా యిది తిరుగులేని ఆలోచన. మరిన్నీ భట్టారకుల వారీమె కామిని అని సెలవిచ్చారు. కామిని భోగిని కావడమే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—భోగిని! (సాలోచనగా) భోగిని కావడమే ధర్మం. (ఆలోచిస్తూనే వుంటాడు)

మహారుద్రయ్య—శ్రీకృష్ణులవారికి సత్యభామాదేవమ్మగారు-(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(చకితుడై చెయ్యి జాడిస్తూ) సెబాస్! నాకున్నూ అదే తోచింది. రుక్మిణీదేవమ్మవారు సాక్షాత్తూ ఆశ్రీమహాలక్ష్మీదేవమ్మవారే కనక, వారిని గురించి మనకి ప్రస్తావన వద్దు. ఆ కారణంవల్లనే వారి అంతఃపురకవిలాసాలు వర్ణించడాని కెవరూ సాహసించలేకపోతూవచ్చారు. కాగా, యిక సత్యభామాదేవమ్మగారి విషయం. నిజానికి, వారివల్లనే శ్రీకృష్ణులవారి రసికత సార్థకం అయింది. శ్రీకృష్ణులవారి దక్షిణనాయకత్వం కూడా వారివల్లనే రూఢమై రసబంధురమున్నూ అయింది.

మహారుద్రయ్య—సత్యం సత్యం. ఇందులో ఇంకో విశేషం కూడా వున్నది మహాప్రభూ! అదేమిటంటే? సత్యభామాదేవమ్మగారివల్లనే శ్రీకృష్ణులవారికి లాగే, శ్రీకృష్ణులవారివల్లనే సత్యభామాదేవమ్మగారికినీ విశిష్టత యేర్పడ్డది. తండ్రిగారు, ఆమెని, అక్రూరులవారికో, కృతవర్మశతధన్వులలో వొకరికో యిచ్చి వివాహం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(చెవులు మూసుకుని) శివశివా! అది తలుచుకుంటేనే శరీరం జలదరిస్తోంది. (గాభరా నటిస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—శృంగారరసంలో వుండుకున్న నిగ్గంతా క్షుణ్ణంగా గుర్తించగలిగినవారు కనక, దాని మాధుర్యం అనుభవించగలిగినవారున్నూ

గనక తమరు—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—అలా అన్నారు గదా, అయితే, (చిత్రాంగి పటం చూపిస్తూ) ఇలాంటి త్రిభువనసుందరిని ఏలుకోవాలంటే ఎంత పాండిత్యం—యెంత రసికత—యెంత అనుభవం కూడా వున్నవాడు కావాలో—(సాకూతంగా చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(రాజుభావం యేమిటా అన్నట్టు జిజ్ఞాసతో చూస్తూ, చి—త్తం.

రాజరాజు—(ఒక్క క్షణం నిదానించి) ఇందులో యింకో విశేషం కూడా వుంది చూశారూ?

మహారుద్రయ్య—సెలవిప్పించండి.

రాజరాజు—సత్యభామాదేవమ్మగారిని తప్పించి చూడండీ! శ్రీకృష్ణుల వారి అంతఃపురం గాఢాంధకారబంధురం—(ఊరుకుంటాడు)

మహారుద్రయ్య—(ఇంకా జిజ్ఞాసతోనే) అవును మహాప్రభూ!

రాజరాజు—పైగా, శ్రీకృష్ణులవారు, సత్యభామాదేవమ్మగారినిమిత్తాన, అరసికుడూ—అంచేత అనర్హుడూ అయిన శతధన్వుణ్ణి సంహరించి కూడా వున్నారు, కనక, యిక్కడ, భట్టారకులవారు తెచ్చిన రత్నదుల ప్రస్తావనకు విప్రతిపత్తి—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—ఆమాటెందుకు మహాప్రభూ! అది మనం మరిచి—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—మరిచిపోవలసిందే. మరిచిపోతాము. పోనీ, మరిచిపోమనుకోండి. అయితే మాత్రం వచ్చే యిబ్బంది యేమిటీ? ఈమె మన సామంతుడి కూతురు. పైపెచ్చు, చళుక్యమహారాణి కావడానికి ముచ్చటపడుతున్న సుందరి.

మహారుద్రయ్య—కాకేమి? తక్కినవారందరూ తమ కొమార్తల పటాలు మన రాయబారుల కిచ్చిపంపారు గాని, రామభద్రరాజులుంగారు సొంతంగా—అంచెగుర్రాలమీద—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—అదీ మాట. కనక, యిదంతా చూస్తే, రామభద్రరాజు

కూతుర్ని మాత్రం విడిచిపెట్టడానికి వీలులేదు.

మహారుద్రయ్య—విడిచిపెట్టడానికి వీలులేదు. (సాలోచనగా వి-డి-చి-పె-ట్ట-కా—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—అది తరవాత చూసుకుందాం. కాగా, భట్టారకులవారి నీవిషయమై మన మిక శ్రమపెట్టవలసిన అక్కరలేదన్నమాటేనా?

మహారుద్రయ్య—ఇంకెందుకూ? శాస్త్రం చెప్పిన తరవాయిగా—అయితే, తక్కిన పటాలు మాత్రం వారు పరిశీలించవలసే వుంటుంది.

రాజరాజు—ఇక మనమున్నూ వొక మాటలా నదికేసి వెడదాం.

మహారుద్రయ్య—దయచెయ్యండి.

మహారుద్రయ్య కిందికి చూస్తాడు. వెంటనే మల్లప్ప అనే భటుడు పైకి వస్తాడు. వాడు మహారుద్రయ్య మనిషి. ఆంతరంగికుడు. మహారుద్రయ్య పటాలు విడివిడిగా అందించి “నగరికి పద” అంటాడు. “చిత్తం” అని అవి పుచ్చుకుని వాడు వెళ్ళిపోతాడు. తరవాత రాజరాజూ మహారుద్రయ్యా అడుగుల్లో అడుగులు వేసుకుంటూ బయలుదేరతారు.

రాజరాజు—(గభీమని ఆగి) మహారుద్రయ్యగారూ!

మహారుద్రయ్య—(ఆగి) చిత్తం మహాప్రభూ!

రాజరాజు—చక్రవర్తుల ప్రవృత్తికీ తదితర్ల ప్రవృత్తికీ అంతరమూ భేదమూ వున్నా యంటారా లేవంటారా మీరు?

మహారుద్రయ్య—అయ్యో, లేకేం?

రాజరాజు—ఉండాలని కూడా అంటారా మీరు?

మహారుద్రయ్య—ఉండితీరాలి. లేకపోతే యెలాగా? ఆవిశేషం వుండబట్టే కాదూ ‘‘...విష్ణుః పృథివీపతిః’’ అనడం?

రాజరాజు మరిన్నీ, చక్రవర్తుల యితివృత్తాలే కదా కవులకు వర్ణించ తగ్గవి?

మహారుద్రయ్య—తదితర్ల యితివృత్తాలూ వొక యితివృత్తాలేనా? ఎంత మాటా?

రాజరాజు—అవునుకదా? మరి రామభద్రరాజు కూతురువంటి దేవేరిలేని చక్రవర్తి యితివృత్తంలో జటిలమైన ఘట్టం వొకటయినా వుంటుందిటండీ?

మహారుద్రయ్య—(సాలోచనగా) వుండదు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—జనకరాజర్షి వంటివారి మాట అలా వుంచండి. పోగా, ఎంతోకొంత ఐహికవాంఛాపరతా—దానికిసాయం రసికతా—దానికి తగ్గ ఆలంబనం లేకపోవడమూ—(సాకూతంగా చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(చకితుడై) మహాప్రభూ! (గంభీరంగా చూస్తాడు)

రాజరాజు—(చిరునవ్వుతో) ఆ!

మహారుద్రయ్య—(గంభీరంగానే చూస్తూ సాలోచనగా) అలా సెలవిచ్చారా?......బోధపడ్డది......బాగుంది......(స్ఫుటంగా) దివ్యంగా వుంది మహాప్రభూ!

రాజరాజు— బాగా అవగాహన—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య— తూణ్ణంగా అవగాహన అయిపోయింద మహారాజాధిరాజా! తమ ఆలోచనా, అభిలాషా, సంకల్పమూ అనితరదుర్లభంగా వున్నాయి, రసికాగ్రేసరచక్రవర్తీ! కాని వొక్క మనవి.

రాజరాజు—ఏమంటారు?

మహారుద్రయ్య—ఇవాళికి నదీవిహారం వద్దు.

రాజరాజు—సరే.

మహారుద్రయ్య—నగరికే వెళ్ళిపోదాం.

రాజరాజు—బాగుంది.

మహారుద్రయ్య—లేకపోతే, విలాసభవనోద్యానం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—అక్కడికి వెడదాం.

మహారుద్రయ్య—దయచెయ్యండి.

ఇద్దరూ మహోల్లాసంతో వెళ్ళిపోతారు.

రెండో రంగం

రాజరాజు నగరిలో వొక గది.

రత్నాంగి పరిచారిక గౌరీ, రాజరాజు పరిచారిక చిట్టి యెదురెదురుగా నుంచుని వుంటారు.

గౌరి—సరే, అంత బడలిక అయితే యేం చేస్తాము?

చిట్టి—అంతా యింతా కాదు బడలిక. ప్రభువు ఈరాత్రి భోజనం చేస్తారని తోచదు.

గౌరి—అబ్బా!

చిట్టి—మధ్యాహ్నం అలా పవ్వళించి లేచారు, ఇలా పటాల పరిశీలనలో కూచున్నారు. కొంతసేపటి కిక్కడ శ్రాంతులై బురుజుమీదకి వేంచేశారు. మరికొంత సేపటి కక్కడా శ్రాంతులై, అనుష్ఠానసమయం కావడంవల్ల భట్టారకులవారిని పంపేసి, విలాసభవనోద్యానానికి వేంచేశారు. అక్కడ కూడా యిప్పటిదాకా పటాలు చూసిచూసి, యిక భరించలేక, కొట్టేసిన పాములాగ యిప్పుడే చలవరాతిన్నెమీద నడుం వాల్చారు.

గౌరి—ఇలాంటి స్థితిలోనుటమ్మా నేను రాయబారం తెచ్చాను?

చిట్టి—మహారుద్రయ్యగారు కూడా భోజనాని కింటికి వెళ్లారుట. వారి కిక్కడే ఫలహారం సిద్ధం చేయించి వుంచమనిన్నీ సెలవిచ్చారు ప్రభువు.

గౌరి—స—రి—.

చిట్టి—"ఈస్థితిల్లోనా చిట్టీ" అన్నారు ప్రభువు. నిజంగా, నాకు చచ్చినచావయి పోయింది.

గౌరి—కాదుటమ్మా?

చిట్టి—కనక, యీసంగతి మహారాణితో మనవిచెయ్యి.

గౌరి—మంచి దమ్మా మంచిది.

చిట్టి—నాలుగు దివాలకి మళ్లీ యివాళ మహారాణీని సేవించుకోగలుగుతా ననుకున్నాను; కాని యోగం లేకపోయింది. చాలా కించగా వుంది వదినా!

గౌరి—కాకేమి మరదలా? ప్రభువుని సేవించుకోగలుగుతా ననుకుంటే నాకూ యిదే తటస్థించింది కాదూ?

చిట్టి—ఇవాళ్కే యిది. రేపటి కీగొడవ అన్నీ ముగిసిపోవచ్చు. కనక, వీలు కాగానే వచ్చి నేనే అహ్వానించుకుంటాను మహారాణీని. ఈసంగతి వారితో మనవిచెయ్యి.

గౌరి—అలాగే నమ్మా అలాగే.

చిట్టి—మహారాణీకి నామీద దయతప్పిపోకుండా చూడాలి సుమా వదినా నువ్వు.

గౌరి—అలాంటి సందేహం యెప్పుడూ పెట్టుకోకు. నువ్వంటే మాఅమ్మకెంతో అభిమానం. నువ్వున్నావు కనక, ప్రభువుకి, యేలోపమూ కలగడం లేదని వారెన్నో మాట్లు సెలవిస్తూవచ్చారు.

చిట్టి—ధన్యురాలిని.

గౌరి—మరి వుంటా.

చిట్టి—మంచిది.

గౌరి వెళ్లిపోతుంది. ఒక్క నిమిషం అలాగే నుంచుని, చిట్టి, వొక్క అడుగు వేశాటప్పటికి అన్నపూర్ణ అనే మరో పరిచారిక యెదురు వస్తుంది.

అన్నపూర్ణ—రహస్యం కామోసు.

చిట్టి—అక్షరాలానూ.

అన్నపూర్ణ—శిలాక్షరమే అన్నమాట.

చిట్టి—నీకూ నాకూ వున్న అనుబంధం తామ్రాక్షరం కాదుటే పెర్రిపిల్లా?

అన్నపూర్ణ—కాకేం? కనక, యిప్పుడే చెప్పేస్తావు.

చిట్టి—నేను నీకు మట్టుకే చెబుతాను.

అన్నపూర్ణ—అంచేత అప్పటికీ అది రహస్యమే.

చిట్టి—నువ్వు మరొక ర్తికే—అదిన్నీ యింకొకర్తికే చెప్పడం జరుగుతుంది. కనక!

అన్నపూర్ణ—అప్పటికీ అది రహస్యమే.

చిట్టి—ఇది, యిక్కడ, యిలాంటి స్థితిలో వుండగా, వార్త మహారాణీకి అందుతుంది.

అన్నపూర్ణ—చల్లగాను.

చిట్టి—అప్పటి, కిక్కడ, మనవాళ్ల కందరికీ తెలిసిపోతుంది.

అన్నపూర్ణ—చెప్పే దేమిటే?

చిట్టి—ఇంతలో అక్కడా యిది పనకలిసిపోతుంది.

అన్నపూర్ణ—పరిపాటే కాదూ!

చిట్టి—అప్పుడు దానిపేరు?

అన్నపూర్ణ—బహిరంగరహస్యం.

చిట్టి—అదిగదీ మాట.

అన్నపూర్ణ—మరి విఘ్నేశ్వరపూజ కానియ్యి.

చిట్టి—మహారాణీ వర్తమానించారు.

అన్నపూర్ణ—రాత్రి దయచేస్తా మని.

చిట్టి—అవును; కాని ప్రభువు బహలికగా వున్నారు.

అన్నపూర్ణ—అదేమిటే?

చిట్టి—బోలెడు చిత్రపటాలు వచ్చాయి కాదుటే?

అన్నపూర్ణ—అయితే?

చిట్టి—కన్యావరణం అంటే యేమనుకున్నావు, కాకపోతే?

అన్నపూర్ణ—సొంతాని కయితే—(అర్ధోక్తి)

చిట్టి—బుద్ధి లేకపోతే—(అర్ధోక్తి)

అన్నపూర్ణ—ఏమమ్మా?

చిట్టి—మరొకళ్ళకయితేనే బడలిక మామ్మా

అన్నపూర్ణ—మరి సొంతానికయితే?

చిట్టి—విరహమే.

అన్నపూర్ణ—సెబాస్!.....అయితే, అదిమాత్రంకలక్కుండా చూడు

చిట్టి—అవతల మహారుద్రయ్యగారుండగా, యివతల నీవల్లా నావల్లా యేమవుతుందీ?

అన్నపూర్ణ—అవునేవ్!

చిట్టి—చివరికేమయినా మన కొకటే, కనక, స్నానాలూ స్నానప్రయత్నాలూ చేసుకుందాం తొరగా రావేవ్!

ఇద్దరూ వెళ్లిపోతారు.

మూడో రంగం

రత్నాంగి నగరిలో విశాలమైన నడవ. అంతటా రత్నకంబళీ పరచివున్నది. పార్వతీతపశ్చర్యా, గంగావతరణమూ, కుమారక్రీడలూ, కిరాతార్జునీయమూ, శివతాండవమూ, మార్కండేయరక్షణమూ, కామదహనమూ, వీరభద్రావిర్భావమూ—ఇలాంటి శివలీలాచిత్రాలతో గోడలన్నీ నిండివున్నాయి. కంబళీమీద, అక్కడక్కడ, ఎత్తయిన చక్కని పీటలూ, వాటిమీద నటరాజవిగ్రహాలూ, కుమారవిగ్రహాలూ, గణపతిప్రతిమలూ, నందికేశ్వర విగ్రహాలూ, మధ్యమధ్య పూలచెట్లకుండీలూ చక్కగా అమర్చి వున్నాయి. వసారాలో, ముంజూరికి వేలాడుతూ వున్న పంజరంలో, మైనగోరువంక ముద్దుముద్దుగా పలుకుతోంది.

ఒకచోట, గోడకి చేర్చివున్న బాలీసుకి ఆనుకుని, రత్నాంగి, పరుపుమీద కూచుని వుంది. ఆమె యెదట కుడిపక్కగా, సారంగధరుడూ, అతనికి

కొంచెం యెడంగా సుబుద్ధీ చేతులు కట్టుకుని అల్లంత ఆసనాలమీద కూచుని వున్నారు. ఏమిటేమిటో పనులమీద నలుగురైదుగురు పరిచారికలు చాలా హడావడిగా తిరుగుతున్నారు

రత్నాంగి—కోరిన వెంటనే అరవయిమంది రాజులు తమ పుత్రికల చిత్రపటాలు పంపారంటే, ఆరాజపుత్రిక లందరూ చక్కని చుక్కలంటే, అదిమాకు అసాధారణమైన ఘనతే; కాని అందరు అందకత్తెలలో వొకామెని యేరి నిర్ణయించడం చాలా కష్టమైన పని. ఎంత నిదానం కలవారి కయినా కళ్లు జిగజిగలాడిపోతాయి. మనస్సు గజిబిజిపడిపోతుంది. బుద్ధిన్నీ యితికర్తవ్యతామూఢం అయిపోయి, దానిమూలాన, చేసిన పరిశీలన అంతా, చివరికి అడవిగాసిన వెన్నెల అయిపోవచ్చు.

సుబుద్ధి—తమరు సెలవిప్పించింది సత్యం అమ్మగారూ! ఏమంటే? ఒక రాజపుత్రి మంచి రూపవతి అవుతుంది. ఇంకొక రాజపుత్రి గొప్ప విద్యావతి అవుతుంది. మరొక రాజపుత్రి గుణవతి అవుతుంది. ఇలాగ, వొక్కొక్క రాజపుత్రి దగ్గిర వొక్కొక్క యోగ్యత యెక్కువగా వుంటుంది. అన్ని లక్షణాలూ ఏకత్రా వుండడం అసంభవం అవుతుంది. అన్నిరకాల యోగ్యతలలో దేనికి ప్రాధాన్యం అనేది—(అర్ధోక్తి)

రత్నాంగి—ఉన్న చిక్కే అది. ఎంత లక్షణవతి అయినా ముందు భట్టారకులవారికి నచ్చాలి. వారు కోరే యోగ్యత వొకటి. తరవాత మహారాజులుంగారికి నచ్చాలి. వారి చూపు వేరు. తన [illegible] కున్నా కొంచెమో గొప్పో నాకూ నచ్చాలి. [illegible] మరిదిగారున్నారు. అత్తయ్యగారి త[illegible] వారు వదినగారున్నారు. వారు కోరే యోగ్యతలు వేరు. మంత్రులున్నారు [illegible] తృప్తి పరచాలి. అన్నిటికీ మూలం (సారంగధరుడికేసి చూస్తూ చిరునవ్వుతో) [illegible] నచ్చాలి. అతని రుచులు వేరు.

Library No. 25165

సుబుద్ధి, సారంగధరుడికేసి "యేమంటా" రన్నట్టు చూస్తాడు. సారంగధరుడు, సుబుద్ధికేసి "గప్‌చిప్" అన్నట్టు చూస్తాడు.

రత్నాంగి—(సారంగధరుడికేసి కీగంటచూస్తూ) ఇదివరకే అబ్బాయి మనస్సు యేసుందరిమీద అయినా నిలిచివుందేమో అదిన్నీ చూసుకోవాలి.

సుబుద్ధి "చెప్పేస్తా" నన్నట్టు సారంగధరుడికేసీ, చెప్పడానికి సందేహిస్తున్నట్టు రత్నాంగికేసీచూసి మొగం వంచుకొంటాడు. రత్నాంగి మందహాసం చేస్తూ సారంగధరుణ్ణీ, సుబుద్ధినీ, పరకాయిస్తూ వుంటుంది. చూపులతో సుబుద్ధిని వారించి సారంగధరుడున్నూ మొగం వంచుకుంటాడు.

రత్నాంగి—నేననుకున్నదే నిజం అయింది. సెలవివ్వండి.

సుబుద్ధి—(సారంగధరుడికేసి మళ్లీ చూసి మొగం వంచుకుంటాడు)

రత్నాంగి—అనుమానిస్తారేమి నాయనా! సెలవివ్వండి.

సుబుద్ధి—(చేతులు నలుపుకుంటూ) లేదమ్మా లేదండి.

రత్నాంగి—ఇదివరకే నాయన చూపొక రాజపుత్రిమీద వుండి, యిప్పుడు మేమింకొక రాజపుత్రిని నిరుపచేస్తే యేమవుతుందో ఆలోచించారా? కనక, సెలవివ్వండి. ఇప్పటికే నాయన వొకామెని వరించివుంటే ఆమె సర్వలక్షణసంపన్నురాలే అవుతుంది. అతను పైపై మెరుగులకు భ్రాంతు డయ్యేవాడు కాడు. నేను చెప్పుకోడం కాదు; గాని నాకొడుకంతటి యోగ్యుడు దేవలోకంలో కూడా వుండడు. అంచేతే, యీవిషయమై, నేను చాలా అటమటించిపోతున్నాను. మహారాజులుంగారున్నూ పరిపరి విధాల ఆలోచిస్తున్నారు. కనక, అది అలా జరిగివుంటే—మీకు తెలిసిన్నీ వుంటే—వివరంగా సెలవివ్వండి. తరవాత, అబ్బాయి కోప్పడతాడని మీరు జంకవద్దు. అది సిగ్గు కాని అనిష్టం కాదు.

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధికేసి చూస్తూ) అయ్యవారివాళ యెంచేతో

చాలా వింతగా ప్రవర్తిస్తున్నారు. (రత్నాంగితో) తమరూ బాబయ్యా ఆలోచించి, యెలా ఆజ్ఞాపిస్తే అలా చెయ్యడానికే నేను నిశ్చయించుకుని వున్నానండీ అమ్మా! ఇందులో అసత్యం యేమీ లేదండీ!

రత్నాంగి—నీమాట అసత్యం అని యెందు కనుకోవాలి? నువ్వు, చివరికి, మాయిష్టం వచ్చినట్టే చేసినా, పరిపక్వమై వుండి, కనక, నీమనస్సు కొంత కల్పన చేసుకోవచ్చు కాదుటోయీ! కాకపోయినా, సుబుద్ధి అయ్యవారేదో సెలవిస్తున్నా రోయీ!

సారంగధరుడు—చిత్తం చిత్తం, (సుబుద్ధికేసి చూస్తూ) నేనూ సావధానుణ్ణయి వున్నానమ్మా!

రత్నాంగి—(సుబుద్ధితో) సరా?

సుబుద్ధి—అమ్మా, మూడేళ్లనాటి గొడవ. ఒకనాడు, పాపికొండల్లో యువరాజులుంగారూ జక్కులదీవి మండలేశ్వరుల కొమార్తె చిత్రాంగీదేవమ్మగారూ వుమ్మడిగా—(అర్థోక్తి)

రత్నాంగి—అవునవును, జ్ఞాపకం వుంది. అప్పుడా సంగతి మీరే సెలవిచ్చారు.

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధిని విడిచి రత్నాంగికేసీ, రత్నాంగిని విడిచి సుబుద్ధికేసీ చూస్తూవుంటాడు)

సుబుద్ధి—అప్పుడు యువరాజులుంగారి హృదయఫలకంమీద ఆమె రూపం లగ్నం అయిందా అని నా అనుమానం.

సారంగధరుడు—(చకితుడై మొగం వంచుకుంటాడు)

రత్నాంగి—ఇది కొత్తసంగతి. అప్పుడు మీరీ సంగతి సెలవిచ్చివుంటే—(అర్థోక్తి)

సుబుద్ధి—ఇప్పు డనుకున్నాను: గాని అప్పుడు నాకది తోచలేదమ్మా!

రత్నాంగి—సరే లెండి. అయితే, ఆమె చాలా బుద్ధిమంతురాలనీ, చురుకైనదనీ, త్రిలోకసుందరి కూడా అనీ—భద్రాచలం యాత్రకి వెళ్లినప్పుడు, పద్నాలుగేళ్ల పిల్ల అయివుండగా, అత్తయ్యగారామెని చూసివచ్చి సెలవిచ్చారు. తరవాత కూడా వారామె మాట యెన్నోమాట్లు యెంతో

అప్యాయనంగా సెలవిప్పిస్తూవచ్చారు. మీరు సెలవిచ్చిందే నిజ మయితే నాయన అదృష్టవంతుడే. నేనూ పెట్టిపుట్టినదాన్నే. ఇంతకీ, నాయనా! (సారంగధరుడికేసి చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(ముందు రత్నాంగికేసీ తరవాత సుబుద్ధికేసీ చూసి తలవంచుకుంటాడు)

సుబుద్ధి—అప్పుడలా జరిగివుండకపోతే మాత్రం అబ్బాయిగారి మనస్సు ఇప్పటికీ నిశ్చలమనే నానమ్మకం అమ్మా!

రత్నాంగి—నాయనా! వివాహం అంటే పరమపవిత్రం కావడం అలా వుండగా, స్త్రీపురుషుల కది విడిపోని శాశ్వతబంధం. అది సరిగా యేర్పడక పోతే తరవాత అనేకచిక్కులు వస్తాయి. మూడుముళ్లూ పడ్డతరవాత యెన్ని ప్రాతికూల్యాలు వచ్చినా, భార్యా భర్తా కూడా యెలాగో సరిపుచ్చుకోవాలి; గాని లేకపోతే తనుహానీ లోకనిందా చుట్టుకుంటాయి.

సుబుద్ధి—చిత్తం చిత్తం.

రత్నాంగి—(సారంగధరుడితో) కనక, నాయనా! మర్మం విడిచి నీఅభీష్టం యేమిటో చెప్పవోయ్! నేనమ్మను కానూ? నాదగ్గిర సిగ్గెందుకుతండ్రీ!

సారంగధరుడు-సుబుద్ధి అయ్యవారికే అనుమానాస్పదంగా వున్న విషయం నేను మనవిచేసుకోడం యెలాగండీ అమ్మా?

సుబుద్ధి—(సారంగధరుడితో) అమ్మగారి ఆజ్ఞ—(అర్ధోక్తి)

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధితో) మీఆజ్ఞే నాకు శిరోధార్యం. ఇక అమ్మగారి ఆజ్ఞే అయితే, చెప్పవలసిం దేమి వుందీ? (రత్నాంగితో) అయినా, అమ్మా—(అర్ధోక్తి)

అప్పుడు గౌరి వస్తుంది.

గౌరి—అమ్మా, బుల్లిబాబయ్య వచ్చి దర్శనం కోరి వేచి వున్నారు.

అది విని రత్నాంగీ, సారంగధరుడూ, సుబుద్ధీ తటాలున లేచి నుంచుంటారు.

రత్నాంగి—(లేస్తూ) మరిదిగారే! (సారంగధరుడితో) వెళ్లు నాయనా, బుల్లిబాబయ్యగారిని తోడితెచ్చుకో.

సారంగధరుడు—చిత్తం అమ్మా!

సారంగధరుడు బయలుదేరి వెడతాడు. సుబుద్ధి ద్వారం దాకా మాత్రమే వెళ్లి యెదురుచూస్తూ నుంచుంటాడు. గౌరి, యిద్దరు పరిచారికలచేత, రత్నాంగి యెదట, కొంచెం యెడమ పక్కగా వున్న స్తంభానికి చేర్చి పరుపూ బాలీసూ వేయిస్తుంది. ఇంతలో ముందు సారంగధరుడూ, తరవాత విజయాదిత్యుడూ గుమ్మందాటి వస్తారు. వెంటనే చేతులుకట్టుకుని సుబుద్ధి నమ్రుడవుతాడు. విజయాదిత్యుడి వెనక, చిత్రపటాలు పట్టుకుని వొక పరిచారిక నిలిచి వుంటుంది.

రత్నాంగి—(విజయాదిత్యుడికేసి పరీక్షగానూ గంభీరంగానూ చూస్తూ) దయచెయ్యండి. (నిదానించి) అయితే, తమ రలా వున్నా రేం మరిదిగారూ?

విజయాదిత్యుడు—(తనని చూసుకుంటూ) నాకేమీ! నాలో యేమీ మార్పు లేదే? నేను బాగానే వున్నానండీ వదినా!

రత్నాంగి—లేదు. ఎంతమాత్రమూ లేదు. తమ మొగాన వుల్లాసమే కనష్టం లేదు. నేనెరిగి వున్నంతలో తమ రెప్పుడూ యిలా లేరు. (సారంగధరుడితో) బుల్లిబాబయ్య నీకెలా కనబడుతున్నారు నాయనా?

సారంగధరుడు—(రత్నాంగితో) తమరు సెలవిచ్చినట్టు, బుల్లిబాబయ్య, యేదో గాఢవిచారంతోనే వున్నా రమ్మా! (విజయాదిత్యుడితో) నిజం, బుల్లిబాబయ్యా!

విజయాదిత్యుడు—(సుబుద్ధికేసి చూస్తాడు)

సుబుద్ధి—అమ్మా, మళ్లీ దర్శనం చేసుకుంటా, నిప్పటికి సెలవిప్పించండి.

విజయాదిత్యుడు—(చెయ్యివూపి సుబుద్ధిని వారిస్తూ) అదేమీ? మీరిప్పుడిక్కడే వుండవచ్చు. మీరు వినగూడని రహస్యా లేవుసరిగదా, మీరున్నా

వినవలసినవే వున్నాయి. నాలో మీకున్నా మార్పు కనిపిస్తూ వుందా అని (అర్ధోక్తి)

సుబుద్ధి—చిత్తం మహాప్రభూ! ఏలినవారు మర్మాంతికమైన ఆవేదన పడుతున్నట్టే నాకూ కనిపిస్తున్నారు.

విజయాదిత్యుడు—(కళ్లు మూసుకుని నిట్టూర్పు విడుస్తాడు)

రత్నాంగి—(అది గుర్తించి) సరే, వేరే చెప్పేదేమిటి? నేను నుంచోలేకుండా వున్నాను. ముందు తమరు దయచెయ్యండి.

అందరూ కూచుంటారు.

విజయాదిత్యుడు—వదినా!

రత్నాంగి—ఏమి సెలవు!

విజయాదిత్యుడు—అన్నయ్యగారు అబ్బాయికోసం రాజపుత్రికల పటాలు తెప్పించారు. (పరిచారిక చేతిలో వున్న పటాలు పుచ్చుకుని రత్నాంగి యెదుట వుంచి) వీటిని తమకీ, అబ్బాయికీ చూపించవలసిందనీ, తమ వుభయుల నిష్కృష్టాభిప్రాయాలూ తెలుసుకు రావలసిందనీ వారు నన్ను ఆజ్ఞాపించారు.

సారంగధరుడు—(చకితుడై రత్నాంగికేసి చూస్తాడు)

రత్నాంగి—(ఒక్కమాటు సారంగధరుడుకేసి చూసి) చాలా సంతోషం. అయితే, నేనిలా అన్నానని తమకు కోపం వద్దు.

విజయాదిత్యుడు—కోపమా? ఎందుకూ? సెలవిప్పించండి.

రత్నాంగి—ఈవిషయమై తమ బాధ్యతకూడా గొప్పదే; కాని వారు దూరంగా వుండిపోడానికి కారణం!

విజయాదిత్యుడు—ఉంది, వదినా, చాలా పెద్ద కారణమే వుంది.

రత్నాంగి—పోల్చుకోలేకుండా వున్నాను. చిత్రపటాల విషయమై నిన్న వుదయం చాలా కలివిడిగానే మాట్లాడారు; కాని నిన్న రాత్రి వారి దర్శనం కాలేదు. ఇవాళ వుదయం రాజకార్యాలలో ప్రవృత్తులై యిక్కడికి దయచెయ్యనే లేదు. సరే, వారిప్పుడీవిషయమై నాతో మాట్లాడ్డానికే యిష్టపడ్డం లేనట్టు స్పష్టమే కదా? ఇలాంటిస్థితిలో, ఆకా

రణం గొప్పదే అని వేరే చెప్పాలా? ఏమయినా, తప్పదు, కనక అదేదో సెలవిప్పించండి.

విజయాదిత్యుడు—(చేతులు జోడించుకుని సవినయంగా) నేను తమ బిడ్డవంటివాణ్ణి. అన్నయ్యగారి ఆజ్ఞా, అక్కడి వార్త తమకి మనవిచేసుకోవడమే నాపని. కనక, నన్నన్యథా భావించవద్దని మరీమరీ వేడుకుంటున్నాను.

సారంగధరుడూ సుబుద్ధీ నిర్విణ్ణులై ఒకర్నొకరు చూసుకుంటారు.

రత్నాంగి—పురుషసింహులైన తమర్నే అంతగా కదలించివేస్తూవున్న ఆవిషయం నన్నెంత ఆరాటపెడుతుందో, అయినా సరే సెలవిప్పించండి.

విజయాదిత్యుడు—(పటాలు నిర్దేశిస్తూ) ఇవి అరవైపటాలు. అయితే, వీటిలో తమరూ, అబ్బాయీ పరిశీలించవలసినవి యాభైతొమ్మిది మాత్రమే. ఒకటి తమరుభయులూ చూడవచ్చు; గాని అది ప్రత్యేకించబడ్డది.

రత్నాంగి—ఎందుకోసం?

విజయాదిత్యుడు—ఆపటం యెవరిదో ఆసుందర-రాజపుత్రికను అన్నయ్యగారు (మొగంవంచుకుని) వరించారు వదినా!

సారంగధరుడు—(చకితుడవుతాడు)

రత్నాంగి—(చెవులు మూసుకుని) శివశివా!

సుబుద్ధి—హరహరా! విధివైపరీత్యం!

విజయాదిత్యుడు—ఇలాంటి వార్త మోసుకువచ్చినందుకు నేను సిగ్గుపడుతున్నాను. తమ యెదటికి రాలేక రాలేక విధిలేక వచ్చాను. ఈసంగతి నాతో సెలవివ్వడానికి అన్నయ్యగారికీ మొగంచెల్లలేదు.

రత్నాంగి—తమతో మరెవరు సెలవిచ్చారూ?

విజయాదిత్యుడు—గుమ్మం దిగేటప్పటికి వచ్చి మహేంద్రయ్యగారు నాచెవిలో వూదారు.

రత్నాంగి—వారని మహారాజే పంపారు.

విజయాదిత్యుడు—సందేహ మేమీ?

సుబుద్ధి—ఈపన్నుగడే మహారుద్రయ్యగారి దని నావుద్దేశం మహాప్రభూ! మహారాజులుంగారి అనుగ్రహం తప్పిపోకుండా వుండడానికి వారెప్పుడూ యిలాంటి యెత్తులే వేస్తున్నారు.

విజయాదిత్యుడు—అవునవును. నర్మసచివులని మహారుద్రయ్యగారికి పేరే కదా?

సారంగధరుడు—ఇది మహారుద్రయ్యగారి పన్నుగడ అయినా, బాబయ్యగారికి స్వయంభువే అయినా పర్యవసానం వొక్కటే. కనక, బుల్లిబాబయ్యా! ఆరాజపుత్రిక పేరున్నూ—(అర్థోక్తి)

రత్నాంగి—అబ్బాయి చెప్పింది బాగానే వుంది, సెలవిప్పించండి.

విజయాదిత్యుడు—జక్కులదీవి—(అర్థోక్తి)

పిడుగుపడ్డట్టయి సారంగధరుడు మొగం వంచుకుంటాడు. మొగం కప్పుకుని, రత్నాంగి "హా—య్యో" అంటూ కుంగిపోతుంది. "హరహరా! హరహరా" అంటూ సుబుద్ధి చెవులు మూసుకుంటాడు.

విజయాదిత్యుడు—(తెల్లబోయి, సుబుద్ధితో) మీధోరణి చూడగా, నాకేదో మహావైపరీత్యం స్ఫురిస్తోంది.

రత్నాంగి—అవును. తమరు సరిగానే వూహించారు.

విజయాదిత్యుడు—వివరంగా వినకోరుతున్నాను.

రత్నాంగి—అరవైయేళ్లు నిండనున్న మహారాజొక నవోఢను వరించినందుకూ, యాభైయేళ్ళ వయస్సున్న నాకు సవతి దాపరిస్తూ వున్నందుకూ నాకేమీ విచారం లేదు. ఈ కారణంవల్ల వారిని అల్లరిపెట్టి, నేను నలుగురినోళ్లా పడ్డమూ మంచిది కాదు; కాని, మహారాజు కోడలిమీద కన్ను వేశారు.

విజయాదిత్యుడు—(ఉలిక్కిపడి హీనస్వరంతో) అం—టే?

సుబుద్ధి—(రత్నాంగితో) తరవాతి సంగతి నేను మనవిచేసుకుంటానమ్మా! (విజయాదిత్యుడితో) తమరు దయచేశాటప్పటికి, అమ్మగారితో, నేనీవిషయమే మనవిచేసుకుంటున్నాను. మరేమీ లేదు, అబ్బాయిగారు

జక్కులదీవి రాజపుత్రిక చిత్రాంగీదేవమ్మగారిమీద, మూడేళ్లుగా మరులుగొని వున్నారు మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధికేసి వులుకూ వులుకూ చూస్తాడు)

విజయాదిత్యుడు—హరహరా! ఏమి దుష్కాలమూ? ఏమి ఆసురసంకల్పమూ? అయితే, యింతవరకూ (సారంగధరుడికేసి చూస్తూ) యిది అంత రహస్యంగా యెందుకుండిపోయిందీ?

సారంగధరుడు—(విజయాదిత్యుడికేసి వొక్కమాటు చూసి మొగం వంచుకుంటాడు)

రత్నాంగి—నాకొడుకు తెలివితక్కువపనే చేశాడు. అయితే, కొడుకు కోసం నిర్దేశించబడ్డ పెళ్లికూతుర్ని తండ్రే కట్టుకుంటాననడం యేమిటీ?

విజయాదిత్యుడు—ధోరణి చూడగా చళుక్యవంశానికి నేడేదో అపాయం కనిపెట్టుకుని వున్నట్టుంది. వైదికధర్మం విలుప్తమయిపోయేటట్టూవుంది.

సారంగధరుడు—(గంభీరంగా చూస్తూ) ఇప్పుడంత ప్రమాదం యేమి వచ్చింది బుల్లిబాబయ్యా? తమరింత బెంబేలుపడిపోవడమున్నూ యేమిటీ?

రత్నాంగి—అయ్యో! అయ్యో!

సారంగధరుడు—అమ్మా! తమరు నామనవి చిత్తగించకోరుతున్నాను. రాజకుటుంబాలలో బహుపత్నీకత్వం సర్వసాధారణమైన విషయం. అది అనేక కారణాలవల్ల తటస్థపడుతుంది. ఇప్పుడు బాబయ్యగారీవివాహం తలపెట్టుకున్నారంటే, జటిలమైన రాజకీయపుటెత్తేదో యిందులో నిగూఢమయి వుందని మనం గుర్తించుకోవాలి; కాని కేవలమూ యింద్రియలోలతవల్ల వారిందుకు సిద్ధపడుతున్నారని నిశ్చయించుకోగూడదు.

సుబుద్ధి—(సారంగధరుడితో) చిత్రాంగీదేవమ్మగారి విషయమై తమరు—(అర్థోక్తి)

రత్నాంగి—(సుబుద్ధితో) క్షణం కిందటిదాకా ఆమె పేరు చెబితే యెంతో గాంభీర్యం నటించిన నాయన యెంతలో యెలా మారిపోయాడో

చిత్తగించారా ? (విజయాదిత్యుడితో) పెత్తండ్రి ! అదీ ధోరణి.

విజయాదిత్యుడు—కనకనే అన్నయ్యగారంత సాహసించగలిగారు. (సారంగధరుడితో) బాబూ ! నువ్వు చెప్పింది సరే అనుకుందాం. అయితే, కోడలిమీద కన్నువెయ్యడం —(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—తెలిసే వారలా చేస్తున్నారనడానికి మన కాధారం యేమిటీ ?

విజయాదిత్యుడు—తెలిస్తే ఆకోరిక మళ్ళించుకోవలసిందే కాదూ ?

సారంగధరుడు—సుబుద్ధి అయ్యవారి వూహ నమ్మెయ్యడమేనా తమరు ?

రత్నాంగి—(సుబుద్ధితో) ఆలకించారా ?

విజయాదిత్యుడు—సుబుద్ధి అయ్యవారి మాట అలా వుంచు. నువ్వు నిజం చెప్పు. ఆమెని నువ్వు—(అర్థోక్తి)

సుబుద్ధి—(తర్జనితో టోకాయిస్తూ) అలా అడగండి మహాప్రభూ !

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధితో) ఆమాట మీరూ అడగవచ్చు. (విజయాదిత్యుడితో) ఆమె తల్లిగారవుతారంటేనే నాహృదయాని కాహ్లాదంగా వుంది బుల్లిబాబయ్యా !

రత్నాంగి—శివా ! శివా !

సుబుద్ధి—నేనొప్పుకోను. ఆవేళ నేను తమ సన్నిధిలో లేననుకున్నారా ? తమరూ ఆమే చూసుకున్న—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—అయితే, నాచూపుల అర్థం నాకు తెలవదంటారా మీరు ? వాటికి ప్రేరకమైన నాచిత్తవృత్తి యెలాంటిదో నాకు తెలవనే తెలవదంటారామీరు ? నామనస్సుకి మీరేమి ఆరోపించినా నాబుద్ధి అంగీకరించితీరాలంటారా మీరు ?

రత్నాంగి—(సుబుద్ధితో) ఇక మనమేమి చెప్పగలమూ ?

సుబుద్ధి—(విజయాదిత్యుడితో) ఆతర్కం యెవరందుకోగలరు మహాప్రభూ !

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధితో) మనకి తర్కం యేందుకూ యిప్పుడూ ?

బాబయ్యగారి నిశ్చయం పూర్వపక్షం చేసెయ్యాలన్న ప్రయత్నం మాత్రం యెందుకూ మనకూ ? (విజయాదిత్యుడితో) అమ్మగారికీ తమకూ నేనుధర్మాలు చెప్పగలవాణ్ణా బుల్లిబాబయ్యా ?

విజయాదిత్యుడు—మరి నువ్విప్పుడు చెప్పే దేమిటీ ?

సారంగధరుడు—మనవిచేసుకుంటాను. బాబయ్యగారి స్థితిగతులు మనం కొంచెం బోధపరుచుకోవాలి. ఏమంటే ? వారు చతుర్వేదాలూ అభ్యసించారు. షట్శాస్త్రాలూ పఠించారు. సకలపురాణేతిహాసాలూ పరిశీలించారు. తమ సర్వజ్ఞతకీ, ధర్మనిరతికీ వినియోగంగా, గురుదేవులవారిచేత, పంచమవేదమైన మహాభారతం తెనుగుచేయిస్తున్నారు.

విజయాదిత్యుడు—ధర్మాలు తెలుసుకోవడం సులభమే.

సారంగధరుడు—ఎంతమాత్రమూ కాదు. సామాన్యధర్మాలూ విశేషవిధులూ పడుగుపేకలుగా అల్లుకుపోయి వుంటాయి. వాటి సమ్యగ్బోధ మహా ప్రతిభావంతులకు గాని సాధ్యపడదు. అంతటి ప్రతిభావంతులు తెలుసుకుని మాత్రమే వూరుకోలేరు.

విజయాదిత్యుడు—ధర్మచింత వుంటేనూ.

సారంగధరుడు—అదే వుండకపోతే ధర్మాలు తెలుసుకోవాలన్న బుద్ధి మాత్రం యెలా పుడుతుంది ? ధర్మం తెలవడం అంటే బుద్ధికి సంస్కారం కలగడం కాదా బుల్లిబాబయ్యా ? ఎదటిమనిషి ఆచరణ ధర్మబద్ధమనో ధర్మదూరమనో నిరుపచెయ్యడం మాత్రం పైపైని వుందా ?

విజయాదిత్యుడు—(సుబుద్ధికేసి చూస్తాడు)

సుబుద్ధి—అయితే, మహారాజులుంగారి కిది విశేషవిధికి సంబంధించిన ధర్మాచరణం అనా తమ నిర్వచనం ?

సారంగధరుడు—ముమ్మాటికీనీ. ఎందుకు కాదూ ? ఒక్కటి చిత్తగించండి. బాబయ్యగారి వయస్సూ, వివాహయోగ్యం కాదు. ఇప్పటి సందర్భమూ, జనసమ్మతం కాదు. (పటాలు చూపిస్తూ) ఈరాజపుత్రికలా, వారికి పరిగ్రాహ్యలు కారు. ఇలాగ, యీకారణాలు, వొక్కొక్కటే వారిని దిగ్భ్రాంతులను చేసెయ్యగలవు ; కాని బాబయ్యగారివన్నీ యోచించుకోలే

దని మీరెలా చెప్పగలరూ? మీరు కొంచెం సావధానంగా యోచించండి. అత్యంతక్లిష్టాలైన సన్నివేశాలేవో కొన్ని వారిని ముట్టడించాయి. వాటిని సరిపుచ్చుకోడానికే—(అర్థోక్తి)

విజయాదిత్యుడు—బాబూ! నువ్వు వెయ్యిచెప్పు లక్షచెప్పు, యిందులో యింద్రియలోలత తప్ప మరేమీ లేదు. మహారుద్రయ్యగారి వుపదేశ ప్రోత్సాహాలు తప్ప దీనికి ప్రేరకంగా రాజకీయపు పెత్తేమీ లేనే లేదు

రత్నాంగి—అదీమాట.

సారంగధరుడు—(రత్నాంగికేసి చూసి వూరుకుంటాడు)

రత్నాంగి—కాకపోతే, యీపటాలకు చెందిన రాజపుత్రికలను విడిచి మరో పదిమందిని పెళ్లాడమను, నాఅభ్యంతరం లేదు.

విజయాదిత్యుడు—ఏం, అది బాగుందా?

సారంగధరుడు—(నిరుత్తరుడై మొగం వంచుకుంటాడు)

సుబుద్ధి—అయితే, యిప్పుడు కర్తవ్యం యేమిటనీ తమ ఆజ్ఞ!

సారంగధరుడు—బాబయ్యగారి వివాహానికి ప్రయత్నమే.

రత్నాంగి—(ఉలిక్కిపడుతుంది)

విజయాదిత్యుడు—అలాగ వొక్కనాటికీ కాదు, తమ అభిప్రాయం యేమిటి వదినా?

రత్నాంగి—నేనేమీ చెప్పలేను. నాకు మతిపోయింది. ఏంచేసినా; తమరూ, గురుదేవులూ, చిట్టివీరన్నగారూ—(అర్థోక్తి)

విజయాదిత్యుడు—ముందు, అన్నయ్యగారికి నేనేమిటీ చెప్పడం?

అందరూ సారంగధరుడుకేసి చూస్తారు.

సారంగధరుడు—దీని కింత ఆలోచన యెందుకు బుల్లిబాబయ్యా? తండ్రీకొడుకులకు ఏకకాలంలో వివాహం అశాస్త్రీయమనీ, లోకమున్నూ హర్షించదనీ తమకు తెలవందా? కాక: వివాహం విషయమై బాబయ్యగారికే గాని, నాకిప్పుడు తొందరలేదు. ఈసంగతి వారితో విన్నవించి, వుపయోగించవలసిందని పటాలు కూడా వారికే సమర్పించండి.

విజయాదిత్యుడు—(రత్నాంగికేసి చూస్తాడు)

రత్నాంగి—(సారంగధరుడికేసి చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(రత్నాంగితో) తమరు నామనవి ఆలకించండి. ఇది యిలా జరిగిపోవలసిందే.

రత్నాంగి—(విజయాదిత్యుడితో) ఇక లాభంలేదు. అబ్బాయి కేదేనా తోచక్కపోవాలి; గాని తోస్తే అది అలా జరగవలసిందే. కనక, యీమాటలే వారితో విన్నవించండి. ఏమాత్రమేనా తరవాయివుంటే, చెరకాకు బల్లేలయి యివేనా వారి కావేశన పుట్టించవచ్చు.

సుబుద్ధి—అమ్మగారు సెలవిచ్చింది బాగుంది, అలా చేయించండి మహాప్రభూ!

విజయాదిత్యుడు—అన్నయ్యగారిప్పుడు కామజ్వరపీడితులై వున్నారు. వారి కిదేమీ తలకెక్కదు.

అందరూ లేస్తారు.

రత్నాంగి—మరిదిగారూ! ఒక్క మనవి.

విజయాదిత్యుడు—ఏమి సెలవు?

రత్నాంగి—అబ్బాయి నాకేక సంతానం. ఇప్పటిమట్టుకి వారికీ అంతే. అతనేనా, లేకలేక—ఎన్నో వ్రతాలు చెయ్యగా—ఎన్నో తీర్థక్షేత్రాలు సేవించగా—ఎందరో సాధువులను కొలవగా పుట్టుకువచ్చాడు. అతను చెప్పినట్టు వివాహాని కేమంత తొందరలేదు. ఇక వున్నదల్లా నాకొక్కటే కోరిక. (చేతులు జోడించుకుని) నాయన, మహారాజు కడుపున పుట్టాడు. జ్యేష్ఠుడున్నూ అతనే అవుతాడు; కనక నాయనకి రాజ్యాధిపత్యం అయినా తప్పిపోకుండా-(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(చురచుర చూస్తూ) బుల్లిబాబయ్యా, సెలవు. (గిర్రున తిరిగి లోపలికి వెళ్లిపోతాడు)

రత్నాంగీ, విజయాదిత్యుడూ, సుబుద్ధీ చకితులై అతనువెళ్లిన దిక్కుగా చూస్తారు.

విజయాదిత్యుడు—వదినా! ఇంతకింతయింది కదా? ఇక భవిష్యత్తు. దానిమాట యిప్పుడు కాదు. (సుబుద్ధితో) వెంటనే మీరింటికి దయచేసి, సంగతంతా విన్నవించి, దీపాలు పెట్టాక ఒక్కమాటు మీ నాయనగారి నిక్కడికి రమ్మని సెలవివ్వండి.

రత్నాంగి—(సుబుద్ధితో) మీరూ దయచెయ్యండి నాయనా!

సుబుద్ధి—చిత్తం మహాప్రభూ! చిత్తం అమ్మా!

విజయాదిత్యుడు—వదినా! మరి సెలవు.

రత్నాంగి—చిత్తం, సెలవు.

సుబుద్ధి—అమ్మా! సెలవు.

రత్నాంగి—మంచిది నాయనా!

ముందు విజయాదిత్యుడూ, పటాలు పుచ్చుకుని, శరవాత, పరిచారికా, మొగం వంచుకుని పిమ్మట సుబుద్ధీ వెడతారు. రత్నాంగి కాళ్లీడ్చుకుంటూ సారంగధరుడు వెళ్లిన వేపుకి వెడుతుంది.

నాలుగో రంగం

చుక్కలదీవి రాజోద్యానంలో, ప్రకాశమానమైన నీరెండ, వృక్షాగ్రాలకు బంగరుపూత పూస్తోంది. ప్రతీలతా, ప్రతీపొదా, ప్రతీచెట్టూ ఆకురాల్చి చిగిరిస్తూ కొన్నీ, గుబురుగా ఆకుతొడిగి కొన్నీ, మొగ్గతొడిగి కొన్నీ, విరగబూసి కొన్నీ, పిందెలు పేల్చి కొన్నీ, మహోల్లాసం కలిగిస్తున్నాయి. విశాలమైన కొలనిలో, అసంఖ్యాలైన యెర్రకలవపూల మధ్యనూ, తెల్లతామర పువ్వుల మధ్యనూ, అయిదారు రాజహంసలు విహరిస్తున్నాయి. ఉత్తరపు గట్టున, తెల్లని నెమిలి పురివిప్పి పారవశ్యంతో నాట్యం చేస్తోంది. దక్షిణపు గట్టున, పాతిక ముప్ఫయి పావురాలు, యెగురుతూ దుముకుతూ

గుబాళిస్తున్నాయి. ఎదటి గట్టున, వొక లేడిపిల్ల, పడుకుని నెమరువేస్తున్న తల్లి మొగంమీద వొకమాటు మొగం పెడుతూ, యింకోమాటు అటూ యిటూ చెంగుచెంగున దూకుతూ, మరోమాటు తల్లి పొదుగులో మూతిపెడుతూ, ఆడుకుంటోంది. కొంచెం దూరాన, ఏదో చెట్టు కొమ్మల్లో కచేరీ చేసి, గండుకోయిల స్వరకల్పన చేస్తోంది. చాటున వుండి మన్మధుడు రతీదేవికి వింజామరల వేస్తున్నట్టు, పిల్లగాలి, తెరలుతెరలుగా విసురుతోంది. సంపంగె పువ్వుల పరిమళమూ, పొగడపువ్వుల సువాసనా, గులాబీపువ్వుల సౌరభంతో మిళితం అయి మత్తెక్కిస్తోంది.

ఇలాంటి సమయాన, ఇలాంటి పూలతోటలో, కొలని పడమటి గట్టున, నీటివారగా వున్న అశోకవృక్షం కింద, చిత్రాంగి వుయ్యాలలో కూచుని వుంది. వెనక నుంచుని, ఆమె దాది అయిన చిలక మెల్లిగా వుయ్యాలా వూపుతోంది. పక్కనే వున్న పాలరాతిన్నెమీద కూచుని, రుక్కు అనే చెలికత్తె, ఆరవిచ్చిన గులాబీ మొగ్గలూ, విడబారిన చెట్టుసంపంగె పువ్వులూ మధ్యమధ్య చేరుస్తూ బొండుమల్లె మొగ్గలు దండగుచ్చుతోంది.

ముగ్గురూ హుషారుగా కబుర్లు చెప్పుకుంటున్నారు.

చిలక—అమ్మాయి విడిచిన అర్ధచంద్రబాణం తగిలి ముందరి కాళ్లురెండూ యెగిరిపోయాయి. దాంతో పులి కుప్పగా కూలిపోయింది; కాని తోక నేలనేసి కొట్టుకుంటూ, వెనకటి కాళ్లమీద లేవబోయి తూలిపడిపోతూ, అది చేసిన అల్లరి అంతా యింతా కాదు. దాని పెడబొబ్బలతో అరణ్యం అంతా దద్దిరిల్లిపోయింది. వింట మరో బాణం సంధించిన్నీ, వొకమాటు ఆకర్ణాంతమూ లాగిన్నీ, దాని అల్లరి చూసి ముచ్చటపడుతూ వొక్కక్షణం వూరుకున్నా రమ్మాయి. ఈసందుబాట్లో సారంగధరులవారి బాణం రివ్వున వచ్చి గుండెల్లో గుచ్చుకుని, ప్రాణాలు తీసింది.

చిత్రాంగి—పులిరోషం ఆవేళ చూసినట్టెప్పుడూ చూడలేదు. ఎన్నో నాళ్లనుకున్న ముచ్చట ఆవేళ తీరింది.

రుక్కు—ముచ్చట అంటే—(అర్థోక్తి)

చిలక—ఒకవేపున చెవులు గింగురు మనిపోవడమూ, మరోవేపున కళ్లు జిగాల్—జిగాల్ మనిపోవడమూ, యింకోవేపున హృదయం ఆనందముగ్ధమయిపోవడమూ—భరించగలిగితే యింతకంటే ముచ్చట యేం వుందీ! అయితే మాత్రం యిది కోరుకుంటే తటస్థపడే సన్నివేశమా?

చిత్రాంగి—లేచినవేళ మంచిది కనక, ఆవేళ అలా సమకూడింది; కాని యెందుకూ? చివరికి—(అర్థోక్తి)

చిలక—అదికూడా జరిగివుంటేనా?

రుక్కు—నిజమే. దాని ప్రాణాలు పోవడం కూడా అమ్మాయి చేతిలో అయితేనే—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగీ చిలకా నవ్వుకుంటారు.

రుక్కు—ఎందుకమ్మా అలా నవ్వుకుంటారూ? ముఖ్యమైన సంగతి నేను గ్రహించలేదనుకున్నారు కామోసు! తరవాత, మెకం మాదంటే మాదని—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(చప్పట్లు కొడుతూ కిలకిలా నవ్వుతుంది.)

చిలక—(ఒక్కమాటు చిత్రాంగితోకూడా నవ్వి, రుక్కుతో) మాదంటే మాదేమిటే?

రుక్కు—అవునూ. ఉమ్మడిగా కొట్టిన పులి—(అర్థోక్తి)

చిలక—ఉమ్మడిగా కొట్టడం యేమిటీ?

చిత్రాంగి—(కళ్లూ మొగమూ తిప్పుకుంటూ) ఉమ్మడిట. ఉమ్మడి. అంత స్పష్టంగా కనపడుతూ వుంటే—(అర్థోక్తి)

చిలక—కనపడితే మాత్రం కనగలిగివుండవద్దూ?

చిత్రాంగి—మహా బాగా చెప్పావు.

చిలక—లోకంలో యిలాంటివాళ్లే యెక్కువ. వాళ్లకి బుద్ధి తక్కువగా వుండదు; కాని నైశిత్యం లేక అది మొద్దుబారి వుంటుంది. వాళ్లే సంగతీ స్వయంగా బోధపరుచుకోలేరు. అయితే, యెవరేనా వివరించి చెబితే మాత్రం "వో—హో! అదా?" అంటూ తల యెగరవేసుకుంటారు

అంతూ పంతూ లేకుండా విశేషార్థాలు కూడా తీస్తారు.

చిత్రాంగి—వాళ్లలో కొందరు, తెలిసివుండిన్నీ అక్రమవాదానికి పూనుకుంటారు. చూశావు కాదూ, సుబుద్ధి అయ్యవా రావేళ యెంత గడుసు రాకడ వచ్చారోనూ?

చిలక—అవునవును. అబ్బో! తమ ధర్మశాస్త్రపాండిత్యం అంతా ఆమహారణ్యంలో వొలకబోసేశా రయ్యవారు.

రుక్కు—నాకు బుద్ధి వుందన్నా సంతోషమే, లేదన్నా సంతోషమే కాని వారేమన్నా రేమిటి?

చిత్రాంగి—ఏమన్నా రేమిటి, యేమన్నా అనగలరు. నదురూ బెదురూ, వెనకా ముందూ—(అర్థోక్తి)

చిలక—సారంగధరులవారే పులిని కొట్టారుట. అంచేత అది తమదేట.

రుక్కు—కాదనడం యెలాగా?

చిత్రాంగి—(చిలకకేసి చురుగ్గా చూస్తుంది)

చిలక—ఇది మరీ బాగుంది. ఒకమాటు ఉమ్మడిగా కొట్టా రంటావు, మరోమాటు పులి వారిదే అంటావు, శాబాసునే! కొన్నాళ్లు సుబుద్ధి అయ్యవారి శుశ్రూష చెయ్యి, నీబుద్ధి యింకా వికసిస్తుంది.

చిత్రాంగి—(చప్పట్లు కొడుతూ) సెబాస్! సెబాస్! నువ్వు మహా బాగా చెప్పావు.

రుక్కు—ఏమమ్మా? నేనన్నదాల్లో తప్పేం వుందో—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—అందులో వున్నదే తప్పు. అడిగే దేమిటీ?

రుక్కు—ఎలాగమ్మా?

చిలక—ఇలాగమ్మా! పులి కదలలేని స్థితిలో వుంది; కనక, సులువుగా వారొక్క బాణంతో—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—బరిమీద వుండగా వారు పులిని కొట్టలే రంటావా?

చిలక—ఒక్క బాణంతో కూలగొట్టిన అమ్మాయి మరోబాణంతో దాన్ని చంపలేకపోదు రంటావా?

చిత్రాంగి—ఒక్క క్షణం దాటిపోయింది; కాని, లేకపోతే నేను

కలియబడే కటారితో దాని గుండెలు తీసివుందును.

చిలక—అవునవు, నదీ నిజమే. సామర్థ్యానికి సాయం సాహసం కూడా వుంటే అదేమంత ఘన కార్యం?

చిత్రాంగి—సామర్థ్యం అంటూ వుంటే, అలాంటప్పుడు దాని కదే పుడుతుంది సాహసం.

చిలక—పుట్టకేం? ఒక వెంపున నేనూ మరో వెంపున బాబయ్యా ధనుస్సులు యెక్కుబెట్టుకుని వుండిన్నీ, అమ్మాయే పూర్తిచేస్తారని వూరుకున్నాం. దాని రోషం చూడ్డంకోసం అమ్మాయీ వూరుకున్నారు; గాని లేకపోతేనా? ఇంతకీ: సారంగధరులవారేనా. తమ దారిని తాము వచ్చి వున్నారు: కనక, పడిపోయిన్నీ ఘూర్ణిల్లుతూనే వుండిన పులి కనపడేటప్పటికి, యోధసామాన్యమైన వుత్సాహంతో బాణం విడిచారేమో గాని, జరిగింది తెలుసుకుని వుంటే వారా పని చెయ్యకేపోదురు.

చిత్రాంగి— తరవాతేనా. సుబుద్ధి అయ్యవారే కజ్జాకి సిద్ధపడ్డారు; గాని యిదంతా గమనించి వారూర్కునే వున్నారు కాదులే?

చిలక— కాకపోతే "పులి తమదే అని తమ నిశ్చయం అయితే, మేము వెళ్ళిపోతాం, తమరే పట్టించుకువెళ్ళండి" అని బాబయ్య అన్నప్పుడు, ఏమాత్రం సందుండినా వారు విడిచి వెళ్లిపోయి వుందురా?

చిత్రాంగి—మరే. కాని బాబయ్య అప్పుడలా అంటా రనుకోలేదు సుమా నేను.

చిలక—బాబయ్య కాక మరొక రయితే అలా అనలేకాపోదురు. సారంగధరులవారు కాక మరొక రయితే అలా వెళ్లిపోయీ వుండరు.

రుక్కు—ఈవుత్తిత్తి మాటల కేం గానీ. చివరి కేమయిందో చెబుదూ.

చిత్రాంగి—దానికి వుత్తిత్తిమాటలు కాదు, గట్టిమాట కావాలిట చెప్పవే.

చిలక—అప్పుడు కావడానికీ, యిప్పుడు చెప్పడానికీ యేం వుంది? సారంగధరులవారి బాణం పులిహృదయంమీద నాటుకోగా, వారి రూపం అమ్మాయి హృదయంమీద నాటుకుంది. (ఉయ్యాలా ఆపి, ముందుకి

వంగి, చిత్రాంగి మొగంమీద మొగం పెట్టి) కాదూ తల్లీ?

చిత్రాంగి—(ఆనందం అణుచుకుంటూనూ, ముంగోపం నటిస్తూనూ) ఫో!

రుక్కు—ఆమాటంటే అంత కోపం యెందుకమ్మా? సారంగధరులవారి విషయమై మాత్రం అలా జరిగివుండగూడదా? అబ్బో! అప్పణ్ణుంచీ వారెంత నలిగిపోతున్నారో పాపం!

చిత్రాంగి—ఇప్పణ్ణుంచీ యిక నువ్వెంత నలిగిపోతావో, పాపం, వారి అవస్థ వూహించుకుంటూనూ? అయితే, యీసంగతి తెలిస్తే, యెప్పటి కేనా నీకు మంచి బహుమతీ చెయ్యకపోరులే.

రుక్కు—ఎప్పుడో యేం: దేవుడు మేలు చేస్తే వొక్క నెలలోనే వారివల్ల బహుమతీ పుచ్చుకుంటాను నేను.

చిలక—నువ్వు చెప్పింది బాగానే వుంది. ఏమంటే? మూడేళ్ళ కిందట పాపికొండల్లో జరిగిన సంగతి వారి హృదయం ఆక్రమించుకుని వుంటే, సార్వభౌము లెన్ని పటాలు తెప్పించినా, అమ్మాయిని తప్ప మరొక రాజపుత్రిని వరించరు వారు. వరించనే లేరు.

చిత్రాంగి— కారణాల మీద కారణాలు కల్పించి, సుబుద్ధి అయ్యవారు ముందరి కాళ్ళకి బంధాలు వెయ్యబట్టి కాని, లేకపోతే, బాబయ్య అంత ప్రేమతో ఆహ్వానించినందుకు, ఆవేళ భోజనానికి మన గుడారానికి వచ్చి వుండకపోదురా వారు?

చిలక—అవును తల్లీ, తప్పకుండా వచ్చివుందురు. బాబయ్య పిలిచినప్పుడు వారి మొగం యెంతో కలకల్లాడింది. "రాలేను" అని చెప్పినప్పుడు వారెంతో బాధపడ్డట్టు స్పష్టంగా కనపడింది. బాబయ్యకి అలా చెప్పి, వారు సుబుద్ధి అయ్యవారిని చూసిన చూపులో ఎంతో అసంతృప్తిన్నీ కనపడింది. అలా కాక, నిజంగా వారు వచ్చే వుంటేనా?

రుక్కు—వారు వచ్చేవుండి, నేనున్నూ అప్పుడక్కడ వుండే వుంటేనా? నిమిషంలో రెండు పూలదండలు కట్టి—(లేచివెళ్లి, పూలదండ చిత్రాంగి మెడలో వేసి, ఆమె గడ్డం పుణుకుతూ) ఇప్పుడమ్మాయి కీదండ నేను

చెయ్యడానికి వీలుండునా?

చిత్రాంగి—(సిగ్గుపడి తల వంచుకుంటుంది)

చిలక—చూడనిదానికి నీకే యిలా వుంది, చూసినదాన్ని నేనెంత మధన పడిపోయానో అప్పుడు?

చిత్రాంగి—గుడారానికి వచ్చాక, బాబయ్యగారెంత నొచ్చుకున్నారో చూశావు కాదూ?

చిలక—అబ్బురమా అమ్మా?

రుక్కు—అయితే, సుబుద్ధి అయ్యవారప్పుడక్కడ వుండడం—(అర్థోక్తి)

చిలక—పావకంలో పుల్లవతుగా అయింది. నిజంగా వారప్పుడక్కడ వుండకపోతే, సారంగధరులవారు మన గుడారానికి రావడమూ—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—గాంధర్వవివాహం—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(రోషం అభినయిస్తూ) ఛీ, సిగ్గు లేదూ నీకూ?

చిలక—అలాంటప్పుడు రుక్కమ్మకి తప్పకుండా సిగ్గుండవలసిందే. అలా వుండకపోతే దాని బుగ్గలు చిదిమి చేతిలో పెట్టి వుందును నేను. దానికేం గానీ, అప్పుడలా జరిగే వుంటే, సత్యాకృష్ణుల యమునావిహారం లాగ, అమ్మాయీ సారంగధరులవారూ మహోల్లాసంతో యిప్పుడు గోదావరీవిహారం చేస్తూ వుండకపోదురా?

చిత్రాంగి— నువ్వు గోదావరీవిహారం అంటే జ్ఞాపకం వచ్చింది, యేదీ, ఆకథ మళ్లీ చెప్పవే.

రుక్కు—(చిలకతో) ఆదేం కథే?

చిలక—కథ కాదు; గాని కథకంటే చమత్కారమైనది. నన్నయ భట్టారకులవారెంచేతో వూరుకున్నారు; గాని, వారే కనక అది వర్ణించి వుంటే, భారతంకంటేనూ యెంతో రసవంతం అయి వుండును.

చిత్రాంగి—నిజమే. దాన్లో కవితావస్తు వెంతేనా వుంది.

రుక్కు—ఇద్దరూ కలిసి నన్నూరించేస్తున్నారు; గాని, జరిగిందేమిటో మాత్రం వొకరూ చెప్పరు.

చిత్రాంగి—చెబుతుంది, చెబుతుంది. యిప్పటికే చాలా వూరిపోయావు, పాపం, చాలించి యిక విను.

చిలక—ఒకనాడు, సారంగధరులవారూ సుబుద్ధి అయ్యవారూ యెండలో పట్టిసపు కొండకి వెళ్లి వుండి, నాలుగ్ఘళ్ళ పొద్దువేళ తిరిగి వస్తున్నారుట.

రుక్కు—సరే.

చిలక—వారి పడవ వాయువేగమనోవేగాలతో యెగిరివచ్చేస్తోందిట.

రుక్కు—ఊహూ

చిలక—సరిగా ఆసమయాన, రెండుమూడు వందల డింగీలలో, వూరివారక్కడ నదీవిహారం చేస్తున్నారుట.

చిత్రాంగి—(కళ్లు మూసుకుని) హాయిహాయి.

రుక్కు—(చిత్రాంగిని చూస్తూ) మన కొలనిలో అలా విహరిస్తూనే వున్నారు కదా—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(కళ్ళు మూసుకునే వుండి) డింగీతో పాటు కెరటాల మీద వూగిపోతూ, అన్ని డింగీలమధ్య విహరిస్తే—ఏమే చిలకా! ఇక నిద్రాహారాలెందుకే?

చిలక—నిజమే తల్లీ! ఒక డింగీలోనుంచి సంగీతం వినవస్తూ వుంటుంది. ఇంకో డింగీలోనుంచి కేరింతాలు వినబడుతూ వుంటాయి. మరో డింగీలోనుంచి—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—మధ్య నీకేరింతాలేమిటి చాలించు.

చిలక—అదేమే?

రుక్కు—కాకేమే?

చిలక—ఏంతక్కువే?

రుక్కు—ఉన్నదేమిటే?

చిలక—(చిత్రాంగి కేసి చూస్తూ) సంగీతమూ అర్థీ వినిపిస్తూ వుంటా యని చెప్పలేదుటమ్మా?

రుక్కు—ఎన్ని వినపడితే యేం లాభమమ్మా?

చిలక—సరిపోయింది.

రుక్కు—కనక ఫూరుకో. నేను కనక సరిపోయింది కాని మరెవరేనా నీమాటలు వింటే మతిపోయిం దని నవ్విపోదురు.

చిలక—ఎందుకు నవ్వుతారూ?

రుక్కు—ఎందుకా? ఎన్నో డింగీల మధ్య ఉత్తుంగతరంగాలమీద వొక డింగీట. ఆడింగీలో వొక్కగా నొక్క పడుచుట.

చిత్రాంగి—వోస్! ఎంత చక్కగా తీశావూ సారస్యం?

చిలక—వోసి నీయిల్లు బంగారంగాను, చిత్తచోరు డైన వగలాడు సరసని లేకుండా వొక పడుచుకి నదీవిహారం యేమిటే?

రుక్కు—అదే నే ననేది. అమ్మాయిగారలా చెప్పారా మరి?

చిత్రాంగి—చాలా గొప్ప ప్రశ్న. అచ్చంగా సుబుద్ధి అయ్యగారికే తగిన దానవు నువ్వు.

చిలక—ఇంకా సందేహమా? అయితేనూ, యేమే? వెంట వుండితగ్గ వగలాడు దొరకందే అమ్మాయి రాజమహేంద్రపురంలో నదీవిహారం చెయ్యడం యెలా తటస్థపడుతుందే?

చిత్రాంగి—నిలవతీసి అలా అడుగు.

రుక్కు—ఎలా అడిగితే మాత్రం, నాకేమి భయమా? పైగా, నిలవతీశి అడ్డగడంవల్లనే యెవరెవరు ముచ్చట్లూ వెల్లడి అయాయి, మంచిదే కదూ?

చిత్రాంగి—మంచిదే కదా? నీసందేహం తీరింది కదా!

రుక్కు—ఆహా!

చిత్రాంగి—మరి నీబహుమతీ నీకు వస్తుంది కదా?

రుక్కు—తప్పకుండానూ.

చిత్రాంగి—(చిలకతో) రుక్కు మనస్సు కుదుటబడింది, యిక చెప్పవే పాపం!

చిలక—వినవే రుక్కూ!

రుక్కు—పలకవే చిలకా!

చిలక—ఆడింగీల మధ్య వొక మదపుటేనుగు విహరిస్తోందిట. పరధ్యా

నంగా వున్న మావటీడు, యువరాజులుంగారి పడవ హఠాత్తుగా గుర్తించి, అదలించగా, నడగొండ వంటి అయేనుగు, తప్పుకోడంలో గభీ మని వొక డింగీమీద పడిందిట.

రుక్కు—అ—య్యో!

చిత్రాంగి—కు—య్యో!

చిలక—అది చూసి తక్కిన డింగీలు నీలాగే అయ్యో అన్నాయిట; కాని మొ—య్యో మంటూ వెంటనే ఆడింగీ బోల్తాకొట్టిందిట.

రుక్కు—నువ్వు కవిత్వం కడుతున్నావుట.

చిలక—నువ్వు వ్యాఖ్యానం చేస్తున్నావుట.

చిత్రాంగి—సెబాస్! సెబాస్!

చిలకా, రుక్కూ వొక్క క్షణం చిత్రాంగికేసి చూస్తారు.

చిలక—ఆపాళంగా, ఆడింగీలోనుంచి వొక యువకుడూ, వొక యువతీ, వొక వృద్ధాంగనా—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—(చకిత అయి) వృద్ధాంగనా?

చిలక—అవును. పళ్లూడిపోయి—తల నెరిసిపోయి—నడుమూ వంగిపోయి—కాటిక్కాళ్లు చాచుకుని—

చిత్రాం—చెవులు దిబ్బడేసి—కళ్లు పొరలు కమ్మి—

రుక్కు—సెలగో సెలగ!

చిలక—అయితే, ఆమెకి జంటగా వొకవృద్ధపురుషుడు లేడుసుమా!

చిత్రాంగీ రుక్కూ కిలకిల్లాడుతారు.

రుక్కు—శనిగాడు లాగ వాళ్లకూడా ఆముసలిపీను గెందుకో?

చిత్రాంగి—తానేడ్చి వాళ్లనేడ్పించడానికి. (చిలకతో) అవునా?

చిలక—అవును తల్లీ! సరిగా అందుకే. దేవుడు అదే కట్టికుడిపాడు చివరికి.

చిత్రాంగి—తరవాయి చెప్పు.

చిలక—వెంటనే, సారంగధరులవారూ, సుబుద్ధి అయ్యవారూ ఉన్న వారున్నట్టు గోదావరిలో వురికారుట.

రుక్కు—(ఉలిక్కిపడి) ఏమిటీ?

చిత్రాంగి—దీనికే నువ్వింత ఆశ్చర్యపడిపోతున్నావు, (చిలకతో, తల వూపుకుంటూ) ఆవేళా?......కడెమ్మ కొండమీదా?......అది చెప్పవే.

చిలక—చెబుతాను తల్లీ, చెబుతాను. సారంగధరులవారొకమాటు, వేటలో యెండపడి, క్షుధార్తులూ తృష్ణోపహతులూ అయి, కడెమ్మ కొండ మీద వొక చెట్టుకిందికి చేరుకున్నారుట.

రుక్కు—ఊహూ.

చిలక—వెంట సుబుద్ధి అయ్యవారున్నా—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—చెప్పనక్కర్లేదు, వున్నారుట.

చిత్రాంగి—మహా బాగా అన్నావు. ఎన్నటికయినా, శనిగాడయినా విడిచిపెడతాడు; కాని—(అర్థోక్తి)

చిలక—వార్తలను బట్టి చూస్తే వారికీ వారికీ అభిప్రాయాలు తరుచు భేదిస్తూనే వుంటాయిట. అయినా, యెలాంటప్పుడున్నూ వారికి పొరపొచ్చాలు రావుట. వారెన్నడూ విడిచివుండరుట.

చిత్రాంగి—అయ్యవారు విడిచిపెట్టరుట. అలా చెప్పు.

చిలక—అవునే. మహామంత్రి కుమారులు గదా, వారు. మహారాజ కుమారులను విడిచివుండడం ధర్మమా? కాని—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—కాని—అన్నావు చాలు. ఇక, కానియ్యి.

చిలక—ఇద్దరూ కూచుని వున్నారుట. సారంగధరుల వారి వేటజట్టులో చేరాలని యెన్నాళ్లనుంచో వొక కోయదొర కనిపెట్టుకుని వున్నాడుట. అతగాడు సమయం దొరక్కపోతుందా అని కూడా కూడా తిరుగుతూ వుండి, స్థితిగతు లన్నీ కనిపెట్టి, వారు కూచునీ కూచోడంతోటే కమలాఫలాలూ, నారింజపళ్లూ పుట్టతేనే, సారపప్పూ—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—భలే కోయదొర. వాటివల్ల ఆకలీ తీరుతుంది. దాహమూ కడుతుంది. సేద తేరి—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—పుష్టీ బలమూ యేర్పడి, మళ్లీ వేటాడ్డానికి వుత్సాహోల్లాసాలు కూడా కలుగుతాయి.

చిలక—ఇంకా సందేహమా తల్లీ? అప్పుడు యువరాజులుంగారు కోయదొరని కటాక్షించి, కమలాఫలం వొలిచి వొక్క తొన నోట వుంచుకునేటప్పటికి—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—(చకిత అయి) ఒక్క తొన నోట వుంచుకునేటప్పటికి?—ఏమిటే తరవాతా?

చిత్రాంగి—(కళ్లు మూసుకుని పారవశ్యంతో) కళ్లకి కట్టినట్టు కనపడుతోం దా దృశ్యం.

చిలక—ఒక్క తొన నోట వుంచుకునేటప్పటికి, నాలుగైదేళ్ల కోయపిల్ల వొకతె బెదురుతూ బెదురుతూ పక్కకి వచ్చి నుంచుని, పళ్లను విడిచి ప్రభువునీ, ప్రభువుని విడిచి పళ్లనీ మిడుతూ మిడుతూ చూస్తూ నుంచుందిట.

రుక్కు—నుంచుని?

చిత్రాంగి—నుంచుందిట, అంతే.

చిలక—అది చూసి, సారంగధరులవారు చబ్బైతుగా లేచి వెళ్లి, బుజ్జగిస్తూ తీసుకువచ్చి పక్కని కూచోబెట్టుకుని, తృప్తిపడే దాకా తొనలూ తేనే యిచ్చి—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—ఏమి దయార్ద్రహృదయు లమ్మా వారు! ఏమి ధర్మాత్ములు తల్లీ వారు! వారి మొగం చూస్తే పాపాలు పోతాయి మామ్మా!

చిత్రాంగి—(మొగం చిట్లించుకుంటూ) సుబుద్ధి అయ్యవారి మొగం చూస్తేనో?

రుక్కు—వారేం చేశారే చిలకా?

చిత్రాంగి—సత్రాలమీద యెవరో రాళ్లు వేస్తారుటా? ఇచ్చేవాళ్ల మనస్సు విరిచేస్తారుటా? అంతే కాదుటే?

చిలక—అంతే తల్లీ, అంతే, (రుక్కుతో) మురిసిపోతూ కూచుని—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—ఉండు. (రెండు చేతులా చెవులు మూసుకుని) ఇక చెప్పు.

చిలక—మురిసిపోతూ కూచుని, ప్రభువిచ్చిన తేనే, తొనలూ అరగిస్తూ వున్న కోయపిల్లని ఛా ఛా అంటూ అదిలించి, వొక నాసిపండు మీద పడేసి, ఛో ఛో అని గదిమారుట.

రుక్కు—(చెవులు మూసుకుని) శివశివా!

చిత్రాంగి—(చెవులు మూసుకునే వుండి) ఏం, అయిందా?

చిలక అయిందన్నట్టు తల వూపుతుంది. చిత్రాంగి చేతులు తీసేసుకుంటుంది.

చిలక—అప్పుడు, యువరాజులుంగారు, ముంగోపంతో అయ్యవారిని వారించి, తృప్తిపడేదాకా దానికి తేనే తొనలూ అందించి, చివరి కొక నారింజపండూ వొక కమలాఫలమూ ఆచిన్ని చేతుల్లో వుంచి, యెగురుతూ దుముకుతూ అది గుడిసెకేసి వెళ్లిపోయాక సావకాశంగా తా మారగించారుట.

రుక్కు—అప్పటి దాకా కంఠం ఆరిపోతూ వుండినా—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—అలాంటప్పుడు బాధ కనపడుతుందిటే వెర్రిదానా? చిన్నారి బొజ్జమీద ఫలరసమూ తేనె చినుకులూ చిందించుకుంటూ ఆపిల్ల అవి అరగిస్తూ వుంటే వారి కెంత ఆప్యాయంగావుందో; అలాంటి దివ్యానుభూతే కలక్కపోతే మనస్ఫూర్తిగా యెవరేనా దానధర్మాలు చెయ్యగలరుటే

చిలక—కాదా తల్లీ?

రుక్కు—తరవాతా?

చిలక—సుబుద్ధి అయ్యవారు—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(విసుగ్గా) వెంటనే ఆపేరు చెప్పకే, కాస్సేపుండవే. (కళ్లు మూసుకుంటుంది)

ముగ్గురూ వొక్కక్షణం మౌనంగా వుంటారు.

చిత్రాంగి—(కళ్లు తెరిచి) ఇక ఆకథ చెప్పు.

చిలక—(చిత్రాంగితో) మంచిదమ్మా! (రుక్కుతో) ఎందాకా చెప్పానే?

రుక్కు—సారంగధరులవారూ,' సుబుద్ధి అయ్యవారూ ఉన్నవారున్నట్టుగా నదిలో వురికారుట.

చిలక—ఉరికారుట, మరే. అలా వురికి, పెద్ద పెద్ద బారలు వేసుకుంటూ వెళ్లడంలో, ఆపిల్ల సారంగధరులవారి చేతికి—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—(గుండెలమీద చెయ్యి వేసుకుంటూ) అమ్మయ్యో!

చిత్రాంగి—దేవుడు లేడూ? పుణ్యపాపా లూరికే పోతాయూ మరీ?

చిలక—ఎందుకు పోతాయి తల్లీ!

రుక్కు—ఊరికేపోడానికి వల్లా అమ్మా?

చిత్రాంగి—అవును గదా! తరవాత యేం జరిగిందో విను.

రుక్కు—చెప్పకుండానే తెలుస్తోంది కాదూ! ఆపిల్ల సారంగధరుల వారి చేతికి దొరగ్గా, ఆముసలమ్మా—(అర్థోక్తి)

చిలక—కాదు కాదు, ఆకోతి—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—ఆదీ కాదు. ఆకోతిపిల్లా!

ముగ్గురూ కిలకిలా నవ్వుతారు.

రుక్కు—ఆకోతిపిల్ల సుబుద్ధి అయ్యవారిని పట్టుకుందిట. అంతేనా?

చిలక—పట్టుకోడం కాదుట, వారి చేతులూ కాళ్లూ ఆడకుండా తూటికాడలా అల్లుకుపోయిందిట.

రుక్కు—భేష్! భేష్! చాలా బాగా జరిగింది.

చిలక—(చిత్రాంగితో) రుక్కమ్మ గురుభక్తి చిత్తగించారా అమ్మా?

చిత్రాంగి—ఇప్పుడేం వుందీ చూడ్డానికి, దాని బహుమతీ దాని చేతబడ్డాక చూడాలి, (రుక్కుతో) అవునా?

రుక్కు—మీరు నాబహుమతీ నాకు నిశ్చయపరిచినప్పుడు, నే నయ్యవారి కాళ్లూ, చేతులూ—(అర్థోక్తి)

చిలక—నువ్వు కూడా అల్లుకుపోతావా యేమిటే!

చిత్రాంగి కిలకిలనవ్వుతుంది.

రుక్కు—అల్లుకునే పోతానో మరేమేనా చేస్తానో, అక్కడికి వెళ్లడం జరగనిస్తూ.

చిలక—ఏం జరక్కా?

చిత్రాంగి—అవును, ఏం జరక్కా? చళుక్యసామ్రాజ్యంలో ఋక్కాలదీవి మండలేశ్వరుల కున్న గౌరవమర్యాదలు మరెవరి కున్నాయీ? వాటికి సాఫల్యం కలక్కపోవడానికి వల్లా?

చిలక—తప్పకుండా సాఫల్యం కలుగుతుంది. కలిగితీరుతుంది. కనక, మన కులదేవత, సావిత్రీఅమ్మవారి కొక్కమాటు మొక్కుకోండమ్మా!

చిలక వుయ్యాలా ఆపుతుంది. చిత్రాంగి, దిగి, అంజలిబంధం నుదుటి కానించుకుని, శిరస్సు వంచుకుని మొక్కుతుంది. చిలక కూడా అలాగే మొక్కుతుంది.

రుక్కు—(అలాగే మొక్కుతూ) అమ్మవారా, తల్లీ, మేము రాజమహేంద్రపురం వెళ్లేలాగ అనుగ్రహించు. అక్కడ వారి చేతులూ కాళ్లూ—(ఈమాటలు ఏకోత్తరంగా మెల్లిగా పలుకుతూ, తరవాతి మాటలు స్పష్టం కాకుండా గొణుగుతుంది)

చిత్రాంగి—(మళ్లీ వుయ్యాలాలో కూచుని) ఆపిల్లా?......వారి చేతికీ?......ఇక ఆకథ చెప్పవే.

రుక్కు—అవునవును. ఆపిల్ల వారి చేతికి దొరికిం దన్నావు. అయితే, తనని పట్టుకున్నవారు యువరాజులుంగా రని అది తెలుసుకుందా?

చిలక—ఏం, తెలుసుకోకా? విక్షేపంలా తెలుసుకుంది. కనకనే వారి సందిట నిలువునా కరిగిపోయిందిట.

రుక్కు—(ఆత్రంగా) కొంపతీసి "కంఠాశ్లేషప్రణయిని"—(అర్ధోక్తి)

చిత్రాంగి—(చిరునవ్వు నవ్వుతుంది)

చిలక—కాలేదు; కాని కలవకాడ లాగ జారిపోతుం దేమో అని వారే ఆమెని అదిమి పట్టుకున్నారుట. దాంతో ఆమె మరీ యిదయి పోయిందిట.

చిత్రాంగి—పూర్వజన్మలో యేదో గొప్ప నోము నోచుకుం దది. లేకపోతే, తానెక్కడ వారి సందిట—(అర్ధోక్తి)

రుక్కు—(చిత్రాంగితో) అంటే ఆమె కులం యేమిటో?

చిత్రాంగి—అది వేశ్య.

చిలకా రుక్కూ మొగమొగాలు చూసుకుంటారు.

చిలక—ఇంతలో మావటివాడు ఏనుగును తీసుకువచ్చాడుట. వెంటనే వారామెని యేనుగుమీద కూచోబెట్టారుట; కాని గడగడ లాడిపోతూ ఆమె మళ్లీ నదిలో పడిపోయేటట్టుండగా, వారు కూడా ఏనుగెక్కారుట.

రుక్కు—హోయిహోయి! యువరాజులుంగారితో కలిసి గజారోహణం. ఎంత అదృష్టవంతురాలూ ఆమె!

చిత్రాంగి—అదృష్టవంతురాలేం? పా—పం! తరవాత యేం జరిగిందో యెరుగుదువా? (చిలకతో) చెప్పవే.

చిలక—తనకి వచ్చిన విపత్తు తల్చుకునో, యువరాజులుంగారి సాన్నిధ్యం భరించలేకో ఆమె వొణికిపోయిందిట. అది చూసి వారు "భయపడకమ్మా చెల్లీ—(అర్ధోక్తి)

రుక్కు—(రెండు చేతులూ పైకెత్తి నమస్కరిస్తూ) గోవిందా—గో—వింద.

చిత్రాంగి—(కళ్లు తిప్పుకుంటూ) లేకపోతే ఏమనుకున్నావు మరి? వయసు వచ్చిన ఆడపిల్లని వారు కన్నెత్తి చూడరుట. ప్రాణాపాయం వస్తుందని ఆమెని పట్టుకుని వుంటారు; గాని, తరవాత, అలా చేసినందుకు వారెంత యిదయిపోయారో పా—పం!

రుక్కు—రాజపుత్రులలో అంతటి శీలనైశిత్యం వుండడం అరుదు. సారంగధరులవారి చరిత్ర అతిలోకరమణీయంగా వుంది.

చిత్రాంగి—నిజంగా, ఆడదానికి, ఎంతటి పుణ్యం చేసుకుంటే అలాంటి పెనిమిటి దొరకనూ? అలాంటి పురుషుణ్ణి చెట్టపట్టని స్త్రీ చచ్చేం, బతికేం? ఏమే చిలకా?

చిలక—అవును తల్లీ, అవును.

రుక్కు—వారికి కాబోయే యిల్లాలు—(అర్ధోక్తి)

చిత్రాంగి—వారికోసం ప్రాణాలు ధారపోసేది కాకపోతే అదీవొక ఆడదే అవుతుందా?

చిలక—కాదమ్మా కాదు.

రుక్కు—సరే, తరవాత ఏం జరిగిందే చిలకా?

చిత్రాంగి—ఏం జరిగిందా? (కళ్లు మూసుకుని పారవశ్యం నటిస్తూ) వారికి తోడబుట్టిన పడుచులు లేరుట. అధమం వొక్క చెల్లెలేనా వుంటేనా?

చిలక—తరవాత వారామెని కోటకి తీసుకువెళ్లి, మహారాణికి చూపించి పసుపూ కుంకుమా చీరా రైకా—(అర్ధోక్తి)

రుక్కు—(చేతులు జోడించుకుని) మాతండ్రే! మానాయనే! మంచి ముహూర్తాన కోమాళ్ళ తండ్రివై—(అర్ధోక్తి)

రుక్కు యిలా అంటూండగా వొకదాసి వస్తుంది. "ఎందుకూ?" అన్నట్టందరూ ఆమెకేసి చూస్తారు.

దాసి—అమ్మా! అమ్మా బాబయ్యా చంద్రకాంతమండపంలో వున్నారు. రమ్మని ఆజ్ఞ అయింది.

చిత్రాంగి—(ఉయ్యాలా దిగి) ఏం చేస్తున్నారూ?

దాసి—(దిక్కులు చూస్తూ వూరుకుంటుంది)

చిలక—మాట్లాడ వేమే?

దాసి—ఏదో దిగాలుపడి—(అర్ధోక్తి)

చిత్రాంగి—(ఆత్రంగా) ఆ?

దాసి—రాజమహేంద్రపురంనుంచి చక్రవర్తిగారి మంత్రి వచ్చారుట. వారేదో అప్రియవార్త—(అర్ధోక్తి)

చిత్రాంగి—(బెంబేలుపడి, చిలకతో) అదేమిటే? (వెనకవాటుగా చిలకమీద వాలుతుంది)

చిలక—(చిత్రాంగిని పొదివిపట్టుకుని) లేదమ్మా లేదు. నిన్నగాక మొన్న చిత్రపటంకోసం పంపిన సార్వభౌములు, ఇవాళ పనిపట్టి మంత్రినే పంపా

రంటే, ప్రియవార్తే అయి వుంటుంది; కాని అప్రియవార్త యెలా అవుతుందీ? ఇది యేమో చూసి, యేమో అనుకుని, మనతో యేదో చెప్పబోయి, తికమక అయి యిలా నోరుజారి వుంటుం దంతే. అమ్మా బాబయ్యా యెందుకు దిగులుపడతారూ! మెల్లిగా వెళ్లి అదేవో తెలుసుకుందాం అడుగు వెయ్యండి తల్లీ?

దాసి ముందు బయలుదేరుతుంది. తరవాత, చిలక, చిత్రాంగిని పట్టుకుని మెల్లిగా నడిపిస్తుంది. చిత్రాంగి చీరకొంగు నేలమీద జీరాడుతూ వుండగా, అది పట్టుకుని రుక్కు వెనకాల బయలుదేరుతుంది.

అయిదో రంగం

జక్కులదీవి నగరంలో మహారుద్రయ్యా విడిది. మర్నాటి రాత్రి, భోజనానంతరం, చిత్రాంగి గురువు పేరుభట్టూ, మహారుద్రయ్యా అభిముఖులై కూచుని వుంటారు. వారి పక్కగా, నాలుగు గజాల దూరాన చిలక.

పేరుభట్టు—ఈవ్రతం మాప్రభువుల వంశంలో అనుశ్రుతంగా వస్తున్నది; కాని కొత్తది కాదు.

మహారుద్రయ్యా—అనుశ్రుతంగానా? అయితే, ప్రతీతరంలోనూ, స్త్రీలందరూ—(అర్ధోక్తి)

పేరుభట్టు—వృద్ధులను పెళ్ళిచేసుకోవలసివచ్చినప్పుడు ఆడబడుచులకు మాత్రమే మాప్రభువంశంలో యిది ఆచరణీయం. తక్కినవారికి పనిలేదు.

మహారుద్రయ్య—తమ ప్రభువంశంలో వృద్ధపురుషులు—(అర్ధోక్తి)

పేరుభట్టు—"వార్ధకే మునివృత్తీనా" మని కాళిదాసుగా రన్నట్టు వయస్సు మళ్ళగానే మాప్రభువంశీయులు వానప్రస్థాశ్రమం స్వీకరిస్తారు. కనక, నేటివరకూ అలాంటిది సంభవించలేదు.

మహారుద్రయ్య—పోనీ, యిటీవలి ఆడబడుచు లెవరేనా ఆచరించి వున్నారా?

పేరుభట్టు—ఆదిలో, మూలపురుషుల పెద్దకొమార్తెగా రాచరించి, వంశానికంతకీ యిది సంప్రదాయంగా వుండా లని శాసించారు.

మహారుద్రయ్య—అలాగా!

పేరుభట్టు—చిత్తం——పదహారు తరాలకు తరవాత, మళ్లీ మా ప్రభువు పితామహులవారి మేనత్తగారు, ఇలాగే పధ్ధెనిమిది సంవత్సరాల వయస్సున, యాభై ఆరేళ్ల రేనాటిప్రభువును పెళ్ళిచేసుకోవలసివచ్చింది. అప్పుడు, వారున్నూ యీవ్రతం ఆచరించి, దీనిప్రభావంవల్ల కడుపెడు పిల్లలను కనుక్కొని, ముప్ఫయి నాలుగేళ్ళు సకలవైభవాలూ అనుభవించి, భర్తగారి యెడలవుండుకున్న భక్త్యనురాగాలవల్లా, ముఖ్యంగా, యీవ్రత నియమంవల్లా చివరికి సహగమనం—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—వద్దు, వద్దు, ఆమాట యిప్పు డెందుకులెండి. అయితే, దీనికి నియమాలు?

పేరుభట్టు—ప్రతీదినమూ సాయంత్రం నాలుగ్ఘళ్ళ పొద్దువేళ పూజా ప్రారంభం. జామున్నర రాత్రి దాకా పూజా, అప్పుడు క్షీరాన్నం మహానైవేద్యమూనూ.

మహారుద్రయ్య—ఆ—య్యా.

పేరుభట్టు—మళ్ళీ అరుణోదయాత్పూర్వమే పూజ ప్రారంభం అయి వుండాలి. జామున్నర పొద్దెక్కాక అతిరసాలతో మహానైవేద్యం. తరవాత మరో రెండు గడియల సేపు—అంటే, వ్రతకల్పంలో మూడధ్యాయాలు పారాయణ చేసుకోవాలి.

మహాద్రయ్య—ఆ—య్యా.

పేరుభట్టు—సాయంత్రం సూర్యాస్తమయానికి పూర్వమూ, ఉదయం సూర్యోదయానంతరమూ తామరపువ్వులతోటీ, ఉభయవేళలా చీకట్లో కలవపువ్వులతోటీ పూజ.

మహారుద్రయ్య—కాలనియమం చాలా నిక్కచ్చిగా వుందే!

పేరుభట్టు—అవును. అయితే, కుంకుమకు మాత్రం కాలనియమం లేదు. తక్కిన పుష్పాలున్నూ కుంకుమతోపాటే. ఇకవున్నదల్లా యేమిటంటే? ఉభయవేళలా సహస్రనామపూజ చెయ్యాలి. అందులో అయిదు వందలు కుంకుమపూజా, అయిదు వందలు పుష్పపూజానూ.

మహారుద్రయ్య—బాగుంది.

పేరుభట్టు—ఈవ్రతం అవిచ్ఛిన్నంగా ఆరుమాసా లాచరించాలి.

మహారుద్రయ్య—ఆరుమాసాలా?

పేరుభట్టు—చిత్తం, ఆరుమాసాలు. అయితే, ఆరుమాసా లన్నది స్థూలనియమం. చిత్తగించారూ? పూజాదినాలు నూటయెనభై కావాలి.

మహారుద్రయ్య—ఏడు మాసాల లని సెలవివ్వండి.

పేరుభట్టు—అన్నమాటే. ఇక పూజాదినాలలో రాత్రి నివేదితక్షీరాన్నం మాత్రమే ఆహారం. పగలు సుష్టుగా భోజనం చెయ్యవచ్చు.

మహారుద్రయ్య—ఏకభుక్తం అని సెలవిస్తురూ.

పేరుభట్టు—అవును. పూజ చేసుకోడానికి వీలులేని దినాలలో రాత్రిళ్లు నిరాహారం. పగలు క్షారలవణవర్జ్యం.

మహారుద్రయ్య—ఆ—బ్బా!

పేరుభట్టు—రాత్రీ పగలూ కూడా స్థండిలశయనమే; కాని చాప కూడా పనికిరాదు. శీతోదకమే కాని స్నానానికి వుష్ణోదకమున్నూ తల్ల కాదు.

మహారుద్రయ్య—ఇది మరీ దారుణంగా వుంది.

పేరుభట్టు—మరి వుద్దిష్టఫలం?

మహారుద్రయ్య—(తల పంకిస్తూ) సరే సరే.

పేరుభట్టు—కడపటి దినాన, సాయంత్రం, వధూవరు లిద్దరూ మంగళ స్నానాలు చేసుకుని, ఒకరి యెదట వొకరు ముందుగా తులాభారం తూగాలి.

మహారుద్రయ్య—ఓహో!

పేరుభట్టు—అవును......తూగి, ఆ ద్రవ్యం, వారి పురోహితులవారికి వీరూ, వీరి పురోహితులవారికి వారూ వాయనదానదక్షిణగా—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—మరి వాయనం?

పేరుభట్టు—పూజాదినా లెన్నో వధువు అన్ని గుమ్మడిపళ్లూ, వరు డన్ని కొబ్బరిబొండాలూనూ.

మహారుద్రయ్య—బాగుంది.

పేరుభట్టు—సూర్యాస్తమయానికి పూర్వమే వివాహం—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—మళ్లీనా?

పేరుభట్టు—అవును. అదే వివాహం. అప్పుడే దాంపత్యసిద్ధిన్నీ.

మహారుద్రయ్య—(ఆలోచించి ఆలోచించి తల పంకించి) సరే, తరవాయి సెలవిప్పించండి.

పేరుభట్టు—తరవాత, ఆర్రాత్రే—(నానుస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—ఆర్రాత్రేనా?

పేరుభట్టు—తప్పదు......ఆవేళ, యేమాసం అయేది, యేతిథి అయేది యేవారం అయేది, నక్షత్రమున్నూ యేదయేది ఆర్రాత్రే కావాలి. ఏమంటే? అదిన్నీ వుద్యాపనాంగమే, చిత్తగించారూ?

మహారుద్రయ్య—ఆరుమాసాలూ తప్పదూ, ఆరు పక్షాలు చాలదూ?

పేరుభట్టు—పక్షాంతరాలకు వీలుంటే వారాలు చాలదా అనిపిస్తుంది. ఆరుదినాలు మాత్రం తక్కువా అనిన్నీ అనిపిస్తుంది. సహజంగా, వయస్సు మళ్లాక వివాహం అనేటప్పటికి వచ్చే వూహాలే యివి. కనక పనికిరావు. ఇంతకీ. (వొత్తుసాదులు స్ఫుటంగా వుచ్చరిస్తూ, వుపదేశ ముద్రతో) "షాణ్మాసికస్థండిలసావిత్రీగౌరీవ్రతం". అని పేరే కదా?

మహారుద్రయ్య—(ఆలోచించి) సరే, తరవాయి సెలవిప్పించండి.

పేరుభట్టు—చిత్తం చిత్తం, ఈ ఆరుమాసాలూ——అంటు సూత్రధారణం అయేదాకా చక్రవర్తిగా రామెని తాకరాదు. సన్నిధకే రాగూడదు.

మహారుద్రయ్య—(నిర్విణ్ణుడై) ఆ!

చిలక—(ఓరకంట చూస్తూ తల పంకిస్తుంది)

పేరుభట్టు—(గంభీరంగా చూస్తూ తల పంకిస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—సరే, మరేమిటి, సెలవిప్పించండి.

పేరుభట్టు—చిత్తం చిత్తం. మరో——క్కటి మాత్రమే వుండిపోయింది. (ఆగిఆగి) సాయంత్రం, పూజాప్రయత్నాలు ప్రారంభం అయింది మొదలు, మళ్లీ, వుదయం పూజ ముగిసి, పారణ చేసి, విశ్రమించి, లేచేదాకా, పురుష మాత్రులు—పురుషశిశువులు సమేతా—పోతుటీగ అయినా చూడగూడదు మా అమ్మగారిని.

మహారుద్రయ్య—(మళ్లీ నిర్విణ్ణుడై) ఆ! ఆ!

చిలక—"(మరే మనకున్నా వయ్యోయ్! " అన్నట్టు మళ్లీ తల పంకిస్తుంది)

మహారుద్రయ్య—(ఆలోచిస్తాడు)

పేరుభట్టు—ఉన్న నియమాలివి. నేను మనవి చేసుకోవలసిందీ యింతే. మరి తమ కేమయినా సందేహాలు......?

మహారుద్రయ్య—మరి భర్తగారు!

పేరుభట్టు—(మహారుద్రయ్య కళ్లల్లోకి గంభీరంగా చూస్తూ) పురుషులే కాదూ?

చిలక—(ఫక్కున నవ్వబోయి నోటికి చెయ్యి అడ్డుపెట్టుకుని, మొగం పక్కకి తిప్పేసుకుంటుంది)

మహారుద్రయ్య—(నిట్టూరుస్తూ మొగం వంచుకుంటాడు)

ఒక్క క్షణం ముగ్గురూ మౌనం.

మహారుద్రయ్య—పోనీ, పగలు మాట్లాడవచ్చునా?

పేరుభట్టు—అభ్యంతరమా? ఎంతమాటా? అయితే, చిత్తగించారూ? తాకకూడ దన్న నిషేధం......? జ్ఞాపకం......?

మహారుద్రయ్య—ఉందివుంది.

పేరుభట్టు—కనక, గడపకి అవతల వొకరూ, యివతల వొకరూ వుండి, దాంపత్యస్మరణ అయినా లేకుండా—(తెలిసిందా అన్నట్టు తల పంకించి) సావకాశంగా, లోకంలో సంగతు లన్నీ మాట్లాడుకోవచ్చు.

మహారుద్రయ్య—పెళ్లి చేసుకున్నందుకు—(అర్థోక్తి)

పేరుభట్టు—"పెళ్లి చేసుకోబోతున్నందుకు"—అని సెలవిప్పించండి. ఏమంటే? ఉద్యాపన సమయంలో ప్రార్థనాదికం అంతా ముగించి, మొక్కు లన్నీ చెల్లించి. అపచారాలూ విన్నవించుకుని, వివాహం చేసుకోడాని కనుజ్ఞ యిమ్మని అమ్మవారిని ప్రార్థించి, అది పొందే దాకా మాఅమ్మ విషయమై పెళ్లి అని ఉచ్చరించడం నిషేధం.

మహారుద్రయ్య—అయ్యో!

పేరుభట్టు—అయితే, సార్వభౌముల మట్టుకు సార్వభౌములు ఏమన్నా అనుకోవచ్చు, అభ్యంతరం లేదు. వివాహానికి కావలసిన ప్రయత్నా లన్నీ సాగించుకోవచ్చు. ఆవిషయమై తమ బుద్ధివిభవం అంతా చూపించవచ్చు. మా అమ్మకి మాత్రం ఆమాట వినపడకూడదు. ఆమే అది అనుకోరు.

మహారుద్రయ్య—చి—త్తం.

పేరుభట్టు—తరవాత నంటారూ? చక్రవర్తుల అంతరువు—ఆవైభవాలు మావంటివాళ్లకి వూహలకి కూడా అందవు. తమ కెరగనిదా యిది?

మహారుద్రయ్య—చిత్తం.

పేరుభట్టు—చిత్తగించారూ? ఇటూ వైదికకర్మ. అటూ శక్తిపూజ. కత్తుల మీద పరీక్ష అన్నమాట, తమకి తెలవందా?

మహారుద్రయ్య—చిత్తం.

పేరుభట్టు—సత్యవంతులవారిని బతికించుకున్న సావిత్రీఅమ్మవారి పూజ. ఆపెదీక్ష యెంత కఠినమో తుద కామె పొందిన ఫలితం యెంతటిదో తమకి మనవిచేసుకోవాలా?

మహారుద్రయ్య—అక్కర్లే దక్కర్లేదు.

పేరుభట్టు—కనక, కులదేవతలు, లోకాభిరామాణాని కేనా అవకాశం దయచేసినందుకు సంతోషించవలసిందే.

మహారుద్రయ్య—కాదూ మరీ?

పేరుభట్టు—(చిలక కేసి చూస్తాడు)

చిలక—(చేతులు జోడించుకుని మహారుద్రయ్యతో) నామనవి—(నాన్చేస్తుంది)

మహారుద్రయ్య—(చిలక కేసీ పేరుభట్టుకేసీ చూస్తాడు)

పేరుభట్టు—దీనిపేరు చిలక. నాలుగేళ్ల వయస్సు వచ్చింది మొదలు, మారాజపుత్రిని, అల్లారుముద్దుగా పెంచి పెద్దచేసిన దాది యిది. ఆమెకి నృత్యమూ, విలువిద్యా హరికథం మొదలు ఇతిశ్రీగా నేర్పిం దిదే.

మహారుద్రయ్య—చాలా గొప్పసంగతి.

పేరుభట్టు—మరి దాని విన్నపాలు చిత్తగించండి.

మహారుద్రయ్య—అవశ్యమూనూ.

చిలక—(చేతులు దోయిలించుకుని వంగి) మా అమ్మ చళుక్యసార్వభౌముల వంశానికి దివ్యజ్యోతి కాబోతున్నందుకు మాకందరికీ పరమ సంతోషం.

మహారుద్రయ్య—మాకున్నూ.

చిలక—తమ రాయబారం తెలిసి మాఅమ్మ వుప్పొంగిపోతున్నారు.

మహారుద్రయ్య—నేను ధన్యుణ్ణి.

చిలక—వ్రతోద్దేశమూ, వ్రతనియమాలూ, విధినిషేధాలూ సాకల్యంగా తమరు చిత్తగించారు.

మహారుద్రయ్య—(పేరుభట్టుని చూపిస్తూ) గురుదేవులు ఇక తెలుసుకోవలసింది లేదనే సెలవిప్పించారు.

చిలక—కాబట్టి, సకలమూ సార్వభౌములతో విన్నవించి, యీవ్యవహారం పొత్తుపరచడం తమచేతిలో వుంది.

మహారుద్రయ్య—సార్వభౌములకు శుకానువాదంగా సకలమూ మనవి చేసుకుంటాను. నాకు చేతనయినంతా కూడా చేస్తాను ఇక తరవాతి

సంగతా? (రాజమహేంద్రపురంకేసి అంజలిబంధంతో నిర్దేశిస్తూ) సకలమూ అమార్కండేయులవారి అనుగ్రహం.

చిలక—శుభవార్త మళ్లీ తమ పరిముఖంగానే వింటామని మాఅమ్మ నిరీక్షించుకుంటున్నారు,

మహారుద్రయ్య—ఇంతకంటే నాకు మన్నన మరేముంది? అలాగే అని వారికి నా సేవలు విన్నవించు.

పేరుభట్టు—చిత్తం చిత్తం. మరి మాకు సెలవు.

మహారుద్రయ్య—నాకున్నూ సెలవిప్పించండి. నేను రేపు ఉదయమే కన్యాదాతల —(అర్థోక్తి)

పేరుభట్టు—తథాస్తు.

చిలక—ముమ్మాటికీనీ.

మహారుద్రయ్య—తమ ఉభయుల ధోరణీ నా ప్రయత్నాలకు మంచి దోహదంగా వుంది. చాలా సంతోషం.

పేరుభట్టూ, మహారుద్రయ్యా లేచి నుంచుంటారు.

పేరుభట్టు—నమో మహద్భ్యః.

మహారుద్రయ్య—నమో గురుభ్యః.

చిలక—(మహారుద్రయ్యని వుద్దేశించి వంగి చేతులతో భూమి తాకి కళ్ల కద్దుకుంటుంది)

పేరుభట్టూ చిలకా వెళ్లిపోతారు. మహారుద్రయ్య వీధి గుమ్మందాకా సాగనంపుతాడు.

ఆరో రంగం

రత్నాంగి నగరిలో వొక హాలు. రత్నాంగి మహామంత్రి చిట్టివీరన్నా, విజయాదిత్యుడూ యెడంయెడంగా నుంచుని వుంటారు.—రత్నాంగి పక్కన, రెండు గజాలలో గౌరి.

చిట్టివీరన్న—నేను సాహసించి అడిగితేనే ప్రభువు నాతో యీవిషయమై ప్రస్తావిస్తున్నారు. ఈసందర్భంలో నేను దూరంగా వుండడమే వారి అభీష్టంగా కనపడుతోంది.

రత్నాంగి—మీరు ప్రోత్సహించరు కాదూ? ధర్మం కాదని వారి కోరికను పూర్వపక్షం చేసెయ్యడానికే చూస్తారు కాదూ?

చిట్టివీరన్న—దీనికి సాయం, మహారుద్రయ్యగారు, ఇది తమ జీవిత సాఫల్యం అన్నంత శ్రద్ధతో చూసుకుంటున్నారు.

విజయాదిత్యుడు—అయితే, యీసందర్భంలో, అన్నగారి ముచ్చట బలీయం అంటారా, మీరు, మహారుద్రయ్యగారి ప్రోద్బలం యెక్కువ అంటారా?

చిట్టివీరన్న—రెండూనూ.

రత్నాంగి—కనకనే యింత పట్టుదల.

విజయాదిత్యుడు—(ఒక్కమాటు రత్నాంగికేసి చూసి, ఆవేశంతో, చిట్టివీరన్నతో) ఇక మనమేనా పట్టుపట్టలేము? ధర్మపక్షం మనది కదా, మన మెందుకు జంకాలి? (చేత్తో నిషేధిస్తూ దృఢస్వరంతో) ఇది జరగడానికి వల్లకాదు.

రత్నాంగి—ఫలితం?

విజయాదిత్యుడు—(చిట్టివీరన్న కేసి చూస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—(రత్నాంగికేసి చూస్తాడు)

రత్నాంగి—పోనీ, ఏ కారణంవల్లనేనా మహారాజు మానుకుంటారనుకోండి. మరి అబ్బాయి ఆమెని స్వీకరిస్తాడా?

చిట్టివీరన్న—(విజయాదిత్యుడితో) చిత్తగించారా? నా అనుమానమూ అదే.

విజయాదిత్యుడు—తండ్రిగారామెకోసం ప్రయత్నిస్తూ వుండడమేనా అందుకు కారణం?

చిట్టివీరన్న—చిత్తం అంతే.

రత్నాంగి—అది యేమంత తక్కువదా తండ్రీ?

విజయాదిత్యుడు—అయితే, కొడుకు కోరుకున్న ఆమెని—(అర్ధోక్తి)

రత్నాంగి—తమరు మళ్లీ మొదటికి వస్తున్నారు.

విజయాదిత్యుడు—అది నిజమే వదినా! అయితే, నాదృఢదీక్ష యేమిటంటే? జక్కులదేవి రాజపుత్రికను అబ్బాయి వొక్కడే కాదు, అన్నయ్యగారు కూడా వదులుకోవలసిందే. ఆమె యేమయినా అయిపోనివ్వండి యిది జరిగి తీరాలి.

చిట్టివీరన్న—భట్టారకులవారి పట్టుదల కూడా యిదే.

రత్నాంగి—సరే, మనం పట్టుపట్టి అది సాధిస్తామనే అనుకోండి. అందువల్ల కుటుంబంలో కల్లోలాలు పుట్టవూ?

విజయాదిత్యుడు—ఇంతకంటే అదే నయం. (చిట్టివీరన్న కేసిచూస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—"నందో రాజా భవిష్యతి" అడ్డుకోడమే నాఅభిప్రాయమున్నూ.

రత్నాంగి—(నిరాశతో) ఏమో, యేం చేస్తారో చివరికి. ఏది యెలా జరిగినా, యిక, నానాయన వుల్లాసంగా వుండడం తటస్థపడదు, శాబతు కెలాగా చట్టుబండలే అయిపోయింది.

చిట్టివీరన్న—అమ్మా! తమ రంతమాట సెలవిప్పించవద్దు.

విజయాదిత్యుడు—ఎలాంటి వదినగారి కెలాంటి యాతన సంభవించిందో చూశారా? వారికి రావలసిం దేనా యిది?

రత్నాంగి—ఒక్క కొడుకు. అతని అభ్యుదయం చూడడానికి పెట్టి పుట్టిందే తండ్రీ! (కళ్లల్లో నీళ్లు పెట్టుకుంటుంది)

గౌరి—(తటాలున వచ్చి రత్నాంగి కళ్లు తుడుస్తూ) వద్దు తల్లీ, వద్దు.

చిట్టివీరన్న—అమ్మా! తమరే యిలా అయితే యిక మేమేమి చెయ్యగలమూ?

విజయాదిత్యుడు—తమ రిక లోపలికి దయచెయ్యండి వదినా! గౌరీ!

గౌరి—చిత్తం మహాప్రభూ! (చెయ్యి పట్టుకుని రత్నాంగిని గదికేసి తిప్పి) అమ్మా! (నడిపిస్తుంది)

రత్నాంగి—(నాలుగడుగులు వేసి మొగం వెనక్కి తిప్పుకుని) మరిది గారూ! చిట్టివీరన్న గారూ? భారం అంతా—

దుఃఖం ముంచుకు రాగా, రత్నాంగి, మరి మాట్లాడలేక, తన కళ్లు తనే తుడుచుకుంటూ గౌరి ఆసరాతో లోపలికి వెళ్లిపోతుంది. గుమ్మం దాటి వెళ్లిందాకా విజయాదిత్యుడూ చిట్టివీరన్నా ఆమె కేసి చూస్తారు.

విజయాదిత్యుడు—ఇది అన్నయ్యగారికి శ్రేయస్కరమా? ఆమహాయిల్లాలలా కుమిలిపోతూ వుండగా, వారు, తమ నవోఢతో సుఖాన వుండగలరా?

చిట్టివీరన్న—అది సరే కాని ప్రభూ! మహారాణీకి నేనేమి సేవ చేసినట్టూ? యువరాజులుంగారి శ్రేయస్సు ఏమి సాధించగలిగానూ? తప్పుదారి మళ్లించలేని నేను ప్రభువుకి చేసిన సేవ మాత్రం యేమిటీ?

విజయాదిత్యుడు—(తల పంకించి) అవును, అన్నయ్యగారి మనస్సు మళ్లించగలిగితేనే మన ప్రజ్ఞ. నిజానికి, మీవల్ల ప్రయత్నలోపం లేదు; కానీ—(మెరుపు కొట్టినట్టయి) పోనీ, యిక్కడీ ప్రయత్నాలిలా వుండగా, మనం జక్కులదేవివారితో మంతనాలు సాగిస్తే

చిట్టివీరన్న—(ఆలోచనలో పడతాడు)

విజయాదిత్యుడు—ఉన్నట్టుండగా అబ్బాయినే జక్కులదేవి పంపించేస్తే!

చిట్టివీరన్న—(నిరాశగా) వారిలి పంపగలమా మనం?

విజయాదిత్యుడు—(మిడుతూ మిడుతూ చూస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—జక్కులదీవివారు అన్నయ్యగారితోనే కూడితే?

విజయాదిత్యుడు—(నిరుత్సాహపడిపోయి) సరే పదండి, భట్టారకుల వారితో ఆలోచింతాం.

ఇద్దరూ బయలుదేరతారు.

చిట్టివీరన్న—భట్టారకులవారిది చావుబతుకుల సంరంభంగా భావించుకుంటున్నారు.

విజయాదిత్యుడు—ధర్మాన్ని పురస్కరించుకుని మాట్లాడుతున్నారు; కనక, వారి పట్టుదల అలా వుండడమే వుచితంగా వుంది.

చిట్టివీరన్న—నిన్నటిదాకా చరచరా సాగిపోతూ వచ్చింది భారత రచన. ఇవాళ యెంత ప్రయత్నించినా వొక్క పద్యమేనా నడవలేదు. ఏంకని పెట్టుకుని వుందో అని నారాయణభట్టుగారు గడగడలాడిపోతున్నారు.

విజయాదిత్యుడు—ఇదేదో అటో ఇటో తేలీదాకా సాగడం కష్టమేమరి.

చిట్టివీరన్న—సామ్రాజ్యం అంతటిలోనూ వొక్క భట్టారకులవారి యెడల మాత్రమే మహారాజులుంగారు పరమవిధేయులు. ఇదొక్కటే మన కుండుకున్న ఆశాలేశం. కనక, దయచెయ్యండి.

ఇద్దరూ వెళ్లిపోతారు.

ఏడో రంగం

రత్నాంగి నగరిలో సారంగధరుడి వాసగృహం. జాముననరపొద్దెక్కింది. విప్పివుండిన ఆంధ్రమహాభారతం, ఆదిపర్వం వొడిలో వుంచుకుని, సారంగధరుడు పడకకుర్చీలో వాలి వున్నాడు. ఎదట మరో కుర్చీలో సుబుద్ధి కూచుని వున్నాడు.

సారంగధరుడు—ఈవిషయమై మీ రందరూ యింతగా ప్రయత్నించడం యేమీ బాగాలేదు.

సుబుద్ధి—ప్రయత్నించకుండా వుండడం మాకు సాధ్యమా ప్రభూ?

సారంగధరుడు—ఎందుక్కాదూ? ఇది యెంత రసాభాసవిషయమో మీరు యోచించడం లేదు. ఉన్న చిక్కల్లా యిది.

సుబుద్ధి—తమరు—(అర్ధోక్తి)

సారంగధరుడు—నావిషయమై నాకే ఆందోళన లేదే, మీకేలా?

సుబుద్ధి—ధర్మం కోసం—(అర్ధోక్తి)

సారంగధరుడు—సార్వభౌములను యెదిరించడం మీకు ధర్మమా, బాబయ్యగారితో పోటీపడడం నాకు ధర్మమా?

సుబుద్ధి—తమ విషయమై తరవాత మనవిచేసుకుంటాను. దేశంలో వున్న ప్రజ యావన్మందీ అక్రమం అని ఘోషపెడుతూ వుంటే సార్వభౌములు అది గమనించవద్దూ ప్రభూ?

సారంగధరుడు—జనుల అందరి అభిప్రాయాలూ మీరు తెలుసుకుని వచ్చారా?

సుబుద్ధి—(మిడుతూ మిడుతూ చూస్తాడు)

సారంగధరుడు—ఇక్కడి పరిస్థితు లన్నీ జనుల కందరికీ యథాతథంగా తెలిసివున్నా యని మీరు చెప్పగలరా?

సుబుద్ధి—(చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

సారంగధరుడు—ఇదీ కాక: ధర్మం ధర్మం అని మీరు చాలా నిక్కచ్చిగా మాట్లాడుతున్నారే, సార్వభౌముల పక్షంగా వున్న కారణాలేవో తెలిసే మీరు ధర్మనిర్ణయం చేశారా?

సుబుద్ధి—తమరు నీహారలేశాలు వెతికితే మేము తాళలేము; కాని భృత్యధర్మాలు మేము అనుష్ఠించితీరాలి. మేము స్వామిద్రోహం చెయ్యలేము.

సారంగధరుడు—అయితే, మీస్వామి యెవరండీ?

సుబుద్ధి—రాజరాజనరేంద్రులవారే.

సారంగధరుడు—వారి ప్రయత్నాలు ప్రతిఘటించడం స్వామిద్రోహం కాదో?

సుబుద్ధి—అంటే, వివరంగా మనవిచేసుకుంటాను.

సారంగధరుడు—కానివ్వండి.

సుబుద్ధి—సార్వభౌములవా రిప్పు డొక వ్యామోహంలో తగులుకుని—(అర్ధోక్తి)

సారంగధరుడు—చాలు. ఆమాటతో మీవుద్దేశమూ కారణమూ బోధపడ్డాయి. సార్వభౌములవారి విషయమై మీరందరూ, కేవలమూ, భ్రాంతు లయి, తలకు మించిన పని చేస్తున్నారు. నేనిది అంగీకరించలేను. కనక, మాటిమాటికీ నాకీవిషయం జ్ఞాపకం చేస్తూవుండకండి. ఏకాగ్రచిత్తంతో నేను భారతం చదువుకుంటూ వుండగా మీరు నన్ను కలతపెట్టారు. అంచేత నేనిలా మనవిచేసుకోవలసివచ్చింది, అన్యథా భావించకండి. ఇంతకంటే మరొకపని లేకపోతే క్షమించి మీరిప్పటికి దయచెయ్యండి. (ప్రత్యుత్తరం కోసం చూడకుండా భారతం చేత్తో పుచ్చుకుంటాడు)

సుబుద్ధి—(ఒక్క క్షణం నిర్విణ్ణు డయి వుండి) ప్రభూ!

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధికేసి చూస్తాడు)

సుబుద్ధి—(లేస్తూ) సెలవిప్పించండి.

సారంగధరుడు—సెలవు.

సుబుద్ధి—(ఖిన్నవదనుడై వెళ్ళిపోతాడు.)

సారంగధరుడు—(భారతం చూస్తూ) "ఇట్లు జరాక్రాంతుండైన యయాతి కొడుకుల నెల్ల రావించి నాకు విషయసుఖతృప్తి లేకున్నయది గావున మీయం దొక్కరుండు నాముదిమి గొని తన జవ్వనంబు నాకిచ్చునది యనిన విని యదు తుర్వసు ద్రుహ్యానులు దండ్రి కిట్లనిరి.

ఆ. వె. తగిలి జరయు రుజయు దైవవశంబున
నయ్యె నేని దాని ననుభవింత్రు
గాక యెఱిఁగి యెఱిఁగి కవఁగి యారటఁ జే
కొందు రయ్య యెట్టి కుమతు లైన.

క. వరలు గల కాము లైనను
దరుణులు రోయుదు రొడయఁడు ధనపతియయ్యుం
బురుషుడు దుర్వారజరా
పరిభూతి నభీష్టభోగబాహ్యుఁడు గాఁడే.

అని యొడంబడకున్న నలిగి యయాతి యదువంశంబునవారు రాజ్యంబున కయోగ్యులు గాఁ దుర్వసువంశంబునవారు ధర్మాధర్మవివేకశూన్యులై సంకీర్ణవర్ణకిరాతులకు రాజులుగా ద్రుహ్యువంశంబునవా రుడుపప్లవసంతార్యంబైన దేశంబునకు రాజులుగా జరాదూషకుం డగుట ననువంశంబునవారు ముదియునంతకు నుండక జవ్వనంబునన పంచత్వంబున కరుగువారునుంగా శాపం బిచ్చి—"

ముదిమి ముదిరినా యయాతిమహారాజులుంగారికి విషయసుఖతృప్తి కాలేదుట. ఎంచేతా? యౌవనప్రాదుర్భావం అయినప్పణ్ణుంచీ వారు స్త్రీలతో సుఖించినవారేనే! తరవాత సౌందర్యరాశి దేవయానీదేవమ్మగారు యాచితంగా లభించి వుండడంవల్లనైనా వారి విషయసుఖాశ తీరిపోయి వుండవలసిందే? త్రిభువనసుందరి శర్మిష్ఠాదేవమ్మగారితోనున్నూ వారు సుఖించి వుండినారే? ఏం, యెంచేత తృప్తి కలగలేదూ? (ఆలోచించి) ఆ, అదీ హేతువు. శర్మిష్ఠాదేవమ్మగారితో వారు రహస్యంగా ప్రవర్తించవలసివచ్చింది. అంచేత, అక్కడ, వారి శృంగారవిలాసాలకు చాలినంత

అవకాశమూ వినియోగమూ కూడా లేకపోయాయి. తద్వారా, విషయసుఖ తృప్తి కాకుండానే వారికి జరాభారం ముంచుకువచ్చేసింది. దీనికి సాయం వారికి నిగ్రహశక్తి చాలకపోయింది. దీంతో చేతి కందివచ్చిన కొడుకులు కూడా వారికి ఉపకరణాలకంటే నికృష్టులు అయిపోయారు.

“అనలుపురకుం గొండుకవానిఁ బూరుం బిలిచి యడిగిన వాఁడు తండ్రి కోరినయట్ల చేసిన నవయౌవనుఁడై యయాతి యభిమతసుఖంబులు సహస్ర వర్షంబు లనుభవించి తృప్తుండై పూరు జవ్వనంబు వానిక యిచ్చి తన జరాభారంబు తాన తాల్చి—”

పూరుని యౌవనబలంతో అతణ్ణి కన్న తల్లితోనే—(కళ్లు మూసుకుని వొణికిపోతాడు)

అప్పుడు గౌరి వస్తుంది.

గౌరి—అమ్మగారి సెల వయింది బాబూ!

సారంగధరుడు—తొందరగా రావాలా? (ఇలా అడుగుతూనే లేచి నుంచుంటాడు)

గౌరి—వడ్డన అయింది. తమకోసం కనిపెట్టుకుని వున్నారు బాబూ!

సారంగధరుడు—అయ్యో!

సారంగధరుడు గౌరి దగ్గిరగా ముందుకి అడుగు వేస్తాడు. గౌరి అతను కప్పుకున్న శాలువ తీసివేసి కుర్చీపీటమీద వుంచుతుంది. తరవాత, ముందు సారంగధరుడూ వెనక గౌరీ వెళ్ళిపోతారు.

ఎనిమిదో రంగం

రాజరాజు నగరు. కింద సభాశాలా, పైని రాజు నిత్యనివాసమూనూ. మజ్జన భోజనాదులు తరుచు అక్కడే జరుగుతూ వుంటాయి. సారంగధరుడికే డెనిమి దేళ్ల వయస్సు వచ్చినప్పణ్ణుంచీ అత నీయేర్పాటు చేసుకున్నాడు. వార్త వచ్చినప్పుడూ, తనకి బుద్ధిపుట్టినప్పుడూ అతను రత్నాంగి నగరికి వెళుతూ వుంటాడు. రత్నాంగిన్నీ అప్పుడప్పు డక్కడికి రావడంకూడా కద్దు.

అప్పటికి జామున్నరపొద్దుంది. అది కొలువుతీరి వుండవలసిన సమయం అయినా, అయిదారు దినాలనుంచి అతను కిందికి రావడంలేదు. రాజ కార్యాలు అష్టప్రధానుల ద్వారా అక్కడే పరిష్కారం అయిపోతున్నాయి.

తరుచు రాజసభకి వెళ్లే పౌరు లంతా చాలా నిరుత్సాహంగా వున్నారు. దేశదేశాలనుంచీ వచ్చిన కళాకుశలులు, ఎటూ సాహసించలేక, ముళ్లమీద వున్నట్టు నగరంలో పడివున్నారు.

నృత్యగీతాదివినోదాలకు లోపం లేకపోగా రాజాపని యథాపూర్వంగానే వుంది; కాని నగరం అంతా రాజు లేనట్టు బావురో మంటూ వుంది. కోరి వస్తే, మంత్రులకూ విజయాదిత్యుడికీ సారంగధరుడికీ సన్నయభట్టుకీ రత్నాంగికీ తప్ప తక్కిన అందరికీ రాజదర్శనం అందరానిదిగా వుంది. మహారుద్రయ్య మాత్రం షష్టిగడియలూ సన్నిధినే వుంటున్నాడు. ఒక్క భోజనానికి మాత్రమే అత నింటికి వెడతాడు.

గది అంతా అగరువత్తుల పరిమళం గుబాళిస్తోంది. పాముకూసం వంటి జరీ చెంగావి పంచె కట్టుకుని, తెల్లని పట్టు అంగీ తొడుక్కుని, రాజు, గిరజాలు చక్కగా సవరించుకుని వున్నాడు. తాంబూలరక్తిమా లైన పెదవులు, తెలుపు ఎక్కువగా కలిసిన కోరమీసాలకు వింత సోయగం ఘటిస్తున్నాయి. వజ్రాల కమ్మల ధగధగలూ, కొనకాడ పచ్చ నిగనిగలూ, చెక్కులమీద ప్రతిఫలిస్తూ మెరుపుతీగలు పరుపుతున్నాయి. మోకాలి

మీదికి చాపుకుని వున్న కుడిచేతి రత్నాంగుళీయకం కళ్లుకుట్టేటంత మిలమిల మెరుస్తోంది. ఇలాంటి వేషంతో, అతను, బాలీసుకు ఆనుకుని రత్నకంబళీ మీద కూచుని వున్నాడు. ఎదటి గోడకి నిలువునా నిలువుటద్దం వుంది. రాజు ముందర సందుకా పెట్టె, దానిమీద, ఆంధ్రమహాభారతం సభాపర్వమూ వున్నాయి.

ఎదట, కొంచెం కుడిగా నన్నయభట్టూ, కొంచెం యెడమగా ప్రధానమంత్రి చిట్టివీరన్నా కూచునివున్నారు. వసారాలోనుంచి కవుజుపిట్టల కోలాహలం శ్రావ్యంగా వినవస్తోంది.

నన్నయభట్టు—యువరాజులుంగారి ప్రణయగాథ అలా వుండనీయండి. పోగా, చిత్రపటాల నిమిత్తం మనం రాయబారులను పంపేటప్పటికి గాని, అవి వచ్చాక గాని, మనం కొంతవరకూ వాటిని పరిశీలించినప్పటికి గాని తమకు వివాహసంకల్పం లేదు.

రాజరాజు—సెలవిప్పించండి.

నన్నయభట్టు—వచ్చిన చిత్రాలన్నీ మనం యువరాజులుంగారి నిమిత్తమే వుద్దేశించాము.

రాజరాజు—సెలవిప్పించండి.

నన్నయభట్టు—అవి పంపినవారున్నూ యువరాజులుంగారి నిమిత్తమే వుద్దేశించారు.

రాజరాజు—సెలవిప్పించండి.

నన్నయభట్టు—ఆచిత్రాలకు చెందిన రాజపుత్రికలకందరికీ అబ్బాయిగారంటేనే యిష్టం.

రాజరాజు—అది వివాదాస్పదమైన విషయం. అయినా, తమ సెలవేమిటో కానివ్వండి.

నన్నయభట్టు—మాట అనేసి కానివ్వమంటే కాదు. ఇందులో వివా

దకు ఆస్పదం యేమిటో సెలవిప్పించండి. అబ్బాయిగారంటే యిష్టం లేని సుందరి చిత్రం యిక్కడికెవరు పంపగలరూ?

రాజరాజు—(నచ్చలేదన్నట్టు మూతి విరిచి తల అడ్డంగా వూపుతాడు)

నన్నయభట్టు—మనవిచేసుకుంటాను. ఒక రాజపుత్రికకు స్వయంవరం ప్రకటించారనుకుందాము. అది తెలిసి యెందరో రాజపుత్రులు, ఎంతెంతో వ్యయప్రయాసల కోర్చి సభకు దయచేస్తారు కదా?

రాజరాజు—(కనుబొమ లెగరవేసుకుని తల పంకిస్తాడు)

నన్నయభట్టు—ఆరాజపుత్రిక యెడల యిష్టం లేని రాచకొమాళ్లు అక్కడికి రావడం సంభవమేనా?

రాజరాజు—కనక?

నన్నయభట్టు—కనక, అనురాగంవల్ల కావచ్చు, భక్తివల్ల కావచ్చు, పదవీవ్యామోహంవల్ల కావచ్చు; కాని యేటయినా, ఆరాజపుత్రికలకందరికీ, అబ్బాయిగారి యెడల భర్తృభావం యేర్పడివుంది. వారందరూ అబ్బాయిగారిని అవలంబం చేసుకుని విభ్రమవిలాసాలు సాధనచేసుకుంటున్నారు.

రాజరాజు—మన అబ్బాయి తిరస్కరిస్తే ఆరాజపుత్రికలు మరి పెళ్లే చేసుకోరంటారా తమరు?

నన్నయభట్టు—శ్రీకృష్ణులవారు తిరస్కరిస్తే రుక్మిణీదేవమ్మగారు మరొకర్ని వివాహం చేసుకుని వుందురో? నలసార్వభౌములు తిరస్కరిస్తే దమయంతీదేవమ్మగారున్నూ మరివొకర్ని వరించివుందురో?

రాజరాజు—(చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—సత్యవంతులవారిని ప్రేమించి, చివరికి, సావిత్రీదేవమ్మగారేంచేశారో మనకి తెలవందా? సాల్వప్రభుబద్ధానురాగలైన అంబగారి విషయం చివరికి యెలా పర్యవసించిందో మనం యెరగనిదా?

రాజరాజు—(చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—అంటే, అది శీలనైశిత్యాన్నిబట్టి వుంటుంది. అంచేత, ఏది యేమయినా, ఆరాజపుత్రికలందరూ, యేలినవారికి కోడలువానివారని తమ రంగీకరించకతప్పదు.

రాజరాజు—(దొరికిపోయా నన్నట్టు తల యెగరవేసుకుంటూ) అలాగే కాగట్టండి. అయితే, అవావి తప్పనీ, పనికిరాదనీ, త్యాజ్యం అనీ యే గ్రంథంలో వుంది?

చిట్టివీరన్న—(మెరుపుకొట్టిన నట్టయి మొదట రాజుకేసీ, తరవాత నన్నయభట్టుకేసీ చూస్తాడు)

నన్నయభట్టు—సందేహం దృఢపడి ఆత్మప్రత్యయం కలగనప్పుడు గదా గ్రంథపరిశీలన?

రాజరాజు—అవును.

నన్నయభట్టు—అయితే, మళ్లీ వొక్కమాటు తమ హృదయం విప్పి చిత్తగించుకోండీ.

చిట్టివీరన్న—(అదీ మాట అన్నట్టు తల పంకిస్తాడు.)

రాజరాజు—(మొగం పక్కకి తిప్పుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—(అనునయపూర్వకంగా) మహాప్రభూ! అర్థాలు తియ్యడమే పనిగా పెట్టుకుంటే యేది యేమయినా చెయ్యవచ్చు. పదస్థులైనవారు మాట్లాడితే వ్రాతం వుండాలి. కిరీటమూంధాతలమీద, ప్రజలు, ఆనందముగ్ధాలైన అలసదృష్టులు ప్రసరింపచెయ్యాలి; గాని తిరస్కారలిప్తాలైన నిశితదృక్కులు గుప్పించగూడదు.

చిట్టివీరన్న—(రాజుకేసి చూసి తల పంకిస్తూ అదీ మాట అన్నట్టు చెయ్యి వూపుతాడు)

రాజరాజు—(మొగం పక్కకి తిప్పుకునే వుంటాడు)

నన్నయభట్టు—ఇంతకీ: నేను వావి అన్నప్పుడు తమరు వావి మాత్రమే అనుకోరాదు. యువరాజులుంగారు మనసారా వొక సుందరిని వరించి, మన కాసంగతి స్పష్టపరిచేదాకా, మొత్తాని కారాజపుత్రిక లందరూ తమకు కోడళ్లే.

రాజరాజు—(అవ్యవధానంగా) పోనీ, తరవాత? (మంత్రికేసి సగర్వంగా చూస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—(నన్నయభట్టుకేసి దెబ్బతిన్నట్టు చూస్తాడు.)

నన్నయభట్టు—తమకు తెరవాయి అట్టేపెట్టిం దేది?

రాజరాజు—ఇప్పుడు మాత్రం తమరాసూత్రం యెందుకు కన్వయించుకోరాదూ!

చిట్టివీరన్న—(కొంచెం విసుగు కనపరుస్తూ తల అడ్డంగా వూపుతాడు)

నన్నయభట్టు—(చూసి చూసి. కొంచెం తీవ్రంగా) ఇప్పుడది అన్వయించదు కనక.

రాజరాజు—(వెటకారంగా మందహాసం చేసి) మహాకవీ! ధర్మశాస్త్రాలు తమకు క్షుణ్ణంగానే తెలుసు, సందేహం లేదు. అయితే, తమరు సూక్ష్మవిచారణ చెయ్యాలి; గాని తక్కిన విషయాలకు ప్రాధాన్యం యివ్వకూడదు.

నన్నయభట్టు—తమకా సందేహం వద్దు, నేను సూక్ష్మవిచారణ చేసే మాట్లాడుతున్నాను.

రాజరాజు—లేదు. ఎంతమాత్రమూ లేదు. తమ రిప్పుడు కవితావేశంతో వున్నారు. అంచేత భ్రాంతులై మాట్లాడుతున్నారు.

చిట్టివీరన్న—(చకితుడై) భ్రాంతా? (రాజుకేసీ నన్నయకేసీ చురుగ్గా చూస్తాడు)

నన్నయభట్టు—(అహమికతో) మహాప్రభూ? నాకా భ్రాంతి?

రాజరాజు—(ఒత్తిపలుకుతూ) అక్షరాలానూ. కాకేమి?

నన్నయభట్టు—(తల పంకించి, ధృఢస్వరంతో) భ్రాంతి—తమదీ. నాది కాదు. నే నిప్పుడు కవితావేశంతో వున్నానంటే సత్యమే. అయితే, అది నాకు లజ్జావహమైనది కాదు. గర్వకారణమే. కవితావేశం వుంటే మనిషి, అంతర్ముఖు డవుతాడు. కవితావేశం వచ్చినప్పుడు, మాయావృతమైన యీచరాచరజగత్తులో, అపరిచ్ఛిన్నమైన సత్యమే గోచరిస్తుంది. కవితావేశం వచ్చినప్పుడు ద్వంద్వచింత నశిస్తుంది. ఇక ధర్మనిర్ణయం చేసేటప్పుడే కనక కవితావేశం వస్తే—అంతకంటే కావలసిం దేమిటి? కవితావేశంవల్ల మాటలు పాంకంగా పడతాయే; గాని, విషయమే తారుమా

రయిపోడు. ఇక భ్రాంతి కలగడం మోహావేశంతో వున్నప్పుడే మహాప్రభూ!

చిట్టివీరన్న—(నన్నయభట్టుకేసీ రాజుకేసీ కంగారుగా చూస్తాడు)

రాజరాజు—(ఔదాసీన్యం కనపరుస్తూ) తమరు పెద్దలు, వేత్తలు,—మహాకవులున్నూ, కాని, యిప్పటి పరిస్థితుల్లో నా యీ ప్రవృత్తికి కారణం మోహావేశమో మరొకటో తమకు విన్నవించడంవల్ల ప్రయోజనం లేదు; కాని, అబ్బాయికి, చూడమని, చిత్రపటాలు పంపించినప్పుడు, రామభద్రరాజు కూతురు విషయమై ఆలోచించవలసిన పని లేదనీ వీలే లేదనీ నేను వర్తమానించాను, తమ రిది గమనించారా?

నన్నయభట్టు—చక్కగా గమనించాను. నేనే కాదు, అబ్బాయిగారి వివాహం కోసం యేలినవారు చేసి, చేస్తూ వున్న ప్రయత్నాలు తెలిసినవారందరూ కూడా చక్కగా గమనించే వున్నారు. అంచేతనే నేనీవిషయం తమతో యింతదూరం మనవిచేసుకోవలసివచ్చింది.

రాజరాజు—(ఆశ్చర్యం నటిస్తూ) అదేమిటండీ?

నన్నయభట్టు—(దృఢస్వరంతో) జక్కులదేవి రాజపుత్రికను కేటాయించడమే శుద్ధతప్పు, తమ రిది గమనించారా!

చిట్టివీరన్న—(ఉత్సాహం నటిస్తాడు)

రాజరాజు—(తలపంకించి చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—జక్కులదేవి రాజపుత్రిక చిత్రపటంతో పాటు, తక్కిన రాజపుత్రికల చిత్రపటాలున్నూ, తమరే వుపయోగపరచుకోవచ్చునని అబ్బాయిగారు తిప్పి పంపించివేశారు, తమరిది గమనించారా?

చిట్టివీరన్న—(చకితుడై చూస్తాడు)

రాజరాజు—(మొగం పక్కకి తిప్పుతుంటాడు)

నన్నయభట్టు—నిర్హేతుకజాయమానకటాక్షంతో, మహారుద్రయ్యగారు నా అనుష్ఠానం కాలాతిపాతం అయిపోకుండా రక్షించినప్పుడు, మహారుద్రయ్యగారూ—నేనూ—(వొత్తి)తమరూ కూడా—యీజక్కులదేవి రాజపుత్రిక అబ్బాయిగారికి తగుదురా తగరా అనే చర్చించుకుంటూ

వుండినాము; కాని, ఆమె తమకు తగుదురా తగరా అని కాదు, తమ రిది గమనించారా?

రాజరాజు—(ఒక్క క్షణం నీరవుడై వుండి, తరవాత చిట్టివీరన్నతో) ధర్మనిర్ణయాన్ని పురస్కరించుకుని ప్రారంభమైన ప్రసంగం దారితప్పి దూరందూరంగా పోతోంది.

చిట్టివీరన్న—(తల అడ్డంగా వూపుతూ) కాదు—భట్టారకులవారిప్పుడు విషయదూరులు కాలేదు, మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(తిరస్కారభావంతో) అలాగా!

నన్నయభట్టు—నేనిప్పుడు విషయదూరుణ్ణి కావలసిన కారణం యేమి కలిగింది మహాప్రభూ? ఇది క్లిష్టమైన విషయం కాదే! తమకి—అందని దిన్నీ కాదే? ధర్మం అంగీకరించడం వేరూ, ఆచరించడం వేరూ కావచ్చుగాని—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(దారిదొరకిం దన్నట్టు ధైర్యంగా) తమ రిప్పుడు కొంచెం రాజనీతిదృష్ట్యా పరిశీలించండి మహాకవీ!

చిట్టివీరన్న—(ఉలిక్కిపడి) రాజనీతి దృష్టి!

రాజరాజు—(కచ్చితంగా) అవును.

నన్నయభట్టు—(నిక్కచ్చిగా) రాజనీతి కిక్కడ ప్రసక్తి యేమిటి మహాప్రభూ?

రాజరాజు—అంతానూ—ఉన్నదే అదీ.

నన్నయభట్టు—కించిత్తూ లేదు. ఇక్కడ లేనిదే అదీ.

రాజరాజు—(మిడుతూ మిడుతూ చూస్తాడు)

నన్నయభట్టు—ఏలినవారి కిది కేవలమూ సాంసారిక విషయం.

రాజరాజు—తమ రంత సూక్ష్మవిచారణ వు పూనుకుంటే, నా సంసారంలో, మళ్లీ యిది నా సొంత విషయం.

నన్నయభట్టు—సరిగా సెలవిప్పించారు తమరు, తమ సొంత విషయమే నేను మనవిచేసుకుంటున్న దిన్నీ.

రాజరాజు—(ప్రత్యుత్తరం తోచక చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—ఏలినవారి వంశకర్తలలో వొకరైన ప్రతీపమహారాజులుంగారు, కుడితొడమీద కూచున్న కారణాన, కోడలుగా భావించి, కోరి వచ్చిన గంగాదేవమ్మగారిని తిరస్కరించి వున్నారు, జ్ఞాపకం......?

రాజరాజు—సెలవిప్పించండి.

నన్నయభట్టు—అక్కడ తమ్మే కోరి వచ్చిన యువతిని తిరస్కరించడం—ఇక్కడ కుమారులకోసం తామే వుద్దేశించిన యువతిని పరిగ్రహించబూనడం—భేదం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—దానికిక్కడ పోలికే లేదు. ఇలాంటి కుశ్శంకలు పెంచుకుంటే—(అర్థోక్తి)

నన్నయభట్టు—(తల పంకిస్తూ) కుశ్శంకలు!

రాజరాజు—ముమ్మాటికీనీ, ఎందుక్కాదూ? సీతాస్వయంవరానికెవరెవరో రాచకొమాళ్లు వచ్చారు. అందరూ ఆమెని కోరి—గాఢంగా కామించే వచ్చారు. ఆమెని తలుచుకుని సుఖస్వప్నాలు కనుక్కుంటూనే వచ్చారు. తమరు ప్రతిపాదించిన ధర్మసూత్రాన్ని పురస్కరించుకుని చూస్తే, సీతాఅమ్మవారు, ఎవరిమట్టుకి వారికే పర స్త్రీ అయిపోలేదూ?

చిట్టివీరన్న—(నిర్విణ్ణుడవుతాడు)

నన్నయభట్టు—(హృదయం దూసుకుపోయినట్టు బాధ నటించి, చివరికి చురచుర చూస్తూ, నిక్కచ్చిగా) మహాప్రభూ! యుక్తులకు స్థానాస్థానాలున్నాయి. అధికారానికిన్నీ పరిమితి వుంది. ఎటు చూసినా ధర్మానికి ప్రాతికూల్యం వహించడం శ్రేయస్కరం కాదు. కన్యావరణంలో కొడుకుతో పోటీపడడం—(అర్థోక్తి)

చిట్టివీరన్న—(నన్నయతో) నేను మనవిచేసుకుంటాను. తమరు—ఒక్కమాటు—(రాజుతో) మహాప్రభూ! తమరిప్పుడు చాలా దూరం ఆలోచించవలసివుంది.

రాజరాజు—(చిట్టివీరన్నతో) ఎంత దూరం ఆలోచించాలో (పెట్టిగుద్దుతూ) అంతదూరమూ ఆలోచించే నేనీ పనికి పూనుకున్నాను. కనక, యికనైనా చర్వితచర్వణం కట్టిపెడితే బాగుంటుంది.

చిట్టివీరన్న—(నన్నయకేసి చూస్తూ) చర్వితచర్వణం—

నన్నయభట్టు—(ఉద్రేకం అణుచుకుంటూ రాజుతో) చి—త్—తం... కట్టిపెడతాను......మహాప్రభూ!... ...కట్టిపెట్టేస్తాను. నేను చేసేది చర్వితచర్వణం అని తమరు నిక్కచ్చిగా సెలవిప్పించాటప్పుడు, ఇక చెప్పవలసిందేమి వుందీ? (తర్జనితో టొకాయిస్తూ) కానీ, కల్లోలాలు చెలరేగే సూచనలు—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—కల్లోలాలు!

నన్నయభట్టు—అవును, కల్లోలాలే. ఆవేళ......? బురుజుమీదా...? చిత్రపటాలు పరిశీలించినప్పుడు......? జక్కులదేవి రాజపుత్రిక విషయమై నేను మనవిచేసినవన్నీ—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(వికటంగా మందహాసం చేసి) అదా? ఇంకా తమరదే మననం చేసుకుంటున్నారా? (దృఢస్వరంతో) మహాకవీ! అప్పుడే అది అప్రస్తుత—అసందర్భప్రశంస. మళ్లీ ఆవిషయం తవ్వి తలకెత్తుకోడం మరీ అనుచితం.

నన్నయభట్టు—చి—త్తం.

రాజరాజు—ఈపాటికి తమరు ప్రకృతిస్థులయి వుండవలసింది.

నన్నయభట్టు—చి—త్తం.

రాజరాజు—ఏతావతా, రామభద్రరాజు తన కొమార్తెను నాకిచ్చి పెళ్లిచెయ్యడానికి సర్వమూ సన్నద్ధం చేసుకుని వున్నాడు.

నన్నయభట్టు—(ఉలిక్కిపడి చిట్టివీరన్నకేసి చూస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—ఇది కొత్తసంగతి. మహాప్రభూ! వ్యవహారం చాలా రహస్యంగా జరిగినట్టుంది.

రాజరాజు—రహస్యానికేం వచ్చిందీ? రామభద్రరాజు స్వయంగానే—యిష్టాపూర్తిగానే యీవిషయం తెలియపరిచాడు. అతని కూతురున్నూ త్రికరణయా అంగీకరించివుంది.

చిట్టివీరన్న—జక్కులదేవి మండలేశ్వరులే కోరి వర్తమానించినట్టూ?

—రాజు—(మొదట గజిబిజిపడి అటూ యిటూ చూసి, తరవాత

చిటుపు తెచ్చుకుని) అవును. మహారుద్రయ్యగారు వెళ్లివుండకపోతే అతని విజ్ఞప్తి యిక్కడికే వచ్చివుండేది.

చిట్టివీరన్న—మహారుద్రయ్యగారు వెళ్లాకే వారీ నిశ్చయానికి వచ్చివుండాలి.

రాజరాజు—(ఉండు అన్నట్టు చిట్టివీరన్నను చేత్తో నిషేధిస్తూ నన్నయభట్టుతో) కనక, అవసర మయితే, తమరు మరొక ప్రస్తావన చెయ్యడం మంచిది.

చిట్టివీరన్న—(నన్నయకేసి చూసి, యిక లాభం లేదన్నట్టు నిరుత్సాహం కనపరుస్తాడు)

నన్నయభట్టు—ఈవిషయం యిలా పరిష్కారం అయింది, యిక మరొక విషయం......ఏదో వొక విషయమై మాట్లాడా ననిపించుకుంటే చాలని నేనిక్కడికి రాలేదు. ధర్మానికి గ్లాని సంభవించినప్పుడు—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ధర్మాని కిప్పుడేమీ గ్లాని సంభవించలేదు. ధర్మనిర్ణయంలో అభిప్రాయభేదం మాత్రం వచ్చింది.

నన్నయభట్టూ, చిట్టివీరన్నా సర్విణ్ణులై వొకరికేసి వొకరు చూసుకుంటారు.

నన్నయభట్టు—(రాజుతో) అభిప్రాయభేదమా?

రాజరాజు—అవు, నంతే.

నన్నయభట్టు—చాలా వింతగా వుంది. కోడలుగా స్వీకరించదలచిన కన్యను భార్యగా పరిగ్రహిస్తూ "అభిప్రాయభేదం మాత్రమే" అనడం చాలా సాహసమైన మాట.

రాజరాజు—(ఫక్కికి చూస్తూ విసుగ్గా) కోడలు! కోడలు! ఒకటే ధోరణి. (చురుగ్గా చూస్తూ, కచ్చితంగా నన్నయతో) అయితే, నేను తమరు చెప్పినట్లల్లా విని పడివుండవలసిందేనా? ధర్మనిర్ణయంలో స్వాస్వ బుద్ధి వినియోగించుకోనే కూడదా?

నన్నయభట్టు—అప్రశ్న యిక్కడ సంగతంగా లేదు. ఏమంటే? ఇది

తమ సొంతవిషయం. పైగా, కాంతాసంబంధం కూడానూ. ఇక చెప్పడం యెందుకూ?

రాజరాజు—(ముదలకింపుగా) "చెప్పడం యెందుకూ?" అనే నేనూ అడుగుతున్నాను.

చిట్టివీరన్న—(నన్నయకేసి చూస్తూ పెదవి విరుస్తాడు)

నన్నయభట్టు—(తల పంకించి) ఎందుకా?

రాజరాజు—అవు, నెందుకూ?

నన్నయభట్టు—(అధికారదర్పంతో) నేను కులబ్రాహ్మణ్ణి కనక.

రాజరాజు—(తల పంకించి చూసి వూరుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—కులబ్రాహ్మణపదవి వినోదం కోసం సృష్టించబడ్డది కాదు కనక.

రాజరాజు—(మళ్లీ తల పంకించి వూరుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—ప్రాణికోటి అంతా ప్రభువుకి వశవర్తి అయితే, ప్రభువు కులబ్రాహ్మడి వశవర్తి అయి వుండి తీరాలి కనక.

చిట్టివీరన్న—(ఆమ్రోడపడుతూ అంజలిబంధంతో) మహాకవీ! మహాకవీ! మహాప్రభూ! మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(అది వినిపించుకోకుండా నన్నయతో) అగత్యం లేనిదే తమరు వ్యగ్రులవుతున్నారు. తమ పదవి కలుషితం కానేలేదు.

నన్నయభట్టు—(దృఢస్వరంతో) అయితే, తమ రీవయస్సున మళ్లీ వొక నవోఢను వివాహం చేసుకోడానికి సంకల్పించుకోడమూ, విశేషించి జక్కులదీవి రాజపుత్రిక చిత్రాంగీదేవమ్మగారి యెడల అనురక్తులు కావడమూ కేవలమూ ధర్మబాహ్యాలని నేను నిష్కర్షగా నిర్ణయిస్తున్నాను. తమరు దీన్ని జవదాటడానికి వల్లకాదని ఖచితంగా విధిస్తున్నాను.

చిట్టివీరన్న—(దోసిలి వొగ్గి రాజుతో ఆత్రంగా) మహాప్రభూ! స్వామనవి—నామనవి—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(మీ రుండండి అన్నట్టు పళ్లు బిగించి, చూడకుండానే చిట్టివీరన్నను చేత్తో నిషేధించి, నన్నయతో రోషంగా) తమ ధర్మనిర్ణయం

శుద్ధతప్పు, తమది పదవికి మించిన ఆజ్ఞ. కనక, నేను నిస్సంకోచంగా నిరాకరిస్తున్నాను.

నన్నయభట్టు—(చెయ్యి జాడిస్తూ) అదీ మాట. అదీ తేలవలసిన పర్యవసానం. ఇంత ఘనీభవించిపోయిన తరవాత అది నిగూఢంగా యెందుకుండిపోవాలి?

రాజరాజు—ఘనీభవిస్తే యేమిటండీ? జగన్నింతను నాకు రహస్యం యేమండీ?

నన్నయభట్టు—తమరు జగన్నియంతలే. నేను కాదనడం లేదు. అయితే, ధర్మనిబద్ధం అయి వున్నంతసేపే ఆనియంతృత్వానికి చెల్లుబడి. ధర్మం వున్నదా, వజ్రాయుధమైనా దాన్నేమీ చెయ్యలేదు. లేదూ, గడ్డిపరక చాలు దాన్ని కూలగొట్టడానికి. మహామహా నహుషాదుల గతి యేమైనదో మనం యెరగనిదా? ధర్మం తప్పి చివరదాకా యెవరు మనగలిగారూ?

రాజరాజు—(చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

నన్నయభట్టు—నిజానికి, నిన్నటిదాకా, ధర్మదేవతకు చళుక్యసామ్రాజ్యమే ఆటపట్టు; కాని, యివాళ, అక్కడే ఆధర్మదేవతకు పాదప్రహారం జరిగింది. ఇది లజ్జావహమైన పరిణామం. తెలిశాక కూడా ముక్కు మూసుకు కూర్చోడం అవివేకం. తమరు మహాభారతం తమ పేర ఆంధ్రీకరించమని ఆజ్ఞాపించినప్పుడు తాము ధర్మరక్షకులుగా వుండడంవల్లనే అంగీకరించి చేసేందుకు పూనుకున్నాను; గాని తమ ధనకనకవస్తువాహనాదులు ఆశించి కాదు. పాండవుల ధర్మేతిహాసం వారి సంతతివారి ప్రేరేపణవల్లనే ఆంధ్రీకరించబడడం చాలా గొప్ప సంగతి అనీ ఆ ఆంధ్రీకరణం నాకు వ్యాసమహర్షిపదవి సమకూరుస్తుందనీ నేనుప్పొంగిపోయాను; కాని, యివాళ, యిలాగ, వైదికధర్మం కాలర్రాసేసిన తమ పేరుమీదగా ఆపంచమవేదం ఇంకా ఆంధ్రీకరించడం చాలా అనుచితమైన పని. ఇంకా అది సాగిస్తే నాజన్మ కలుషితం అయిపోతుంది. కనక, యింతటితో నే నది కట్టిపెట్టేస్తున్నాను. ఈవిధంగా, వ్యాసపదవికి కూడా, యిప్పుడే స్వస్తివాచనం అయిపోయింది; కనక, (గభీమని లేచి) యిదే నేను వెళ్ళిపోతున్నాను.

నన్నయ చివాలున వెళ్ళిపోతాడు. రాజూ చిట్టివీరన్నా మొదట, కనపడ్డంతసేపూ నన్నయకేసి చూసి, తరవాత, వొకర్నొకరు గంభీరంగా చూసుకుంటారు.

చిట్టివీరన్న—మహాప్రభూ! అంతా విషమిస్తోంది తమ రిప్పటికేనా దూరం ఆలోచించకపోతే యింకా చిక్కులు వస్తాయి. సెలవయితే, నేను వెళ్ళి, కాళ్ళా వేళ్ళా పడి ప్రార్థించి భట్టారకులవారిని తీసుకువస్తాను. వారిని న్యూనతపరచడం యేమీ మంచిది కాదు. భారతరచన ఆగిపోవడమే అపాయకరం. అందులోనూ అరణ్యపర్వంలో విఘాతం రావడం యెంత్రమాత్రమూ శ్రేయస్కరం కాదు. తమరు త్వరపడాలి. లేకపోతే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(నిర్లక్ష్యంగా) ఏమిటి లేకపోతే? (తాపీగా) ఆత్రపడకండి. అంతటితో ఆగండి. మీరేమీ భయనక్కరలేదు. అంతా సవ్యంగా జరుగుతుంది. ఏదీ మిగిలిపోదు, దేనికీ విఘాతమూ రాదు.

చిట్టివీరన్న—తమకీ నమ్మకం యేమిటో, యీ ధైర్యం యెలా కలుగుతోందో నాకేమీ బోధపడ్డం లేదు.

రాజరాజు—అంతా బోధపడుతుంది, కొంచెం వోపిక పట్టండి. ఒకానొక ప్రాజ్యసామ్రాజ్యానికి ప్రధానులు, మీరే యిలా బెలపోవడం ప్రశంసాపాత్రం కాదు.

చిట్టివీరన్న—భట్టారకులవారు—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—వారు సర్వసమర్థులే. ఎవరూ కాదనడం లేదు; కాని వారికావేశం యెక్కువ. వారి దినచర్యలో అనుక్షణమూ అది కనపడుతూనే వుంది. అది వారికి కవిత్వంవల్ల సంక్రమించిన దోషం. పరిశీలించి చూడండి, కవిత్వమూ ధార్మికత్వమూ వొకదానికొకటి చుక్కెదురు. వాటికెప్పుడూ పొత్తు కుదరదు. దురదృష్టవశాన, అవి రెండూ భట్టారకులవారిలో పరమావధి పొందాయి; కాని దురత్యయమైన వాటి వేగం వారు తాళుకోలేకపోయారు. అంచేతనే వారిప్పుడిలాగ మహోన్మాదప్రదర్శనం చేశారు.

చిట్టివీరన్న—భట్టారకులవారి ధర్మనిర్ణయం తప్పనడానికి వీలులేదు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—అది మీ కలాగే కనపడుతుంది; కాని, వారు కొద్దిదినాల్లోనే తమ తప్పు తెలుసుకుంటారు. పశ్చాత్తాపపడి, తమ విధులున్నూ యథాపూర్వంగా నిర్వర్తించుకుంటారు. కనక, తొందరపడి, మీరు, వారిపేరిమీదుగా జరుగుతున్న యేర్పాట్లు ఏమీ తగ్గించకండి.

నన్నయభట్టు—చిత్తం, నేను మనవిచేసుకోవలసింది మనవిచేసుకోక తప్పదు. కనక, విన్నవించుకుంటున్నాను. భట్టారకులవారు తమరు భావించినంత చలచిత్తులు కారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—మనకి వాద మెందుకూ, మీ రలాగే అనుకుంటూ వుండండి కొద్దిదినాల్లోనే యీభట్టారకులవారు చిన్నరాణీగార నాశీర్వదించి నన్ను ప్రశంసిస్తారు. చూస్తూ వుండండి.

చిట్టివీరన్న—(నిరాశగా) ఇక తమ చిత్తం. నాకిప్పటికి సెల విప్పించండి.

రాజరాజు—వెళ్లిరండి,

చిట్టివీరన్న వెళ్లిపోతాడు.

రాజరాజు—(వెనక్కి చూస్తూ) మహారుద్రయ్యగారూ!

మహారుద్రయ్య—("చిత్తం చిత్తం" అంటూ వచ్చి ఎదట మండెమీద కూచుంటాడు)

రాజరాజు—ఏమంటారు?

మహారుద్రయ్య—తిరుగు బాటు ప్రారంభం అయిం దన్నమాట.

రాజరాజు—ప్రారంభమే అయితే, అణిగిపోయిం దన్నమాటే.

మహారుద్రయ్య—అవు నవును. ఈపాటయినా అల్లరిచెయ్యగలగడాని కింకెవరికి గుండె లున్నాయీ? అంతే మహాప్రభూ?

రాజరాజు—(నిర్వైరపాటుతో, పక్కకి చూస్తూ) కానీ, భట్టారకులవా రింత స్వతంత్రులు టండీ? ఇంత నిర్భీకులు టండీ?

మహారుద్రయ్య—ప్రయోజనం?

రాజరాజు—అలా, అనకండీ. చూడండీ. అంతఃపురంలో చంద్రు డుదయించబోతున్నాడు. నిజమే; కాని, తన్మూలంగా, ముందు, రాజసభలో అస్తమించాడు, తెలుసా?

మహారుద్రయ్య—నష్టం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—మనదే. అంతా యింతా కూడా కాదు. మళ్ళీ, కూడదీసుకోవా లంటే చుక్కలు దుల్లుతాయి. అంత పాండిత్యం—అంత ప్రామాణికత్వం—అంతటి కవితాశక్తి—

మహారుద్రయ్య—(అత్రంగా) ఇంతా చేసి తమ రిప్పుడే పశ్చాత్తాపం (అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(అలవోకగా) అబ్బే! అదేమిటండీ! పశ్చాత్తాపంయేమిటండీ? ఏదేనా పని ప్రారంభించా మంటే ఇతిశ్రీగా నడిపించాలి, గాని—(సాలోచనగా పక్కకి చూస్తూ.) సరే. మహారాణీ, అబ్బాయీ, తమ్ముడూ, ప్రధానమంత్రిగారూ—ఇంతమంది నమ్మిన బంట్లున్నారు; కనక, భట్టారకులవా రూరూ విడిచిపోరు, మళ్లీ సమీకరణమూ జరక్కపోదు,—అయితే,—(మహారుద్రయ్యతో) బెట్టుసరీ సడలించుకోడానికి మాత్రం వీలులేదు, ఏమంటారు?

మహారుద్రయ్య—అమ్మమ్మా! అలా చేస్తే యిక మనం దమ్మిడీకి మారతామా?

రాజరాజు—మారం. (ఆలోచించి) ఈశుభకార్యం కానివ్వండి. తరవాత, సావకాశంగా, భట్టారకులవారి విషయం చక్కబెట్టుకుందాం.

మహారుద్రయ్య—అప్పుడైతే, అభ్యంతరమూ లేదు, అది, అసాధ్యమూ కాదు చిత్తగించారూ?

రాజరాజు—(పక్కకి చూస్తూ, జ్ఞాపకం చేసుకుంటూ) "నిండు మనంబు—నవ్యనవనీత—సమానము—పల్కు—దారుణాఖండల—శస్త్రతుల్యము జగన్నుత, విప్రులయందు—" (మహారుద్రయ్యతో) అచ్చంగా, యిది, భట్టారకులవారి ప్రవృత్తి. (మళ్లీ పక్కకి చూస్తూ, సాలోచనగా) మనసు లేని జక్కలదేవి రాజపుత్రికను స్వాధీనపరుచుకోగలిగిన వాళ్లం,

అమాయికు లైన భట్టారకులవారిని. మళ్లీ, మంచిమాట చేసుకోలేక—(మహారుద్రయ్యతో) పోతామా?

మహారుద్రయ్య—(ఆలోచన నటిస్తాడు)

రాజరాజు—(చూసిచూసి) ఏదో ఆలోచిస్తున్నారు మీరు.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం, ఒక్క మనవి.

రాజరాజు—ఏమిటదీ?

మహారుద్రయ్య—ఇక్కడ కాదు, విలాసభవనంలో—(మాట నాన్చేస్తాడు)

రాజరాజు—జడివాన కురిసి వెలిసిన ట్టుంది. పదండి.

ఇద్దరూ లేస్తారు.

మహారుద్రయ్య—(ద్వారంకేసి చూస్తూ (చిట్టీ!

చిట్టి వస్తుంది.

చిట్టి— ఏమిసెలవు?

మహారుద్రయ్య—(రాజుతో) పానీయం......!

రాజరాజు—అవశ్యమాను.

మహారుద్రయ్య—(చిట్టితో) వసారాలో వుంటాము.

రాజు ముందు వెళ్లిపోతాడు.

చిట్టి—(మహారుద్రయ్యతో) తమకున్నూ —

మహారుద్రయ్య—స్వల్పంగా,

ఇలా అని, మహారుద్రయ్య, కుడిబుగ్గమీద వేలుపెట్టుకుని ఎడమచెయ్యిచాపి పతాకసూచించి వెళ్లిపోతాడు. తల పంకించి చిట్టికూడా వెళ్లిపోతుంది.

తొమ్మిదో రంగం

రాజరాజు విలాసమందిరం.

కోటలో వున్న భవనాలన్నిటిలోనూ అది దక్షిణపు చివర వుంది. రాజరాజు నగరికంటేనూ, రత్నాంగి నగరి కంటేనూ అది కొంచెం చిన్నది; కాని, అందులో వున్నన్ని గొప్పవస్తువులు మరెందులోనూ లేవు. చళుక్య సార్వభౌముల వైభవాని కది ప్రదర్శనశాల అని చెప్పవచ్చు. రాజూ మహారుద్రయ్యా తప్ప, మరెవరూ అందులోకి వెళ్ళడానికి వల్లకాదు. ఏవొక రిద్దరో తప్ప భృత్యులున్నూ అక్కడికి వెళ్ళగూడదు. రాజు పరిచారికలకు మాత్రం యేమీ అడ్డులేదు. రాజు, అక్కడికెప్పుడు వెడతాడో యెందుకు వెడతాడో, వెళ్ళి యెంతసే పుంటాడో, యెవరికీ తెలవదు. దాని బాధ్యత అంతా మహారుద్రయ్యది.

గడియ కిందటే వచ్చి చిత్రాంగి అందులో విడిసింది. చిలకా రుక్కూ కాక, అరణపు దాసీలు ఆమె వెంట మరో వందమంది వచ్చారు. యాభై మంది భృత్యులున్నూ వచ్చారు. అయితే, రాజరాజు భృత్యులు సెలవుపొంది గుమ్మం దాకా మాత్రమే వెళ్ళవచ్చు. పరిచారికలు కింది అంతస్తులోకి మాత్రం వెళ్ళవచ్చు. జక్కులదీవి పరిచారకులు కూడా కిందే వుండాలి. జక్కులదీవి పరిచారికలు మాత్రం పైనీ వుండవచ్చు. అయితే, పిలుపు వస్తేగాని వెనకభాగంలోకి వెళ్లకూడదు. అక్కడి సర్వాధికారాలు చిత్రాంగి అనుమతికి లోబడి చిలకవి. చిలక తరవాత, రుక్కు, అంతటిది. జక్కులదీవి పరిచారికలు కొద్దిపాటి సారెవస్తువులు యథార్హంగా సర్దుతున్నారు. చిత్రాంగి, వెనక వసారాలో, బాలీసు కానుకుని రత్నకంబళి మీద కూచునివుంది. పక్కన కూచుని, చిలక, చిత్రాంగి ధరించివున్న నగలలో అసాధారణాలైనవి ఒక్కొక్కటే వొలిచి దంతపుబరిణలో

వుంచుతోంది. చిలక కూడా నిరుత్సాహంగానే వుంది. అప్పటికి నాలు ఘడియల పొద్దు మాత్రమే వుంది.

చిత్రాంగి—అనుభవించడం తప్పనప్పు డనుకుంటే వచ్చిన తప్పేమిటి? అచ్చంగా, నే నిప్పు డభిసారిక నయ్యే వున్నాను

చిలక—(మాట్లాడదు. నగలు, వొలుస్తూనే వుంటుంది)

చిత్రాంగి—అభిసారిక ప్రియుణ్ణి వెతుక్కుంటూ సంకేతస్థలానికి వెళు తుంది. నేను తిన్నగా ప్రియుడి యింటికే వచ్చేశాను. ఈ తేడా మాత్రం వుంది.

చిలక—(మాట్లాడదు. నగలు వొలుస్తూనే వుంటుంది)

చిత్రాంగి—అయితే, యీసాహసానికి ఫలితం? ఈజన్మకి సాఫల్యం వుందా!

చిలక—(గడ్డం పట్టుకుని చిత్రాంగిని బతిమాలుతూ) వద్దు తల్లీ! గోడలికి చెవు లున్నాయి మామ్మా!

చిత్రాంగి—అక్కడి గోడలికి కూడా చెవు లున్నాయా మరీ?

చిలక—(మాట్లాడదు. నగలు వొలుస్తూనే వుంటుంది)

చిత్రాంగి—సాఫల్యం మాట దేవు డెరుగును, అక్కడ కూడా యిలాంటి తపన వున్నట్టు తెలిస్తేనే గాని యీబతుకు కడతేరడం యెలాగా?

చిలక—అది సుఖసుఖాల తేలే విషయమా తల్లీ? వారు మహాగంభీరు లని వింటూ దారెు, ఈసమయాన అది మరింత గంభీరం అయిపోయి వుండదూ? తమలో తామయినా మథనపడడానికి వారి కవకాశం వుందో లేదో! సుబుద్ధి అయ్యవారు—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(చెవులు మూసుకుని) శివశివా! ఆపేరెత్తకే. నా ఆశ కాదో పండో తేలిపోయేదాకా అభూతం వాకళ్ళబడకుండా చూడవే.

చిలక—వారు షష్టిగడియలూ సుబుద్ధి అయ్యవారిని విడిచివుండ రని వింటాం కదా, యిక్కడ నే నేంచేతు నమ్మా!

చిత్రాంగి—(నిరాశతోటీ నిరసనతోటీ చేతులు దులుపుకుంటూ) శని.....శనిగాడు. ఆదిలోనే వక్రించాడు, వారిప్పటి కయినా గ్రహించు కోకపోతే యేమిటి దారి?

తెరలో

"చిలకా!"

చిలక—ఆ! రావచ్చు.

రుక్కు వస్తుంది.

రుక్కు—మహారాజు దయచేశారు. దర్శనం—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(రుక్కుతో: దురుసుగా) వల్లకాదని చెప్పు. ఇంకా మించి లేదూ, యీపాటికి దయచెయ్య మని చెప్పెయ్యి.

చిలక—(గడ్డం పట్టుకుని చిత్రాంగిని బతిమాలుతూ) మీ రుండండి తల్లీ! (రుక్కుతో) ఏమిటే?

రుక్కు—మహారాజూ మహారుద్రయ్యగారూ వచ్చారు.

చిలక—వచ్చి?

రుక్కు—మహారాజా మొగం కలకల్లాడిపోతోంది.

చిత్రాంగి—ఆ మొగాన నిప్పులు పొయ్యి, వెళ్ళు.

చిలక—(చిత్రాంగి గడ్డం పట్టుకుని) మాఅమ్మ కాదూ? ఇవాళ మీకళ్ళబడనివ్వను. మిమ్మల్ని చూడనివ్వను. ఇక్కడికీరానివ్వను. సరా?

చిత్రాంగి—(మొగం పక్కకి తిప్పుకుంటుంది)

చిలక—(రుక్కుతో,) ఎక్కడున్నారే?

రుక్కు—కిందే వున్నారు.

చిత్రాంగి—మెట్లమీద కూడా అడుగుపెట్టడానికి వల్లకా దని చెప్పు.

చిలక—ఏం చేస్తున్నారే?

రుక్కు—ఏమిటేమిటో ఆలోచనలు చేస్తున్నారు. ఇక్కడ సమకూర్చ వలసిన సంభారాలు—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—ఇక్కడికి కావలసిన సంభారం వొక్కటే. వెళ్ళి తొరగా పంపమను. (చిలకతో) ఇంకా కూచుంటా వెందుకూ?

చిలక—ఇదిగో వెడుతున్నాను, (లేచి) పదవే.

చిలకా రుక్కూ వెళ్ళిపోతారు.

చిత్రాంగి—వచ్చి గడియ కాలేదు, ముసిలాడప్పుడే సిద్ధం......నాగతి యింతకి వచ్చేసిందా?......ఆడదాని బతు కింత దిక్కుమాలి పోయిందా?......ధైర్యంగా నిలిచి ఆడది యెదురుకోగలిగితే మొగా డుక్కిరిబిక్కిరి అయిపోతాడు, నేనెందుకు బేలపోవాలీ? నాతండ్రి తనకి సామంతుడు; కనక, యీరాజా నన్నిక్కడికి రప్పించగలిగాడు. మరి, తానిప్పుడు నాకు భృత్యుడయిపోయి వుండడం గుర్తించుకున్నాడా? నేను తలుచుకుంటే ముకుదాళ్లు పోసి యెలుగుబంటి నాడించినట్టు తన్నాడించ గలను తెలుసా? కాని, ఛీ! అదేం బతుకూ? ముసిలాణ్ణి దద్దమ్మని చేసి యీసామ్రాజ్యం అంతా కొనగోట నిలపా లంటే క్షణం; కాని నాజన్మ కలుషితం అయిపోదూ?......పెట్టిపుట్టానా వారి కౌగిలి. లేదూ, మృత్యుక్రోడం. నాకుమూడోదారి పనికీ రాదు. లేనూ లేదు. నాబతుకు బుగ్గిచేసి యీరాజేమి బావుకోగలడో చూస్తాను. వీలుతప్పి వచ్చేటట్టయితే ఈముసిలాణ్ణి సమూలంగా నాశనం చెయ్యకపోతే నేను చిత్రాంగిని కాను.

చిలక వస్తుంది.

చిత్రాంగి—ఏం, బుద్ధిగా వెళ్ళాడా?

చిలక—కీలెరిగి వాత పెడితే వెళ్ళక ఏం చేస్తాడు తల్లీ!

చిత్రాంగి—ఏం జరిగింది, నువ్వేమన్నావు?

చిలక—వ్రతం—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(చిటికె వేస్తూ) సెబాస్!

చిలక—దాంతో నవనాడులూ కుంగిపోయాయి.

చిత్రాంగి—ఇక, రేపు, మిడసరి లగ్నంలో వస్తాడు, అంతే కాదూ?

చిలక—అంతే తల్లీ!

చిత్రాంగి—తలుపుచాటుండనే వుంది, అట్నుంచి నరుక్కువద్దాం...అయితే, వెళ్ళిపోయాడా, కూచుని యింకా ఆలోచనలు—(అర్థోక్తి)

చిలక—వెళ్ళారు, వెళ్ళారు: అయితే, వెడుతూ వెడుతూ—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—వెడుతూ వెడుతూ?

చిలక—ఒక్కమాట చెప్పారు.

చిత్రాంగి—ఏమనీ?

చిలక—భోజనం చేశాక, వొక్కమాటు మహారాణీ దర్శనం చేసుకు రమ్మన్నారు. అది చాలా అగత్యం ట. దానివల్ల చాలా మేళ్ళున్నాయి ట.

చిత్రాంగి—(లేస్తూ) "ముసలమ్మా! నాముద్దుల పెళ్ళాన్ని చూసుకో" అని ఆమహాయిల్లాలిని వుడికించాలని కాబోలు ఈనవమన్మథులవారి కుబలాటం. అయినా, ఆప్రయత్నంతోనే వచ్చాం కాదూ మనమూ? కథ అంతా సవ్యంగా నడిచినా, నాకు మొదట లభించేది అత్తయ్యగారి దర్శనమే. ఇప్పుడూ అదే లభిస్తోంది, లోటేమిటీ! కనక, భోజనం చేసుకుని దర్శనానికి వస్తున్నా మని అత్తయ్యగారికి వర్తమానించు.

చిలక—ముందొక్కమాటు లతామండపంలో కూచుని విశ్రమించి వద్దాము రండమ్మా!

చిత్రాంగి—పద.

ఇద్దరూ బయలుదేరతారు.

చిలక—(ఒక్క అడుగు వేశాక ఆగి వెనక్కి చూస్తూ) రుక్కూ!

రుక్కు—(వచ్చి) ఆ!

చిలక—అదిగో, బరిణ జాగ్రత్తచెయ్యి. మహారాణీకి పట్టుకువెళ్ళవలసిన కానుకలు పళ్లెలలో సద్ది వుంచు. స్నానానికి సకలమూ సిద్ధం చేయించు. తామరపువ్వులు వచ్చినవి చాల వనీ, పొద్దు గుంకాటప్పటికి కలువపువ్వులు కూడా రావా లనీ గట్టిగా చెప్పి పంపు రాజుగారి మనుషులికి.

రుక్కు—వాళ్ళ అరికాళ్ళకింద మంటలు పెట్టేస్తాను, చెప్పాలా?

చిత్రాంగి—(వెనక్కి చూస్తూ) ఆమంటలు రాజుకి తగలాలి, తెలుసా!

రుక్కు—అవు నమ్మా!

అందరూ వెళ్ళిపోతారు.

పదో రంగం

రాజరాజు నగరి యెదటి పూలతోట. సూర్యాస్తమయం కాబోతోంది. మహారుద్రయ్య వొక పాలరాతి అరుగుమీద కూచునీ, అతని నమ్మినబంటు మల్లప్ప, యెదట నుంచునీ వుంటారు.

మహారుద్రయ్య—కొత్తరాణీగారు విడిశాక విలాసభవనం యెలా వుందిరా మల్లప్పా?

మల్లప్ప—దేవేంద్రభవనాన్ని మించిపోయింది బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—మరి కొత్తరాణీగారు?

మల్లప్ప—రంభ—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—అదేమిటిరా?

మల్లప్ప—(తప్పు తెలిసి భయపడ్డట్టు వంగి) ఏం బాబయ్యా?

మహారుద్రయ్య—విడిది దేవేంద్రభవనంలా వుంటే, విడిసినవారు శచీదేవమ్మగారిలా వుండరుట్రా?

మల్లప్ప—శచీదేవమ్మగారి లెక్ఖేమిటి బాబయ్యా? దేవేంద్రులవారికే పనికివచ్చారు కారుగదా వారు?

మహారుద్రయ్య—(చకితుడై) వోరిపిడుగా! అట్టుపుట్టాణీలన్నీ కదిలించేశావురా.

మల్లప్ప—(లెంపలు వేసుకుంటూ) అదంతా తమ అనుగ్రహం బాబయ్యా! అపరాధిని దేవరా!

మహారుద్రయ్య—అక్ఖర్లే దక్ఖర్లేదు. అయితే, కొత్తరాణీగా రెలావున్నా రంటావూ!

మల్లప్ప—(క్రమాంతరువులుగా కుడిచెయ్యి పైకెగరవేసుకుంటూ) రంభ—ఊర్వశి—తిలోత్తమ—మేనక—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—ఆ, చాలు, ఆగు.

మల్లప్ప—చిత్తం బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఊళ్లోకి అలాంటివారు దయచేస్తే—(అర్ధోక్తి)

మల్లప్ప—జనం విరగబడిపోతుంది బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఎందుకోసం!

మల్లప్ప—వారిని చూడ్డానికి—వారు కనబడకపోతే చూసినవారు చెబితే వినడానికి—తాము వెళ్లి రానివాళ్లకి హాసలెత్తించడానికి—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—వోహో!

మల్లప్ప—వారికి స్వాగతం చెప్పుకోడానికి—వారిని సేవించుకోడానికి—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—భేషూ!

మల్లప్ప—వారితో మాట్లాడ్డానికి—వారిని సంతోషపెట్టడానికి—వారి దయ సంపాదించుకోడానికి—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—ఓ—హో! కవీశ్వరుడివయిపోయావురా! తరతమభేదాలన్నీ చూపించేశావురా!

మల్లప్ప—దాసుణ్ణి బాబయ్యా, తప్పులు క్షమించాలి దేవరా!

మహారుద్రయ్య—అది తరవాత చూసుకుందాం, చూడూ. ఎవరెవరో వస్తారు. సరే, అయితే, యెక్కడికీ?

మల్లప్ప—ఆసమీపాన వున్న ప్రాకారాలమీదికి—లేక—బురుజుల మీదికి—లేక—ఆప్రాంతానికి—లేక—ఆ అవరణలోకి—లేక—ఆగుమ్మంలోకి—లేక—ఆభవనంలోకి—(ఆగి మహారుద్రయ్య కళ్లల్లోకి గంభీరంగా చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—భలే, భలే, చివరికి క్రమాలంకారం పూర్తిచేశావు... సరే,.....అయితే, ఆవచ్చేవా రెవరెవరో విడమర్చి చెప్పూ, చూశాం.

మల్లప్ప—చిత్తం బాబయ్యా! జక్కులదీవి మనుషులు రావచ్చు, ఇక్కడి మనుషులు రావచ్చు—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—కలిపికొడుతున్నావురా.

మల్లప్ప—లేదు బాబయ్యా, లేదు, ఇక మనవిచేసుకుంటా నండి.

మహారుద్రయ్య—సరే కానియ్యి. (కళ్లు మూసుకుని చెవు లొరచేసుకుంటాడు)

మల్లప్ప—పెద్దరాణీగారి దాసీలు రావచ్చు. పెద్దరాణీగారే రావచ్చు, చిన్నరాణీగారు—(నాన్చేస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(కళ్లు మూసుకునే వుండి తల ఆడించుకుంటూ) బాగుంది.

మల్లప్ప—మహారాజులుంగారి దాసీలు రావచ్చు, చిన్నరాణీగారి దాసీలు రావచ్చు, మహారాజులుంగారు రావచ్చు, విజయాదిత్యులవారు—కూడా—(నసుకుతాడు)

మహారుద్రయ్య—(కళ్లు మూసుకునే వుండి తల యెగరవేసుకుంటూ) ఊ! కానియ్యి. రావచ్చు.

మల్లప్ప—తమరు రావచ్చు—(ఆగుతాడు)

మహారుద్రయ్య—(కళ్లు మూసుకునే వుండి తల యెగరవేసుకుంటూ) ఆహా! మన కడ్డేమిటీ? రావచ్చు.

మల్లప్ప—మరిగత్తే—సుబుద్ధి అయ్యావారు రావచ్చు, యువరాజులుంగారే—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—(మల్లప్పని చూస్తూ, చెయ్యి జాడించుకుంటూ మహోత్సాహంతో) అదిగదీ! అదిగదీ! అందుకున్నావ్ సమస్య.

మల్లప్ప—(చిటికె వేసి) చిత్తం బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—సరే, వస్తారు. వస్తే? ఏమిట్రా వస్తే!

మల్లప్ప—సెలవిప్పించండి దొరగారూ!

మహారుద్రయ్య—బాగా విను.

మల్లప్ప—వింటున్నాను దొరగారూ!

మహారుద్రయ్య—వింటున్నా నంటే చాలదు, ఎలా విన్నా లంటే—(అర్థోక్తి)

మల్లప్ప—బోధపడింది బాబయ్యా! సెలవిప్పించండి.

మహారుద్రయ్య—కారణాలు నీకక్కర్లేదు, కార్యాలే ప్రధానం.

మల్లప్ప—చిత్తం దేవరా!

మహారుద్రయ్య—కనక, ఆవచ్చినవారు-ఎవరూ?.....ఎవరైనా సరే, ఏమి చూసినా, ఏమి చేసినా, ఏమి అన్నా—(ఆగి, తెలిసిందా అన్నట్టు ప్రశ్నార్థకంగా తల పంకిస్తాడు)

మల్లప్ప—చిత్తం చిత్తం, బోధపడుతోంది బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఆచూడ్డంవల్లా, ఆచెయ్యడంవల్లా, ఆ అనడంవల్లా, ఏమి జరిగినా—(మళ్ళీ ప్రశ్నార్థకంగా తల పంకిస్తాడు)

మల్లప్ప—బోధపడుతోంది బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఏమీ జరక్కపోయినా-(మళ్లీ ప్రశ్నార్థకంగా తల పంకిస్తాడు)

మల్లప్ప—బోధపడుతోంది బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఇదంతా మనుష్యుల సంగతి.

మల్లప్ప—చిత్తం బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఇక, పిట్ట లెగురుతాయనుకో.

మల్లప్ప—(ఊగిసలాడుతూ, చిటికె వేస్తూ) బోధపడిపోయింది బాబయ్యా! బోధపడిపోయింది బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—(గంభీరంగా చూస్తాడు)

మల్లప్ప—తమకి సందేహం అక్కర్లేదు దేవరా! అంతా తెలిసిపోయింది. ఇంతెందుకూ? చివరికి గాలి విసిరినా, వచ్చి విసరకపోయినా—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—ఒప్పుకున్నా. నువ్వు కనిపెట్టేశావ్.

మల్లప్ప—చిత్తం బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఇక తరవాత. ఏనిమిషాని కానిమిషం, నువ్వు బాగా తరకాయించాలి. పరిశీలించాలి. తెలుసుకోవాలి. నలుసయినా జారిపో

కుండా—(అర్ధోక్తి)

మల్లప్ప—జ్ఞాపకం వుంచుకోవాలి దేవరా?

మహారుద్రయ్య—అదీ సంగతి. విన్నావా?

మల్లప్ప—చిత్తం బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—నువ్వు జ్ఞాపకం వుంచుకుంటావు. సరే. అయితే, వాళ్ళని, నువ్వు—(ఆగి, ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తాడు)

మల్లప్ప—నే నెవర్నీ—ఏం చేసినా అడ్డుపెట్టగూడదండి. వారికేసి రెండుకళ్లా చూడనే కూడదండి. నేను గమనిస్తున్నట్టు వారికి అనుమానం అయినా కలక్కూడదండి.

మహారుద్రయ్య—అదీ సంగతి. తెలిసిందా? సరే, అలా తెలుసుకుని?

మల్లప్ప—తమతో మనవిచేసుకోవాలండి.

మహారుద్రయ్య—మనవిచేసుకోవాలి. ఎప్పుడూ?

మల్లప్ప—ఎప్పటి కప్పుడే నండి.

మహారుద్రయ్య—సరే, యింకెవ రెవరితో మనవిచేసుకోవాలి?

మల్లప్ప—తమతోటే మనవిచేసుకోవాలండి. మరి ఘాలాతుడి కేనా తెలవనివ్వకూడదండి.

మహారుద్రయ్య—నీకూడా నువ్వు చెప్పుకోగూడ దన్నమాట.

మల్లప్ప—అవును బాబయ్యా! అజరిగే సంగతి—(తన హృదయంమీద తర్జని అన్చి) ఇక్కడ అచ్చుగద్దుకోవడమూ, అది, తమకి చూపించుకోవడమూ—(అర్ధోక్తి)

మహారుద్రయ్య—నాకు చూపించి?

మల్లప్ప—చెరిపేసుకోడమే దొరగారూ!

మహారుద్రయ్య—ఆ, అదీ పద్ధతి. నీకు సర్వమూ తెలిసిపోయింది. అయితే, వొకే మల్లప్పా!

మల్లప్ప—సెలవిప్పించండి బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—సరే, భవనం బైట జరిగే సంగతులు తెలిసిపోతా యనుకో. మరి లోపల జరిగేవి?

మల్లప్ప—కనిపెట్టేస్తాను బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఎలాగరా?......సాధ్యమా?

మల్లప్ప—నామాట నమ్మండి ప్రభూ!

మహారుద్రయ్య—నువ్వు సాధ్యుడివే. నాకు తెలుసు. నీటిలో జాడలు తీస్తావ్ నువ్వు. అయినా, గుడ్డిగా నమ్మెయ్యడం యెలాగరా?

మల్లప్ప—(పలుపైపులా చూసి) అటయితే, మరిగత్తే—(నసుగుతాడు)

మహారుద్రయ్య—సందేహించకు. చూడూ. ఇవతల నువ్వు శ్రద్ధగానే పనిచేస్తావనుకో, లోపల జరిగే సంగతులు నువ్వు తప్పకుండా కనిపెట్టేస్తావే అనుకో, అయినా, నేను గాని, మరివొకళ్లుగాని, అందుకోసం ప్రయత్నించం గదా? అలాంటప్పుడు, నీకున్న ఆధారా లేమిటో తెలిస్తే గాని—అవి బలీయాలే అని నాకు నమ్మకం కలిగితే గాని, అవతల, నేను నిశ్చింతగా వుండగలనా?

మల్లప్ప—అవును బాబయ్యా, అవును, (వంగి, కొంచెం నింపాదిగా) అక్కడ వున్న రెండు పూటల్లోనూ జక్కులదీవి దాసీపిల్ల వొకర్తి—కొంచెం—మచ్చిక అయింది స్వామీ! (ఇలా అని భయపడుతూ నోటికి చెయ్యి అడ్డుపెట్టుకుంటాడు)

మహారుద్రయ్య—(ఉత్సాహకరంగా) అలా చెప్పు. అదీ నీధైర్యం! బాగుంది. అయితే యేదీ? మచ్చిక అయింది. తరవాతా?

మల్లప్ప—వచ్చాటప్పుడు, దానిపాలకీతో కూడా పట్టించానండి నాగుర్రం!

మహారుద్రయ్య—నువ్వు దాని పాలకీలో కూచుంటే మాత్రం నిన్నడ్డు పెట్టగలవా డెవడూ? అదీ పద్ధతి. అయితే, తరవాతా?

మల్లప్ప—ఊరికి నావొళ్లో కూచోవా లన్నంత సరదాపడిపోయిందండి పిల్ల!

మహారుద్రయ్య—బాగు బాగు.

మల్లప్ప—అది నాచేతిలో కీలుబొమ్మ అయిపోయివుంది బాబయ్యా! లోపలి సంగతులు దానిద్వారా లాగేస్తాను, నమ్మండి దేవరా!

మహారుద్రయ్య—కోటలో పాగా వేశావు, లాగయ్యడానికి నీకు అసాధ్యం యేముందీ యిక ? కాని, గత్వాగత్వా, దారితప్పి, దానియెదట నువ్వే పిచ్చికుక్క వయిపోతా వనుకో—(అర్థోక్తి)

మల్లప్ప—(గర్వంతో, యెదురొమ్ము విరుచుకుని) ఎంతమాట సెల విప్పించారు దొరగారూ! తమరు మల్లప్ప సెప్పుడేనా సందేహించారా బాబయ్యా? నే నెంతెంతలేసి పనులు చక్కబెట్టుకొచ్చానో-యెంతెంత వాళ్ళని బోల్తాకొట్టించానో—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—అదంతా నాకు చెప్పాలిట్రా? కాని, అవన్నీ వొక దారీ యిదొకదారినీ. అంచేత—(అర్థోక్తి)

మల్లప్ప—మాటతప్పితే, నిలబెట్టి చర్మం వొలిపించెయ్యండి ప్రభూ!

మహారుద్రయ్య—జ్ఞాపకం వుంచుకో. భద్రంగా మసులుకో.

మల్లప్ప—చిత్తం బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—సాతికయేళ్లయింది నువ్వు నాదగ్గరికి వచ్చి. అప్పణ్ణుంచి యిప్పటిదాకా నువ్వు చేసిన సేవ అంతా వొక యెత్తూ, యీ ఆరుమాసాల్లోనూ చెయ్యవలసిందీ చేసేదీ వొక యెత్తూనూ.

మల్లప్ప—చిత్తం, బోధపడింది దేవరా?

మహారుద్రయ్య—మరి పిల్లకోసం, యేమనా ,డబ్బు—!

మల్లప్ప—దమ్మిడీ అయినా అక్కర్లేదండి. డబ్బిచ్చి—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—ఒకవేళ-అయితే?

మల్లప్ప—కాదంటే నమ్మండి దొరగారూ!

మహారుద్రయ్య—నీనమ్మకాన్ని బట్టి కాకపోనూ వచ్చు, నానమ్మకాన్ని బట్టి కానూవచ్చు. కనక, (చిన్నమూట అందిస్తూ) ఇది దగ్గిర వుంచుకో.

మల్లప్ప—(అందుకుని కళ్లకద్దుకుని) చిత్తం బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—అవి అయిదువందల వరహాలు.

మల్లప్ప—చాలు బాబయ్యా, చాలు.

మహారుద్రయ్య—చాలకపోతే, అడుగుతూ వుండు, సందేహించకూ.

మల్లప్ప—చిత్తంచిత్తం.

మహారుద్రయ్య—సరే, అయితే, దాని నిజస్వరూపం యేమిట్రా?

మల్లప్ప—తెలుసు దొరగారూ, తెలుసునండి.

మహారుద్రయ్య—ఏమిటి?

మల్లప్ప—ఒకవిధంగా—(గోరుమీటుతూ) సెనగపప్పండి.

మహారుద్రయ్య—మరోవిధంగా?

మల్లప్ప—(ఒత్తి) అగ్గి బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—మరిచిపోకు. వొళ్లు తెలిసి మసులుకో.

మల్లప్ప—చిత్తం చిత్తం.

మహారుద్రయ్య—చూడూ. ఇప్పుడు నీ మెడమీద వున్నది యేమిటో తెలుసా?

మల్లప్ప—కొబ్బరిపుచ్చె బాబయ్యా!

మహారుద్రయ్య—ఆ, ఇక వెళ్లిపో.

మల్లప్ప మహారుద్రయ్య పాదాలంటి కళ్ల కద్దుకుని చిత్రాంగి మేడకేసి వెడతాడు. మహారుద్రయ్య రాజరాజు నగరికేసి వెడతాడు.

పదకొండోరంగం

రత్నాంగి నగరు. రమారమా అది రాత్రి భోజనాల వేళ. దక్షిణపు వసారాలో రత్నాంగీ, విజయాదిత్యుడూ బాలీసుల కానుకుని వొకరి కొకరెదురెదురుగా కూచుని వున్నారు. రాజపురోహితుడు, రుద్రంభట్టు విజయాదిత్యుడి కొక పక్కగా, వొక బాలీసుకి ఆనుకుని ఎడంగా కూచుని వున్నాడు.

రంయి మని చల్లని గాలి కొడుతోంది. ఆగాలికి విజయాదిత్యుడి గిరజాలూ, కొంచెం నరసివున్న రత్నాంగి ముంగురులూ కదులుతున్నాయి. వుండుండి, ఒక్కొక్క రివ్వు, దక్షిణాభిముఖుడై వున్న రుద్రంభట్టుకి కొంచెంపుక్కిరి బిక్కిరికలిగిస్తోంది. ఒకదాసి మైనగోరువంకలకూ చిలకలకూ పంజరాలలో జామిపళ్లుంచుతోంది. మరోదాసి దీపాలు ఎగసనతోస్తోంది. గౌరి, ద్వారం అనుకుని గుమ్మంలో నుంచుని వుంది.

విజయాదిత్యుడు—(రుద్రంభట్టుతో) తమ మాటలు చూస్తే యెటూ నిశ్చయించుకోడానికి వీలు లేకుండా వుంది. పోనీ, యిది సెలవిప్పించండి. బాగా జ్ఞాపకంచేసుకోండి. ఆమె, కత్తికి పూలదండ వెయ్యడం, విసిరికొట్టినట్టుందా, మురిసిపోతూ—(మాట తేల్చేస్తాడు)

రుద్రంభట్టు—మురిసేమా?

రత్నాంగి—తర్కంవద్దు. జరిగింది జరిగినట్టు సెలవిప్పించండి బాబయ్యా!

రుద్రంభట్టు—చిత్తం అమ్మా! జరిగిందే—యథావత్తుగానూయ్యోవే మనవిచేసుకుంటాను. చిత్రాంగీదేవమ్మగారు, పరిచారిక తెచ్చి అందిచ్చిన ఆయొక్క పుష్పహారం స్వీకరించడమూ, మహారాజులుంగారి కత్తికేసి సుతారంగా తిరగడమూ దానికి— పతిభావనతోటియ్యోవే— చిత్తగించారూ? వెయ్యడమూ, అలాగ వెయ్యడంతోడట్టే—అదీ—యెదీ? ఆయొక్క పూలదండ, విచ్ఛిన్నం అయిపోవడమూనున్నూ—నేను విభ్రాంతుణ్ణయి—(అర్థోక్తి)

విజయాదిత్యుడు—తమ విభ్రాంతి సంగతి మన కిప్పుడక్కర్లేదు. ఆమె సంగతి సెలవిప్పించండి. ఆమె మొగాన అనిష్టంయేమయినా కనపడిందా?

రుద్రంభట్టు—అనిష్టం—(మాట సాన్చేస్తాడు)

విజయాదిత్యుడు—తమరు నాప్రశ్న గమనించడంలేదు. వేసిన తరవాతగాని దండ తెగిపోలేదు, అవునా?

రుద్రంభట్టు—చిత్తం చిత్తం. నాకు కనపడ్డంతవరకూ—(అర్థోక్తి)

విజయాదిత్యుడు—ఆమె కత్తికి వెయ్యడానికి వెనకటి స్థితి నేనడుగుతున్నాను. వేస్తూ వుండినప్పటిదిన్నీ సెలవిప్పించండి.

రుద్రంభట్టు—అదే విన్నవించుకుంటున్నాను మహాప్రభూ! (స్మృతి అభినయిస్తూ) చూపుల్లో కొంచెం నైశిత్యం కనపడింది. లజ్జ స్ఫుటంగా లేదు. సాధ్వసమున్నూ గోచరం కాలేదు. అలా అని అది అనిష్టత అనుకుందామంటే వీలులేకుండా వుంది. పుష్పహారం అందుకున్నాక, చేతులు నిశ్చలంగా లేవు. పైగా, పుష్పహారం యెత్తడంలో, యెడమజబ్బ అడ్డు రావడంవల్ల కళ్లల్లో యెలాంటి—(అర్థోక్తి)

రత్నాంగి—(విసుగు మాటుచేసుకుంటూ) సరే బాబయ్యా, యేదో అయింది, దానికేం లెండి. తమకి భోజనం వేళ అతిక్రమిస్తూ వుంది. తమర్ని శ్రమపెట్టాము.

రుద్రంభట్టు—అమ్మ, అమ్మ! ఎంతమాట సెలవిప్పించారూ? అన్నదాతలు తమరే యింకా భోజనంచెయ్యలేదు కదా? ఇందులో నాకు వచ్చిన శ్రమ యేమిటి తల్లీ?

రత్నాంగి గౌరికేసి చూస్తుంది. వెంటనే గౌరి, సదక్షిణాకంగా ఫలతాంబూలాలు వున్న పళ్లెం తెచ్చి నుంచుంటుంది.

రత్నాంగి—(లేచి, ఆపళ్లెం పుచ్చుకుని వెళ్లి రుద్రంభట్టుకందించి పాదాభివందనం చేస్తుంది)

రుద్రంభట్టు—(లేచి, వొత్తుసాదులు స్ఫుటంగా వుచ్చరిస్తూ తాపీగా)

"యాః ఫలినీర్యా అఫలా అపుష్పా యాశ్చ పుష్పిణీః బృహస్పతిః ప్రసూతాస్తానో ముంచంత్వగ్ంహసః

శ్లో. ఫలం మనోరథఫలం పుత్రపౌత్రప్రవర్ధనం,
యస్మాత్తస్మాచ్ఛివం మే స్యాదత శ్శాంతిం ప్రయచ్ఛ మే.

ఫలదానకల్పోక్తసంపూర్ణసకలఫలావాప్తిరస్తు. మా అమ్మా! సెలవిప్పించండి.

రత్నాంగి—చిత్తం బాబయ్యా!

రుద్రంభట్టు—(విజయాదిత్యుడికేసి తిరుగుతాడు.)

విజయాదిత్యుడు—(లేచి దోసిలి వొగ్గి నమ్రుడై) నమస్కారాలు.

రుద్రంభట్టు—రాజద్వారే రాజగృహే సర్వదా దిగ్విజయోస్తు వేదోక్తం పరిపూర్ణ మాయుష్య మస్తు. (కొంచెం వూగిసలాడుతూ) చిత్తం చిత్తం, సెలవు మహాప్రభూ!

విజయాదిత్యుడు—చిత్తం సెలవు.

రుద్రంభట్టు వెనక్కి వెనక్కి తగ్గుతూ వెళ్లిపోతాడు. గౌరి పళ్ళెం పుచ్చుకుని అతని వెనకనే వెళ్లి బండిలో అప్పగించి వచ్చేస్తుంది. విజయాదిత్యుడూ రత్నాంగీ యథాపూర్వంగా కూచుంటారు.

విజయాదిత్యుడు—సరిగా గుర్తించకపోవడం కొంత-భయం కొంత-వీటికి సాయం సహజ మైన ఛాందసం-ఇన్ని కారణాలవల్ల రుద్రంభట్టుగారు జరిగింది జరిగినట్టు చెప్పలేకపోయారు.

రత్నాంగి—ఏది యేమయినా కావలసిన సంగతి తేలేపోయింది. సిగ్గువల్ల ఆమె చూసీచూడనట్టు వేసినా, యిష్టం లేక- విధిలేక విసిరికొట్టినా ఫలితం వొక్కటే. పూలదండ తెగిపోవడం శుభసూచన కాదు.

విజయాదిత్యుడు—అదీ సంగతి. పూలదండ విచ్ఛిన్నం అయిపోవడం—చిత్తగించారూ వదినా! తాను తెంపివేసే ఆమె కత్తికి దండవేసిందా అని కూడా నాకనుమానం వుంది. ఏతావతా: ఆదిలోనే యీవ్యవహారం అశుభంగా ప్రారంభం అయింది, ఇక సవ్యంగా యెలా సాగుతుందీ? ఇకనైనా అశుభాలు జరక్కుండా కాలం గడిస్తే అదే పదివేలు.

గౌరి—అమ్మా!

రత్నాంగి—ఆ!

గౌరి—జక్కులదీవి పరిచారికలు వచ్చి, దర్శనం కోరి వేచివున్నారమ్మా

రత్నాంగీ విజయాదిత్యుడూ గభీరంగా చూసుకుంటారు.

రత్నాంగి—తీసుకురా.

గౌరి—మంచిదమ్మా!

రుక్కునీ, మరొక తెనూ తీసుకువచ్చి, గౌరి, రత్నాంగి యెదట "యిక్కడ నుంచుని మాట్లాడండి" అన్నట్టు స్థలనిర్దేశం చేస్తుంది. వాళ్ళిద్దరూ పసుపుకుంకమలూ, నూతనవస్త్రాలూ, రత్నాభరణాలూ, ఫలాలూ, వున్న పళ్లేలు రత్నాంగి యెదట సమీపంగా వుంచి, ముందు రత్నాంగికీ, తరవాత విజయాదిత్యుడికీ పాదాభివందనం చేస్తారు. చేతులు కట్టుకునిన్నీ నుంచుంటారు.

రత్నాంగి—మీరాణీగారు క్షేమంగా వేంచేశారా?

రుక్కు—చిత్తం మహారాణీ! మాతల్లి చిత్రాంగీదేవమ్మగారు క్షేమంగా చేరినట్టు తమకు విన్నపాలుచేసుకుంటున్నారు. స్వల్పమైన యీ కానుకలు స్వీకరించవలసిందని వేడుకుంటున్నారు. మరిన్నీ. భోజనానంతరం దర్శనం చేసుకుంటున్నామని మనవిచేసుకుంటూ అనుజ్ఞ కోరుకుంటున్నారు.

రత్నాంగి—మంచిది. (పళ్లేలొక్కమాటు తాకి) చాలా సంతోషం. కనిపెట్టుకుని వుంటామని విన్నవించు.

రుక్కు—చిత్తం మంచిదమ్మా!

రత్నాంగి—గౌరీ!

గౌరి—మంచిదమ్మా!

గౌరి తాంబూలాలిస్తుంది. అందుకుని, వాళ్ళు, మళ్ళీ పాదాభివందనం చేసి సెలవు అని విన్నవించి వెళ్ళిపోతారు.

రత్నాంగి—(విజయాదిత్యుడితో) ఏమి కావలసిన పిల్ల యేమయిందో, యెలా తెచ్చుకోవలసిన పిల్ల యెలా వచ్చిందో చిత్తగించారా? ఇది యిలా జరుగుతుం దని యెవరేనా అనుకున్నారా మరిదిగారూ?

సారంగధరుడు—(ఉత్సాహం కనపరుస్తాడు)

గౌరి—మంచిదమ్మా!

విజయాదిత్యుడు—వారెందుకు వదినా!

సారంగధరుడు—రానివ్వండి బుల్లిబాబయ్యా! ఏకబంతయి పదిదినాలు కావస్తోం దండీ. (రత్నాంగితో) నేను వెళ్లి పిలుచుకువస్తానండీ అమ్మా!

రత్నాంగి—అంతకంటేనా తండ్రీ?

విజయాదిత్యుడు—అందరమూ కలిసే వస్తాం వదినా!

రత్నాంగి—అలాగే చెయ్యండి. (గౌరితో) సంగతి రామసోదెమ్మగారితో చెప్పి, నువ్వు కూడా వెళ్లు. చూడూ, ' చంద్రశేఖరం బాబుని నడిపించావుసుమా!

గౌరి—(చిరునవ్వుతో) నడవ మంటే మాత్రం నడుస్తారా బాబయ్య?

విజయాదిత్యుడు—గుర్రం కావా లనకుండా వస్తే నడిచినంత ఫలం.

సారంగధరుడు—ఆగుర్ర మయినా అదీ యిదీ పనికివస్తుందా, చింతపువ్వన్నె గుర్రమే కావాలి గదా?

రత్నాంగి—బాగా చెప్పావు. చిట్టితండ్రిని నిన్న పొద్దుట అనగా చూశాను. కళ్లు కాయలు కాసిపోయాయి ; కాని నిద్రపోతున్నాడో ఏమో?

విజయాదిత్యుడు—అప్పుడే నిద్రా? చిన్నమ్మకీ అతనికీ దశావతారీ ఆటసమయం. మడత పేచీలుపెట్టి ఆమెని కెకూ్క కెకూ్క మనిపిస్తూ వుంటూ డిప్పుడామెని. ఒక్కొక్కప్పుడు తల్లికూడా విసిగిపోతూ వుంటుం దతనితోటి.

రత్నాంగి—నిజంగా, అలాంటి పిల్లల్ని సద్దగలిగితేనే చాతుర్యం. చెల్లెమ్మగారి అదృష్టం చాలా గొప్పది.

విజయాదిత్యుడు—తమ అక్కాచెల్లెళ్ల చాతుర్యం అలాంటిదే వదినా

రత్నాంగి—మరి తమ అన్నాతమ్ముళ్ల గడసరితనమో?

విజయాదిత్యుడు—(చిరునవ్వుతో) చిత్తం చిత్తం తమకి పొద్దుపోతుంది, యిప్పుడే వస్తాం.

కిలకిలనవ్వుతూ అందరూ లేస్తారు.

పన్నెండో రంగం.

రాజరాజు నగరు. జాముపొద్దువేళ. రాజరాజొక గదిలో కూచుని వున్నాడు. ఎదట మహామంత్రి.

చిట్టివీరన్న—సంస్థానవైద్యు లంతా తలోమాటూ చెబుతున్నారు. ఒకరిమాట వొకరికి నచ్చడం లేదు.

రాజరాజు—అయ్యో, అయితే. యెలాగా? అది తప్పుచికిత్సకు కారణం కావచ్చునే?

చిట్టివీరన్న—అందుకే నేను భయపడుతున్నాను. ఎంత ప్రయత్నించినా వారికి సమీకరణం సాధ్యం కాకుండా వుంది.

రాజరాజు—గట్టిచిక్కే.

చిట్టివీరన్న—చాలా గట్టిచిక్కు మహాప్రభూ! భట్టారకుల వారియెడల భక్తీ, గౌరవమూ, ఆదరమూ, విశ్వాసమూ వారందరికీ సమానంగానే వున్నాయి. వారి అస్వాస్థ్యానికి వారందరూ సమానంగానే చింతిస్తున్నారు. ఆ కారణంచేత అందరూ తీవ్రాలోచనలు చేసే మాట్లాడుతున్నారు. అంచేత యెవరి నిదానమూ కాదనడానికి వీలు కనపడ్డం లేదు.

రాజరాజు—వారందరూ అన్ని సముద్రాలూన్నూ. ఎలా అనగలమూ?

చిట్టివీరన్న—నారాయణభట్టుగారు, వారి జబ్బుకంటే యీసన్నివేశం యెక్కువ అపాయకరంగా వుందని భయపడుతున్నారు.

రాజరాజు—సందేహమా? అయితే,—(ఆలోచన నటిస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—(ఎదురుచూస్తూ వుంటాడు)

రాజరాజు—చూడండీ.

చిట్టివీరన్న—చిత్తం.

రాజరాజు—(పక్కకి చూస్తూ) భట్టారకులవారియెడల వారికుండుకున్న భక్తిని శంకించడం కాదుగానీ—(చిట్టివీరన్నతో) ఒకసర్వాగ్రహారం బహుమతీ అని విశదం చెయ్యండీ!

చిట్టివీరన్న—(ఉదాసీనంగా) చిత్తం మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఇప్పుడు చికిత్స యెవరు నడుపుతున్నారూ?

చిట్టివీరన్న—వరసంభట్టుగారు.

రాజరాజు—యిత్కించి త్తైనా గుణం—?

చిట్టివీరన్న—అది గుణం అనే వారి నమ్మకం: కాని, కోనప్పశాస్త్రులుగారూ, అన్నంభట్టుగారూ ఆమాట వొప్పుకోడం లేదు.

రాజరాజు—పరాశరభట్టారకులు?

చిట్టివీరన్న—అనువూ, మినువూ చెప్పడం లేదు వారు. చూస్తూ, వింటూ, గమనిస్తూ, ఆలోచిస్తూ—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—అంతకంటే వారేం చెయ్యగలరూ! అనుభవపూర్ణులున్నూ అయిన వృద్ధులను కాదనడానికి వారికింకా ధైర్యం చాలదు, పాపం.

చిట్టివీరన్న—అలాగే కావచ్చు............

రాజరాజు—ఇంతకీ......? మీవుద్దేశం......?

చిట్టివీరన్న—మనవిచేసుకుంటాను. న్యూనతపరచడం నావుద్దేశం కాదు; గాని యీవృద్ధులవల్లా యేమీ కాదు. పరాశరభట్టారకులూ యేమీ చెయ్యలేరు. పోగా, నన్నయభట్టారకులవారికి కటాక్షిస్తే చికిత్స వుంది.

రాజరాజు—ఈవిషయమై మీ కింత నిష్కృష్టాభిప్రాయం వుంటే, ఆచికిత్స మీరే యెందుకు నడిపించగూడదూ?

చిట్టివీరన్న—నావల్ల కూడా కాదు, మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఏమీ మీదగ్గిర సాధనసామగ్రి తక్కువా, మీరు సాధారణులా? సంచికట్టే లేదు; కాని సంస్థానవైద్యులకంటే మీతక్కువ యేమిటండీ? రెండేళ్లనాడు మహారాణికి సన్నిపాతించినప్పుడు మీ వుపాయమే కదా దొడ్డెక్కించగలిగిందీ?

చిట్టివీరన్న—నేను మనవిచేసుకునేది ఔషధచికిత్స కాదు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—మరేమిటీ?

చిట్టివీరన్న—మహేశ్వరులవారి అనుగ్రహం వొక్కటే దానికిపరమౌషధం.

రాజరాజు—(తల పంకించి వూరుకుంటాడు)

చిట్టివీరన్న—తమ దర్శనం వొక్కటే దానికి తగ్గ చికిత్స.

రాజరాజు—అయితే, యిప్పటికీ అది నిషిద్ధం కాలేదే?

చిట్టివీరన్న—కాలేదంటే చాలదు మహాప్రభూ! తమరు దయార్ద్రహృదయులు కావాలి.

రాజరాజు—(తల పంకించి వూరుకుంటాడు)

చిట్టివీరన్న—నిజానికి, భట్టారకులవారు, అలా చివికిచివికి జీర్ణించిపోవలసినవారు కారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—అవును. అది యెరుగుదును. అయితే, ఆదుర్దశ, వారికి పరాపాదితం కాదు. స్వయంకృతం, తెలుసా?

చిట్టివీరన్న—(అంజలిబంధంతో) చర్చ వద్దు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(చురుగ్గా) మరేమంటారండీ?

చిట్టివీరన్న—వారి భాగ్యం తమ చేతిలో వుందని.

రాజరాజు—తేనిగించి చెప్పండి.

చిట్టివీరన్న—ఆస్థానికి రావలిసిందని తమ రొక్కమాటు వర్తమానిస్తే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(మొగం పక్కకి తిప్పుకుని) అసంభవం. (వొత్తి) అది సాధ్యపడేది కాదు.

చిట్టివీరన్న—(మిడుతూ మిడుతూ చూస్తాడు.)

రాజరాజు—ఆదిలో, ఆస్థానమర్యాద లతిక్రమించినవారు వారే అని మీకే తెలుసు.

చిట్టివీరన్న—అది నేను కాదనలేను.

రాజరాజు—ఇదెలా చెప్పగలిగారండీ మరి!

చిట్టివీరన్న—కటాక్షించవమని ప్రార్థించడం తప్పా మహాప్రభూ!

రాజరాజు—క్షోభపెట్టినవారు బిర్రబిగిసి వుండడమూ, క్షోభపెట్టబడ్డవారు దయతలచడమూ, కటాక్షించడమూనూ, కదూ ?

చిట్టివీరన్న—(చూసిచూసి) ఒక్క సంగతి మనవిచేసుకుంటాను.

రాజరాజు—కానివ్వండి.

చిట్టివీరన్న—ఆవేళే కనక తమ రాగ్రహించివుంటే యేమయ్యేదో ?

రాజరాజు—దాన్ని మీరే మంటారూ ?

చిట్టివీరన్న—కటాక్షించడమే. కాదని యెవరనగలరూ ?

రాజరాజు—ఇక్కడ కటాక్షం వుండడం చూశారు గదా, మరి అక్కడ పశ్చాత్తాపం వుందేమో గుర్తించారా !

చిట్టివీరన్న—దూరాలోచన చేసి కొంత కటాక్షించడం, మరికొంత కటాక్షించడానికి ప్రతిబంధకం కాదే ?

రాజరాజు—విధాయకం అంటారా మీరు ?

చిట్టివీరన్న—అవకాశం అంటాను. కాకపోతే యెలా ప్రార్థించగలనూ ?

రాజరాజు—(మొగం పక్కకి తిప్పుకుని. తల అడ్డంగా వూపి) వీల్లేదండీ.

చిట్టివీరన్న—(సాలోచనగా చూస్తాడు)

రాజరాజు—వారు పశ్చాత్తాపపడవలసిందే.

చిట్టివీరన్న—ఒప్పుకున్నాను మహాప్రభూ !

రాజరాజు—అది నాయెదట జరగవలసిందే.

చిట్టివీరన్న—అదీ ధర్మమే మహాప్రభూ ?

రాజరాజు—తమకి తామై వారే యిక్కడకి రావలసిందే.

చిట్టివీరన్న—అవొక్క విషయమే-(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(దృఢంగా) జరిగి తీరాలి.

చిట్టివీరన్న (నిట్టూర్చి చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—(పక్కకి చూస్తూ) పోనీ-నేనింకొక మెట్టు దిగుతాను. (చిట్టివీరన్నతో) వారు స్వయంగా దయచేస్తే నేను మనస్ఫూర్తిగా స్వాగతం నివేదించుకుంటాను. వెనకటి సంగతు లేమీ వుటంకరించను.

ఈనడమంత్రపు కల్లోలం సంభవించినట్టు స్ఫురణ కూడా కలగనివ్వను ఏం, సరా ?

చిట్టివీరన్న—మహోదారులు కదా, తమ రన్యథా చెయ్యడం యెలా సంభవిస్తుంది మహాప్రభూ ?

రాజరాజు—వా రప్పు డెందు కలా వ్యగ్రు లయిపోయారో నేను గుర్తించకపోలేదు. వారియెడల గల నాభక్తి యీషణ్మాత్రమూ కలుషితం కాలేదు. గౌరవాదరాలున్నూ క్షీణించలేదు.

చిట్టివీరన్న—అది కనపడుతూనే వుంది. అయితే, యింత స్నిగ్ధహృదయులు తాము—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—అంతే. ఇక నేనేమీ చెయ్యలేను.

చిట్టివీరన్న—చెయ్యలే నంటూనే అనేకాలు చేయించారు తమరు, నేనెరగనా ? ఇంతకీ; వారు బ్రాహ్మణమాత్రులే అయితే, వారి సంగతి నేను స్మరించకే పోదును. గొప్పపండితులూ, మహాకవులూ అయినా నేనేమీ కలగజేసుకోకే పోదును; కాని యేలినవారికి అంకితంగా వారు ఆంధ్రీకరిస్తూ వున్న మహాభారతం-తమ వంశచరిత్ర—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—అవిషయమై నేనెంత మథనపడుతున్నానో ?

చిట్టివీరన్న—తెలుసు మహాప్రభూ. పూర్తిగా తెలుసు. కనక నే, తమ యెదట మళ్లీ నేనీవిషయం ప్రస్తావించుకోగలిగాను. తమ కంత తపన వున్నప్పుడు పట్టుదల కాస్త సడలించుకోగూడదా మహాప్రభూ ?

రాజరాజు—నేనే వెళ్లి రమ్మనడానికీ, రావలసిం దని వర్తమానం పంపడానికీ భేదం యేమయినా వుందిటండీ ?

చిట్టివీరన్న—అమ్మ ! తమరే అక్కడికి వేంచెయ్యడమా ? ఎంతమాట ?

రాజరాజు—(కొంచెం కఠినంగా) అది కాదు. భేదం అడుగుతున్నాను.

చిట్టివీరన్న—(యుక్తి తోచక చూసి చూసి) నేను భట్టారకులవారిని వూసుకువస్తున్నా నని మహేలినవారు భావించకూడదు. వారిప్పుడస్వస్థులై మంచాన పడిపోయి వున్నారు. అనుష్ఠానా లన్నీ కట్టుబడిపోయాయి.

లేకపోతే, ప్రతిష్ఠాపిశాచాన్నుచ్చాటనం చేసి వారినే తమసన్నిధికి నేను తేగలిగివుందును.

రాజరాజు—పదేపదే యిక మీరా విషయం యెత్తవద్దు.

చిట్టివీరన్న—(నిరాశ కనపరుస్తూ) అయితే, భట్టారకులవారి కిక రక్షణ లేదన్నమాటే!

రాజరాజు—(పక్కకి చూస్తూ) ఉండావచ్చు, లేకపోనేవచ్చు; కాని సహనానికేనా అవధి వుంది.

చిట్టివీరన్న—సహనంలో తాము అవధి దాటే వున్నారు. కాదనడానికి వీలులేదు. ఔదార్యంలో కూడా తమరు పారంగతత్వం కనపరిచారు; కాని వాటి కనుగుణంగా, కాస్త పట్టుదల మాత్రం—(మాట నాన్చేస్తాడు)

రాజరాజు—పోనీ, వారు చేసిన ధర్మనిర్ణయం తప్పని వారిచేత అనిపించగలరా మీరు?

చిట్టివీరన్న—వారిప్పు డున్న ఉన్మాదావస్థలోనా?

రాజరాజు—ఆమాట అన్నప్పుడు వారున్మాదావస్థలో లేరనా మీ వుద్దేశం?

చిట్టివీరన్న—చర్చ వద్దని నామనవి. అది యిదివరకే కావలసినంతకంటే యెక్కువే అయిపోయింది. స్థితిగతు లిలా విషమించడాని కదే కారణం కూడాను. అయితే, యీనడమంత్రపుకల్లోలం సంభవించినట్టే తోచనివ్వనని తమ రిప్పుడిప్పుడే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—దాని కిక్కడ కాదు సమన్వయం. ఆసందర్భం వేరు. మీరు ముఖపిధానం చెయ్యాలని చూడకండి.

చిట్టివీరన్న—అనుగ్రహించమని ప్రార్థించడం ముఖపిధానం చెయ్యడమా మహాప్రభూ? భట్టారకులవారు నాకు వియ్యంకులు కారు. సన్నిహితులయినా కారు. భారతాంధ్రీకరణంవల్ల కూడా నాకు కలిగే ప్రయోజనం లేదు. పోగా, ఏలినవారి సేవలో నేను దీక్షితుణ్ణయి వున్నాను. తమకి అభ్యుదయం కోరడమూ, అది సాధించడమూ—ఇదే నావిధి. భట్టారకుల వారున్నూ తమ అభ్యుదయం ఆకాంక్షించేవారే. అయితే, హఠాత్తుగా

పొరపొచ్చాలు వచ్చాయి. వాటిని సవరించకపోతే నేనుండిన ప్రయోజనం యేమున్నదీ?

రాజరాజు—(కొంచెం కరుగ్గా) దానికిదా మార్గం?

చిట్టివీరన్న—(నిరుత్సాహపడిపోయి) సరే.

రాజరాజు—ఇందులో మీ రెరగనివారు లేరు. మీప్రయత్నం తప్పనీ నేను చెప్పడం లేదు.

చిట్టివీరన్న—శివశివా!

రాజరాజు—దోషం యేమిటో, తత్పరిహారం యేమిటో, దోషిన్నీ—(అర్థోక్తి)

చిట్టివీరన్న—ఇంకెందుకూ! నాకోరిక మన్నించకపోయినా, తమరు, అసాధారణదయాదాక్షిణ్యాలే కనపరిచారు. ఇది మాత్రం యేమంత తక్కువా? నాఆశలు భగ్నం కాలేదు; కనక, అక్కడకూడా మళ్లీ ప్రయత్నించి చూస్తాను. నేను కృతార్థుణ్ణి కాగలననే నానమ్మకం.

రాజరాజు—మీప్రజ్ఞ అలాంటిదే. తప్పకుండా ప్రయత్నించండి. చూడండీ: భట్టారకులవారికి మనస్థిమితం లేదని చెబుతున్నారు మీరు. అంచేత, మీరు తీసుకురావాలని ప్రయత్నించినప్పుడు వా రందుకనువైన స్థితిలో వుండకపోవచ్చు. అనువైనప్పుడు మాత్రం ఇక్కడ వేళ కాకపోయినా మీరు జంకనక్కర లేదు.

చిట్టివీరన్న—చిత్తం మహాప్రభూ!

రాజరాజు—వస్త్రాభరణాల విషయమై కూడా పట్టింపు అక్కరలేదు. ఎలా వున్నవా రలా బయలుదేరినా నిస్సంకోచంగా తీసుకురావచ్చు.

చిట్టివీరన్న—చిత్తం చిత్తం.

రాజరాజు—కులబ్రాహ్మణపదవిలో, మళ్లీ వారిని అక్షణంలోనే అభిషిక్తుల్ని చేస్తాను. జాంబూనదాంబరాభరణాలతో కర్పూరతాంబూలం సమర్పించుకుని, భారతాంధ్రీకరణం అనుగ్రహించమని వారిని మళ్లీ వేడుకుంటాను.

చిట్టివీరన్న—(దోసిలి వొగ్గి) మహాప్రసాదం, మహాప్రసాదం.

రాజరాజు—ఏమీ, మీకు తృప్తి అయినట్టేనా?

చిట్టిపీరన్న—అయింది, మహాప్రభూ, అయింది. నాకు పూర్తిగా ధైర్యమున్నూ కలిగింది.

రాజరాజు—మరి వెళ్లిరండి.

చిట్టిపీరన్న—సెలవు.

ఇద్దరూ లేస్తారు. చిట్టిపీరన్న వెళ్లిపోతాడు

రాజరాజు—(లోపలికి చూస్తూ (ఎవరక్కడ?

" నేనున్నాను మహాప్రభూ " అంటూ చిట్టి వస్తుంది.

రాజరాజు—మహారుద్రయ్యగారు—

చిట్టి—వారు...కింద...వేచి......

రాజరాజు—రప్పించు.

చిట్టి—గౌరి......వచ్చి......

రాజరాజు—ఏమిటి సంగతి?

చిట్టి—మహారాణీ వర్తమానించారు.

రాజరాజు—రాత్రి దయచేస్తామనీ,

చిట్టి—అవును మహాప్రభూ!

రాజరాజు—వారి కడ్డేమిటీ? ఏర్పాట్లు చేయించు.

రాజు ముందుకి అడుగు వేస్తాడు. చిట్టి తప్పుకుంటుంది. రాజు వెళ్లిపోతాడు.

చిట్టి—(ఒక్క క్షణం వుండి, లోపలికి చూస్తూ) అన్నా!

అన్నపూర్ణ—(వస్తూ) ఎందుకు చిన్నా?

చిట్టి—వినపడిందా?

అన్నపూర్ణ—కిన్నెరలు మోగినట్టు వినపడింది.

చిట్టి—కనక, నాలుగ్ఘళ్లి రాత్రయేటప్పటికి సర్వమూ సజ్జితమై వుండాలి.

అన్నపూర్ణ—ఉంటుంది.

చిట్టి—వీణావాదనకు మంగతాయి. వేణుగానానికి శేషశాయి. మార్దంగికురాలు రంగనాయకి.

అన్నపూర్ణ—మొలిచినట్టు కలుస్తుంది కవ.

చిట్టి—నృత్యానికి కిన్నెరసాని.

అన్నపూర్ణ—బంగారం ఘుమఘుమలాడిపోతుంది.

చిట్టి—సన్నిధిని వుండవలసిన వంతు నీదీ నాదీనీ, తెలుసా?

అన్నపూర్ణ—ఆహా!

చిట్టి—ముందు మల్లెనూనే, పన్నీరూ......జ్ఞాపకం వుందా?

అన్నపూర్ణ—(సాగతీసుకుంటూ) ఓ హో!

చిట్టి—మరి పద.

అన్నపూర్ణ—(నృత్యం చేస్తూ) హూ. హూ!

ఇద్దరూ వెళ్లిపోతారు.

పదమూడో రంగం

ఉదయం రెండు గడియల పొద్దెక్కింది. వాయవ్యపు బురుజు సమీపంగా పశ్చిమప్రాకారంమీద, రాజరాజూ మహారుద్రయ్యా పచారు చేస్తున్నారు. ఇటూ అటూ వున్న రెండు బురుజులమీదా నలుగు రైదుగురు సేవకులు ఆజ్ఞలకోసం వేచి వున్నారు.

మహారుద్రయ్య—మహారాణీ అనుదినమూ కదుపుతూనే వున్నారుట. సందర్భం అయినప్పు డల్లా తామున్నూ,పోరుతూనే వున్నారుట,కాని "యిప్పుడు కాదు" అని తప్ప మరో మాట లేదంటారు తమ్ముడుగారు.

రాజరాజు—మరి అబ్బాయి!

మహారుద్రయ్య—నిన్న సాయంత్రం తమ సెలవుచొప్పున వెళ్లి యువరాజులుంగారి దర్శనం చేసుకున్నాను.

రాజరాజు—దగ్గిర సుబుద్ధి అయ్యవారున్నారా?

మహారుద్రయ్య—లేరు. అబ్బాయి వొక్కరే పావురాలతో వినోదిస్తున్నారు.

రాజరాజు—మంచి సమయం.

మహారుద్రయ్య—నిజమే. ఆ యేకాంతం చూసి నేనూ తమలాగే అనుకున్నాను; కాని గడియసేపు వుపోద్ఘాతం నడిపి, వారు సావధానులయినట్టు గుర్తించి, మెల్లిగా అందించాను.

రాజరాజు—సంబరపడుతూ విన్నాడా?

మహారుద్రయ్య—సంబరం! నన్ను చూస్తేనే వారదో విధంగా అయిపోతారు కదా, నేను చెప్పినది—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ఏమన్నాడో చెప్పండి.

మహారుద్రయ్య—"ఇప్పుడు తొందరేమిటి?" అనేసి వూరుకున్నారు తడుముకోకుండా.

రాజరాజు—(తల పంకిస్తూ) ఆ!

మహారుద్రయ్య—ఎన్ని మాట్లు ఎన్ని విధాల మార్చి అడిగినా అదే ముక్తాయింపు. మరో మాటే లేదు.

రాజరాజు—(తల పంకించి) ఆ!

మహారుద్రయ్య—మూడు గడియలు చెప్పినా పూర్తి కాని సంగతి మూడు ముక్కల్లో తేల్చేస్తారు. ఆ మితభాషిత వొకనాటికంటే వొకనాడు పెరిగిపోతోంది.

రాజరాజు—మితభాషిత వొకటే అయినా వొకదారే. నాలుక పెరుక్కున్నా అన్నమాట తిరక్కపోడం వొకటుంది కదా!

మహారుద్రయ్య—అదిన్నీ అసాధ్యంగానే వుంది మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఇలాంటివాడు భార్యకేమి వుల్లాసం కలిగించగలడండీ?

మహారుద్రయ్య—చిత్తంచిత్తం, ఎంతో కాలంగా నేనీ సంగతే యోచిస్తున్నాను. చివరికొక్క వుపాయం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ఏమిటది?

మహారుద్రయ్య—వారికంటే మితభాషిణి అయిన పిల్లను తెచ్చి పెళ్ళి చెయ్యడం.

రాజరాజు—ఏదో శాస్త్రం చెప్పినట్టుంది మీమాట.

మహారుద్రయ్య—అదేమి మహాప్రభూ?

రాజరాజు—వివాహమే వద్దంటున్నాడు కదా!

మహారుద్రయ్య—అది ఆశాభంగంవల్ల కలిగిన నిర్వేదం, స్థిరంగా వుండిపోతుందా? ఎప్పుడో వొకప్పుడు—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—అది సరే. అలా అని సర్వమూ కాలానికి విడిచిపెట్టి మనం చూస్తూ వూరుకోడం మంచిదా?

మహారుద్రయ్య—ఒక్క నాటికిన్నీ కాదు. మన ప్రయత్నంలో మనం వుండవలసిందే. తీవ్రంగానే ప్రయత్నించాలి కూడాను.

రాజరాజు—ఉపాయం?

మహారుద్రయ్య—ఒకటూ, లక్షలు.

రాజరాజు—మరి అపాయాలు? అవి మాత్రం వొకట్లా? ఎక్కడ చూసినా, ఎటు చూసినా యెదిరింపే. ఎవర్ని చూసినా విరోధులే.

మహారుద్రయ్య—సంఖ్య గొప్పదే, కాదనను.

రాజరాజు—సత్తా మాత్రం తక్కువటండీ?

మహారుద్రయ్య—తమరలా అధైర్యపడితే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—అదేమిటండీ, అధైర్యమూ జంకూ నేనెప్పుడూ యెరగనూ; కాని స్థితిగతులు పరిశీలించుకోవద్దూ?

మహారుద్రయ్య—నామనవి అదే. మనం యెంతమాత్రమూ తొందరపడకూడదు. మనస్సు పాడుచేసుకోగూడదు.

రాజరాజు—మనస్సు పాడు కావడం యేమిటిగానీ, అయినా చూడండీ. ఎటు వెళ్లినా అడివీ ముళ్లూనూ.

మహారుద్రయ్య—సత్యమే.

రాజరాజు—ప్రపంచకం యావత్తూ మీదపడిపోయినా సరే అని కోరి తెచ్చుకున్న జక్కలదేవి రాణీగారు కొమ్మెక్కి కూచున్నారాయె. అదేదో వ్రతంట వ్రతం.

మహారుద్రయ్య—తమ క్షేమం కోసమే—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—అది నా క్షేమం కోసమే. యయాతిమహారాజులుంగారి లాగ పునర్యౌవనం కోసం నేనేతంటాలుపడ నక్కరలేకుండా ఘోరనిష్ఠతో ఆమె తపస్సు చెయ్యడం సంతోషకారణమే; కాని యెవరికేనా అది తెలిసిపోయిందంటే, నా సంగతి యెంత రసాభాస అయిపోతుందో ఆలోచించండీ.

మహారుద్రయ్య—ఇవన్నీ ఆలోచించే మొన్నణ్ణుంచీ నేను వ్రతం అంగీకరించవద్దంటున్నది. అయినా, వ్యవహారం యెలాగా ప్రారంభం అయిపోయింది కనక, మనం చాలా కట్టుదిట్టంగా వుండాలి మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఇప్పటికీ మీరలా సందేహిస్తూనే వుండడం ఆశ్చర్యంగానే వుంది. పోనీండి. ఆకష్టసుఖాలు తనకీ వున్నవే కనక, ఆవిషయమై, మనకంటే ఆమె జాగ్రత్తగా వుంటుంది సందేహం లేదు; కాని, మహారాణీ యెడమొగమూ పెడమొగమూనూ. మాటే తక్కువ. మాట్లాడితే మాత్రం సూటీపోటీలు. ఒక మాటకి పది అర్థాలూ యిరవై దెబ్బలూనూ.

మహారుద్రయ్య—(తల పంకించి వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—తమ్ముణ్ణి చూశారా? చిట్టివీరన్నగారెప్పుడూ అలాటే మొగ్గు కదా? భట్టారకులవారి ప్రతిఘటనే నయం, తాటాకు మంట లాగ గప్పుమని చల్లబడి వూరుకుంది; కాని వారి జబ్బు మనస్సు గుంజేస్తోంది. అబ్బాయి తిరగబడతాడని మన కెప్పుడూ అనుమానమే లేదు, కాని దుర్బుద్ధిఅయ్యవారతగాణ్ణి యెప్పుడెలా తిప్పేస్తారో?

మహారుద్రయ్య—మనం వూరుకున్నంతసేపే.

రాజరాజు—ఊరుకుంటేనే. హెచ్చుతగ్గులు వచ్చాయంటే, చివరికి

మనం నొక్కేస్తామనే అనుకోండి. అయినా, ప్రస్తుతం మనకీ గుంజాటన తప్పదు కదా?

మహారుద్రయ్య—అలాంటిది సంభవించకుండా వుండాలని—ముఖ్యంగా, అబ్బాయిగారి వివాహం విషయమై, రాత్రీ పగలూ నేను చేసే ఆలోచనలు భగవంతుడికే తెలవాలి. తరంగతరంగాలుగా వూహాలు పుట్టుకువస్తున్నాయి. సరి ఉపాయాలు—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ఏదీ మీరు గొప్ప దనుకుంటూ వున్న ఒక్క ఉపాయం యెలా వుంటుందో చూపించండీ.

మహారుద్రయ్య—శ్రీలిగల వొకానొక సుందరరాజపుత్రికతో అబ్బాయిగారికి ఏకాంతం సంఘటించడం.

రాజరాజు—అవునండోయ్! (పక్కగా చూస్తూ, తల పంకిస్తూ, సాలోచనగా) అది బాగున్నట్టుంది...... బాగానే వుంది...... (మహారుద్రయ్యతో) చాలా బాగుందండీ.

మహారుద్రయ్య—(ఉత్సాహంగా) చిత్తం.

రాజరాజు—అయితే, అందుకు తగ్గ రాజపుత్రిక యెవరో చూడండీ.

మహారుద్రయ్య—అరవై పటాలు వచ్చివున్నాయి కదా!

రాజరాజు—వాటి సంగతి అలా వుంచండి. మనం చెబితే ఇష్టాపూర్తిగా అంగీకరించే రాజెవరంటారూ?

మహారుద్రయ్య—పైవారయితే యిది సాధ్యపడదు. మన మండలేశ్వరులయితే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—పటాలు పంపినవారిలో కొందరు మండలేశ్వరులే, వారిలో మనమాట వినేవారెవరు?

మహారుద్రయ్య—ఒక్క మనవి

రాజరాజు—ఏమిటది?

మహారుద్రయ్య—ఎంచేతనో పోల్నాటి మండలేశ్వరులు పటం పంపలేదు. మనం రాయబారులను పంపలేదా?

రాజరాజు—ఉన్న మండలేశ్వరు లందరిలోనూ కొద్దిపాటివా డని మహారాణీ అభిప్రాయపడ్డారు. తమ్ముడూ అలాగే భావించాడు.

మహారుద్రయ్య—చాలా పొరపాటు జరిగిపోయింది. వారి కొమార్త త్రిభువనసుందరి అని ప్రఖ్యాతి పొందివున్నారు.

రాజరాజు—విన్నాను.

మహారుద్రయ్య—విలువిద్యలోనున్నూ ఆమె ప్రఖ్యాతి పొందివున్నారు.

రాజరాజు—అవునవును. అదీ విన్నాను. పైగా, పోల్నాటిమండలేశ్వరుడైన విశ్వనాథభూపతికి మనం యెంతచెబితే అంత. వారికీ మనకీ తరతరాలుగా యెంతో కొంత బంధుత్వమున్నూ వున్నది. మనయెడల అతనికి గురుభావం కూడా వుంది, తెలుసా?

మహారుద్రయ్య—చిత్తం చిత్తం, తమకి శబ్దవేధ యేలినవారే నేర్పినట్టొకమాటు వారు సెలవిచ్చివున్నారు.

రాజరాజు—కనక,—(స్ఫురణ అభినయించి) ఆమె విలువిద్య సంగతి కూడా మీరు జ్ఞాపకం చేశారు; కనక, ఒక్కపని చెయ్యండి.

మహారుద్రయ్య—సెలవిప్పించండి.

రాజరాజు—మల్లెసాల ప్రాంతాన మెకాలు విజృంభించి జనులను బాధపెడుతున్నట్టూ, అది నివారణ చేయించవలసినట్టూ వుపాయాలు పన్ని విన్నపాలు తెప్పించండి. మనం సుబుద్ధి అయ్యవారిని జతచేసి అబ్బాయిని పంపుదాం. సరిగా, అదే వేళకి, చెలికత్తెలను మాత్రమే తోడిచ్చి, తాను దూరంగా వుంటూ తనకూతుర్ని అక్కడికి పంప మని అతనికి వర్తమానం—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—వారితో ముందు మాట్లాడకుండానే?

రాజరాజు—(ఆలోచించి) సరే, మీరు విన్నపాల ప్రయత్నం సాగించండి. ఈలోపున సేనతనితో మాట్లాడతాను, అంచెగుర్రాల యేర్పాటున్నూ చేసి, రావలసిం దని అతనికి వార్త పంపండి.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం, యిది కార్యకారి కావచ్చు ననే నానమ్మకం మహాప్రభూ!

రాజరాజు—నాలుగు దినాలలో సంధానం కావాలి సుమండీ.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం చిత్తం.

రాజరాజు—తరవాతి సంగతి తరవాత చూసుకుందాం, ఘరి, మనం, విహారానికి వెడదామా?

మహారుద్రయ్య—చిత్తం, గుర్రాలు సిద్ధంగా వున్నాయి. పరివారమున్నూ కనిపెట్టుకుని వుంది, దయచెయ్యండి.

ఇద్దరూ వెళ్లిపోతారు.

పధ్నాలుగో రంగం

పడమటి ప్రాకారానికి చేరి వున్న పూలతోట.

ఉదయం అయిదారు గడియల పొద్దెక్కింది. పగటి పువ్వు లన్నీ చక్కగా వికసించి వున్నాయి. దక్షిణపు దిక్కునుంచి సంపెంగ పువ్వుల పరిమళం రివ్వున దూసుకువస్తోంది. పక్కనే వున్న బొడ్డుమల్లె పొదల మీద, చిక్కని పాటలు పాడుతూ, కొదమతుమ్మెదలు చక్కగా నృత్యం చేస్తున్నాయి. ప్రకృతి అంతా ప్రసన్నగంభీరంగా వుంది.

సారంగధరుడు, దిగుడుబావి, పిట్టగోడమీద కూచునీ, సుబుద్ధి, గోడ కానుకు నుంచునీ వున్నారు. నాలుగైదు గజాలలో వున్న పొగడచెట్టు కింద నుంచి, రెండు మూడు పావురాలు, ఉండుండి వచ్చి సారంగధరుడి దగ్గరగా గోడమీద వాలుతూ, అతను అదరించకపోగా చెట్టుకింది కెగిరిపోతూ, ఆటమటించిపోతున్నాయి. వారిద్దరూ చింతాక్రాంతులయివున్నారు.

సారంగధరుడు—మరి నామాట? వారేనా మరో నాలుగు కాలాలు జతికి వుండకపోతే నాగతి యేమి కానూ?

సుబుద్ధి—అంతా అయోమయంగా వుంది. ఏమీ కనపడదు. ఏమీ తోచదు.

సారంగధరుడు—వ్యాసులవారి రచన యెన్నిమాట్లు చదివినా యేదో లోటున్నట్టే కనపడుతూ వుంటుంది. నన్నయభట్టారకులవారి రచన చదివిన కొద్దీ నూత్నరుచులు పుడుతున్నాయి. హృదయాని కాప్యాయనమున్నూ కలుగుతోంది. అటు సంస్కృతమర్యాదలూ, యిటు తెనుగు జాతీయాలూ మిళితం కావడంవల్ల వారి భాష గంభీరమై, అయితిహాసానికి వ్రాసినట్టు సరిపోయింది. అలాంటి భాషలో గ్రంథం అంతా కాకపోయినా, ఆధమం, ప్రారంభమై కొంత నడిచివున్న అరణ్యపర్వమయినా పూర్తి కాకపోతే యెలాగా?

సుబుద్ధి—ఒక్క అరణ్యపర్వమే అన్నమాటేమిటీ, భారతం యావత్తూ వొక్క వూపున పూర్తిచెయ్యాలన్నంత ఆవేగం వుంది వారికి. అపున్నానికీ ఆవేగం తోడు కాగా, మహారాజులుంగారిమీద అలిగి తాము భారతరచన కట్టిపెట్టేసిన శపథం కూడా గుర్తించుకోలేని స్థితిలో వున్నారు. నిన్న మధ్యాహ్నం నేనక్కడ వుండగా "యీపాటికి యుద్ధపంచకం ముగిసి వుండకపోయేదా?" అని చీదమయ్యగారి నడిగి, అంతలో నారాయణభట్టుగారు రాగా "ఇంత జాప్యం అయితే యెలాగోయ్? సంపుటం విప్పూ, గంటం పుచ్చుకో" అంటూ నాలుగుమాట్లు తొందరపెట్టారు వారిని.

సారంగధరుడు—వారు చేసిన తపస్సెంతటిదో, వారిని ముసురుకున్న జాడ్యం యెటువంటిదో చూశారా?

సుబుద్ధి—అంతటి తపశ్శాలి కనకనే వారింకా ఆస్థితిలో నయినా వుండగలిగారు. ఉన్మత్తులైన సాధారణుల పరిస్థితులు మనం చూడ్డం లేదూ? "శారదరాత్రులు—శారదరాత్రులు" అని మననం చేసుకుంటూ, తరవాయి అందుకోడానికి వారుద్యుక్తులవుతూ వుండడం చూడగా, అలాంటి స్థితిలో కూడా కవితాశక్తి వారి కెంత వాచోవిధేయంగా వుండిందో, ఆ తీవ్రవ్యాధి దాన్నెంత తరిమికొడుతూ వుండిందో కళ్లకి కట్టినట్టు కనపడింది నాకు.

సారంగధరుడు—(మాట రాక వూరుకుంటాడు)

సుబుద్ధి—ఇలాంటి స్థితిలో కూడా, ముందు వారే తమ సన్నిధికి రావాలనడంకంటే, మహారాజులుంగారే వొక్కమాటు వారి సన్నిధికి వేంచెయ్యకూడదూ ప్రభూ?

సారంగధరుడు—(ప్రకృతిస్థుడై) ఏమన్నారూ?

సుబుద్ధి—ఇలాంటి స్థితిలో కూడా ముందువారే తమ సన్నిధికి రావాలనడంకంటే మహారాజులుంగారే—(అర్ధోక్తి)

సారంగధరుడు—అది మంచిమాటే; కాని యెవరికి? సంసారపక్షంగా మనం ధర్మనిర్ణయం చేస్తే చెల్లుతుందా?

సుబుద్ధి—చెల్లకపోడాని కింధులో వుండుకున్న విప్రతిపత్తి యేమిటి మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు—అంతానూ. కాని దేమిటో ఆలోచించండీ మీరు.

సుబుద్ధి—(చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

సారంగధరుడు—వారు మహారాజులు, వీరు మహాకవులు. వారి పట్టుదలకి వారికి కారణాలున్నాయి. వీరి పట్టుదలకి వీరికి హేతువులున్నాయి. లోకసామాన్యధర్మాల కుభయులూ అతీతులే కదా, యెవరు తీసిపోతారూ? ఇది యోచించుకోకుండా మనం పేరాసలకు పోవడం మంచిదా?

సుబుద్ధి—(చకితుడయి వూరుకుంటాడు)

సారంగధరుడు—ఏం, నామాట మీకు విపరీతంగా కనపడుతోందా? జాబయ్యగారు తమ పట్టుదల కొంత సడలించుకున్నారు, మీ రెరగరా?

సుబుద్ధి—ఎరుగుదును.

సారంగధరుడు—బాబయ్యగారు కృతకృత్యులు. అయినా వారు పట్టు సడలించుకున్నారు. భట్టారకులవారు విఫలులు. అయినా వారు తమ పట్టు విడవరు. ఇది యోచించారా మీరు?

సుబుద్ధి—అదీ యెరుగుదును. అదీ యోచించాను. నామాటకేం, మానాయనగారెంత దూరం మనవిచెయ్యాలో అంతదూరమూ మనవి చేశారు. ఈవిఘ్నం తమకున్నూ అనర్థకారే అని కూడా మనవిచేశారు.

సారంగధరుడు—అయ్యేవుంది కాదూ?

సుబుద్ధి—పావులూరి మల్లన్నగారీమాటే సెలవిచ్చారు. రెండు చేతులూ పట్టుకుని వారు భట్టారకులవారిని బతిమాలారు. చివరికి "మీపట్టుదలే మిగిలిపోతుం" దనీ "మీకోసమయినా మీరు భారతాంధ్రీకరణం సాగించడం చాలా అగత్య" మనీ "యీతరంతో చెల్లిపోయే యీ వివాహం కోసం తరతరాలుగా వుండిపోవలసిన భారతం విడిచిపెట్టెయ్యడం ప్రాజ్ఞలక్షణం కా" దనీ కూడా వారు వేడుకున్నారు; అయినా భట్టారకులవారు వినిపించుకోలేదు.

సారంగధరుడు—(తల పంకించి ఆలోచిస్తూ వూరుకుంటాడు)

సుబుద్ధి—సమానభాగస్వాములు కావడంవల్ల, నారాయణభట్టుగారి ఆందోళన చెప్పడానికే సాధ్యం కానంతగా వుంది. "పోనీ, కులబ్రాహ్మణ పదవి ముట్టుకోకపోయినా సరే, భారతరచన మాత్రం సాగించండి" అని వారు కాళ్లావేళ్లా పడి ప్రార్థిస్తున్నారు. అయినా, లాభం లేకపోతోంది.

సారంగధరుడు—(నిరాశతో) ఎప్పటికయినా మనం భట్టారకులవారికే నచ్చచెప్పవలసివుంది. మరొక వుపాయం లేనేలేదు. గురుదేవులు బయలుదేరారని తెలిస్తే బాబయ్యగారు వంకదార దగ్గిరికే యెదురువెళ్లి పాదాభివందనం చేసి గుచ్చికౌగిలించుకుని తోడితెచ్చుకుంటారు. మనం సత్యం గుర్తించుకోవాలి. కుపితులై గురుదేవులు వెళ్లిపోయినప్పణ్ణుంచీ బాబయ్యగారుత్సాహదూరులై కనపడుతున్నారు. అది అలా సంభవించినందుకు వారు చాలా మథనపడిపోతున్నారని నేను భావిస్తున్నాను.

సుబుద్ధి—కానే వచ్చు, మహాప్రభూ! తాము కోరిన మహాగ్రంథం—జగత్ప్రసిద్ధమైన తమ వంశచరిత్రి పూర్తికాకపోతే వారు మాత్రం నిర్విచారులై వుండడం సంభవమా!

సారంగధరుడు—కనక, వారిపూట యెలా వున్నారో చూసి రండి.

సుబుద్ధి—మరిచాను, ఇంకొక్కసంగతి. పరాశరభట్టారకులు, షష్టిగడియలూ నన్నయభట్టారకులవారిని కనిపెట్టుకుని వుండడమూ, భట్టారకులవారి స్థితి వృద్ధవైద్యుల చికిత్సా తత్పరిణామమూ పరిశీలిస్తూ మౌనంగా కూచుని వుండడమూ తమరూ యెరుగుదురు.

సారంగధరుడు—అవును.

సుబుద్ధి—నిన్న సాయంత్రం, మార్కండేయస్వామి సన్నిధిలో, నేను ప్రార్థించగా ప్రార్థించగా వారు చెప్పిం దేమంటే? ఇంతమంది నచ్చచెప్పినా—ప్రార్థించినా నన్నపార్యులు వినకపోవడం వుండే, అది, వారి సహజప్రవృత్తి అనుకోవద్దన్నారు వారు. ఉన్మాదం అలా చేస్తోం దనీ, ముందు దానిపని చూసుకోవా లనీ—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—ధన్వంతరి అవతారం, పరాశరభట్టారకులవారి మాట కొట్టెయ్యడం కాదు, కానీ, ఆజిలో, శపథంవల్లనే వున్మాదం వచ్చివుండడం......?

సుబుద్ధి—సరే...ముందు...చూసివస్తాను.

సారంగధరుడు—భోజనానంతరం మళ్లీ వొక మాటు మనం ప్రయత్నించిచూతాం.

సుబుద్ధి—చిత్తం, తమరు......?

సారంగధరుడు—ఒక్కక్షణం యీతోటలో తిరిగి, బుల్లిబాబయ్యగారి దర్శనానికి వెడతాను. వెళ్లిన పని తొరగా అయితే మీరక్కడికే రావచ్చు. (గోడ దిగుతాడు)

సుబుద్ధి—చిత్తం. (రెండడుగులు వేసి ఆగి) కోనప్పశాస్త్రులవారిని కూడా తీసుకునే వెడతాను.

సారంగధరుడు—బాగుంది, అలా చెయ్యండి.

సుబుద్ధి వెళ్లిపోతాడు.

సారంగధరుడు—బాబయ్యగారే వెళ్లి దర్శనం చేసి ప్రార్థించినా ప్రయోజనం వుంటుందా? ఆశపథానికీ, పట్టుదలకీ యీదారుణవ్యాధి

కూడా తోడు కానా?......దీని కంతకీ విప్రకృష్ట కారణం జక్కులదీవి రాజపుత్రికా, సుబుద్ధి అయ్యవారా?......ఎవరయినా వొకటే.

సారంగధరుడు ముందుకి అడుగు వేస్తాడు రెండు మళుపులు తిరిగాటప్పటికి చిలక కనపడుతుంది. స్నానం చేసి, కేశపాశం జారుముడి వేసుకుని, పట్టుచీర ధరించివుండి, పువ్వులు కోస్తూ వుంటుంది చిలక. ఒకర్నొకరు చూసుకుని యిద్దరూ చకితు లవుతారు. చిలక, వెంటనే దిటవు తెచ్చుకుని, పూలసజ్జ కింద వుంచి, సారంగధరుడికేసి తిరిగి వంగి రెండు చేతులతోనూ నేల అంటి కళ్ల కద్దుకుని, చేతులు కట్టుకుని నుంచుంటుంది.

సారంగధరుడు—(సందేహిస్తూనే) ఎవరు!

చిలక—(సవినయంగా) నేను జక్కులదీవిపరిచారికను మహాప్రభూ! నాపేరు చిలక.

సారంగధరుడు—(మళ్లీ చకితు డవుతాడు)

చిలక—మాఅమ్మగారి పూజనిమిత్తం పువ్వులు కోతా మని వచ్చాను మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—అయితే, నుంచుంటా వేమీ? ఇప్పటికే—(పొద్దు చూస్తూ) పొద్దెక్కిందే?

చిలక—దీనికి పొద్దెక్కడం అంటూ యేమిటి మహాప్రభూ? మాఅమ్మ బ్రాహ్మముహూర్తానే ప్రారంభించి, జామున్నర పొద్దెక్కేదాకా పూజ చేస్తారు. నేను పువ్వులు పట్టుకు వెళ్లడానికివాళ యిది మూడోమాటు.

సారంగధరుడు—అయితే, యింకా చాలామాట్లు పట్టుకు వెళ్లాలి కాబోల్నేం?

చిలక—ఈపాటికి కావలసినన్నీ తామరపువ్వులు వచ్చి వుంటాయి, యిక యివి పట్టుకువెళ్లే నక్కరలేదు మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—ఓహో, తామరపువ్వులున్నూ కావాల్నా?

చిలక—కావాలి మహాప్రభూ! పొద్దు పొడిచింది మొదలూ, సాయంత్రం మళ్లీ పొద్దు గూకేదాకానూ తామరపువ్వులతో పూజ.

సారంగధరుడు—రాత్రి కూడా పూజ చేస్తారా వారు?

చిలక—చేస్తారు మహాప్రభూ! సూర్యాస్తమయం అయింది మొదలూ, తెల్లవారగట్ల సూర్యోదయం అయ్యేదాకానూ కలవపువ్వులతో—

సారంగధరుడు—మరి యీభిన్నజాతుల పుష్పాలకు సమయం?

చిలక—ఉభయ వేళలా తామరపువ్వులతోటీ, కలవపువ్వులతోటీ కలిపి చెయ్యవచ్చు యీపుష్పాలు. కుంకుమ కూడా—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—ఓహో!

చిలక—అదీ అగత్యమే మహాప్రభూ! కొంత సేపు ప్రత్యేకంగా కుంకుమ తోనే పూజ.

సారంగధరుడు—కుంకుమా, కలవపువ్వులూ, వాటికి సాయం యివీ-రాత్రి చాలా పొద్దుపోతుం దేమో?

చిలక—జామున్నర రాత్రిదాకా పూజ జరుగుతూనే వుంటుంది మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు—అంటే, తెల్లవారగట్ల జాము రాత్రివేళ అయినా లేవాలి. మళ్లీ రాత్రి రెండుజాములకు గాని భోజనాదికం—(అర్థోక్తి)

చిలక—భోజనాదికం అంటే, రాత్రి నివేదిత క్షీరాన్నం వొకటే పుచ్చుకోవాలి మాఅమ్మ. అవసరం అయితే ఫలాలు మాత్రం (మాట తేల్చేస్తుంది)

సారంగధరుడు—శివశివా!

చిలక—రాత్రి అయినా, బడలికవల్ల పగలయినా, పైటకొంగు పరుచుకుని కటికినేలమీదనే పడక మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(చెవులు మూసుకుని) శివా!......శివా!

చిలక—(సాకూతంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(జ్ఞాపకం చేసుకుంటూ)

శ్లో. "అనర్ఘశయ్యాపరివర్తనచ్యుతై
స్స్వకేశపుష్పై రపి యా స్మ దూయతే,
అశేత సా బాహులతోపధాయినీ
నిషేదుషీ స్థండిల ఏవ కేవలే"

అని కాళిదాసుగారు వర్ణించిన పార్వతీఅమ్మవారి తపశ్చర్య జ్ఞాపకం వస్తోంది.

చిలక—పార్వతీఅమ్మవారిది తపస్సు, మాఅమ్మది వ్రతం. అంచేత ఇక్కడ పంచాగ్నిమధ్యం మొదలైనవి లేవు; గాని—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—ఇది మాత్రం యేమంత తక్కువా? ఉభయవేళలా స్నానం—(అర్థోక్తి)

చిలక—వేడినీళ్లు పనికిరావు మహాప్రభూ, చన్నీళ్ళతోనే స్నానం.

సారంగధరుడు—శివా!......చన్నీళ్ళతో స్నానమా? జాములకొద్దీ పూజా! ఏకభుక్తమా? ఏకొద్దిగడియలు మాత్రమో నిద్రా? అదయినాకటికి నేలమీదా? ఒక్క దినం—(అర్థోక్తి)

చిలక—ఒక్క దిన మేమిటి మహాప్రభూ! "షాణ్మాసికస్థండిలసావిత్రీగౌరీవ్రతం" కదా యిది?

సారంగధరుడు—(చకితుడై) షాణ్మాసికమా?

చిలక—అవును, ఆరు మాసాలు మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—ఆరుమాసాలా యీ దీక్ష?

చిలక—అవును మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—ఇదేదో పెద్దదీక్షగా కనపడుతోంది.

చిలక—పెద్దదీక్ష కాకేం మహాప్రభూ? పెద్దకోరికతో పూనుకున్నప్పుడు సామాన్యదీక్ష యెలా పనికివస్తుంది మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు—అయితే, యెప్పుణ్ణుంచీ యిదీ?

చిలక—దీక్షాస్వీకారం అక్కడా, వ్రతారంభం యిక్కడానూ? అంటే వచ్చిన ఉత్తరక్షణమందే, అఖండగౌతమీపావనోదకం కోటిలింగాల

క్షేత్రంనుంచి బాపనమ్మవార్లచేత తెపిప్పించుకుని, స్నానంచేసి పూజాప్రారంభం చేశారు మాఅమ్మ.

సారంగధరుడు—(మళ్లీ చకితుడవుతాడు)

చిలక—(బోధపడ్డది అన్నట్టు తల పంకిస్తుంది)

సారంగధరుడు—అయితే, వారి కింత కఠోరవ్రతం వుపదేశించి నడిపిస్తున్న గురువెవరూ?

చిలక—గురు వేమిటి మహాప్రభూ? మాప్రభువంశంలో ఆనుపూర్వకంగా వస్తున్న సంప్రదాయం యిది. పూజ సొంతంగానే చేసుకోవాలి. కాకపోయినా, సాయంత్రం పూజాప్రయత్నాలు ప్రారంభమయింది మొదలు ఉదయం పూజముగించుకుని, వ్రతకల్పంలో మూడధ్యాయాలచొప్పున పారాయణ చేసుకుని, అప్పుడు భోజనం చేసి, విశ్రమించి లేచేదాకా మాఅమ్మని పురుషు లెవరూ—చంటిపిల్లలు కూడా చూడగూడదు గదా, యిక గురువుగారు దగ్గిర వుండడాని కెలాగ మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు—(నిర్విణ్ణుడై) ఆ! ఆ!

చిలక—అవును మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(చూసిచూసి) ఎంతెంతదీక్షాపరు లయినా వున్నారు జగత్తులో.

చిలక—అత్యంతక్లిష్టాలైన ఫలితా లుండేటప్పుడు, అంతంత దీక్షలు మాత్రం వుండవా మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(తటాలున ఏదో అడగబోయి, అంతలో మానేసి, మార్చి) ఉండకేం? మునికన్యలున్నూ యిలాంటి దీక్ష పూనినట్టు కనబడదు. దీనివల్ల చళుక్యకులదేవతలున్నూ వరదు లవుతారు.

చిలక—(సాకూతంగా చూస్తూ) మానమ్మకమున్నూ అదే మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(ఆలోచనలో పడతాడు)

చిలక—(ఆలోచన పుట్టింది అన్నట్టు తల పంకిస్తుంది)

సారంగధరుడు—(చూసిచూసి) అయ్యో నామూలాన చాలా ఆలస్యం అయిందే, పాపం, తొరగా వెళ్లు.

చిలక—సెలవు మహాప్రభూ!

యథాప్రకారంగా మళ్ళీ నమస్కరించి పూలసజ్జ అందుకుని, వెనక్కి తిరిగి చూస్తూ చిలక వెళ్ళిపోతుంది.

సారంగధరుడు—(జ్ఞాపకం చేసుకుంటూ) తెరలోపలి మనిషిని చూసినట్టు—స్వప్నంలో విన్నట్టు ఆదేమి వ్రతమూ! ఆదేమి దీక్షా? రాత్రికి రాత్రి అంతా కాక—ఉభయసంధ్యల్లోనూ కాక—పగలు కూడా చాలా భాగం, పురుషులెవరూ—పురుషశిశువులున్నూ వారిని చూడగూడదుట. ఇక మిట్టమధ్యాహ్నం మాత్రమే చూడవచ్చునా? ఆసమయాన కూడా నియమనిషేధాలేమయినా వుంటాయేమో? ఆరుమాసాలా యీదీక్ష? ఈకరతో దీక్షలో భర్తకూడా పురుషుడికిందే—(నవ్వు ఆపుకుని) భర్తకూడా చూడగూడదా? క్షీరాన్నం వొకటే రాత్రి ధారకం. ఆపైని స్థండిలశయనం. ఇంకెక్కడి భర్త?......దీనికి ఫలం? మాట ఆపుకున్నాను నయమే, అడిగితే యెంత తప్పు?..........కాని, నిండు యౌవనమే! కొత్తపెళ్లికూతురే! ఇదంతా యేమిటీ? చళుక్యసామ్రాజ్యాధీశ్వరి తపస్సు చేసి కాని పొందలేని ప్రాప్యమున్నూ మరొకటున్నదా? ఈవ్రతం బాబయ్యగారెలా అంగీకరించారూ? మహారుద్రయ్యగారున్నూ యెలా అంగీకరించారూ? వారిని చేపట్టిన్నీ నిరుత్సాహంగానే కనపడుతున్నారే బాబయ్యగారు, దాని కేదా కారణం? ఈవ్రతం రహస్యమా, బహిరంగమా?......(విసుగ్గా) నాకెందు కీగొడవ? నాయాతన కంతం లేదు గదా? కాకపోయినా నాదీక్ష మాత్రం తక్కువదా? యౌవనవ్యగ్ర అయివుండిన్నీ వొకానొక అబల యింత కఠోరదీక్ష పాలించుకుంటున్నదే, పురుషుణ్ణిగదా, నేనెంతదీక్ష పాలించుకోవాలీ?......(నాలుగడుగులు ముందుకి వేసి నాలుగు దిక్కులూ కలయచూస్తూ) ఈపూలతోట—యీమిసిమిసలు—యీకుసుమసౌరభాలు—యీభ్రమరఝుంకారాలు—ఈయౌవనోద్వేగం—యీచిత్తక్షోభ......నే నెక్కడికి పోతున్నానూ? ఏమయిపోతున్నానూ? (గుండెలు పిసుక్కుంటూ) ఇదిధర్మవికాసమా, దావానలజ్వాలా

విజృంభణమా? పాపికొండల సంఘటన యేమి? నాటి ఆశలూ ప్రతీక్షలూ యేమయిపోనవి? నేటి యీవిలయాని కవధి యేమిటీ?—(నిదానించి)—ఛీ! అప్పు డానిగ్రహం యేమిటి, యిప్పుడీ ఉద్వేగం యేమిటి? (తూలిపడుతూ వెళ్లి పక్కగా వున్న తిన్నెమీద కూచుని, జలదరించుకుంటూ) శ్శివోహం...శ్శివోహం...శ్శివోహమ్మ్......(కళ్లు మూసుకుంటాడు)

పదిహేనో రంగం

చిత్రాంగి నగరు.

సాయంత్రం యేడెనిమిది గడియల పొద్దువేళ. పూలతోటలోకి చూస్తూ ఉత్తరపు వసారాలో, కిటికీదగ్గిర నుంచుని వుంటుంది చిలక. నెమిలివన్నె పావురంతో ఆడుకుంటూ, గోడకి ఆనుకుని ఉత్తరాభిముఖంగా రత్నకంబళీమీద కూచుని వుంటుంది చిత్రాంగి.

చిత్రాంగి—(గునుస్తూ పావురంతో) నీకు బొజ్జ నిండింది. యిక వొక్క క్షణమయినా యింటిపట్టున వుండవు. మళ్లీ దీపాలు పెట్టాకే నీదర్శనం. రాజమహేంద్రపురం నీళ్లు నీకు బాగా వొంటబట్టాయి. నావూ నే ఆక్కర్లేకపోతోంది నీకు. మీఅమ్మని చూడూ, వొక్క క్షణమయినా నన్ను విడిచి వుంటోందా?

చిలక—(వెనక్కి చూస్తూ) దాని వయస్సు మళ్లిపోయింది కదా, యిక యెక్కడికి వెడుతుంది తల్లీ?

చిత్రాంగి—(పావురంతో) మరి నాకు? నేనూ నీలాగే నవయౌవనంలో వున్నాను కదా, నన్ను విడిచి వెడుతూ వుంటావా? నేనక్కర్లే దూ

నీకూ? మొన్నటిదాకా నువ్వొక్కడి కేనా వెళ్లి యెరుగుదువా? నిన్నెవరు మార్చేశారూ యిలాగా?

చిలక—(వెనక్కి చూస్తూ) ఎవరో దీన్నే మార్చేశారన్నమాట కేమిటి? ఇదే మార్చేసిం దేమో అ "యెవర్నో?"

చిత్రాంగి—(పావురంతో) అవునా? అలా చేశావా? అబ్బో! నువ్వంతదానవు కావనా? నీకు కొత్తచూపు లబ్బాయి. నీనడకే మారిపోయింది.

చిలక—(వెనక్కి చూస్తూ) ఆకూజితం యెంత సాకూతంగా వుంటోందో చూడ్డం లేదూ తల్లీ?

చిత్రాంగి—(పావురంతో) అవునవును. నీకూజితంలో యేదో కొత్త మాధుర్యం పుట్టి నన్ను ముగ్ధురాలిని చేసేస్తోంది. అది నాకు నేర్పవూ?

చిలక—(వెనక్కి చూస్తూ) మీకు నేర్పడానికే అది బాగా సాధన చేసుకుంటోంది, తొందరపడకండి తల్లీ!

చిత్రాంగి—(పావురంతో) నిన్న కాక మొన్న పుట్టావు, యిరవై యేళ్లు నిండిన నాకు గురువుగారి వయిపోతావు. అవునా?—(ముద్దు పెట్టుకుని గునుస్తూ) అవునా? (దాని కళ్లల్లోకి గంభీరంగా చూసి రొమ్ముకి అదుముకుని) ఎటు చూసినా నువ్వేనయం. వారి నగరికి వెడుతున్నావుట. వారి లాలనభాగ్యం అనుభవిస్తున్నావుట. వారి పావురంతో జతకట్టుకున్నావుట ఏం? కట్టుతున్నావా?

చిలక—(చేతులు చాపుకుని చిత్రాంగికేసి వస్తూ ఆత్రంగా) అమ్మా అమ్మా, సారంగధరులు—సారంగధరులు—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(ఆశ్చర్యంగా) ఏమిటీ? (పావురం విడిచిపెట్టేసి లేచి) దయచేస్తున్నారా?

చిలక—(కిటికీకేసి చూపిస్తూ) తొరగా—తొరగా—(పొదివిపట్టుకుని చిత్రాంగిని కిటికీ దగ్గిరికి తీసుకువెడుతుంది)

చిత్రాంగి—(పొంగిపోతూ కటికీలోనుంచి చూసి, మళ్లీ అంతలో కుంగిపోతూ తటాలున వెనక్కి మళ్లుతూ) శివశివా! ఏళ్నాటికళని విడిచిపెట్టలేదు కదే? (గోడకి చేరబడుతుంది)

చిలక—(చిత్రాంగిని పట్టుకుని లాలనగా) అది పోనీండి తల్లీ, మూడేళ్లకి మళ్లీ యివాళ దర్శనం, వొక్కమాటు కళ్లనిండా చూసుకోండి మామ్మా!

ఇద్దరూ వెళ్లి కిటికీదగ్గిర పరాసగా నుంచుంటారు. చిలక, మందహాసం చేస్తూ చిత్రాంగికేసీ కిటికీకేసీ విడిచివిడిచి చూస్తూ వుంటుంది. చిత్రాంగి మొగం వికసిస్తుంది.

చిలక—ఆనడక చూడండి తల్లీ! మనసు చెదిరిపోవడం లేదూ?

చిత్రాంగి—(అవు నన్నట్టు చిలకకేసి ముగుస్తూ చూసి మళ్లీ కిటికీలోకి చూస్తుంది)

చిలక—ఆచెట్టు చాటయిన ట్టుంది, యిలా రండి తల్లీ యిక్కడికి బాగా కనపడుతున్నారు.

ఇద్దరూ స్థానాలు మారతారు.

చిత్రాంగి—ఆధనుర్బాణా లేమిటే? అవెందుకే?

చిలక—నేను చెప్పాలా అమ్మా? ప్రేమోన్మాదంతో కుమిలిపోతూ వున్న వొకానొక త్రిభువనసుందరికి మళ్లీ సాక్షాత్కరించేటప్పుడు మన్మథుడు తన శరశరాసనాలు విడిచి వస్తాడా?

చిత్రాంగి—(మురిసిపోయి, నునుసిగ్గుతో చిలక బుగ్గమీద ఇట్టే అని, మళ్లీ కిటికీలోకి చూస్తుంది)

చిలక—పూపుటీరం అడ్డం వచ్చిన ట్టుంది, యిలారండి అమ్మా!

మళ్లీ యిద్దరూ మారతారు.

చిత్రాంగి—ఇలా చూస్తున్నారు, కదూ?

చిలక—అవును తల్లీ? (కిటికీలోకి చూస్తూ చప్పట్లు కొడుతుంది)

చిత్రాంగి—(చిలక చేతులు పట్టుకుని) శని. శనిగా డున్నాడు, వింటాడే, పాము చెవులు సుమా!

చిలక—ఇంకా చూస్తూనే వున్నారు, చూడండి తల్లీ!

చిత్రాంగి—(చూస్తుంది)

చిలక—కొంచెం వికసించిన తామరపువ్వులాగ ఎంత మనోహరంగా వుందో ఆ మొగం!......అయితేనూ, (చిత్రాంగిని బుజం తట్టి గంభీరంగా చూస్తూ) చంద్రకిరణాలకి తామరపువ్వు వికసించడం యెక్కడేనా కద్దా తల్లీ!

చిత్రాంగి—(చిలక బుగ్గమీద పొడుస్తుంది)

చిలక—అదిగో; అదిగో, వోరచూపులు చూస్తున్నారు, చూడండి.

చిత్రాంగి—గోజ్జంగి పువ్వులకోసమే ఆచూపూ, మనకోసమా? అదిగో అది తునిమి చేతి కిచ్చి ఛాయాగ్రహం తీసుకుపోతోంది.

చిలక—అవునవును. (ఆత్రంగా) కాదు కాదు.

చిత్రాంగి—కాదు, నిజమే, మళ్లీ ఆగారు. మళ్లీ చూస్తున్నారు.

చిలక—(ఆత్రంగా) అయ్యవారు కూడా చూస్తున్నారు, (కిటికీకి, తానొక వేపుకి తప్పుకుంటూ, చిత్రాంగిని రెండో వేపు తోస్తూ) తప్పుకోండి, తప్పుకోండి.

ఇద్దరూ వొక్క క్షణం యెడంగా వున్నాక, చిలక తొంగి చూస్తుంది.

చిలక—మళ్లీ బయలుదేరారు, రండి.

ఇద్దరూ చూస్తారు

చిత్రాంగి—ఆనడకలో యెంత భేదం వుందో చూడూ. ఆమూర్తి మంతంలోకూడాయెంత తారకనపడుతోందో—మదగజమూ, గుంటనక్కా—(అర్థోక్తి)

చిలక—అంతే అంతే, ఉండుండి మదగజానికి హఠాత్తుగా రోషం వస్తుంది. అప్పుడు గుంటనక్క వొక్క కాలికిందికేనా చాలదు.

చిత్రాంగి—ఎప్పటి మాటా?

చిలక—అది తేలకే మనకీ ఆందోళన; కాని (చిత్రాంగి గడ్డం పుణుకుతూ) మీ కోరిక నెరవేరుతుంది తల్లీ! బెంగవద్దు నాకూనా!

చిత్రాంగి(చిలక రెండుచేతులూ పట్టుకుని) నేను చేసుకున్న పాపం కాకపోతే, ఛాయాగ్రహం బిడ్డలతండ్రి అయి కులకడం యేమిటి, గ్రహరాజు బ్రహ్మచారిగానే వుండిపోడం యేమిటి?

చిలక—(చూస్తూ వూరుకుంటుంది)

చిత్రాంగి—నామీదే ప్రీతి పుట్టలేదనుకోనా, అది దంటేనే వారికింకా అర్థం కాలేదనుకోనా? పోనీ, అది సిగ్గంటావా, నిర్లిప్తత అంటావా?

చిలక—నిర్లిప్తులు కావడానికి వారేం శ్రీశుకులా తల్లీ? మొగరాజుకి సిగ్గంటే మాత్రం యేమిటీ?

చిత్రాంగి—మరి యిదంతా యేమి టంటావూ?

చిలక—నిగ్రహమూ, దానికంటే యెక్కువగా గాంభీర్యమూ వారికి సహజాలయి వుంటాయి. ఆపైని, తండ్రిగారి దౌర్జన్యం—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—తండ్రి. (పక్కకి చూస్తూ, రోషంగా) తండ్రిట తండ్రి, యముడు.

తెంలో

చిలకా!

చిలక—(గుమ్మంకేసి చూస్తూ) ఆ, రావచ్చు,

వగర్చుకుంటూ రుక్కు వస్తుంది.

చిత్రాంగి—(ఆదుర్దాగా) ఆవగర్పేమిటే? ఏం జరిగిందే?

చిలక—(రుక్కుతో) పరుగుపరుగున వచ్చావా? ఏదేనా విడ్డూరం—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—విడ్డూరమే, కాకేం?

చిత్రాంగి—ఆపత్తా?

రుక్కు—ఆపత్తు కాదమ్మా సంపత్తే.

చిలక—అయితే, ముందు ముక్తాయించెయ్యి, తరవాత సావకాశంగా వివరాలు చెప్పవచ్చు.

రుక్కు—మహారాజు...... పోల్నాడు......మండలేశ్వరుల కొమార్తకూ......సారంగధరులవారికీ ...... వేటనెపాన ...... సంధానం—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(నిర్విణ్ణ అయి చిలకకేసి చూస్తూ) ఆ!

చిలక—సరే, సంధానం కల్పించారు. తరవాతా?

రుక్కు—అయిద్దరూ పంది వేటలో............తారసిల్లి......కలియబడి......వుమ్మడిగా పందిని పొడిచి......చివరికి......చెల్లాయీ అంటే—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(గుండెలమీద చెయ్యి వేసుకుని చిలకతో) అమ్మయ్యా!

చిలక—మరే మనుకున్నారు తల్లీ?

రుక్కు—అన్నయ్యాగారూ అంటూ......(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—బతికాం. ఇక చాలు. (రుక్కు భుజాలు తట్టుతూ) వెళ్లి శ్రమతీర్చుకో పాపం.

రుక్కు వెళ్లిపోతుంది.

చిలక—ఇది గొప్ప శుభసూచన.

చిత్రాంగి—మరి పర్యవసానం?

చిలక—(చిత్రాంగి గడ్డం పట్టుకుని బతిమాలుతూ) తొందరపడకండి తల్లీ! నేను కనక బతికి వుంటే, యీగడువులోపల మీయిద్దర్నీ కలిపితీరతాను మాఅమ్మా!

తెరలో

చిలకా!

చిలక—(గుమ్మంకేసి చూస్తూ) ఆ, రావచ్చు.

కొంచెం వగర్పుతో రుక్కు మళ్లీ వస్తుంది.

రుక్కు—(వస్తూనే) మహారాణీ పరిచారిక......గౌరి......వచ్చి (అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(ఆశ్చర్యంతో) గౌరా! (చిలకతో) ఎందుకో?

చిలక—(రుక్కుతో) ఒక్కర్తేనా?

రుక్కు—మరో నలుగుర్ని...వెంటపెట్టుకుని......ఏవో కానుకలు—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(చిలకతో) కానుకలా?

చిలక—మీరు కూచోండి తల్లీ! (చిత్రాంగిని తీసుకువెళ్లి తివాసీమీద కూచోపెడుతూ రుక్కుతో) తీసుకురావే.

చిత్రాంగి బాలీసుకి చేరబడి కూచుంటుంది. రుక్కు, గౌరినీ మరో నలుగురు పరిచారికలనూ తీసుకువస్తుంది. వచ్చినవాళ్లందరూ పసుపు కుంకుమలూ, ఫలపుష్పాలూ, నూతనవస్త్రాలూ వుండిన పళ్లేలు చిత్రాంగి సమీపంగా వుంచి చేతులతో నేలఅంటి కళ్లకద్దుకుని చేతులుకట్టుకుని నుంచుంటారు.

గౌరి—(చిత్రాంగితో) ఒక గొప్పపనివాడు తన నేర్పంతా చూపిస్తూ ఆరు పట్టుచీరలు నేసి తెచ్చి మహారాణీవారికి సమర్పించుకున్నాడు. (అంజలిబంధంతో పళ్లెంలో వున్న చీరలు చూపిస్తూ) వాటిలో యివి మేలిరకం. శుభాశీస్సులతో సంవత్సరాది కానుకగా తమకు పంపించారమ్మా మాఅమ్మ.

చిలక—మహాప్రసాదం

చిత్రాంగి—మహాప్రసాదంగా శిరసావహించానని వారితో విన్నవించు. (ఆచీర్లలో వొకటి చేత పుచ్చుకుని) కళ్ల కద్దుకుని ధరించుకుంటానని విన్నవించు. మరిన్నీ, యిప్పుడే దర్శనం చేసుకుని పాదసేవ చేసుకుంటానని కూడా మనవిచెయ్యి.

గౌరి—(అంజలిబంధంతో) చిత్తం అమ్మా!

చిత్రాంగి—చిలకా!

చిలక—చిత్తం అమ్మా!

రుక్కు పళ్లెంతో తాంబూలాలు తెస్తుంది. చిలక అవి వాళ్ళొక్కొక్కరికే మహారాణీ దాసీల కిస్తుంది.

గౌరి—(మోడ్పుకేలితో) సెల విప్పించండి అమ్మా!

చిత్రాంగి—మంచిది.

గౌరీ, తక్కినవాళ్లూ మళ్లీ యథాపూర్వంగా నమస్కారాలు చేసి, వెనక్కి వెనక్కి తగ్గుతూ వెళ్లిపోతారు.

చిలక—(రుక్కుతో) దర్శనం చేసుకుంటున్నామని అలివేలుమంగనీ, భ్రమరక్కనీ పంపి మహారాణీకి వర్తమానించు.

రుక్కు—మంచిదమ్మా. (వెళ్లిపోతుంది)

చిత్రాంగి—(చిలకతో) మహారాణీ వుద్దేశం యేమిటంటావే? మన సంగతి గుర్తించివుంటారా వారు?

చిలక—అలా అనుకోడానికి వీలులేదు తల్లీ! ఎవరినీ ద్వేషించకపోవడమూ, భర్తగారిని త్రికరణాలా అనుసరించడమూ వారి ప్రవృత్తి. జక్కుల దీవిలో వున్నప్పుడే వారిని గురించి మనం యెన్ని కథలు వినలేదూ?

చిత్రాంగి—(చూసిచూసి డగ్గుత్తికతో) నేను పాపాత్మురాలిని.

చిలక—(చిత్రాంగిని పట్టుకుని లాలిస్తూ) అలా అనుకోవద్దు తల్లీ!

చిత్రాంగి—(రెండుచేతులతోనూ మొగం కప్పుకుని దుఃఖిస్తూ) ఎన్నటికయినా ఆమహాయిల్లాలికి కోడల్ని కాగలనో లేనో!

చిలక—(చిత్రాంగి చేతులు తప్పించి తన చెంగుతో ఆమె కళ్లు తుడుస్తూ) దుఃఖించవద్దు. మీకోరిక తప్పకుండా నెరవేరుతుంది. మహారాణీ మిమ్మల్ని కన్నకూతురు కంటేనూ యెక్కువగా చూసుకుంటారు, నామాట నమ్మండి.

చిత్రాంగి—నీమాట నమ్మకనే నేను బతికి వున్నాను. "అత్తయ్యగారూ" అని నోరారా పిలుస్తూ వారి పాదాలెప్పుడు సేవించుకుంటానో—(తాను కూడా తనకళ్లు తుడుచుకుంటుంది)

చిలక—ఈవసంతంలోనే మీకా అదృష్టం పడుతుంది. తప్పకుండా పడుతుంది, ధైర్యంగా వుండండమ్మా!

చిత్రాంగి—(లేస్తుంది)

చిలక—చీర ధరించండి, మహారాణీ ఆశీర్వచనాలు కూడా సంపాదించుకుని వద్దాము.

చిత్రాంగి—మరి పోల్నాటి రాజపుత్రిక కథ వినవద్దూ!

చిలక—విందురుగాని, విందురుగాని. పూజవేళ కావస్తోంది, మనం మహారాణీ నగరికి తొరగా వెళ్లాలి. ఆకథ స్నానం చేస్తూ వినవచ్చు సావకాశంగా.

చిత్రాంగి—అయితే, వాటిలో నీకు నచ్చిన చీర పట్టుకురా.

చిత్రాంగి ముందు లోపలికి వెడుతుంది. ఏరియేరి వొక చీరా సైరికా పుచ్చుకుని చిలక తరవాత వెడుతుంది.

పదహారో రంగం

రాజరాజు నగరు.

జామున్నర పొద్దుంది. రాజరాజు బాలీసుకి ఆనుకుని, ఎదట, మహేంద్రయ్య, మండెమీద కూచునీ వున్నారు.

రాజరాజు—అప్పటి మాట మాసుకుందాం, యేర్పాట్లేమీ ముందే తగ్గించకండి మీరు. ఈయెడమొగాలూ పెడమొగాలూ మధ్యకంటే, మహారణ్యాలలో క్రూరమృగాల మధ్య వుండడమే వుల్లాసంగా వుంటుంది నాకు.

మహేంద్రయ్య—నామనవి ఏమిటంటే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—జక్కులదేవి రాణీగారు తొరగా రమ్మన్నమాటే కాదూ మీరు చెప్పబోయేదీ?

మహారుద్రయ్య—అవును మహాప్రభూ!

రాజరాజు—వచ్చి ప్రయోజనం? ఆవిడగారు మొగం కనబడీ కనబడనట్టు తలుపుచాటున నుంచుని వుండడమూ—అదేనా, యే నాలుగు దినాల కొకమాటో గాని అనుగ్రహించకపోవడమూ, అప్పుడయినా యేమడిగినా అధరం కదిలీకదలకుండా నోట గొణుక్కోవడమూ, దానిమీద దాది అందుకుని, చిలవలూ పలవలూ పెంచి ఆసంగతి నాకు చెప్పడమూ—ఇదే కాదూ సౌడభ్యం?

మహారుద్రయ్య—అందుకు వ్రతనియమా ఉల్లంఘించలేకపోవడమే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—మాట్లాడితే వ్రతం. ఏమంటే యేం బెడిసికొడుతుందో అని మనకీ భయమే. పోనీ, అలాగే కాగట్టండి! ఇక మనం వూళ్లోవుంటే వొరిగిం దేమిటి, అడివిలో వుంటే లేకపోయిం దేమిటి?

మహారుద్రయ్య—మన పక్షంగా చూస్తే అంతే కావచ్చు; గాని వారి పక్షంగా చూస్తే—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—అబ్బా! మీధోరణే మీదండీ. పోనీ, వారం దినాలలో కాదు, నాలుగైదు దినాలలో తిరిగివత్తాం, సరా?

మహారుద్రయ్య—చిత్తం చిత్తం, నాకు సంతుష్టి అయింది. అలా యేర్పాట్లు చేయిస్తాను.

రాజరాజు—చిట్టిని రప్పించండి.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం. (ద్వారపాలికకేసి చూస్తూ) చిట్టి.

రాజరాజు—మల్లప్ప కట్టుదిట్టంగా వుంచగలడు కాదూ?

మహారుద్రయ్య—సందేహమేం? నీటిలో కూడా వాడు జాడలు తియ్యగలడు మహాప్రభూ!

చిట్టి వస్తుంది.

రాజరాజు—చిట్టీ!

చిట్టి—సెలవిప్పించండి మహాప్రభూ!

రాజరాజు—జక్కులదేవి రాణీగారి విషయమై నువ్వతిజాగ్రత్తగా వుండాలి. వారి సేవలో యేపాటి లోటు వచ్చినా మాట దక్కదు సుమా.

చిట్టి—చిత్తం, జాగ్రత్తగానే సేవించుకుంటాను మహాప్రభూ!

రాజరాజు—అంచెగుర్రా లెలాగా వుండనే వుంటాయి కనక, మన్యం నుంచి కూడా తామరపువ్వులూ కలువపువ్వులూ వస్తూ వుంటాయి. అలా అని యిక్కడి యేర్పాట్లు తగ్గించడానికి వీలులేదు సుమా.

చిట్టి—చిత్తం చిత్తం.

రాజరాజు—పెద్దరాణీగారి విషయంలోకూడా నువ్వంత శ్రద్ధగానే వుండాలి, జ్ఞాపకం......?

చిట్టి—ఉంది మహాప్రభూ! వారినీ భక్తిశ్రద్ధలతో సేవించుకుంటూ వుంటాను.

రాజరాజు—కిన్నెరసానీ, శేషశాయీ, రంగనాయికా......?

చిట్టి—వచ్చి సిద్ధంగా వున్నారు మహాప్రభూ!

ద్వారపాలిక—(రాజుతో) మహామంత్రిగారు—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—రప్పించు. (చిట్టితో) దర్శనానికి వస్తున్నా మని, మహారాణీకి వర్తమానించు.

చిట్టి—చిత్తం. (వెళ్లిపోతుంది)

మహారుద్రయ్య—మనం తిరిగి యెప్పుడు వస్తామో అది చిట్టిపేరన్న గారికి—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ఎందుకూ చెప్పడం! మరొకరికి మాత్రం యెందుకు తెలియనివ్వాలి?

మహారుద్రయ్య—అదీ కావలసింది, చిత్తం చిత్తం.

చిట్టిపేరన్న వచ్చి, రాజు అంగుళీనిర్దేశం చెయ్యగా, ఎదట మండెమీద కూచుంటాడు.

రాజరాజు—(చిట్టిపేరన్నతో) నిన్న మనం అనుకున్న వన్నీ అలా చేయించారా?

చిట్టివీరన్న—అవన్నీ పరిష్కారం అయిపోయాయి మహాప్రభూ!

రాజరాజు—నారాయణభట్టుగారు కనిపించారా?

చిట్టివీరన్న—చిత్తం, వారి దర్శనం చేసుకునే వస్తున్నాను.

ద్వారపాలిక—తమ్ముడుగారూ, అబ్బాయిగారూ—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—తోడితే,

చిట్టివీరన్న—వేములవాడ భీమకవిగారు దయచేసి వున్నారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—సంగతేమిటో తెలిసినదా?

చిట్టివీరన్న—వారింకా యీప్రాంతానే సంచారం సాగించుకుంటు న్నారు. ఇంతలో, నాలుగు దినాలకిందట భట్టారకులవారి వ్యాధి ప్రకోపించి నట్టు తెలిసి, వారిని చూతామనీ, ఏలినవారి దర్శనం కూడా—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—చాలా సంతోషం. ప్రయాణపు తొందరలో వుండిపోయా నని వారికి విన్నవించండి. వారికి ఆస్థానమర్యాద లన్నీ సరిగా జరిపిస్తూ వుండండి మీరు. నేను తిరిగి రాగానే దర్శనం చేసుకుందాము.

చిట్టివీరన్న—చిత్తం.

రాజరాజు—విడిది...

చిట్టివీరన్న—భట్టారకులవారి కోరిక చొప్పున వారి భవనంలోనే విడి యించాను. పాలకీ, పరివారమూ కూడా యేర్పాటు చేయించాను మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఉద్ధృతం తగ్గి, భట్టారకులవారు భీమకవిగారితో సరిగా మాట్లాడుతున్నా రన్నమాటే కదూ?

చిట్టివీరన్న—నీరసం తప్ప వారికిప్పు డేమీ బాధలు లేవు మహాప్రభూ! ఉన్మాదలక్షణాలు కూడా దినాని కేగడియో రెండుగడియలో తప్ప—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—భీమకవిగారి సాన్నిధ్యం వారికి స్వాస్థ్యం కలిగించవచ్చు. నావుద్దేశం కవిగారికి విన్నవించండి.

చిట్టివీరన్న—నారాయణభట్టుగారున్నూ యీమాటే సెలవిచ్చారు. తమ సెలవున్నూ విన్నవించి కవిగారిని మళ్లీ ప్రార్థిస్తాను నేను.

రాజరాజు—నాఅభిప్రాయం....(ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—బోధపడింది మహాప్రభూ!

మహారుద్రయ్య—(చిట్టివీరన్నతో) భీమకవిగారి సాన్నిధ్యంవల్ల, భట్టారకులవారికి, స్వాస్థ్యం కలగడమే కాక, శపథానికి సంబంధించిన పట్టు దల—(అర్థోక్తి)

చిట్టివీరన్న—తెలిసింది.

విజయాదిత్యుడూ సారంగధరుడూ వస్తారు. రాజు వారి నిద్దర్నీ తనకి దగ్గిరగా కూచోబెట్టుకుంటాడు.

రాజరాజు—(చిట్టివీరన్నతో) నేను వచ్చేలోపున తొందర లేమయినా వస్తే తమ్ముడు సవరిస్తాడూ. (విజయాదిత్యుడికేసి చూస్తాడు)

విజయాదిత్యుడు—చిత్తం.

చిట్టివీరన్న—(విజయాదిత్యుడికేసి చూస్తూ) చిత్తం.

రాజరాజు—(సారంగధరుడితో) నాయనా!

సారంగధరుడు—చిత్తం, బాబయ్యా!

రాజరాజు—భట్టారకులవారిని మరిచిపోవద్దు సుమా.

సారంగధరుడు—మరిచిపోను బాబయ్యా, త్రికాలాలయందూ వారిని సేవించుకుంటూ వుంటాను.

రాజరాజు—నీసేవలే వారికి జీవగఱ్ఱ. వారి స్వాస్థ్యమే నీకు రక్షకం.

సారంగధరుడు—అది యెరుగుదును బాబయ్యా. అప్రమత్తుణ్ణయి వుంటాను.

రాజరాజు—చూడూ, వేములవాడ భీమకవిగారు దయచేసి వున్నారుట. సేవించుకుంటూ వుండూ.

సారంగధరుడు—చిత్తం, సేవించుకుంటాను బాబయ్యా!

చిట్టివీరన్న—(సారంగధరుడితో) భట్టారకులవారి భవనంలోనే వారి విడిది యేర్పాటయి వుంది, ప్రభూ!

సారంగధరుడు—మరీ సంతోషం.

రాజరాజు—(విజయాదిత్యుడితో) అబ్బాయీ నువ్వు వెంటనే వోక మాటు వెళ్లి కవిగారి దర్శనం చేసుకోండి.

విజయాదిత్యుడు—చిత్తం అన్నయ్యా !

రాజరాజు—(ఇంకేమిటీ అన్నట్టు చిట్టివీరన్న కేసి చూస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—భీమవరంలో తటాకనిర్మాణమూ, ద్రాక్షారామసప్తగోదావరిలో కల్యాణమంటపనిర్మాణమూ పూర్తి అయినట్టు వార్తలు వచ్చాయి మహాప్రభూ ! పావులూరి మల్లన్నగారు వెళ్లి పరిశీలన చేసేటట్టు ఏర్పాట్లు చేశాను.

రాజరాజు—ప్రతిష్ఠ యేర్పాట్లున్నూ సాగించండి.

చిట్టి వస్తుంది.

చిట్టివీరన్న—పున్నమి వెళ్లిన పంచమినాడు మంచి ముహూర్తం వుందంటున్నారు సిద్ధాంతులు.

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యకేసి చూస్తూ) పున్నమి వెళ్లిన పంచమి—?

మహారుద్రయ్య—వ్యవధి చాలు మహాప్రభూ !

రాజరాజు—(చిట్టివీరన్న కేసి చూస్తాడు)

చిట్టివీరన్న—చిత్తం, ఆముహూర్తమే స్థిరపరిపిస్తాను.

రాజరాజు—(చిట్టికేసి చూస్తాడు)

చిట్టి—వేంచెయ్యవచ్చు మహాప్రభూ !

రాజరాజు చిట్టివీరన్న కేసీ, సారంగధరుడికేసీ, విజయాదిత్యుడికేసీ వరాసగా చూస్తాడు. లేచి నమ్రులై "సెలవు" అని చెప్పి వారు వెళ్ళిపోతారు.

రాజరాజు—(చిట్టితో) అన్నపూర్ణ వెళ్లిన పని—?

చిట్టి—అయింది మహాప్రభూ !

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యతో) రాత్రి నిలవడం యెక్కడా ?

మహారుద్రయ్య—మహానంది కొండకింద యిసకతిప్పమీద గుడారాలు వేయించాను. ప్రభూ !

రాజరాజు—పట్టిసం కొండమీద భద్రకాళీ అమ్మవారిని సేవించుకునే వెడతాం కాదూ ?

మహారుద్రయ్య—అదిన్ని యేర్పాటు చెయించాను మహాప్రభూ !

రాజరాజు—(చిట్టికేసి చూస్తాడు)

చిట్టి—పాలకీ సిద్ధంగా వుంది మహాప్రభూ !

రాజరాజు—మహారాణీ దర్శనాని కివాళ నడిచే వెడదాము.

చిట్టి—చిత్తం.

రాజరాజు—నువ్వు పానీయం సిద్ధపరిచి వుండు.

చిట్టి—చిత్తం. (వెళ్లిపోతుంది)

రాజరాజు—(మహారుద్రయ్యతో) పోలవరం వార్త వెళ్లిందా ?

మహారుద్రయ్య—ఇలా పోలవరం వార్త వెళ్లింది, అలా దేవీపట్నం నుంచి విన్నపం వచ్చింది, యేమి చెయ్యడానికీ—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు— చెయ్యడాని కేం వుందీ, యీజమిలిపుష్పాల అనుభవం మన కిక అవశ్యంభావే కదా, కానివ్వండీ.

మహారుద్రయ్య—(చిరునవ్వుతో) చిత్తం, వెళ్లిఆయేర్పాటు చేయిస్తాను.

రాజరాజు చిట్టి వెళ్లిన వేపుకీ, మహారుద్రయ్య మరో వేపుకీ వెళ్లిపోతారు.

పదిహేడో రంగం

రత్నాంగి నగరిలో సారంగధరుడి వాసగృహం. అప్పటికి జాము న్నర పొద్దుంది. ఆంధ్రమహాభారతం ఆదిపర్వం చదువుకుంటూ, సారంగధరుడు పడకకుర్చీలో వాలి వుంటాడు.

సారంగధరుడు—"ఏను దాశరాజు కూఁతురఁ, దండ్రి నియోగంబున నిక్కార్యంబు ధర్మార్థంబు సేయుచుండుదు ననిన దాని యభినవరూప సౌందర్యంబులు దొల్లియు విని యెఱింగినవాఁడై యక్కోమలిం గామించి దాశరాజు కడకుం జని తన యభిప్రాయం బెఱింగించిన నతండును సంతసిల్లి శంతను నత్యంతభక్తిం బూజించి యిట్లనియె.

పుట్టినప్పుడ కన్యకఁ బోలునట్టి
వరున కిచ్చుట యిది లోకవర్తనంబు
వసుమతీనాథ నీయట్టి వరున కిచ్చి
ధన్యులమె గామె యిక్కన్య దద్ద పేర్మి.

అయినను నాడెందంబునం గలదానిం జెప్పెద నిక్కన్యక నీకు ధర్మపత్నిగా చేయునట్టి యిష్టంబు గలదేని నావేడినదాని నిమ్మనిన శంతనుండు దాని నీనగునేని యిచ్చెదఁ గానివాఁ డీనేర నది యేది చెప్పు మనిన దాశరా జిట్లనియె.

భూపాల నీకు నిక్కోమలియందు బుట్టిన సుతుడు
నీపరోక్షంబున రాజుగావలె నెమ్మి నిట్లీగ
నోపుదే యనిన శంతనుఁడు గాంగేయు యువరాజుఁ దలఁచి
యీపలుక్క దక్కఁగ నొండు వేఁడుమ యిచ్చెద ననిన.

నాకొండెద్దియు నిష్టంబు లే దనిన విని యద్దాశరాజుచేతం బ్రతిహతమనోరథుఁడయి క్రమ్మరి వచ్చి శంతనుండు చింతాక్రాంతుం డయిసత్యవతిన తలంచుచు వీతకార్యావసరుండయి యున్న నొక్కనాఁడు గాంగేయుండు తండ్రి పాలికి వచ్చి యిట్లనియె.

భవదభిరక్షితక్షితికి బాధ యొనర్పఁగ నోపునట్టి శా
త్రవనివహంబు లేదు వసుధాప్రజ కెల్ల ననంతసంతతో
త్సవముల రాజు లెల్ల ననిశంబు విధేయులనీకు నిట్లు మా
నవవృషభేంద్ర యేలొకొ మనఃపరితాపము బొంది యుండఁగన్.

అనిన విని పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి శంతనుండు గొడుకున కిట్లనియె.

వినవయ్య యేకపుత్రుఁడు
ననపత్యుఁడు నొక్క రూప యని ధర్మవులన్
విని నీకుఁ దోడు పుత్రుల
ననఘా! పడయంగ నిష్టమయినది నాకున్.
జనవినుత! యగ్నిహోత్రం
బును సంతానమును వేదములు నెడ తెగి గా
జన దుత్తమవంశజులకు
ననిరి మహాధర్మనిపుణు లైన మునీంద్రుల్.
నీవస్త్రశస్త్రవిద్యా
కోవిదుడవు రణములందు క్రూరుడ వరివి
ద్రావణసాహసికుండవు
గావున నీయునికి నమ్మ గా నోప నెడన్.

బహుపుత్రార్థంబు యత్నంబు సేయవలయు వివాహం బయ్యెద—"

అడవిలో, నదిలో, రేవుపడవ నడిపే పల్లెపిల్లను చూశాటప్పటికి మనస్సు చెదిరిపోయింది. నగరిలో, దేవాంశవల్లజన్మించిన దేవవ్రతులవారిని చూశాటప్పటికి "ఉంటాడో వూడిపోతాడో" అని అపనమ్మకం కలిగిపోయింది. మహాధర్మనిపుణులైన మునీంద్రులు, ఇలాంటి సంఘటన త్రికాలాలలోనూ ఎప్పుడయినా రావచ్చు నని వూహించి, అది గొప్ప ధర్మసందేహం అయిపోగా, గోష్ఠిజరిపి తీవ్రపరిశోధనలు చేసి చివరికి మళ్లీ పెళ్లిచేసుకోవలసిన ఘట్టంగా స్థిరపరిచి ఆజ్ఞాపించివుంచారు. శంతనుమహారాజులుంగారికి, ఇది, విధాయకం అయిపోయింది.

ఔచిత్యం అక్కరలేదూ?......పోనీ, నిజంగా బహుపుత్రత్వమే ప్రధాన మయితే మరొక సుందరి పనికిరాదూ?......తరిచిచూడగా, యీ సంప్రదాయం వుత్తరోత్తరాభివృద్ధిగానే కనపడుతోంది. అక్కడ, యయాతిమహారాజులుంగారు, కొడుకు యౌవనం స్వీకరించి, ఆకొడుకును కన్నతల్లితోనే చిరకాలం క్రీడించారు. ఇక్కడ, శంతనుమహారాజులుంగారు పెళ్లియీడు వచ్చి వున్న యేకపుత్రుడికి శాశ్వతబ్రహ్మచర్యం అంటగట్టి

వారి పరిముఖంగానే క్రొత్తపెళ్ళికూతుర్ని సంపాదించుకున్నారు. సరి, యిప్పుడు, నాయన గారు, మరో అడుగే ముందుకి వేశారు.

ఇది వంశాచారం అయిపోయిం దన్నమాట.........ఇది కాదు ......మన వంశచరిత్రలో నూటిగా యిది మనకే సమన్వయిస్తోంది, మరో ఘట్టం చదువుకుందాం. (కొన్ని పుటలు తిరగవేసి)

" యాదవకులవిభుడగు శూరుఁ డను నాతఁ
డాత్మసూజలయందుఁ బెద్ద
దాని నంబుజముఖి ధవళాక్షి వసుదేవు
చెలియలిఁ బృథ యను చెలువఁ బ్రీతి
దన మేనయత్త నందనుఁ డపుత్రుకుఁ డైన
యాకుంతిభోజున కర్థితోడఁ
గూఁతుగా నిచ్చినఁ గోమలి యాతని
యింటఁ దానుండి యనేకవిప్ర
వరుల కతిథిజనులకు నవారితముగఁ
దండ్రిపనిఁ నిష్టమృష్టాన్నదాన మొనరఁ
జేయుచున్న దుర్వాసుఁ డన్సిద్ధమునియు
వచ్చె నతిథియై భోజనవాంఛఁ జేసి.

కుంతియు నమ్మునివరు కోరిన యాహారంబు పెట్టిన సంతుష్టుండై యమ్మునివరుం డిట్లనియె నీమంత్రంబున నీ వెవ్వేని నొక్క వేల్పు నారాధించి తద్వేల్పు నీకోరినయట్టి పుత్రకుల నిచ్చు నని యాపద్ధర్మంబుగా నొక్క దివ్యమంత్రంబుఁ బ్రసాదించి చనిన—"

ఎక్కడి కెక్కడికీ సంబంధం? కుంతీఅమ్మవారు భక్తిశ్రద్ధలతో సపర్యలు చెయ్యడమూ ధర్మంగానే వుంది. దుర్వాసులు ఆ సేవలకు సంతుష్టులై ఆమెకి మంత్రోపదేశం చెయ్యడమూ వుచితంగానే వుంది, కాని యిదేమి వరమూ?........కోరిన దేవతలు దిగి రావడమూ, కోరిన కొడుకుల నివ్వడమూనా.........ఈవింతవరాని కగత్యంయేమి వచ్చిందీ? ఇది కుంతీఅమ్మవారి కోరిక కాదే? ఆమె వరమే కోరుకోలేదే! దుర్వాసు లయినా

యోగదృష్టితో పరిశీలించి ఆమె యిలా వుబలాటపడుతున్నట్టు గమనించలేదే? వారికి ఆవిధంగా పరిశీలించవలసిన అవశ్యకమున్నూ కలగలేదే! పైగా, కోరిన "భర్త" లభించడాని కయినా కాదే యీవరము? ఇది భర్తవల్ల కాక, పైవారివల్ల సంతానం కనమని ఆమెని ఆశీర్వదించడం అయిందే? ఈడు వచ్చిన్నీ యింకా పెళ్లి కాని కన్యకు యిలాంటి వరం దయ చెయ్యడం, శీలభంగం చేసుకోమని ఆమెని పురికొల్పడం కాదూ? దీనివల్లనే, ఆమె అప్పటికప్పుడే శీలభంగం చేసుకోనే చేసుకున్నదే?......పోనీ, కుంతీఅమ్మవారి ప్రవృత్తి "సులభంగా శీలభంగం చేసుకునే మనిషి" అని గుర్తించడాని కనువుగా వుండినదా? అదే నిజ మయితే దుర్వాసులామె సేవలు తిరస్కరించవలెనే!

...... ఆపద్ధర్మంగా దయచేశా రట యీవరం. ఏమిటా ఆపద? కుంతీఅమ్మవారి కిప్పుడీ వరం అనుగ్రహించకపోతే తరవాత సంతానం కలగదా? ...... యమానులవల్ల ధర్మరాజాదుల జననం ఆపద గడవబెట్టడాని కయితే, మరి, భాస్కరులవారివల్ల కర్ణులవారి జననం యెందుకోసం అయినట్టూ? ......(విసుగ్గా) ఏమిటీ యీధోరణి యివాళ? క్షుభిత మయిపోయిన మనస్సు కుదుటపరుచుకుందామని భారతం విప్పితే యిలాంటి సందేహపరంపర కలుగుతోం దేమి? దీనివల్ల మనస్సు మరింత కలిగిపోవడం లేదూ!—(భారతం మూసేసి గుమ్మంకేసి చూస్తూ) ఎవరక్కడ?

ఒక పరిచారిక వస్తుంది.

పరిచారిక—నేనున్నాను బాబయ్యా!

సారంగధరుడు—గౌరిని పిలు.

పరిచారిక—చిత్తం బాబయ్యా!

పరిచారిక వెళ్లిపోతుంది. సారంగధరుడు, భారతం, పక్కగా వున్న పీటమీద వుంచేసి ఆలోచిస్తూ వుంటాడు. ఇంతలో గౌరి వస్తుంది.

గౌరి—ఎందుకు బాబూ?

సారంగధరుడు—అమ్మగారి దర్శనం అవుతుందా?

గౌరి—తొందరగా కావాలా బాబూ?

సారంగధరుడు—వీలయితేనే.

గౌరి—ఇప్పుడు వీలు కాదు.

సారంగధరుడు—అలాగా?

గౌరి—జక్కులదీవి రాణీగారు దయచేసివున్నారు బాబూ!

సారంగధరుడు—ఓహో, వారు దయచేసి వున్నారా?

గౌరి—బాబయ్య వేటకి వేంచేసినప్పణ్ణుంచీ, దినదినమూ, దయచేస్తూనే వున్నారు వారు. దయచెయ్యడమే కాదు, అమ్మగారిని విడిచి, వోపట్టాన తమ నగరికి వేంచెయ్యలేకుండా వున్నారు కూడానూ.

సారంగధరుడు—అంత ఐకమత్యంగా వుంటున్నారూ వారిద్దరూను? చాలా బాగుంది. పోనీ, నేను బుల్లిబాబయ్యగారి దర్శనానికి వెడతాను, నువ్వు అమ్మగారి సన్నిధికి వెళ్లు.

గౌరి—మంచిది బాబూ!

గౌరి బయులుదేరుతుంది.

సారంగధరుడు—చూడూ, అమ్మగారి దర్శనానికీ—(అర్థోక్తి)

గౌరి—(ఆగి, వెనక్కి తిరిగి) ఏమిటి బాబూ?

సారంగధరుడు—అమ్మగారి దర్శనానికీ, ప్రత్యేకంగా కారణంయేమీ లేదు. ఒక్కమాటు దర్శనం చేసుకుని బయటికి వెడదామనుకున్నానంతే.

గౌరి—సరే బాబూ!

సారంగధరుడు—సుబుద్ధి అయ్యవారు కనపడి, వాహ్యాళికి వెళ్లడం తటస్థపడితే నేను రావడం కొంచెం ఆలస్యం కావచ్చు. కనక, వేళ కాగానే అమ్మగారిని ముందు భోజనం చెయ్యమని మనవిచెయ్యి.

గౌరి—అలాగే బాబూ. (వెళ్లిపోతుంది)

సారంగధరుడు—ఏమిటిదీ? దినదినమూ దయచేస్తున్నారా? దయచేసి యిక్కణ్ణుంచి వేంచెయ్యలేక పోతున్నారా? బాబయ్యగారు వేటకి వేంచేసినప్పణ్ణుంచీనా యిది? కారణం? అమ్మగారి పాదాల దగ్గిర కింద కూచుని,

నిన్న, యేదో మాట్లాడుతూ వుండినవారు వారే అయివుంటారా? ఆవినయానికి హేతువు? ఈనడమంత్రపు కల్లోలం తటస్థించి వుండకపోతే సావిత్రీ అమ్మవారిని కాక, అమ్మగారినే పూజించుకుంటూ వుందు రేమో వారు? అభక్త్యాదరాలు చూసుకుని, సవతి అయినా అంత మురిసిపోతూ వుండిన అమ్మగారు, ఆమె కోడలే అయితే యెంత పొంగిపోతూవుండేవారో? (విసుగ్గా) ఊఁ! ఇదంతా గతజలసేతుబంధనమూ, అసంభవప్రతీక్షానూ. (నాలు గడుగులు వేసి, అంతలో ఆగి) బుల్లిబాబయ్యగారీపాటికే మొగసాలకి వేంచేసి వుంటారేమోనే?......చూతాం.

వెళ్లి పోతాడు.

పద్ధెనిమిదో రంగం

రాజరాజు నగరికి వెనకా, పశ్చిమప్రాకారానికి చేరీ వున్న పూలతోట. అయిదుగడియల పొద్దువేళ, సారంగధరుడు. మనస్తిమితం కోసం నడయాడుతూ వుంటాడు. స్నానం చేసి, పట్టుచీర ధరించి, పువ్వులకోసం వచ్చి, చిలక ఆతోటలోనే తిరుగుతూవుంటుంది. ఇద్దరూ వొక గొజ్జంగిచెట్టు దగ్గిర తారసపడతారు. ఆగొజ్జంగిచెట్టు చిటాచివర వొక పెద్దపుష్పం వుంటుంది. అది చూసి, ముగ్ధ అయి, పూలసజ్జ వొకచోట వుంచి, చిలక అది అందుకోడానికి రెండుమూడుమాట్లు సుతారంగా యెగురుతుంది. ఆసమయాన వస్తాడు సారంగధరుడు వెనకవేపుకి చిలకనుచూచి మొదట చకితుడయి, తరవాత ఆమె కేసి చూస్తూ నుంచుంటాడు.

సారంగధరుడు—(చూసిచూసి) ఏమీ, పుష్పం అందడం లేదూ?

అదివిని చకితా, లజ్జితా అయి, నింపాదిగా సారంగధరుడికేసి తిరిగి, యథాపూర్వంగా నమస్కరించి సాకూతంగా చూస్తూ వుంటుంది చిలక.

సారంగధరుడు—(ఒకమాటు అలాగా యిలాగా చూసి, దిటవు తెచ్చుకుని) పుష్పం అందడం లేదూ?

చిలక—అందక కేమీ, చివరికి అందుతుంది మహాప్రభూ. మొదట కొంచెం శ్రమ అంతే.

సారంగధరుడు—కొంచె మేమీ చాలా శ్రమపడ్డావు పాపం.

చిలక—మా అమ్మ శ్రమయెదట నా శ్రమ యేపాటిది మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు—అవునవును. మీఅమ్మగారి శ్రమా గొప్పదే, నీశ్రమా గొప్పదే, అందుకు తగ్గట్టు పుష్పమున్నూ గొప్పదే.

చిలక—గొప్పది కనకనే నన్ను లక్ష్యపెట్టడం లేదు మహాప్రభూ అది. (మళ్లీ సాకూతంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—ముళ్లడొంకలో యిరుక్కుపోయి వున్నది కదా, దానిమీద నీకంత ఆగ్రహం ధర్మమేనా?

చిలక—దాని పుట్టుకే ముళ్లడొంకలో కదా మహాప్రభూ, అది అంత కొమ్మెక్కి కూచోడం యేమి వింతా?

సారంగధరుడు—పోనీ, నేను కొమ్మ వంచుతాను, నువ్వు పుష్పం అదుకో. (వంచుతాడు)

చిలక—(ఆకొమ్మ అందుకుని) ప్రభువులు మాశ్రమలో పాలుపుచ్చుకోడం చూస్తే, (కీగంట చూస్తూ) సావిత్రీఅమ్మవారు, మాఅమ్మని తప్పకుండా అనుగ్రహిస్తారని—(పువ్వు చిదిమి పరీక్షిస్తూ) ఇంత పెద్ద పుష్పం నేనెక్కడా చూడలేదు. మహాప్రభూ! ఈసంగతి వింటే మాఅమ్మ పొంగిపోతారు. (సజ్జలో వుంచుతుంది)

సారంగధరుడు—(పరిశీలించి) ఆవొక్కటే పుష్పమే వుంది, చెట్టంతా గాలించినా మరి లేవు.

చిలక—ఇంకెందుకూ, సజ్జ నిండిపోయింది, చాలు మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—కావలసిందే అది కదా?

చిలక—అవును మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—మరి వెళ్లు.

చిలక—నేను వెళ్లి, మా అమ్మగారిని స్నానం చేయించి, పూజలో కూచోబెట్టి, మళ్లీ వస్తా నిప్పటికి సెలవిప్పించండి మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—ఇంకా స్నానం కాలేదా?

చిలక—నేనిలా వచ్చాను కదా, స్నానం యెలా అవుతుంది మహాప్రభూ? ఇదిగో వెడతాను, ఇక్కడే కదా నగరు—

చిత్రాంగి డాబామీద నుంచుని కనపడుతుంది.

చిలక—(చిత్రాంగిని చూపిస్తూ సారంగధరుడితో) అరుగో మాఅమ్మ—

చకితుడై సారంగధరు డలా చూస్తాడు.

చిలక—నాకోసం కనిపెట్టుకుని వున్నారు సెలవు మహాప్రభూ!

జవాబుకోసం చూడకుండానే, మళ్లీ నమస్కరించి, సజ్జ అందుకుని బయలుదేరి, వొక పూపుటీరం మాటుచేసుకుని వుండి, సారంగధరుడి యింగితం కనిపెడుతూ వుంటుంది చిలక.

సారంగధరుడు—(ఒకమాటు నాలుగువేపులా పరకాయించి, మళ్లీ చిత్రాంగికేసి చూస్తూ) ఎవర్ని చూస్తున్నట్టూ? ఆచూపుల్లో యేమి వున్నదో తెలుసుకోవాలంటే దూరం అయిపోయిందే, యేమిటి దారి? శరత్కాల ధవళ మేఘంలో మెరుపు మెరిసినట్టు, తెల్లని ఆసమున్నతసౌధాగ్రాన ఆ బంగరుబొమ్మ మిలమిల మెరిసిపోతున్నది. మూడేళ్లనాటి పాపికొండల సంఘటన నామనస్సునూ నేటి యీదూరదర్శనం నాచూపులనూ కలిచేస్తున్నాయి నిలవరించుకోడం యెలాగా? (గుండెలు పిసుక్కుంటూ) దావానలం మళ్లీ రేగుతోం, దిక్కడ వుండగూడదు.

సారంగధరుడు వడిగా వెళ్లిపోతాడు. తల పంకించి "దారికి వస్తున్నారు" అనుకుంటూ చిలక వెళ్లిపోతుంది.

పంధొమ్మిదో రంగం

అపూలతోటలోనే మరొకచోట. నాలుగు గడియల పొద్దుంది. చిత్రాంగి నగరికి మరికొంచెం దగ్గిరగా, సారంగధరుడు, పాలరాతి అరుగుమీద కూచునీ, సుబుద్ధి అరుగు ఆనుకునుంచునీ వుంటారు. ఇద్దరూ దిగాలుపడిపోయిన్నీ వుంటారు.

సారంగధరుడు—రెండు మాసాల కిందట వుక్కుతునక. ఇవాళ పొట్ట పండు. రోగం కాని రోగం భట్టారకులవారిని పీల్చేసింది.

సుబుద్ధి—మనోరోగాన్ని మించిన రోగం యేమిటి మహాప్రభూ? ప్రతిభావంతులనే అది అలుముకుంటే యిక చెప్పడానికేం వుందీ?

సారంగధరుడు—మతి చలించినా జీవించి వుంటే, వారికి అవస్థే అయినా, వారిమీద ప్రాణాలుంచుకుని వున్నవారి కదొక సంతోషం; కాని, ఆ అదృష్ట మయినా తక్కువన్నట్టు చెబుతున్నారు మీరు.

సుబుద్ధి—చిత్తం, నారాయణభట్టుగారు వ్యవహారం అంతా పూటల్లో వుందని నిర్ధారణ చేసి కుమిలిపోతున్నారు. భీమకవిగారు "ఈశ్వరుడు లేడా? భట్టారకులవారి తపస్సంతా వ్యర్థమే అయిపోతుందా" అని ధైర్యంగానే వున్నారు; కాని మా నాయనగారు మాత్రం—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—వారే అలా అయితే యింకెక్కడి ఆశలా? (కళ్లు తుడుచుకుని) తండ్రి తరవాత అంతటివారు. ఇప్పుడంతకంటే యెక్కువ

వారు; కాని వారు—నన్ను—విడిచి—(దుఃఖోద్రేకంవల్ల యిక మాట్లాడలేక రెండు చేతులా మొగం కప్పుకుంటాడు)

సుబుద్ధి—(నిర్విణ్ణుడయి) ప్రభూ!

సారంగధరుడు—(మాట్లాడ లేడు)

సుబుద్ధి—(అతని చేతులు పట్టుకోబోతూ) మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(తన చేతులు తీసేసుకుంటూ) ఆ.

సుబుద్ధి—తమరే యిలా అయితే—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(కళ్లు తుడుచుకుంటూ) కాకుండా వుండడం యెలాగా? ఈవ్యాధి నెమ్మదిస్తుందనీ, కొద్ది దినాల్లోనే వారు నాకు చిత్తశాంతి అనుగ్రహిస్తారనీ ఆశిస్తూ కాలం నెట్టుకుంటూ వచ్చాను. ఇప్పుడేమి దారి?

సుబుద్ధి—తమకి తామే ధైర్యం చెప్పుకోవాలి. నేను చెప్పగలవాణ్ణా తమకు?

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధికేసి వొక్కమాటు అసంతృప్తిగా చూసి కొంచెం ఆవేగంతో) మీరు నాకు ఆంతరంగికులని అనుకున్నాను; కాని నాస్థితుగతులయినా మీరు గుర్తించలేదన్నమాట. నాయాతన మీకు అర్థమే కాలేదన్నమాట.

సుబుద్ధి—(పరితాపంతో) అయింది మహాప్రభూ, అర్థం అయింది. అంచేతనే తమర్ని చూస్తే నామనస్సు చెదిరిపోతోంది. మరొకటి తలుచుకుంటే నాకడుపే తరుక్కుపోతోంది.

సారంగధరుడు—(ఆదుర్దాగా) అదేమిటీ? మరేమి కొత్త విపత్తువచ్చిందీ?

సుబుద్ధి—కొత్తది కాదు మహాప్రభూ, పాతదే; నేనిప్పటికి కళ్లు తెరిచాను.

సారంగధరుడు—(చకితుడై) పాతదా?

సుబుద్ధి—అవును. పోల్నాడు రాజపుత్రికా తమరూ వుమ్మడిగా పందిని పొడిచినప్పుడు నాకది హఠాత్తుగా స్ఫురించింది; కాని యీపది దినాలూ "అవునా కాదా" అన్న విచికిత్సలో గడిచిపోయాయి. ఇప్పటి తమ అవస్థ చూశాటప్పటి కవునని నిశ్చయబుద్ధి కలిగి, నానరాలు బిగుసుకుపోతున్నాయి. (సారంగధరుడి కాళ్లదగ్గిర కూలబడి) క్షమించమని

ప్రార్థించడాని కయినా నాకు యోగ్యత లేదు. నేనపరాధిని. క్షుద్రుణ్ణి పాపాత్ముణ్ణి.

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధిని లేవదీస్తూ) తప్పు తప్పు, మీరిలా చెయ్యడం ధర్మమా, నాకు శ్రేయస్కరమా?

సుబుద్ధి—(దోసిలి వొగ్గి) మహాప్రభూ! నాయెడల తమ భావం అలాంటిదే; కాని నేను తమ శ్రేయస్సు కాల రాసేసిన కిరాతుణ్ణి. నాఅపరాధం దావానలమై కీలుకీలునా వ్యాపించి, నన్ను నిలువునా కాల్చేస్తోంది. నేనది భరించలేకుండా వున్నాను.

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధి చేతులు పట్టుకుని) మనస్సు కుదుటపరుచుకోండి. మీరు నాయెడల చేసిన అపరాధం యేమిటీ?

సుబుద్ధి—అపరాధం కాదు, ద్రోహం మహాప్రభూ! అదయినా అంతా యింతా కాదు, ఈదుస్థితి కంతకీ కారణం నేను మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—ఈదుస్థితి అంటే?

సుబుద్ధి—తమ దుస్థితికి—అమ్మగారి దుస్థితికి—నన్నయభట్టారకులవారి దుస్థితికి—మహారాజులుంగారి దుస్థితికి—ప్రాజ్యచళుక్యసామ్రాజ్యానికే నామూలాన తీరని దుస్థితి యేర్పడింది. ఈయెరుక నన్ను భస్మం చేసేస్తోంది.

సారంగధరుడు—మీ ఆందోళన నేను చూడలేకుండా వున్నాను. నామనస్సు పరిపరి విధాల పోతోంది, అదేదో త్వరగా తేల్చండి.

సుబుద్ధి—(గాఢమైన పరితాపంతో) చెప్పడాని కేంవుంది మహాప్రభూ? ఏ మొగం పెట్టుకుని చెప్పను మహాప్రభూ? ఇంతవరకూ వచ్చాక చెప్పిమాత్రం యేమి ప్రయోజనం మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు—స్స! మహాదేవా! (అని మొగం తిప్పుకుంటూ సుబుద్ధి చేతులు వదిలేసి వొక్క అడుగు వెనక్కి వేస్తాడు)

సుబుద్ధి—(కంగారుపడుతూ దోసిలి వొగ్గి) మొగం చెల్లక మనవిచేసుకోలేకపోతున్నాను. మనస్సు రాయిచేసుకుని యిప్పుడు మనవిచేసుకుంటాను, క్షమించి ఆలకించండి మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(సుబుద్ధికేసి మెల్లిగా మొగం తిప్పుకుంటాడు)

సుబుద్ధి—ఆవేళ......? మూడేళ్లనాడు పాపికొండల్లోను......? పులివేట ముగిశాక, తమ గుడారాని కొక్కమాటు దయచెయ్యవలసిందని జక్కులదీవి మండలేశ్వరులు తమర్ని ప్రీతితో ఆహ్వానించారు.

సారంగధరుడు—అవును, ఆహ్వానించారు.

సుబుద్ధి—చిత్రాంగీదేవమ్మగారి విభ్రమవిలోకనాలూ తమ చకితకటాక్షాలూ అప్పటి కప్పుడే ప్రీతి నెరుపుకున్నాయి. ఆహ్వానం విన్నదే తడువుగా తమ రొక్క అడుగున్నూ వేశారు; కాని తమర్ని నేను వారించాను.

సారంగధరుడు—మీరు వారించడం నిజమే. అయితే?

సుబుద్ధి—అనవసరంగా వారించాను. ప్రతిభావంతుణ్ణనే గర్వం కళ్లు కప్పివుండడంవల్ల దూరాలోచన చెయ్యలేక అవివేకినై వారించాను.

సారంగధరుడు—అయితే యేమిటీ? పరమార్థం చెప్పండి.

సుబుద్ధి—అప్పుడేకనక మనం వారిగుడారానికి వెళ్లివుంటేవుత్తరక్షణంలో గాంధర్వం జరిగిపోయి వుండును.

సారంగధరుడు—(ములుకు గుచ్చుకున్నట్టు బాధపడుతూ మొగం పక్కకి తిప్పుకుంటాడు)

సుబుద్ధి—అప్పుడు నేను తమర్ని వారించి వుండకపోతే, తరవాత, మహారాజులుంగారింత దుస్సాహసం చెయ్యడానికి—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(గభీమని సుబుద్ధి చేతులు పట్టుకుని) చాలు. ఇక మాట్టాడవద్దు.

సుబుద్ధి—నాతప్పు విన్నవించుకోకుండా—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—వద్దంటున్నాను. ఇప్పు డంతకంటే పెద్దతప్పు చేస్తున్నారు మీరు, ఇక అవూ సెత్తవద్దు.

సుబుద్ధి—(నిర్విణ్ణుడయి వూరుకుంటాడు)

సారంగధరుడు—ఒక్క క్షణమయినా మీరిక యిక్కడ వుండవద్దు, భట్టారకులవారి సన్నిధికే వేంచెయ్యండి. వారి స్థితిగతులన్నీ పరిశీలించి, అపాయం వచ్చేటట్టుంటే, రాత్రి భోజనానంతరం దయచెయ్యండి, మనం వుభయులమూ కలిసి వెడదాం.

సుబుద్ధి—ఒక్క మనవి,

సారంగధరుడు—అగత్యం లేదు.

సుబుద్ధి—ఈస్థితిలో తమర్ని విడిచి—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(దృఢంగా) మాట్లాడవద్దన్నాను. వెళ్లమంటున్నాను. నుంచోవద్దంటున్నాను.

సుబుద్ధి—(స్తబ్ధుడయి హీనస్వరంతో) సెలవు. (కాళ్లిడ్చుకుంటూ వెళ్లిపోతాడు)

సారంగధరుడు—(చూసి చూసి) తేలిపోయింది. అదే దీనికంతకీమూలం. నాశ్రేయస్సు కోరారే గాని సుబుద్ధిఅయ్యవారు దాని సాధించలేకపోయారు. వారి అవిమృశ్యకారిత మాభవిష్యత్తును చిక్కుపరిచేసింది. మా ఆశా సౌధానికి చిచ్చుపెట్టేసింది. మానిండు జీవితాలను దగ్ధపటలమే చేసేసింది.

మరి, నావివేకం అంతా యేమయిపోయిందీ? నాస్వాతంత్ర్యనిరతి యెక్కడికి పోయిందీ? మాట చెప్పగలడే గాని, మంత్రి కొడుకు చెయ్యి పట్టుకుని చేయించగలడా?

పడిపోయిన్నీ ఘూర్ణిల్లుతూనే వుండిన అపులిని కాల్చేసిన చిత్రాంగి ఆచూపులు, ఇటు మళ్లుతూనే ముగ్ధమోహనాలయి నన్నెంత అర్థించలేదూ? ఆచూపుల్లో యెంత మమత—ఎంత ఆశ—ఎంతజాలి—చివరి కెంత విషాదం పొంగిపోలేదు?

అప్పుడు నే నెందుకంధుణ్ణయిపోయానూ? బధిరుణ్ణెందు కయిపోయానూ? అభావదశకే యెందుకగ్గమయిపోయానూ?

మూడేళ్లుగా భావించుకుంటూనే వున్నానే? స్మరించుకుంటూనూ వున్నానే? మననం చేసుకుంటూనూ వున్నానే! ధ్యానించుకుటూనూవున్నానే? కలలు కనుక్కుంటూనూ వున్నానే? రవిలి, రాజి, కమిలి, కుమిలి, బుగ్గే అయిపోతున్నానే?

మరి, మట్టిముద్దలాగి జీవచ్ఛవాన్నయిపోయానేమీ? ఆమెకోసం ప్రయత్నమే చెయ్యలేకపోయానేమీ? పోనీ, అన్నాళ్లనుంచి గుచ్చిగుచ్చి

అడుగుతూ వున్న అమ్మగారికి సూచనగా అయినా అందించలేకపోయానేమీ?

ఇదంతా సిగ్గా, వినయమా, క్లైబ్యమా? తాను కోరిన పురుషుడు తన్ను కోరుతూ వుండిన్నీ యిలా దేబె అయిపోయి వున్నట్టు తెలిస్తే ఏయువతి సహించగలదూ?

అయితే, నేను తనని కోరుతూ వున్నట్టామెకి గుర్తేమిటీ?

కాకపోతే, ఆమె కీవ్రతం యేమిటీ? నాయనగారిని దూరంగా వుంచడానికే కాకపోతే ఆమె కీవ్రతం యెందుకూ? ఇప్పటికీ తన హృదయం నామీదే లగ్నమయి వుండకపోతే నాయనగారిని దూరంగా వుంచవలసిన అగత్యం యేమిటీ?

నాయనగారంటే విరక్తా? అమ్మగారంటే భక్తా? నాయనగారియెడల భర్తృభావం యేపాటి వుండినా రాత్రివేళా, వుభయసంధ్యల్లోనూ దర్శనం నిషేధించడం యేమిటీ? అమ్మగారియెడల సపత్నీభావమే వుంటే ఆపాద సేవ లేమనుకోనూ?

చిలక చూపుల్లోనూ, మాటల్లోనూ సాకూతమదనలేఖ ల్లేవూ? ఒక్క క్షణంకిందట చిలక అన్నమాటల్లో—"దాని పుట్టుకే ముళ్లడొంకలో కదా" అన్నిమాటలో నాస్థాణుత్వానికి నిరసనభావం లేదూ?

వ్రతం సంగతి అంత వివరంగా చెప్పినా అర్థం చేసుకోని నన్ను చిలక నిరసించడంలో అధర్మమేమున్నదీ?...(మళ్లీ చిత్రాంగి నగరికేసి చూసి) అదిగో చిత్రాంగి, యింకా అక్కడే వుంది. ఇలాగే చూస్తోంది. అయితే, యెవర్ని వుద్దేశించి ఆచూపులు? (అటూ యిటూ చూచి) ఆచూపులు పడుతున్న యిక్కడ, నేను కాక మరి పిట్ట అయినా లేదే!

సందేహం లేదు. నన్నే చూస్తోం దామె. నామీదే వుంది ఆమె చూపు. నేనే వున్నా నామె స్నిగ్ధహృదయంలో.

నాయనగారు లేనేలేరు.

జక్కులదీవి రాజపుత్రిక—చిత్రాంగి నాసొత్తు కాని నాచిత్రాంగి—నాహృదయేశ్వరి పరుల పాలయిపోయింది. నన్నాథకింద కట్టి నాకంఠం పెన

వేసుకుని వున్న నాభాగ్యదేవతను పరులు లాగేసుకున్నారు.

ఛీ! ఎంత సిగ్గులచేటు!

అయితే, విడిచేతులతో భల్లూకాలను పడగొట్టానే! పిడిగుద్దులతో పెద్దపులులను కూల్చానే? నాహృదయేశ్వరిని దక్కించుకోలేని నాబలపరాక్రమా లెందుకు కాల్చనా?

చళుక్యయువరాజు జీవితేశ్వరే అపహృత అయిపోందే, మరెవరి భార్య క్షేమంగా వుండగలదూ!

యువరాజుగా వుండే యింత పందితనం కనపరిచానే, జనులు, తమ మహారాజుగా నన్నంగీకరిస్తారా? సామ్రాజ్యలక్ష్మి నన్ను కీగంట నయినా చూస్తుందా?

నేను మానవంతు ణ్ణేనా? నేను రాచపుట్టుకే పుట్టానా? జగదేకవీరులైన పాండుమహారాజులుంగారి దివ్యరక్తమే నారక్తనాళాల్లో ప్రవహిస్తోందా?

శత్రువులు, నిండుసభలో, తమ పట్టపుదేవి కట్టుపుట్టాలు వొలుస్తూ వుంటే పాండవులు అనాథలై చూస్తూ వూరుకున్నారు. అపోలికే నాకూ వచ్చింది; కాని, తరవాత, వారు తమ వైరం తీర్చుకున్నారే? తమ పట్టమహిషి హృదయశల్యం తొలగించుకున్నారే? అపోలిక సైతం నాకెందుకు పట్టదూ?

ఇప్పుడే నాసొత్తు నేనెందుకు స్వాధీనపరుచుకోగూడదూ? నాచిత్రాంగిని తెచ్చుకుంటే నన్నెవ డడ్డుకోగలడూ? (మళ్లీ చిత్రాంగి నగరికేసి చూసి) అదిగో చిలక అక్కడ చేరుకుంది. ఇద్దరూ ఏదో చెప్పుకుంటున్నారు. ఇద్దరూ—అదిగో నాకేసే చూస్తున్నారు. అపహరించి, చిలక చేసన్న చేస్తోంది. అదిగో, నమ్రురాలై చిత్రాంగి దోసిలి వొగ్గుతోంది. (మహోద్వేగంతో) చిత్రాంగి నాసొత్తు, చిత్రాంగి నాహృదయేశ్వరి. చిత్రాంగి నాప్రాణం, ఇదే నాచిత్రాంగిని నేను తెచ్చుకుంటాను.

రంయి మని సారంగధరు డొక్క అడుగు వేస్తాడు. వెంటనే వొక పావురంవచ్చి అతనిమీద వాలుతుంది. ఆగిపోయి దాన్ని అతను చేతుల్లోకి తీసుకుంటాడు.

(పావురంతో) ఇప్పు డెందుకు వచ్చావూ? అన్నట్టు నువ్వు చిత్రాంగి పావురంతో జతకట్టుకున్నావు కాదూ? చిత్రాంగి నిన్నెప్పు డేనా ముద్దు పెట్టుకుందా? చిత్రాంగి నామాట యెప్పుడేనా తెస్తుందా? చిత్రాంగి నన్ను తలుచుకుంటోందా? చిత్రాంగి నన్ను నమ్ముకునే వుందా? చిత్రాంగి నాకోసమే యిక్కడికి వచ్చిందా? చిత్రాంగి నాహృదయేశ్వరేనా? నన్ను చిత్రాంగి నగరికి వెళ్లమంటావా?

నాపావురమా! నాప్రాణమా! ఇదిగో నిన్ను విడిచివేడుతున్నాను. నువ్వు చిత్రాంగి నగరికి వెడతావా, నేనూ వెడతాను. నువ్వు మరోదారి పడతావా, నేను గోదావరి పడతాను. (పావురం విడిచిపెట్టి, చూసి ఆత్రంగా) ఆ! ఆ! చిత్రాంగి నాసొత్తు. చిత్రాంగి నాహృదయేశ్వరి. చిత్రాంగి నాకోసమే వచ్చింది. చిత్రాంగి నాకోసమే యెదురుచూస్తోంది. కనకనే నాపావురం చిత్రాంగి చేతుల్లో వాలింది. నేను చిత్రాంగి పాదాలమీద వాల్తాను.

దురుసుగా వెళ్లిపోతాడు.

ఇరవయ్యోరంగం

చిత్రాంగి నగరు. రెండు గడియల పొద్దే వుంది. ముందువా తెరపిలోనుంచి పగటి చరమదీప్తి, గాజుకుప్పెలలోనుంచి సుగంధదీపికల ప్రారంభతేజస్సూ వచ్చి మిళితమై హాలు కంతటికీ విలక్షణశోభ కూరుస్తున్నాయి. డాబా దిగివచ్చి చిలకా చిత్రాంగీ పడమటివేపు లోగుమ్మంలో నుంచుని మహోత్సాహంతో యెదురుచూస్తున్నారు. సారంగధరుడి రాక విన్నవించడానికి జక్కులదీవి పరిచారికలు అంచెలుగా నుంచుని వున్నారు. వసారా మెట్ల దగ్గిరికి వెళ్లి వార్త లందుకుని వచ్చి చెబుతూ, మళ్లీ వాటికోసం మెట్లదగ్గిరికి వెడుతూ, రుక్కు, మెరుపుతీగలాగ సంచరిస్తోంది.

రుక్కు—(వడిగా వచ్చి) దొడ్డిగుమ్మంకేసి మళ్లారు. (వెళ్లిపోతుంది)

చిత్రాంగి—(చిలకతో) బాగుంది. కదూ?

చిలక—చెప్పి పంపినట్టు గ్రహించుకున్నారు, సామాన్యులా తల్లీ వారు!

రుక్కు—(మళ్లీవచ్చి) గుమ్మందాటి లోపల ప్రవేశించారు. మనవాళ్లందరూ పుష్పాలు చల్లి, వరాసగా పాదాభివందనం చేస్తూ వుండగా, చిరునవ్వుతో శిరసావహిస్తూ శరవేగంతో దయచేస్తున్నారు. (వెళ్లిపోతుంది)

చిత్రాంగి—(ఏదో చెప్పబోయి, గభీమని చిలక జబ్బలు పట్టుకుని, అంతలో సిగ్గుపడి వూరుకుంటుంది)

చిలక—సిగ్గెందుకు తల్లీ? ఇన్నాళ్లు బాధపెట్టినందుకు ముందు వారే చేతులెత్తి—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(చిలక నోరు మూస్తూ) అయ్యో, అయ్యో!

రుక్కు—(మళ్లీ వచ్చి మెట్లమీద అడుగుపెట్టారు. (వెళ్లిపోతుంది)

చిత్రాంగి—(అమ్మయ్యా! అన్నట్టు పెదవులు కదుపుతూ గుండెల మీద చేతులు వేసుకుంటుంది)

చిలక—ఎన్నడో మీహృదయపీఠమే అధిష్టించారు వారు, ఇప్పుడు మెట్లెక్కడం అబ్బురమా అమ్మా?

చిత్రాంగి—(సిగ్గుతో చిలక బుగ్గమీద ఇట్టే అంటుంది)

రుక్కు—(మళ్లీ వచ్చి) మధ్యమెట్లమీద నుంచుని యేదో ఆలోచించుకుంటున్నారు. ఎందుకో పరితాపపడుతున్నట్టుంది మొగం. (వెళ్లిపోతుంది)

చిలకా చిత్రాంగీ మెరుపుకొట్టినట్టయి దిగాలుపడిపోతారు.

చిలక—(తేరుకుని, చిత్రాంగి వీపు నిమురుతూ) అతిసాహసకార్యం కదూ తల్లీ యిదీ? ఒక్క క్షణం. ఈపాటికి మళ్లీ—(అర్థోక్తి)

రుక్కు—(మళ్లీ వచ్చి) మళ్లీ బయలుదేరారు. మెల్లిగా అడుగు వేస్తున్నారు. (వెళ్లిపోతుంది)

చిత్రాంగీ చిలకా పొంగిపోతారు. చిత్రాంగి చిలక చేతులు పట్టుకుని గునుస్తుంది.

చిలక—సమయానికి సిగ్గుపడతావు సుమండీ. భద్రం.

రుక్కు—(మళ్లీ వచ్చి) దయ—చే—శా—రు. (వెనక్కి వెనక్కి తగ్గుతూ రెండోపక్కకి వెళ్లిపోతుంది)

సారంగధరుడు ఎదటికి వస్తాడు; కాని మళ్లీ పరితాపపడుతున్నట్టయి, వొక్క క్షణానికి తేరుకుని మొగం యెత్తి చూస్తాడు. చిత్రాంగి విభ్రమవిలోకనాలు పరుపుతుంది. చిలక పాదాభివందనం చేస్తుంది.

చిలక—(దోసిలి వొగ్గి) స్వాతివాన కోరి ముత్యపుచిప్పల్లాగా, చంద్రోదయం కోరి చకోరాల్లాగా నిరీక్షించుకుంటూ వున్నాము. దయచెయ్యండి మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(చిత్రాంగికేసి చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

చిలక—పద్మసరోవరంలో పూలతెప్పమీద విహరిస్తూ, దుర్దాంతమైన గాలివిసురున నడిసముద్రంలో పడిపోయాము; కాని సావిత్రీఅమ్మవారిని కొలుచుకుంటూ ఆగాలిని లెక్కచెయ్యక, ఆమహాసముద్రం వుత్తరించి, చివరికివాళ, వొడ్డే కాదు, ఏనుగే యెక్కగలిగాము. మహాప్రభూ! తమరు నుంచుని వుంటే మాకళ్లు చూడలేవు మాహృదయాలు—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(నుంచునే వుండి దోసిలి వొగ్గి) అపరాధిని. క్షమించ కోరుతున్నాను.

చిలక—ఆమాటకి వస్తే, యిప్పుడిక్కడ అపరాధులు కానివారెవరు మహాప్రభూ? ఒకరి హృదయం వొకరికి విప్పి చెప్పుకోడం కంటే క్షమాభిక్ష యేం వుంది మహాప్రభూ? (చిత్రాంగితో) మూడేళ్లుగా కలలు కనుక్కుంటూ వున్న పెన్నిధి యిన్నాళ్లకి చేజిక్కింది, స్వాగతం నివేదించుకోండి తల్లీ!

చిత్రాంగి మళ్లీ విభ్రమవిలోకన్నాలు పరుపుతుంది. చిలక మళ్లీ "దయచెయ్యండి మహాప్రభూ!" అంటుంది. సారంగధరుడు ఒక ఆసనం అధిరోహిస్తాడు.

సారంగధరుడు—(చిత్రాంగితో) వేళ అతిక్రమించినట్టున్న దే. యింకా పూజ ప్రారంభించవలే దేమి?

చిత్రాంగి—(చిలకకేసి చూస్తుంది)

చిలక—మనవిచేసుకుంటున్నాను మహాప్రభూ! ఇవాళ పూజావిధానం మారవలసివుంది. కారణం హాఠాత్తుగా ఆపతితం కావడంవల్ల అందుకు తగ్గ సన్నాహాలు ముందు చేసుకోవలసివుంది మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—మార్పా?

చిలక—అవును మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు చిత్రాంగికేసి చూస్తాడు. చిత్రాంగి ఓరచూపులు చూస్తుంది.

సారంగధరుడు—అదేమిటో అడగవచ్చునా?

చిత్రాంగి—(చిలకకేసి చూస్తుంది)

చిలక—అబలలమూ,ఆపన్నలమూ కదా, తీవ్రపరీక్షధర్మమా మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(చిత్రాంగికేసి చూస్తూ) ఆపన్నత కేమి వచ్చిందీ?

చిత్రాంగి—(మొగం వంచుకుని, కొంచెం నిష్ఠురస్వరంతో) అంతానూ. తక్కువేం జరిగిందీ?

చిలక—మానోటనే వినా లని వుంటే—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—బోధపడలేదు. అంచేత అడగవలసివచ్చింది.

చిత్రాంగి—(మొగం వంచుకుని) అనుభవానికే వచ్చింది కదా, బోధపడక పోవడం సంభవమేనా?

సారంగధరుడు—(చకితుడై చిత్రాంగికేసి చూస్తాడు)

చిలక—(చిత్రాంగితో) మనస్సు చెదిరిపోయీ, హృదయం వ్యథితమయిపోయీ అనుభూతం కూడా గుర్తుతగిలివుండకపోవచ్చు. కనక, తల్లీ, నేను మనవిచేసుకుంటాను. (సారంగధరుడితో) మహాప్రభూ! మా దేళ్లనాడు...! పాపికొండల్లో......! జ్ఞాపకం......?—(ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు కళ్లు మూసుకుని బాధపడతాడు. చిత్రాంగి, సారంగధరుణ్ణి విడిచి చిలకని చిలకని విడిచి సారంగధరుణ్ణి ఆత్రంగా చూస్తూ వుంటుంది. ఒక్క క్షణం అయినాక, మెల్లిగా మొగం ఎత్తుకుని, సారంగధరుడు చిత్రాంగికేసి చూస్తాడు. దానిమీద, పొడిచినట్టు కాగా, కళ్లుమూసుకుని చిత్రాంగి బాధపడుతుంది.

చిలక—నాటికి నాడు, సుఖదుఃఖాలు, ఇలాంటి నిండు హృదయాలను బలవంతాన వేరుచేసి వాటి మధ్య ముళ్లకంచెలు నాటారు. ఈసందు పాటు చూసుకుని నేటికి నేను, మహారాజులుంగారు మా అమ్మని చేపట్టడాని కనుక్కున్నప్పటే—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(చకితుడై) చేపట్టడానికా?

చిలక—అవును, కనపడనిదా యిది మహాప్రభూ! చూసిన్నీ—చూస్తూ వుండిన్నీ చూడనట్టు నటించడం తీర్థపూతుల కుచితమేనా మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—(చిత్రాంగికేసి చూస్తాడు)

చిత్రాంగి—(మొగం వంచుకుని, కాలిగోటిన వేలితో నేల రాస్తూ కొంచెం నిష్ఠురంగా) నన్ను పరీక్షించడానికే యీ ఔదాసీన్యం అయితే—(అర్థోక్తి)

చిలక—అది మాట మన్నానే. పరీక్షలో నెగ్గలేకపోతే ప్రాణాలయినా యిచ్చెయ్యడానికి మేము సిద్ధమే. ఇంతకీ: మా అమ్మ అసాధారణ మేధాసంపన్నురాలు కనక గానీ, లేకపోతే, మహారాజులుంగారు—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(చిలకతో) నన్నుకే కారుణ్యంలో శిక్షిస్తూ వెడుతున్నావు.

చిత్రాంగి—(మొగం వంచుకుని దీనంగా) నేనున్నదే అక్కడ.

సారంగధరుడు—(చిత్రాంగితో) కాదు, రాజమహేంద్రపురనగరంలో—మహారాణీపదవిలో—(గంభీరంగా చూస్తాడు)

చిత్రాంగి—(మొగం వంచుకుని, వోరచూపులు చూస్తూ కొంచెం కరుగ్గా) కాదు కాదు, రాజమహేంద్రపురదుర్గంలోనే—కాని కారాగృహంలో—చీకటికొట్టులో—చావుబతుకుల సంరంభంలో—(అలాగే చూస్తూ వుంటుంది)

సారంగధరుడు—(చిలకతో) వింతగా వుంది.

చిలక—ఉన్నదే అది మహాప్రభూ! లేకపోతే వొకరు మనస్సు హరించడం యేమిటి, మరొకరు దేహం హరించడానికి కుట్రలు పన్నుతూ—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—కుట్రలా? ఇంకా పన్నుతూ వుండడమా!

చిత్రాంగి—(వోరచూపులు చూస్తూ మళ్లీ కొంచెం కరుగ్గా) కాక సాహసించడాని కెన్ని వేల గుండె లుండాలి?

సారంగధరుడు—(చిలకకేసి చూస్తాడు)

చిలక—(తల పంకిస్తూ) వైభవాలకే గాని శౌర్యసాహసాలకా, మహాప్రభూ, జక్కులదీవివారి సామంతత? మాఅమ్మ, యిప్పుడు, జక్కులదీవికి బదులు రాజమహేంద్రపురంలో వున్నారు. ఇంతే భేదం.

సారంగధరుడు—అయితే, యెందుకు దయచేసినట్టూ?

చిత్రాంగి—మరో దారి లేక.

సారంగధరుడు—(చిలకకేసి చూస్తాడు)

చిలక—వింతే యేముందీ మహాప్రభూ? రప్పించుకోతగ్గవారు అశ్రద్ధ చెయ్యడంవల్ల, మనసు మార్చుకోలేక, కోరి దయచేశారు మా అమ్మ. సూచిభేద్యమైన గాఢాంధకారంలో వొక్క ఆశాకిరణం గోచరించగా, దాన్ని నమ్ముకుని, అది సాధించుకోడానికి స్వయంగా దయచేశారు మాఅమ్మ.

సారంగధరుడు—వివాహం—(అర్థోక్తి)

చిలక—ఇక కావాలి మహాప్రభూ!

సారంగధరుడు—బాబయ్యగారు—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(ఓరచూపులు చూస్తూ నిరసనగా) సత్యభామాదేవమ్మ వారిని ఆశించిన శతధన్వుడి పునర్జన్మ.

సారంగధరుడు—(చకితుడై చిలకకేసి చూస్తాడు)

చిలక—ఉన్నదున్నట్టు విన్నవించారు మాఅమ్మ.

సారంగధరుడు—(చిత్రాంగితో) అయితే, కత్తికి—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(కచ్చితంగా) అది సమరాహ్వానం.

సారంగధరుడు—(చకితుడై మళ్ళీ చిలకకేసి చూస్తాడు)

చిలక—(మందహాసం చేస్తూ, విలాసంగా) సరిగా అర్థం చేసుకోండి మహాప్రభూ! రాజమహేంద్రపురాధీశ్వరులు సమరాహ్వానం చేశారు. జక్కులదీవి యువరాజపదవిలో వున్నవా రందు కంగీకరించారు. దాని మీద, వారు, కత్తి దూశారు, వీరు పూలదండవ రువ్వారు. బిభీషికలకు జంకే దెవరు? అయితే, యెవరి ఆయుధం వారిదీ, యెవరి ధైర్యం వారిదీ, యెవరి భావం వారిదీ, యెవరి నమ్మకం వారిదీనీ. ఎవరి కెవరు తీసి పోతారూ?

సారంగధరుడు—పూర్వాపరసందర్భాలు—(అర్థోక్తి)

చిలక—చక్కంగా అతికాయి, లోటేమిటి మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు అపనమ్మకం కనపరుస్తాడు. చిత్రాంగి చిలకకేసి చురుగ్గా చూస్తుంది.

చిలక—(చిత్రాంగి యింగితం గుర్తించి, సరే అన్నట్టు తల పంకించి, అలవోకగా నవ్వి చిత్రాంగితో) ఉపోద్ఘాతం కావ్యాన్ని మించిపోయింది, పైగా, జటిలత యెక్కువయి కావ్యం కూడా ప్రౌఢైక వేద్యం అయిపోయింది. అంచేత యీతటపటాయింపు. కనక యిక వ్యాఖ్యానం చేస్తాను తల్లీ! (సారంగధరుడితో గంభీరంగా) మహాప్రభూ!—(దోసిలి వొగ్గి) మూడేళ్ల ప్రతీక్ష అడవిగాసిన వెన్నెల అయిపోయింది; కాని, ధైర్యం మాత్రం సన్నగిల్లిపోలేదు. ఈస్థితిలో, చిత్రపటంకోసం రాయబారం వచ్చింది. దాంతో ప్రాణాలు లేచివచ్చాయి; కాని పెన్నిధి లభించిం దని పొంగి పోగా, పెనుభూతం యెదు రయింది. మనస్సు నిలవరించుకుని ఆలోచించగా అదే కార్యసాధనకు ఒక సోపానంగా కనపడింది. వెంటనే సకలమూ నిశ్చ

యించుకుని, ఆరుమాసాల గడువు పెట్టుకుని మేమిక్కడ ప్రవేశించాము. మహారాజులుంగారిని విసిరికొడుతూ కుంగతీసెయ్యడమే గడువు ప్రయోజనం. ఈసంకులసమరంలో సావిత్రీగౌరీవ్రతమే మాకు అభేద్యకవచం. నాలుగేసీ అయిదేసీ దినాల కొక్కమాటే మహారాజులుంగారి కీనగరిలో ప్రవేశించడాని కనుజ్ఞ. అదేనా మిడసరిలగ్గంలో. అప్పుడేనా గదిలో తలుపుచాటున మాఅమ్మా, తలు పివతల వొక పక్కగా మహారాజులుంగారూనూ. ఒక్క తెరమాత్రమే తక్కువ. ఈక్షణం వరకూ, చిత్రపటంలో తప్ప, మహారాజు మాఅమ్మ మొగం ప్రత్యక్షంగా చూసి యెరుగరు. మాఅమ్మ కంఠస్వరం అయినా యెరుగరు. మాధ్యస్థం వహించి, మాఅమ్మ మాటలు అనువదిస్తున్నట్టు నటిస్తూ చిలవలూ పలవలూ పెంచి సమయోచితంగా మహారాజులుంగారికి ప్రత్యుత్తరం చెప్పడం నేను. మహారాజులుంగా రడిగే మాటలు క్షేమసమాచారాలకూ, లోకాభిరామాయణానికీ మాత్రమే సంబంధించి వుండాలని కఠిననియమం. అయినట్టు కట్టడి. దీంతో యెంత నిరుత్సాహపడిపోవాలో అంతా నిరుత్సాహపడిపోయి, ఎంత విసిగిపోవాలో అంతా విసిగిపోయి, ఎంత కుంగిపోవాలో అంతా కుంగిన్నీ పోయారు వారు. లేకపోతే మహారాజులుంగారి కిప్పుడు మహారణ్యాలలో విహారం యేమిటి మహాప్రభూ! లేకపోతే, నాట్యాని కని వంకపెట్టి కొత్తభోగంపిల్లని వెంటపెట్టుకు వెళ్లడం యేమిటి మహాప్రభూ ?

సారంగధరుడు—(చకితు డవుతాడు)

చిలక—లోకం కోడయి కూస్తూ వుండగా యీసంగతి తమకు తెలవక పోవడం యేమిటి మహాప్రభూ ?

సారంగధరుడు—(నిర్విణ్ణు డయి మొగం వంచుకుంటాడు)

చిలక—నేను అతిశయోక్తులు ప్రయోగిస్తున్నా నని తమ రనుకోవద్దు. లోకం యేమీ యెరగదు గాని, మాకు మేమూ, మహారాజులుంగారికి మహారాజులుంగారూ కూడా యిది చావుబతుకుల సంరంభంగా భావించుకుంటున్నాము. మాకు మేమయి చెప్పుకోడం కాదు గాని, యీగడువు

లోపున వచ్చిన పని కాకపోతుందా, వ్రతమూ మిథ్య మాఅమ్మా మిథ్య జగత్తే మిథ్య అన్నంత అసిధారావ్రతంగా నడుపుకుంటున్నాము మేము.

సకలనీతివిశారదా! సుబుద్ధి అయ్యవారి తెలివితక్కువ మంత్రాంగానికి ప్రతిగా ఈయెత్తు ఉద్దిష్టం అయింది. మహారాజులుంగారి దుస్సంకల్పం వికల్పం చేసెయ్యడానికి మాఅమ్మ యీమహానాటకం ఆడవలసివచ్చింది.

మహారుద్రయ్యగారి కుట్రలు విచ్ఛిన్నంచేసి, అన్యోన్యానురాగంతో—ప్రేమోన్మాదంతో కుములిపోతున్న తమ ఉభయుల లేతహృదయాలకూ ఐక్యత సంఘటించడానికే నేనిన్ని తిప్పలు పడవలసివచ్చింది.

మహాప్రభూ! మనస్సు సరిచేసుకోండి. లోకవృత్తం పరిశీలించుకోండి. ప్రేమప్రవృత్తి గుర్తించుకోండి. ప్రాణికోటికి ప్రేమకంటే సుఖకర మైన దేమి వున్నది మహాప్రభూ ? ప్రాణికోటికి ప్రేమకంటే ఉత్తమప్రాప్యం యేమి వుంది మహాప్రభూ ? ప్రాణికోటికి ప్రేమానుభూతికంటే జీవిత సాఫల్యం యేమి వుంది మహాప్రభూ ? ఆప్రేమకు అడ్డేమిటి మహాప్రభూ ? ఆప్రేమకు విఘాతం కలిగించగలవా రెవరు మహాప్రభూ ? ఆప్రేమను జయించగలవా రెవరు మహాప్రభూ ? ఆప్రేమ అనుభవించని బతు కేమి బతుకు మహాప్రభూ ? ఆప్రేమకు అగమ్య మైన మార్గం యేమి వున్నది మహాప్రభూ?

పురుషసింహా! బాలామనఃపాంచాలా! త్రికరణయా తమ రూపమే భావించుకుంటూ, తమ పాదాలే ధ్యానించుకుంటూ, తమ పేరే స్మరించుకుంటూ, తమ హృదయమే ప్రాప్యంగా తమ అనుగ్రహమే ఆశించుకుంటూ మూడేళ్లనాటి తమ చల్లని చూపే ధారకంగా నిద్రాహారాలు పరిత్యజించి, పంచాగ్నిమధ్యంలో ఘోరతపస్సు చేస్తూ మాతల్లి—అదుగో తమ యెదట—తమ పాదాల సన్నిధిని—(అర్ధోక్తి)

గభీమని ముందుకి వచ్చి, చిత్రాంగి, సారంగధరుడి యెదట మోకరిల్లుతుంది. తటాలున యివతలకి వచ్చి, చిలక, తలుపు చేరవేస్తుంది. సరిగా, యీసమయాన, కంగారుపడుతూ రుక్కు

యించమని, ఆరుమాసాల గడువు పెట్టుకుని మేమిక్కడ ప్రవేశించాము. మహారాజులుంగారిని విసిరికొడుతూ కుంగతీసెయ్యడమే గడువు ప్రయోజనం. ఈసంధుల సమరంలో సావిత్రీగౌరీవ్రతమే మాకు అభేద్యకవచం. నాలుగేసీ అయిదేసీ దినాల కొక్కమాటే మహారాజులుంగారికీనగరిలో ప్రవేశించడాని కనుజ్ఞ. అదేనా మిడసరిలగ్గంలో. అప్పుడేనా గదిలో తలుపుచాటున మాఅమ్మా, తలు పివతల వొక పక్కగా మహారాజులుంగారూనూ. ఒక్క తెరమాత్రమే తక్కువ. ఈక్షణం వరకూ, చిత్రపటంలో తప్ప. మహారాజు మాఅమ్మ మొగం ప్రత్యక్షంగా చూసి యెరగరు. మాఅమ్మ కంఠస్వరం అయినా యెరగరు. మాధ్యస్థం వహించి, మాఅమ్మ మాటలు అనువదిస్తున్నట్టు నటిస్తూ చిలవలూ పలవలూ పెంచి సమయోచితంగా మహారాజులుంగారికి ప్రత్యుత్తరం చెప్పడంనేను. మహారాజులుంగారడిగే మాటలు క్షేమ సమాచారాలకూ, లోకాభిరామాయణానికీ మాత్రమే సంబంధించి వుండాలని కఠిననియమం. అయినట్టు కట్టడి. దీంతో యెంత నిరుత్సాహపడిపోవాలో అంతా నిరుత్సాహపడిపోయి, ఎంత విసిగిపోవాలో అంతా విసిగిపోయి, ఎంత కుంగిపోవాలో అంతా కుంగిస్నీపోయారు వారు. లేకపోతే మహారాజులుంగారికిప్పుడు మహారణ్యాలలో విహారం యేమిటి మహాప్రభూ? లేకపోతే, నాట్యాని కని వంకపెట్టి కొత్తభోగంపిల్లని వెంటపెట్టుకు వెళ్లడం యేమిటి మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు—(చకితు డవుతాడు)

చిలక—లోకం కోడయి కూస్తూ వుండగా యీసంగతి తమకు తెలియక పోవడం యేమిటి మహాప్రభూ?

సారంగధరుడు—(నిర్విణ్ణు డయి మొగం వంచుకుంటాడు)

చిలక—నేను అతిశయోక్తులు ప్రయోగిస్తున్నానని తమ రనుకోవద్దు. లోకం యేమీ యెరగదు గాని, మాకు మేమూ, మహారాజులుంగారికి మహారాజులుంగారూ కూడా యిది చావుబతుకుల సంరంభంగా భావించు కుంటున్నాము. మాకు మేమయి చెప్పుకోడం కాదు గాని, యీగడువు

లోపున వచ్చిన పని కాకపోతుందా, వ్రతమూ మిథ్య మాఅమ్మా మిథ్య జగత్తే మిథ్య అన్నంత అసిధారావ్రతంగా నడుచుకుంటున్నాము మేము.

సకలనీతివిశారదా! సుబుద్ధి అయ్యవారి తెలివితక్కువ మంత్రాంగానికి ప్రతిగా ఈయెత్తు ఉద్దిష్టం అయింది. మహారాజులుంగారి దుస్సంకల్పం వికల్పం చేసెయ్యడానికే మాఅమ్మ యీమహానాటకం ఆడవలసివచ్చింది.

మహారుద్రయ్యగారి కుట్రలు విచ్ఛిన్నంచేసి, అన్యోన్యానురాగంతో—ప్రేమోన్మాదంతో మునిగిపోతున్న తమ ఉభయుల లేతహృదయాలకూ ఐక్యత సంఘటించడానికే నేనిన్ని తిప్పలు పడవలసివచ్చింది.

మహాప్రభూ! మనస్సు సరిచేసుకోండి. లోకవృత్తం పరిశీలించుకోండి. ప్రేమప్రవృత్తి గుర్తించుకోండి. ప్రాణికోటికి ప్రేమకంటే సుఖకర మైనదేమి వున్నదిమహాప్రభూ? ప్రాణికోటికి ప్రేమకంటే ఉత్తమప్రాప్యం యేమి వుంది మహాప్రభూ? ప్రాణికోటికి ప్రేమానుభూతికంటే జీవిత సాఫల్యం యేమి వుంది మహాప్రభూ? ఆప్రేమకు అడ్డేమిటి మహాప్రభూ? ఆప్రేమకు విఘాతం కలిగించగలవా రెవరు మహాప్రభూ? ఆప్రేమను జయించగలవా రెవరు మహాప్రభూ? ఆప్రేమ అనుభవించని బతు కేమి బతుకు మహాప్రభూ? ఆప్రేమకు అగమ్య మైన మార్గం యేమి వున్నది మహాప్రభూ?

పురుషసింహా! బాలామనఃపాంచాలా! త్రికరణయా తమ రూపమే భావించుకుంటూ, తమ పాదాలే ధ్యానించుకుంటూ, తమ పేరే స్మరించుకుంటూ, తమ హృదయమే ప్రాప్యంగా తమ అనుగ్రహమే ఆశించుకుంటూ మూడేళ్లనాటి తమ చల్లని చూపే ధారకంగా నిద్రాహారాలు పరిత్యజించి, పంచాగ్నిమధ్యంలో ఘోరతపస్సు చేస్తూ మాతల్లి—అరుగో తమ యెదట—తమ పాదాల సన్నిధిని—(అర్ధోక్తి)

గభీమని ముందుకి వచ్చి, చిత్రాంగి, సారంగధరుడి యెదట మోకరిల్లుతుంది. తటాలున యివతలకి వచ్చి, చిలక, తలుపు చేరవేస్తుంది. సరిగా, యీసమయాన, కంగారుపడుతూ రుక్క—

తొంగిచూస్తుంది. చకిత అయి "ఏమిటి?" అన్నట్టు చేసన్న చేస్తూ చిలక రుక్కు దగ్గిరికి వెడుతుంది.

రుక్కు—(మెల్లిగా) మహారాజు ఇప్పుడే వేటనుంచి దయచేశారు.

చిలక—(నిర్విణ్ణ అయి) ఆ!......ఇక్కడికి రాలేదు కదా?

రుక్కు—ఇప్పటివరకూ లేదు...ఇక వస్తే!

చిలక—(ఆలోచించి ఆజ్ఞాస్వరంతో) జక్కులదేవి పరిచారిక లందరూ కత్తులు దూసి సిద్ధంగా వుండేది. సెలవు పొందకుండా రాజు పైకి వచ్చాడా యెవళ్లు కందితే వాళ్లే కత్తె డయితే నరికి పారేసేది. భద్రం! వెళ్లు.

ఇద్దరూ చెరో పక్కకీ వెళ్ళిపోతారు.

ఇరవై వొకటో రంగం

రత్నాంగి నగరు. నాలుగ్ఘళ్ళ రాత్రి అయింది. అప్పుడే భోజనం చేసివచ్చి రత్నాంగి దక్షిణపు వసారాలో పచారు చేస్తూ వుంటుంది. కూడా కూడా తిరుగుతూ, గౌరి, రత్నాంగి కొక్కొక్కటే తమలపాకు చిలక లందిస్తూ వుంటుంది. పంజరంలో వున్న చిలక "బాబయ్యా, బాబయ్యా" అని పలికి, కళ్లు మూసుకుంటుంది.

రత్నాంగి—(పంజరంకేసి చూస్తూ గౌరితో) ఏమిటే అంటుందీ చిలక?

గౌరి—మహారాజులుంగారు • వేటనుంచి దయచేశారుట అమ్మా! ఆమాట కామోసు.

రత్నాంగి—ఎంతసే పయిందిట?

గౌరి—ఇప్పుడిప్పుడే నగరిలో ప్రవేశించారుట.

రత్నాంగి—మనకి దర్శనం అవుతుందా?

గౌరి—అది వెనకటిదినాలలో మాట. వార్త వస్తే వెళ్లడం తప్ప. దర్శనం కోరడం కూడా మనకి క్షేమకరం కాదు.

రత్నాంగి—అవును, నువ్వు బాగా చెప్పావు.....అయితే, నాలుగు దినాల కిందటే కదూ వేంచేశారూ, ఈవాటు ఇంత త్వరగా దయచేశారేం చెప్మా?

గౌరి—జక్కులదేవి అమ్మగారి సెలవు—(అర్థోక్తి)

రత్నాంగి—వేటకి వేంచెయ్యమని అంటూవా, త్వరగా దయచెయ్యమని అంటూవా?

గౌరి—(చిరునవ్వు నవ్వి వూరుకుంటుంది)

రత్నాంగి—ఏం, మాట్లాడవేం?

గౌరి—తెలిసిం దమ్మా, ఒకదాని కొకటి చుక్కెదురు.

రత్నాంగి—పోనీ, నట్టువరాళ్లలో కలిసిన కొత్తపిల్ల సంగతి యేమయినా తెలిసిందా?

గౌరి—తెలిసిం దమ్మా! ఆపిల్ల అన్నపూర్ణ ద్వారా వచ్చిందిట. ద్రాక్షారామ దగ్గిర యేదో వూరనీ, మొన్న మొన్ననే పదహారేళ్లు నిండాయనీ, రూపంలోనూ విద్యలోనూ కూడా రంభా వూర్వసీ—అపాటి దనీ, వొళ్ళ వెలుగు వెలిగేదే అనీ—(అర్థోక్తి)

రత్నాంగి—ఏమి వెలుగో, పసిపిల్ల పాపం. దాని నాట్యారంభానికి మహారణ్యాలలోనా సుముహూర్తం?

గౌరి—ప్రభువులు తలుచుకుంటే దేని కడ్డు తల్లీ?

రత్నాంగి—అంటే. వారు మహారణ్యాలకు వేంచేసిన కారణం మెకాలను సంహారించడానిక్కాదన్న మాటా?

గౌరి—మహారణ్యాలలో వినోదాలూ, నగరంలో వేటా—(అర్థోక్తి)

రత్నాంగి—సెబాస్! మంచి సారస్యం తీశావు. అయితే, మెకాలెవరో నగరంలో?

గౌరి—జక్కులదేవి అమ్మగారికంటే మెకం మరెవ రున్నా రమ్మా?

రత్నాంగి——అవునవును పాపం. (జాలిగా) ఎంత తెలివి——ఎంత చురుకు——ఎంత నమ్రత——ఎంత కలుపుగోలుతనం——ఎంత చక్కదనం——పాపం ఆమె బతుకు రసాభాసే అయిపోయింది. ఆమె ఆత్మీయులు——(అర్థోక్తి)

గౌరి——ఒక్కబిడ్డ పాపం వారికి. కొడుకయినా తూతురయినా ఆమే, ఆమెను తలుచుకుని వారెంతెంత ఆశలుపోయారో?

రత్నాంగి——ఆశలంటే పోతాం గాని, అదృష్టం పెట్టిపుట్టవద్దూ? అబ్బాయిని తలుచుకుని ఆమె ఆశలుపోలేదా, ఆమెని తలుచుకుని అబ్బాయి ఆశలుపోలేదా? కాని, ఆమెనీ అబ్బాయినీ కూడా మహారాజు ఒక్క దెబ్బతో——(అర్థోక్తి)

ద్వారంలోనుంచి పరిచారిక——

సుబుద్ధి అయ్యవారు వచ్చి వేచివున్నా రమ్మా!

రత్నాంగి——ఏమన్నావూ?

ద్వారంలోనుంచి పరిచారిక——

సుబుద్ధి అయ్యవారు వచ్చి వేచివున్నా రమ్మా!

రత్నాంగి——రప్పించు. (గౌరితో) తోడితేవే.

గౌరి ద్వారందాకా వెళ్ళి మళ్ళీ సుబుద్ధితో వస్తుంది.

రత్నాంగి——ఏం బాబూ?

సుబుద్ధి——అబ్బాయిగారి కోసం వచ్చా నమ్మా!

రత్నాంగి——నాయన మీకోసమే బయలుదేరాడు బాబూ!

సుబుద్ధి——కనపడలే దండీ అమ్మా!

రత్నాంగి——(గౌరికేసి చూస్తుంది)

గౌరి——బుల్లిబాబయ్య దర్శనానికి వెళ్ళివుంటా రమ్మా!

రత్నాంగి——(సుబుద్ధికేసి చూస్తుంది)

సుబుద్ధి——నేనక్కణ్ణుంచే వస్తున్నా నండీ!

రత్నాంగి——మహారా జిప్పుడే దయచేశారుట. వారి దర్శనానికి వెళ్ళి వున్నా డేమో.

గౌరి——అలాగే అయివుంటుం దమ్మా!

సుబుద్ధి——శావచ్చు నమ్మా!

రత్నాంగి——ఇంకా భోజనం కాలేదు, త్వరగానే రావచ్చు, మీరు——(అర్థోక్తి)

సుబుద్ధి——కింద వేచి వుంటా నమ్మా!

రత్నాంగి——మీభోజనం అయిందా?

సుబుద్ధి——ఇంకా కాలేదు. నేనిప్పుడు భట్టారకులవారి దగ్గిరనుంచి వస్తున్నా నండి.

రత్నాంగి——(జాలిగా) ఎంతముష్టురోగం వొంట బట్టిందీవారికీ? ఎదట నుంచుని మాట్లాడుతూ వుంటే, మాబాబయ్యగారి యెదట వున్న ట్టుం డేది. బతికి బట్టకట్టి మళ్ళీ వారిక్కడి కెప్పుడు దయచేస్తారో నేనెప్పుడు సేవించుకుంటానో!

సుబుద్ధి——ఇక లాభం లేదండీ అమ్మా!

రత్నాంగి——(విచారంతో) అదేం బాబూ?

సుబుద్ధి——ఈ రాత్రి గడవదండీ!

రత్నాంగి——శివశివా! శివశివా! అంత ముంచుకు వచ్చిందా?

సుబుద్ధి——యువరాజులుంగారి దర్శనంకోసం అటమటించిపోతున్నా రమ్మా వారు.

రత్నాంగి——అయ్యో, అయ్యో, ఎలాగ తండ్రీ? (గౌరితో) నానాయనకి వారి చూపు లందవు కాబోలు, నేం చేతునే?

గౌరి——(సుబుద్ధితో) ఈసంగతి మహారాజులుంగారికి తెలిసిందో లేదో, తమ రందచేయించండి బాబయ్యా!

సుబుద్ధి——నేను కాదు, మాబాబయ్యగారు విన్నవించుకుంటారు మహారాజులుంగారితోటి.

రత్నాంగి—ఈలోపున యిక్కడికి వస్తే అబ్బాయిని వెంటనే పంపేస్తాను, మీరు పదండి బాబూ, అక్కడే వుండండి.

సుబుద్ధి—చిత్తం అమ్మా!

రత్నాంగి—సోమిదేవమ్మగారిని వొకకంటితో కనిపెడుతూ వుండండేం బాబూ!

సుబుద్ధి—చిత్తం అమ్మా!

రత్నాంగి—(గౌరితో) చూడూ, నువ్వు వెళ్లి అమ్మగారిని కనిపెట్టుకుని వుండూ. అమ్మాయిగా రమ్మాయిగా రంటూ నన్ను గుచ్చి కౌగిలించుకుంటేనే కాని వుండలే రామె. (కళ్లు తుడుచుకుంటూ) ఆమె పసుపుకుంకుమలకే లోటు రావాలా?

సుబుద్ధి—సెలవు, అమ్మా!

రత్నాంగి—మంచిది బాబూ! (గౌరితో) నువ్వు కూడా పదవే. (సుబుద్ధితో) చూడండీ! ఎప్పటి స్థితి అప్పుడు నాకు తెలియపరుస్తూ వుండాలి సుమండీ బాబూ!

సుబుద్ధి—చిత్తం అమ్మా!

తలో వేపుకీ వెళ్లిపోతారు.

ఇరవై రెండో రంగం

చిత్రాంగి నగరు. నాలుగ్ఘళ్ల రాత్రి అయింది. సారంగధరుడికోసం వచ్చి సుబుద్ధి రత్నాంగితో మాట్లాడుతూ వుండిన సమయం అది. ఇక్కడ, హాల్లో, సారంగధరుడు వొక ఆసనంమీద కూచునీ, చిత్రాంగి, అతని యెదట, తగినంత దూరాన నుంచునీ వున్నారు. చిలక చేధవేసిన తలుపు అలాగే వుంది.

సారంగధరుడు—(చిత్రాంగితో) అసాధారణపరిస్థితుల్లో నేనిక్కడికి బయలుదేరాను. వచ్చినిన్నీ మళ్లీ అసాధారణపరిస్థితుల్లోనే పడిపోయాను.

చిత్రాంగి—(తల పంకించి వూరుకుంటుంది)

సారంగధరుడు—మెట్లమీద అడుగుపెట్టాను; కాని, నన్నెవరో దిగలాగేస్తూన్నట్టయింది. చిలక చెప్పిందివిన్నాను, సరి, అంతా పూర్వపక్షమే అయిపోయింది.

చిత్రాంగి—(తల పంకించి వూరుకుంటుంది)

సారంగధరుడు—చివరికి, నేను, యథాస్థితికి వచ్చేశాను.

చిత్రాంగి—(గంభీరంగా చూస్తూ) అంటే?

సారంగధరుడు—(జంకుకనబరుస్తూ) తమకీ మాబాబయ్యగారికీవివాహం జరిగిపోయినట్టే స్పష్టం అయింది.

చిత్రాంగి—(తల పంకించి వూరుకుంటుంది)

సారంగధరుడు—అంతఃపురానికి అంతఃపురం అంతా—రాజమహేంద్రపురానికి రాజమహేంద్రపురం అంతా—సామ్రాజ్యానికిన్నీ సామ్రాజ్యం అంతా తమర్ని మా బాబయ్యగారి రెండో భార్యగా గుర్తించి వుంది.

చిత్రాంగి—మరి తమర్ని?

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—(చూసి చూసి, తల పంకించి) అయితే, తమ రేది నమ్మారా?

సారంగధరుడు—(మొగం పైకెత్తి, కొంచెం బెదురుగా) చిత్తం, నమ్మాను.

చిత్రాంగి—ఇప్పటికిన్నీ—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకుని) నమ్ముతూనే వున్నాను.

వల్లమాలిన రోషం వచ్చి చిత్రాంగి వొణికిపోతుంది. ఏమంటుందో అని సారంగధరుడు కిందుగా పక్కచూపులు చూస్తాడు.

చిత్రాంగి—(రోషం దిగమింగుకుని, అప్పటికీ కొంచెం కటువుగానే) అయితే, వివాహం అన్నారే, దాని కారణం?

సారంగధరుడు—(పక్కకి చూస్తూ) బాబయ్యగారి కోరికా, సంకల్పమూ, దృఢదీక్షా, తీవ్రప్రయత్నమూ—(చిత్రాంగిని చూస్తూ) చివరికి కార్యసిద్ధిన్నీ.

చిత్రాంగి—వాటి కారణం?

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—(చూసి చూసి, తల పంకించుకుని) పోనీ, పాపికొండల్లో—పులివేటలో, మనం కలుసుకున్నప్పుడు—తమ మనస్సు—(ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి) చలించింది. హృదయమున్నూ తమయెడల అనురక్త మయింది.

చిత్రాంగి—తరవాత—మరే సుందరిమీద నయినా—(ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి) నామనస్సు చలించలేదు. హృదయమున్నూ అనురక్తం కాలేదు.

చిత్రాంగి—చిత్రపటాలు—కోరినప్పుడు—(ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(మొగంవంచుకునే వుండి) నాచూపు తమమీదేవుంది.

చిత్రాంగి—అంటే యీమూడేళ్లలోనూ—(ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి) తమ రూపపటం నాహృదయఫలకంమీద వొకనాటికంటే వొకనాడు స్థిరపడిపోయింది.

చిత్రాంగి—(నిలవతీస్తూ) దానిమీద తమ రేమి చేశారూ?

సారంగధరుడు—(ఒక్కమాటు చిత్రాంగికేసి చూసి మళ్లీ మొగం వంచుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—(చూసి చూసి, తల పంకించుకుని) అయితే, యింతకీ, తమయెడల నాహృదయం—(ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి) గాఢంగా అనురక్తం అయిందని నాడే తెలుసుకున్నాను.

చిత్రాంగి—తరవాత, నామనస్సు ఏమయినా (మారినట్టు—ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తుంది)

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునేవుండి) లేదు, లేదు నాకలాంటి సందేహం కలిగే సన్నివేశా లేమీ కనపడలేదు. పైగా, తమ చిత్రమే మొదట వచ్చిందన్న వార్త విని, మారాయబారుల పరిముఖంగా కాక—తమ తండ్రిగారు—స్వయంగానే అంచెగుర్రాల మీద పంపారన్న సంగతిన్నీ విని, తమ హృదయమే కాక, తమ తండ్రిగారి ఉత్కంఠా తెలుసుకుని పొంగిపోయాను.

చిత్రాంగి—(కరుగ్గా) పొంగిపోయి!

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—(హేళనగా) సుబుద్ధి అయ్యవారి సెలవు కాలేదా?

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—(నిరసనగా) సిగ్గు ముంచుకు వచ్చిందా?

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు.)

చిత్రాంగి—నామనస్సు మారలేదని తెలిసినప్పుడు పొంగిపోయినట్టే, తమ భార్యని తమ తండ్రిగారు ఆక్రమించుకోడానికి ప్రయత్నించడం తెలిసినప్పుడున్నూ (పళ్లు కొరుకుతూ) పొంగిపోయారు, కదూ?

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—(నిక్కచ్చిగా) మరి—తమరు—ఇప్పు డెందుకు దయచేసినట్టూ?

సారంగధరుడు—(ఒక్కమాటు చిత్రాంగికేసి చూసి మళ్లీ మొగం వంచుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—(నిరసనగా) ప్రేమించీ, నమ్మీ, ఆశించీ, వచ్చీ, పడిగాపులు పడివుండీ—చివరికి అనుగ్రహించబడ్డట్టు భ్రమపడీ పొంగిపోయిన యువతియెడల, మనసుపడివున్న క్షత్రియవీరుడు చూపించవలసిన పురుషకారం

యిలాంటిదే కాదూ? (కోపంగా) జక్కులదివి రాజవంశం అంటే—(అర్థోక్తి)

సారంగధరుడు—(ఆత్రంగా) వద్దు, వద్దు, నాకలాంటి భావం ఎంతమాత్రమూ లేదు. నేనంత క్షుద్రహృదయుణ్ణని తమరు భావించవద్దు. నేను తమకుమారుణ్ణి.

చిత్రాంగి—(రోషంతో, చెయ్యిజాడిస్తూ) కావు. ఎంతమాత్రమూ కావు.

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకుని వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—భార్య అంటే యేమిటో, తల్లి అంటే యేమిటో, నువ్వెరగవు.

సారంగధరుడు—(మొలకట్టున వున్న కటారి వొరతో కూడా తీసి, చిత్రాంగి పాదాల దగ్గిర వుంచి, లేచి నుంచుని, తర్జనితో కటారి చూపిస్తూ) దాంతో—(తన గుండెలు చూపిస్తూ) ఇక్కడ చీల్చి చిత్తగిస్తే—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—పనిలేదు. (ఆకటారి అందుకుని) నీకు హృదయమే వుంటే అది యిదివరకే బద్దలయిపోయి వుండేది.

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకుని వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—నాయెడల మాతృభావం చూపించడాని కయినా నీకు సత్తా చాలదు.

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—కుమారు డనుకోడాని కయినా యోగ్యత లేని మనిషిని పతిగా వరించి, గంపెడాశతో అక్కణ్ణుంచి యిక్కడికి రావడం నాదే బుద్ధితక్కువ.

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—నన్ను తల్లిగానే భావించి వుంటే, యిన్నాళ్లకా, నీతండ్రి వూళ్లో నేనప్పుడా, సెలవుపొందకుండానా, దొంగపోటుగానా రావడం.

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—నీపక్షంగా చూస్తే నీతండ్రి చేసిం దేమీ తప్పు కాదు? కాని నేనే మోసపోయాను.

సారంగధరుడు—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—తన కొడలే తనకి భార్య—తన భార్యే తనకి తల్లి— అహా! ఏమి తండ్రీకొడుకులూ?

సారంగధరుడు—(మొంగ వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—మహా శౌర్యసాహసాలు వున్నవాడిలాగ— (చూపిస్తూ) కటారి చర్రున లాగి నాపాదాల దగ్గిర వుంచావే, తల తిరిగిపోయే దారుణాలు జరుగుతుండగా యెలాగ మూసిపెట్టుకుని వుండగలిగావూ?

సారంగధరుడు—(ఏదో చెప్పబోయి మొగం పైకెత్తి, తటాలున మళ్ళీ వంచుకుంటాడు)

చిత్రాంగి—నీతో మాటాడ్డమే కాదు, నీయెదట నుంచోడం కూడా ఆడదానికి పరువుతక్కువ. పూర్వజన్మలో యెంతో పాపం చేసుకుంటే గాని ఆడది నీవంటివాణ్ణి కనదు. (గుమ్మంకేసి చూస్తూ) చిలకా!

తెరలో

"తల్లీ!"

చిత్రాంగి—తలుపు తియ్యి.

తలుపు తీసి, చిలక, వొక పక్కగా నుంచుంటుంది.

చిత్రాంగి—(గుమ్మంకేసిచూపిస్తూ, సారంగధరుడితో) వెళ్లు. వెళ్లిపో!.

కాళ్లీడ్చుకుంటూ సారంగధరుడు బయలుదేరతాడు. కూడా వచ్చి, చిలక దగ్గిర నుంచుని, చిత్రాంగి, సారంగధరుడికేసి తీవ్రంగా చూస్తూ వుంటుంది.

చిలక—(సారంగధరుడికేసి చూస్తూ, హేళనగా) ఏమి—టి—ట?

చిత్రాంగి—(ఏవగింపుగానూ, రోషంతోనూ సారంగధరుడికేసి చూస్తూ) నే నమ్మనిట.

చిలక—(కళ్లూ, మూతీ తిప్పుకుంటూ, సారంగధరుడికేసి చూస్తూ) అయితే, వుగ్గూ పాలూ పుచ్చుకోడానికి వచ్చారటనా?

పిడుగుపడ్డట్టయి, వేలు కొరుక్కుని, సారంగధరుడు గబగబా వెళ్ళిపోతాడు. కనపడ్డంతసేపూ చిలకాచిత్రాంగీ అతనికేసే కోపంగా చూస్తారు.

చిత్రాంగి— తేలిపోయింది.

చిలక—రాజూ వచ్చాడు.

చిత్రాంగి—(చకిత అయి) ఎప్పుడు?

చిలక—మిమ్మల్నిద్దర్నీ విడిచి నేనివతలికి వచ్చాను, రుక్కు వార్త చెప్పింది.

చిత్రాంగి—(సాలోచనగా పక్కకి చూస్తూ) సమయానికే వచ్చాడు; కాని ఆ రావడం రావడం యిక్కడికే వస్తే యెంత బాగుండునూ?

చిలక—ఇది తెలవదా, యిక రాడా?

చిత్రాంగి—(మళ్ళీ సాలోచనగా పక్కకే చూస్తూ) కాదు. మంచి సమయం దాటిపోయింది. (చేతనున్న కటారి చూసుకుంటూ) దీనికి వినియోగం లేకపోయింది.

చిలక—(కటారి పుచ్చుకుని) ఇదెలా వచ్చింది తల్లీ?

చిత్రాంగి—నేను తన తల్లి నని రాసివుందిట తన హృదయంమీద. చీల్చి చూసుకో మని—(అర్థోక్తి)

చిలక—వోస్! కనక కనక యిలాంటి కొడుకునే కనాలి.

చిత్రాంగి—(సాలోచనగా పక్కకి చూస్తూ వుంటుంది)

చిలక—మరి ముందు చెయ్యవలసింది?

చిత్రాంగి—(ఒక్క క్షణం అలాగే వుండి, తరవాత చిలకతో) నేను చెయ్యవలసింది నాకూ తెలుసు, నీకూ తెలుసు. మరి నీమాట?

చిలక—మీదారివేరూ నాదారి వేరూనా తల్లీ? ఎంతమాటా? మీకు సుఖమూ లేక, మీరూ లేక నేనుండి యేమి చెయ్యనూ!

తెరలో

"చిలకా!"

చిలక—(చిత్రాంగికేసి చూస్తూ) ఆ!

చిత్రాంగి— రమ్మను.

చిలక—(గుమ్మంకేసి చూస్తూ) రావచ్చు.

రుక్కు ఖడ్గపాణి అయి వస్తుంది.

రుక్కు— మహారాజూ, మహారుద్రయ్యగారూ—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—వచ్చారూ? (చిలకతో) ఆవేడిలో వస్తేనా?

చిలక—ఇప్పుడు మాత్రం యేమి మించిపోయింది తల్లీ? ముందు నాటకం కానిచ్చే తరవాత ఆపని చెయ్యవచ్చు. (రుక్కుతో) ఎక్కడున్నారే?

చిలక—కిందే వున్నారు.

చిత్రాంగి—(రుక్కు చేత వున్న ఖడ్గం అప్పుడు గుర్తించి, చకిత అయి చిలకతో) అదేమిటే?

చిలక—మీయిద్దరికీ అనుకూల్యం కలుగుతుం దనీ, ఆసమయాన రాజు వస్తా డేమో ననీ సెలవు లేకుండా వస్తే నరికెయ్య మనీ—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—అదే లేకపోయింది; కాని మంచి యేర్పాటే చేశావు.

చిలక—మరి యిప్పుడు రాజు మాట?

చిత్రాంగి—(రుక్కుతో) అవతల వుండు;

రుక్కు వెళ్ళిపోతుంది.

చిత్రాంగి—(సాలోచనగా) వచ్చీ రావడంతోటే రాజుని పాడిచెయ్యడం—లేకపోతే—తికమకలుగా సమాధానాలు చెప్పి, మనస్సు పాడుచేసి, తన్మూలంగా కల్లోలాలు పెంచడం—వీలు తప్పివచ్చినప్పుడు మనమున్నా—(చిలకకేసి చూస్తుంది.)

చిలక—చివరి ఆలోచనే బాగుంది. అలా చేస్తే, తండ్రి కొడుకునో, కొడుకు తండ్రినో కడతేర్చుకుంటారు. ఈచిచ్చు మనతో పోనివ్వగూడదు.

చిత్రాంగి—ముసిలా డిప్పుడు అసందర్భంగా మాట్టాడితే?

చిలక—పాడిచేసి పాడిచేసుకుందాం.

చిత్రాంగి—(ఆలోచించి) కల్లోలాలు పెరిగేటట్టే చూడు. రప్పించు.

చిలక—(గుమ్మంకేసి చూస్తూ) రావచ్చు.

రుక్కు——(వచ్చి) ఏం సెలవు అమ్మా?

చిలక——ముందు కత్తులు దింపెయ్యండి. తరవాత తీసుకురా.

రుక్కు——మంచిది. (బయలుదేరుతుంది)

చిత్రాంగి——(రుక్కుతో) చూడూ, ఇక వంగివంగి దండాలక్కర్లేదు. ఎక్కడివాళ్లక్కడ తప్పుకోమను.

రుక్కు——(చిలకకేసి చూస్తుంది)

చిలక——నువ్వు మాత్రం యథాపూర్వమే.

రుక్కు వెళ్లిపోతుంది.

చిలక——(చిత్రాంగిని పొదివి పట్టుకుని) తలుపుచాటుకి పదండి తల్లీ!

చిత్రాంగి——ముసిలాడికింకా మర్యాదా చెయ్యాలంటావా?

చిలక——ముసిలాడిక్కాదు, అది మనకే మర్యాద. ఇదివరకి లేంది మీరిప్పుడు ఎందుకు రాజు కళ్లబడాలీ?

చిత్రాంగి——మాటల సందర్భంలో అవసరం వస్తుందేమో?

చిలక——అప్పుడు భద్రకాళీ అవతారం తాత్చే ప్రత్యక్షం కావడం.

చిత్రాంగి తలుపు చాటునా, చిలక ద్వారంలోనూ నుంచుంటారు. ఇంతలో రాజూ మహారుద్రయ్యా వస్తారు. రాజు ధుమ ధుమ లాడుతూ వుంటాడు. చిలక, చూసి, మొగం వంచుకుని, వూరుకుంటుంది. చిత్రాంగి చెవు లొరచేసుకుంటుంది. ప్రత్యుత్థానాదికం లేకపోయినందుకు అసంతృప్తులై రాజూ మహారుద్రయ్యా మొగమొగాలు చూసుకుంటారు.

రాజరాజు——(చూసిచూసి చిలకతో) పూజ అప్పుడే అయిపోయిందా, లేక, యివాళ——

ప్రశ్నార్థకంగా చూస్తూ రాజు ఇంతమాత్రమే అడిగి వూరుకుంటాడు. చిలక, నిర్లక్ష్యంగా చూసి వూరుకుంటుంది.

దానిమీద, రాజూ మహారుద్రయ్యా వొకమాటు చురుగ్గా చూసుకుంటారు.

రాజరాజు——ఇంకా ప్రారంభం కాలేదా?

చిలక——లేదు.

రాజరాజు——కారణం?

చిలక——ఉంది.

రాజరాజు——మేము వినతలుచుకున్నాము.

చిలక——(ఒకమాటు చిత్రాంగికేసి చూసి రాజుతో) మేము చెప్పతలుచుకోలేదు.

రాజు మహారుద్రయ్యకేసి చూస్తాడు. మహారుద్రయ్య ఏదో గొణుగుతాడు.

రాజరాజు——ఇక్కడికి సారంగధరుడు వచ్చాడుట?

చిలక——(చిత్రాంగికేసి చూసి, రాజుతో) అవును, వచ్చారు.

రాజరాజు——ఏడీ?

చిలక——వెళ్లిపోయారు.

రాజరాజు——వచ్చి యెంతసేపయిందీ!

చిలక——మూడు గడియలు కావచ్చు.

రాజరాజు——వెళ్లి!

చిలక——(లెక్క నటిస్తూ) అరగడియ కాబోతోంది.

రాజరాజు——వచ్చి యేంచేశాడూ?

చిలక——(చిత్రాంగికేసి చూసి రాజుతో) ఉన్నారు.

రాజరాజు——(కళవళపడి, ఒక్కమాటు మహారుద్రయ్యకేసిన్నీ చూసి) ఉండి యేం చేశాడూ?

చిలక——(చిత్రాంగికేసి చూసి రాజుతో వెటకారంగా) వెళ్లిపోయారు.

మండిపడితూ రాజు మహారుద్రయ్యకేసి చూస్తాడు. వెంటనే "తమ రుండండి" అంటూ మహారుద్రయ్య ముందుకి వస్తాడు.

మహారుద్రయ్య—(చిత్రాంగినిఉద్దేశించిగుమ్మంకేసి చూస్తూ) అమ్మా! తమరు—చిన్నవారు—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—(రోషంతో) నీపెద్దతనం మాత్రం యేమి మండింది? నా అంతఃపురంలో నీకేమి పనీ?

రాజు నిర్విణ్ణు డవుతాడు. బుర్రవంచుకుని మహారుద్రయ్య వెనక్కి వెళ్లిపోతాడు.

రాజరాజు—(చిత్రాంగిని ఉద్దేశించి గుమ్మంకేసి చూస్తూ కటువుగా) నీ అంతఃపురంలో సారంగధరుడికి మాత్రం యేమి పనీ?

చిలక—(ఒకమాటు చిత్రాంగికేసి చూసి రాజుతో) ఒకరి వూహాలూ, వొకరి వుద్దేశాలూ, వొకరి సంకల్పాలూ, వొకరి ప్రయత్నాలూ, వొకరి పనులూ మరొకరినా అడగడం?

రాజు చిలకకేసి తీక్ష్ణంగా చూస్తాడు. చిలక రాజుకేసి అలవోకగా చూస్తుంది. మహారుద్రయ్య, వెనకవాటున, రాజు చెవి దగ్గరగా నోరు పెట్టి "ఇప్పుడు కాదు, దయచెయ్యండి మహాప్రభూ" అంటాడు. రాజు చిలకకేసి చూసి చూసి, తల పంకించి, మహారుద్రయ్యతో వెళ్ళిపోతాడు. చిలక, ఆయిద్దరి మీదా మెటికలు విరుస్తుంది. చిత్రాంగి యివతలికి వస్తుంది.

చిత్రాంగి—అంటుకున్నట్టేనా?

చిలక—ఇక భగ్గు మనడమే తరవాయి.

చిత్రాంగి—అనక? మూల నున్నవాళ్ళని ముందు కీడిస్తే వూరికేపోతుందా!

చిలక—ఊరికే పోనిస్తామా?

చిత్రాంగి—(ఆలోచించి) చిలకా!

చిలక—తల్లీ!

చిత్రాంగి—(గంభీరంగా) నేనూకొండంత ఆశపెట్టుకున్నాను. నువ్వూ కొండంత ఆశపెట్టుకున్నావు.

చిలక—సెలవిప్పించం డమ్మా!

చిత్రాంగి—కాని, యిద్దరమూ వొక్కనోమే నోచుకున్నాము.

చిలక—సెలవిప్పించం డమ్మా!

చిత్రాంగి—వస్తా నుండు. (లోపలికి వెళ్లి తన కటారి తీసుకువచ్చి) నాకు నృత్యవిద్యా, ధనుర్విద్యా తుణ్ణంగా నేర్పావు. లోకజ్ఞానం కలిగించావు. కంటికి రెప్పలాగ కాపాడావు. నీడలాగ అనుసరించావు. ఇన్నింటికీ, చివరికి, నీకు నేను సమర్పించుకోగలిగిన గురుదక్షిణ యిదీ. (కటారి యిస్తుంది)

చిలక—(నమ్రురాలై దోసిలి వొగ్గి అందుకుని కళ్లకద్దుకుంటూ) మహాప్రసాదం. అమ్మా! నన్ను ఆత్మవతుగా భావించారు. ఇంతకంటే నాకు గురుదక్షిణ యేమిటీ? మన్నన మాత్రం యేమున్నదీ?

చిత్రాంగి—వెర్రితల్లివి నువ్వు, ఎప్పటి కప్పుడే, యెక్కడి కక్కడికే సంతోషించావు. మరి ఆకటారి యిలాతే.

చిలక సారంగధరుడి కటారి యిస్తుంది

చిత్రాంగి—నేను చళుక్యయువరాజుని వరించాను. నాహృదయంలో మరొకడికి చోటు లేదు.

చిలక—అవును తల్లీ!

చిత్రాంగి—ఆమనిషిదగ్గిర నేననుకున్న యోగ్యత లేకపోయింది. (కటారి వొరతీసి చూసి) దీనికి మాత్రం వుండవలసిన యోగ్యత—(అర్థోక్తి)

చిలక—(గభీమని చిత్రాంగి చెయ్యి పట్టుకుని కంగారుగా చూస్తుంది)

చిత్రాంగి—ముసిలాడు మళ్లీ రాకుండానూ—మరోమాటు మాట్చెయ్యకుండానూ తొందరపడతానా, చెయ్యివదులు. అప్పుడేనా నువ్వూ నేనూ వొక్కమాటే—(కటారి వొరలో పెట్టేస్తుంది)

చిలక—అందు కడ్డేమిటీ? చెయ్యవలసిందే అదీ. ముందు మనం కొన్ని సంగతులు పరిష్కరించుకోవలసివుంది. మనవాళ్లకి కర్తవ్యం చెప్పవలసిన్నీ వుంది. కడసారం మీదు సావిత్రీఅమ్మవారిని కొలుచుకోవలసిన్నీ వుంది, రండి

చిలక చిత్రాంగిని చెయ్యి పట్టుకుని లోపలికి నడిపించుకు వెడుతుంది.

ఇరవైమూడో రంగం

రాజరాజు నగరు.

జాము రాత్రి అయింది. పచారుచేస్తూ రాజు మహోగ్రుడై వున్నాడు. చేతులు కట్టుకుని మహారుద్రయ్య వొక పక్కగా నుంచుని వుంటాడు.

రాజరాజు—"వెళ్లాను, వచ్చేశాను" అని యితగాడా? "వచ్చారు, వెళ్ళిపోయారు" అని ఆ నెరజాణలా? ఎన్నివిధాల అడిగినా వొక్కటే మాటా? ఇది యివాళే ప్రారంభం అయి వుంటే వుభయులకూ ఇంత ఐకకంఠ్యం సాధ్యంటండీ?

మహారుద్రయ్య—(చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—తానే వివాహం చేసుకుంటానని ఆదిలోనే పట్టుపట్టగూడదూ? ఆపాపికొండల సంఘటనే నిజమయితే, మనం ప్రయత్నాలు ప్రారంభించేదాకా యెలాగ మణిగివుండిందీ?

మహారుద్రయ్య—(చూస్తూ వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—ఇంత దారుణప్పని — యింత ద్రోహప్పని — యింతనీచప్పని మరేమయినా వుందిటండీ? అప్పుడలా వూరుకున్న అబ్బాయి, వొకరి ప్రోద్బలంలేకుండా యిప్పుడిలా చెయ్యడమున్నూ సంభవంటండీ?

మహారుద్రయ్య—ఈసందేహం నాకు మొదట్లోనే తట్టింది. ఎవరి ప్రోద్బలంఉండినా ఎవరిప్రోద్బలం లేకపోయినా నర్మసచివుడూ ఆసుబుద్ధి ప్రోద్బలం మాత్రం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—తమ్ముడి ప్రోద్బలం లేదంటారా మీరు? చిట్టిపేరన్నగారికిది తెలిసివుండదంటారా?

మహారుద్రయ్య—నేను జక్కులదీవి వెళ్లి రామభద్రరాజులుంగారిని నిర్బంధించివచ్చినట్టు గుర్తించగలిగిన ప్రధానమంత్రిగారి కిది తెలిసివుండదంటే నేను నమ్మను; కాని—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—తల్లికూడా—(అర్థోక్తి).

మహారుద్రయ్య—(దోసిలివొగ్గి) అంతమాట అనవద్దు మహాప్రభూ! తక్కినవారి నెవరి నేమన్నా—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—తక్కినవాళ్ళని మాత్రం అని ప్రయోజనం?

మహారుద్రయ్య—అదీ నేను మనవిచేసుకునేది. జరిగిపోయిన దానికి హేతువులూ, వివరాలూ యేమయినా కావచ్చు. వాటివల్ల మన కేమీ ప్రయోజనం లేదు. ఇక చెయ్యవలసింది చూసుకోవాలి.

రాజరాజు—ఉప్పుపాతర వెయ్యడమే మాతృద్రోహికి—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—(చెవులు మూసుకుని మొగం వంచుకుంటూ) శివశివా! శివశివా!

రాజరాజు—(చకితుడై మహారుద్రయ్యకేసి తీక్ష్ణంగా చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—దయతలచవలసిందని నేను ప్రార్థించను; కాని—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—పోనీ, శిరచ్ఛేదం, ఏమంటారు మీరు?

మహారుద్రయ్య—వినలేను మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(మళ్లీ చకితుడై) అదేమిటండీ?

మహారుద్రయ్య—అదేమిటీ అంటే, తమకి తెలవనిదేమి వున్నదీ? నేను మనవిచేసుకోవలసిన అగత్యమున్నూ యేమిటీ? నిజానికి, ధర్మాని కిన్ని మార్గాలు లేవు. తన్నిర్వహణం కూడా నిక్కచ్చిగానే చెయ్యవలసివుంది; కాని దానికి విశేషవిధు లున్నాయి.

రాజరాజు—అవి మాత్రం నాకు తెలియవు. అంతే కాదూ?

మహారుద్రయ్య—ఎంతమాటా?

రాజరాజు—మరి మీరు నిర్వచించే, విశేషవిధు లేమిటండీ?

మహారుద్రయ్య—మనవిచేసుకుంటున్నాను. ఇది యేలినవారి ఆత్మవృత్తం. ఆపైని, యిటు స్వచ్ఛంద మైన లోకం. అటు అవిచ్ఛిన్న మైన వంశం.

రాజరాజు—(పళ్లు కొరుకుతూ) వంశం! ఇలాంటి నీచుడివల్లనా వంశాభివృద్ధి కోరుకోవలసింది?

మహారుద్రయ్య—తప్పితే మరో మార్గం ఏదీ?

రాజరాజు—(ఉద్రిక్తుడై మాటరాక కొంచెంసేపు చూసి చూసి) మీరేమంటారండీ?

మహారుద్రయ్య—(దోసిలివొగ్గి) ముందు, చాలా దూరం ఆలోచించవలసిం దని మమ్మేలినవారిని ప్రార్థించుకుంటున్నాను.

రాజరాజు—తరవాత?

మహారుద్రయ్య—మరేముందీ? తరవాత శిక్ష విధించడమే.

రాజరాజు—అయితే, మీరు విధించమనే శిక్ష యేమిటీ?

మహారుద్రయ్య—విన్నవించుకుంటాను. (గంభీరంగా చూసి చూసి) మహాప్రభూ! మరి చిత్రాంగీదేవమ్మ గారి సంగతి—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(దురుసుగా) అది వేరే సంగతి.

మహారుద్రయ్య—నేను కాదనను. అయితే, దాంతోపాటు "ద్రోహం జరిగిందా లేదా". అన్నది కూడా వేరే సంగతే. ఇక వున్నదల్లా యేమిటంటే? ద్రోహమే జరిగివుంటే, దానికి అబ్బాయిగారొక్కరే బాధ్యులు కారు.

రాజరాజు—అయితే?

మహారుద్రయ్య—అది నిర్ధారణ అయిపోయింది కనక, యిప్పుడూ, ద్రోహం జరిగిందా లేదా అన్న విచారణ. ఇది అవశ్యమూ చెయ్యవలసిందే; కాని యెటు నిర్ధరించడమూ మనకి సాధ్యం కాదు. సర్వమూ (అంజలిబంధం పైకెత్తి) ఆమార్కండేయస్వామికే యెరుక. ఎంచేత నంటే? చిన్నరాణీ గారి వ్రతం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(ఆత్రంగా) ఇప్పుడా వ్రతం మాట యెందుకండీ?

మహారుద్రయ్య—ఇప్పుడే కా, దప్పుడే విన్నవించుకున్నాను, నేను ఆవ్రతం అంగీకరించవద్దని.

రాజరాజు—(తేల్చేస్తూ) సరే: ఆవ్రతం సంగతి యేమిటీ?

మహారుద్రయ్య—చిన్నరాణీగారి వ్రతం సంగతి యోచిస్తే ద్రోహం జరిగి వుండవచ్చు, అబ్బాయిగారి శీలనైశిత్యం గుర్తిస్తే జరిగివుండకా పోవచ్చు.

రాజరాజు—(వెటకారంగా తల యెగరవేసుకుంటూ) ఓహో! అదా మీయెత్తు?

మహారుద్రయ్య—తమ రాగ్రహిస్తే నేను తాళుకోలేను; కాని నామనవి పూర్తి కాకుండా—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—అలాగే కానివ్వండీ చూతాం.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం. వెళ్లినట్టు వీరూ అంగీకరిస్తారు. వచ్చినటు వారూ అంగీకరస్తారు. అయితే, పూజాసమయాన—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ఆ, మీరూ గుర్తించారూ అదీ? పోతుటీగ అయినా చూడకూడ దని నియమం కదా, అందువల్లనే నేను దూరంగా వుండవలసి వస్తోంది కదా, మరి అబ్బాయి యెలా వెళ్లగలిగాడూ?

మహారుద్రయ్య—అబ్బాయి యెలా వెళ్లగలిగారూ అంటే ఆతకడం లేదు, మహాప్రభూ, వారెలా రానిచ్చారూ?

రాజరాజు—(తెల్లపోతాడు)

మహారుద్రయ్య—అంటే, నావిన్నపం అంతర్యానికి తెచ్చుకోగోరుతున్నాను. దీనివల్ల బాధ్యత యెవరిమీద—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(కంగారుపడి) ఊఁ, ఊఁ, కాలహరణం చెయ్యక మీకు తోచిన శిక్ష యేమిటో తొరగా చెప్పండీ!

మహారుద్రయ్య—మనవిచేసుకుంటున్నాను. ఇలాగ, పూర్వాపరసందర్భాలు పరిశీలిస్తే, శిక్షా విధించాలి. ఆశిక్ష ఉభయతారకంగానూ వుండాలి.

రాజరాజు—ఊహూ!

మహారుద్రయ్య—నాబుద్ధికి తోచిం దేమి టంటే? బతికుండగా కళ్లబడకుండా వుండేటట్టూ, మళ్లీ రాజమహేంద్రపురం ప్రవేశించకుండా వుండే

టట్టూ, ఈప్రాంతమే మరిచిపోయేటట్టూ కట్టడి చేసి, దూరస్థ మైన యేమండలానికో అధిపత్యం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(మండిపడి పళ్లుకొరుకుతూ) మండలాధిపత్యం ట మండలాధిపత్యం?

మహారుద్రయ్య—(మొగం వంచుకుంటాడు)

రాజరాజు—నుంచున్న పాళంగా సామ్రాజ్యాధిపత్యమే సమర్పించుకోవద్దూ?

మహారుద్రయ్య—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—ఈవిషయం మీరింత తేలికగా భావిస్తా రనుకోలేదు. నేను.

మహారుద్రయ్య—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—మీరింత అసందర్భంగా ఆలోచన చెబుతా రని కూడా నేననుకోలేదు.

మహారుద్రయ్య—(మొగం వంచుకునే వుండి వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—ఇది నలుగురికీ తెలిస్తే నాస్థితి యెంత రసాభాస అయిపోతుందో—(అర్థోక్తి)

తెరలో

"మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(ద్వారంకేసి చూస్తూ) ఏమిటది?

మహారుద్రయ్య—(చూసి) చిట్టి మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఎందుకుట?

మహారుద్రయ్య—చిట్టీ!

చిట్టి వస్తుంది. "ఎందుకూ?" అన్నట్టు రాజూ, మహారుద్రయ్యా ఆత్రంగా చూస్తారు.

చిట్టి—దర్శనం కోరి మహామంత్రిగారు వేచివున్నారు మహాప్రభూ!

మహారుద్రయ్య—(చకితు డవుతాడు)

రాజరాజు—(చకితుడై, వొక్కమాటు మహారుద్రయ్యకేసి చురుగ్గా చూసి, రూక్షంగా చిట్టితో) ఇప్పు డెంతమాత్రమూ వీలు లేదని చెప్పు. నువ్వు మళ్లీ యీవార్త తేవద్దు, వెళ్లిపో.

చిట్టి వెళ్లిపోతుంది.

మహారుద్రయ్య—(నస్సుగా) సంగతేమిటో—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(కటువుగా) ఏమిటోనా? ఇంకా మీకు బోధపడలేదూ?

మహారుద్రయ్య—(మెల్లిగా) లేదు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—సంగతంతా అప్పుడే అందరికీ తెలిసిపోయిం దన్నమాట.

మహారుద్రయ్య—(చూసి వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—మల్లప్ప, ద్రోహిని పట్టి తీసుకురావడం కూడా అందరూ చూశా రన్నమాట.

మహారుద్రయ్య—(చూసి వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—మీయేర్పాటు లింత చక్కగా వున్నాయన్నమాట.

మహారుద్రయ్య—(మొగం వంచుకుని వూరుకుంటాడు)

రాజరాజు—చిట్టివీరన్న గారు ద్రోహిని విడుదల చేయించడానికి వచ్చారన్నమాట. ఇక తమ్ముడు వస్తా డన్నమాట. తరవాత మహారాణీ కూడా—(అర్థోక్తి)

మహారుద్రయ్య—(దోసిలి వొగ్గి నమ్రుడై) అపరాధిని.

రాజరాజు—ఇప్పుడు మీ అపరాధనివేదనలతోటీ, క్షమాభిక్షతోటీ యేమి ప్రయోజనమూ? నేను మీమీద ఆగ్రహపడుతూ, కూచుంటే మాత్రం యేమి ప్రయోజనమూ? (చూసిచూసి) ఇప్పు డయినా నేను చెప్పినట్టు చేస్తారా చెయ్యరా?

మహారుద్రయ్య—(దోసిలి వొగ్గి) నాకు తోచింది విన్నవించుకున్నానే గాని నేనెప్పుడూ, తమ అజ్ఞ జవదాటి యెరగను, సెలవిప్పించండి మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఇక విచారణతో పనిలేదు.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఇది రెండోకంటివాడికి తెలవగూడదు.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం మహాప్రభూ!

రాజరాజు—నుంచున్న పాటున—అతిరహస్యంగా ద్రోహిని కోట దాటించాలి.

మహారుద్రయ్య—అక్షరాలా నిర్వహిస్తాను మహాప్రభూ!

రాజరాజు—రెండో జాము దాటకుండా పని జరిగిపోవాలి.

మహారుద్రయ్య—చిత్తం, సెలవిప్పించండి మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(పక్కకి చూస్తూ, పళ్లుకొరుకుతూ), మాతృద్రోహి కాళ్లూ చేతులూ తెగ్గొట్టించండి.

మహారుద్రయ్య—(తల వంచుకుంటాడు)

రాజరాజు—(తీక్ష్ణంగా చూస్తూ, కరుగ్గా) వెళ్లండి................ వెళ్లిపొండి.

బుర్ర వంచుకుని మహారుద్రయ్య వెళ్లిపోతాడు.

రాజరాజు—(గుమ్మంకేసి చూస్తూ) చిట్టీ!

చిట్టి—(వచ్చి) ఏమి సెలవు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—జక్కులదేవి రాణీగారి నగరి వార్తలన్నీ మనకి అక్షరాలా తెలవాలి.

చిట్టి—ఏర్పాట్లు చేస్తాను మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఇంకా నుంచున్నావు.

చిట్టి—లేదు, వెళ్లిపోతాను మహాప్రభూ!

ముందుగా చిట్టి వచ్చిన దారినే వెళ్లిపోతుంది. తరవాత, రాజు, రెండో వేపుగా వెడతాడు.

ఇరవై నాలుగో రంగం

గాడాల చేరువ అరణ్యం.

రాత్రి జాముస్సర అయింది. తమ పరివారంతో విజయాదిత్యుడూ, సుబుద్ధీ వొక వైపునుంచీ, తన పరివారంతో మహారుద్రయ్య వొక వైపు నుంచీ వచ్చి తారసపడతారు. పుచ్చపువ్వు లాగ వెన్నెల.

మహారుద్రయ్య—(నిదానించి చూస్తూ) ఎవరు, విజయాదిత్యులవారా?

విజయాదిత్యుడు—(కరుగ్గా) ఔను.

మహారుద్రయ్య—(తల పంకించి నిర్లక్ష్యంగా) ఎందాకా?

విజయాదిత్యుడు—(నిరసనగా) తమకోసమే!

మహారుద్రయ్య—(తల పంకించుకుంటూ) ఓహో! పనేమిటీ?

విజయాదిత్యుడు—(వెటకారంగా) తమ పాదాలు సేవించుకోడమూ, తమవల్ల సర్వనాశనం పొందడమూను. మరేం పనీ మాకు?

మహారుద్రయ్య—(నిర్లక్ష్యంగా) ప్చ్........ఇవాళ హఠాత్తుగా వివేకోదయం అయింది కామోసు. (ఒక్కమాటు సుబుద్ధికేసి చూసి మళ్లీ విజయాదిత్యుడితో) ఈధోరణీ అలాగే వుంది. మరి విశేషం యేమిటీ?

సుబుద్ధి—(విజయాదిత్యుడితో) తమరుండండి మహాప్రభూ!

విజయాదిత్యుడు—(మహారుద్రయ్యతో) ప్రభువులకు దురాలోచనలు చెప్పి, దురాశలు పుట్టించి, దుస్సంకల్పాలు చేయించి,—(రూక్షంగా చూస్తాడు)

మహారుద్రయ్య—(కరుగ్గా) దుష్టమైన ఆజ్ఞలు పొంది, నానా మరణ స్థలకూ పాల్పడి,—(తల పంకించుకుంటాడు)

విజయాదిత్యుడు—ప్రభువులను కీలుబొమ్మలుగా చేసి,—

మహారుద్రయ్య—ఆకోవలోనే చేరిన తమరు—(అర్థోక్తి)

సుబుద్ధి—(విజయాదిత్యుడితో) తమ రుండండి మహాప్రభూ! (మహారుద్రయ్యతో, కరుగ్గా) సారంగధరులవారి నేమి చేశారూ మహారుద్రయ్యగారూ, మీరు?

మహారుద్రయ్య—(సుబుద్ధికేసి కన్ను గీటుతూ, విజయాదిత్యుడితో హేళనగా) వేలెడేసివాళ్లు గూడా ప్రభువులను కీలుబొమ్మలుగా చేసి—(వికటంగా నవ్వుతాడు)

సుబుద్ధి—నేను సహించలేను, తమ రుండండి మహాప్రభూ! (మహారుద్రయ్యతో) ఏమి, సారంగధరులవారి నేమి చేశారూ మహారుద్రయ్యగారూ మీరూ?

విజయాదిత్యుడు—నేనూ ఆమాటే అడుగుతున్నాను. అబ్బాయి నేమి చేశారూ మీరూ?

మహారుద్రయ్య—(నిర్లక్ష్యంగా) ఆజ్ఞాపించడానికయినా, ఏమి చేశావనడగడానికయినా పైని సార్వభౌములున్నారు, శుకానువాదం చేస్తూ తమ రెవరూ, మధ్యని, యిలా కలగజేసుకోడానికీ?

విజయాదిత్యుడు—(పళ్లు కొరుకుతూ) నేనా? (సుబుద్ధికేసి చూస్తాడు)

సుబుద్ధి—నేనుండగా తమ కెందుకూ శ్రమ? (మహారుద్రయ్యతో) ఇలా చూడండీ, సారంగధరులవారి నేమి చేశారూ మీరూ?

మహారుద్రయ్య—(సుబుద్ధితో హేళనగా) "మహాగజాః పలాయంతే మశకానాం తు కా గతిః?" దోమగా! నోరు సమాళించుకుని తప్పుకో. (విజయాదిత్యుడితో) సార్వభౌముల పరివారాన్ని ఆటంకపరుస్తున్నారు తమరు. దీనివల్ల చాలా చిక్కు లున్నాయి. ఇప్పుడయినా మర్యాదగా తప్పుకోండి,

విజయాదిత్యుడు—మీరుకదిలారంటే మాటతక్కదు, యోచించుకోండి.

మహారుద్రయ్య—యోచన! నాడే అయిపోయింది. రాజసేవలో ప్రవేశించడం వైభవాల కాశించి కాదు, ప్రాణాలకు తెగించీ. తమరూ వొకప్పుడు ప్రభుత్వం చెలాయించి వుండినారు. కనక, తమకున్నూ సేవకులు

ఆజ్ఞానువర్తు లయి వుండా లనివుంటే ముందు మర్యాదగా తప్పుకోండి. తమ సందేహాలు తీర్చుకోడం యిక్కడ కాదు, ప్రభు సన్నిధిని.

సుబుద్ధి—(విజయాదిత్యుడితో) కాలహరణం తప్ప మరేమీ ప్రయోజనం లేదు, సెల విప్పించండి మహాప్రభూ! (మహారుద్రయ్యతో రూక్షంగా) ఇక్కడ ముఖపిధానం చేద్దా మంటే సాగదు. (కత్తి దూసి) యువరాజులుంగారి సంగతి చెప్పిమరీ కదులు.

మహారుద్రయ్య—(వికటాట్టహాసం చేసి సుబుద్ధితో) క్షుద్రకుంకా! కాలికిందికి చాలవు. (విజయాదిత్యుడితో) ఇక సహించను.

విజయాదిత్యుడు—(కత్తి దూసి) కాసుకో.

మహారుద్రయ్య—ఓహ్! (వెనకనున్న తనవారి కేసి చూసి) మీ రెవరూ కలగజేసుకోనక్కరలేదు. (విజయాదిత్యుడి పరివారంతో) పెళ్లాంబిడ్డలమీద ఆశలు వదులుకుంటే మీరూ కత్తులు దుయ్యవచ్చు. (కత్తి దూసి సింహనాదం చేస్తాడు)

సుబుద్ధి—(అపవారించి, విజయాదిత్యుడితో) జట్టులో మల్లప్ప లేడు, జంకకండి మహాప్రభూ!

విజయాదిత్యుడు—(సింహనాదం చేసి పరవళ్లు తొక్కుతాడు)

సుబుద్ధి—(మహారుద్రయ్యతో) సమతలానికి రా.

మహారుద్రయ్య—(వికటంగా) సమతలం? (పళ్లు కొరుకుతూ) చేతకాకపోతేనూ. (విజయాదిత్యుడికేసి తీక్ష్ణంగా చూస్తూ) హరహర మహాదేవ

మహారుద్రయ్య విజయాదిత్యుడి మీది కురుకుతాడు. ఇద్దరూ పోరుతూ సమతలానికి దారితీస్తారు.

సుబుద్ధి—(కంఠం నొక్కుకుని తమ పరివారంతో) మల్లప్ప లేడు కమ్ముకోండి.

సుబుద్ధీ, విజయాదిత్యుడి పరివారమూ సింహనాదాలు చేసుకుంటూ మహారుద్రయ్యమీద పడడానికి వెళ్ళిపోతారు. అది చూసి ఈసంగతి ప్రభువుతో చెప్పడాని కొకడు నగరానికి

దారితియ్యగా తక్కిన మహారుద్రయ్య జట్టు, వారిమీద పడుతుంది.

ఇరవై అయిదో రంగం

రాజరాజు నగరికీ చిత్రాంగి నగరికీ మధ్య. రాత్రి రెండో జాము ముగిసింది. రాజు చిత్రాంగి నగరికి వెడుతూ వుంటాడు. శరవేగాన వచ్చి వొక భృత్యుడు నమ్రు డవుతాడు.

బేతాళుడు—శరణు శరణు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఎవ రదీ?

బేతాళుడు—నేను బొంగరాల బేతాళుణ్ణి మహాప్రభూ!

రాజరాజు—ఆ, ఏమిరా?

బేతాళుడు—(ఏడుపుమొగం పెట్టుకుని అంతా అయిపోయిం దన్నట్టు చేతులు తేలవేసుకుంటాడు)

రాజరాజు—(విసుగ్గా) ఏమయిందిరా?

బేతాళుడు—నారాయణభట్టుగారు నన్ను తరిమి పంపారు దేవరా!

రాజరాజు—(ఆత్రంగా) ఏమిటి సంగతి?

బేతాళుడు—(దుఃఖంతో) నన్నయభట్టారకులవారు—కైలాసానికి—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(నెత్తికొట్టుకుంటూ) శివశివా! శివశివా!

బేతాళుడు—నగరం అంతా దుఃఖం ఆవరించేసింది మహాప్రభూ! నూరేళ్ల వృద్ధులు కూడా యెన్నడూ యింతటి దుఃఖం యెరగ మనీ, యుగాలు

గడిచినా యిది తరిగేది కా దనీ, సామ్రాజ్యాని కంతకీ వెలుగు తెచ్చే మహాకవి అకాలదుర్మరణం—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—నిజమే. సామ్రాజ్యానికే కాదు, జాతికే సభ్యత సంఘటించే వాఙ్మయనిర్మాత భట్టారకులవారు. నా తొందరపాటువల్ల మొదటి వాఙ్మయనిర్మాతనే చిన్నచూపు చూసిన జాతి అయిపోయింది మనది.

బేతాళుడు—మమ్మేలినవారి పేరుగా వెలిసిన యీమహానగరంలో, ఆదిలోనే యిలాంటి దారుణప్పని జరగడంవల్ల ఎంతెంతలేసి వాఙ్మయనిర్మాతలూ కూడా, యిక్కడ, అలజడి యెరగని బతుకు బతకడం సిద్ధించ దేమో అనీ గోలపెట్టేస్తున్నారు రాజాధిరాజా!

రాజరాజు—ఎంత పని జరిగిపోయిందిరా? ......ఉరుకుపరుగులతో కొండలు దొలిచేసి కూలంకషంగా ప్రవహించే అఖండగోదావరి నారాజధాని దగ్గిరే చీలిపోయింది. నాప్రయత్నంవల్లనే ప్రసన్నగంభీరంగా బలపడుతున్న ఆంధ్రవాఙ్మయసామ్రాజ్యం నాతరంలోనే కంటకితం అయిపోయింది. నా రాజమహేంద్రపురవాసులను, మహాకవులను పూజించుకోలేని నాపోలికే వచ్చిపోతుం దేమో కదా యేమి గతి?

బేతాళుడు—చిత్తం మహాప్రభూ, చూస్తూ చూస్తూ మహాకవిని కోలుపోయాం. మనం బతికి వుండి ప్రయోజనం యేమిటీ అని కూడా పౌరులు (అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—అవును. పౌరులు, తిరుగుబాటు చేసి అయినా నన్ను మంచి దారికి మళ్లించివుండగూడదూ? గతజలసేతుబంధనం లాగ శవం చుట్టూ మూగి యిప్పు డెంత కొట్టుకుంటే యేమి లాభమూ?

బేతాళుడు—ఆమూకలోనుంచి నేనిలా రావడమే కష్టం అయిపోయింది, భట్టారకులవారి భవనమూ, ఆవీధివాడా కూడా యిసక వేస్తే రాలకుండా,—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(నిట్టూర్పు విడిచి) నాతిరస్కారమే వుండిపోయింది, మహానుభావా, నీ కేమి లోటూ? ఆదిలో నీహృదయం అధిష్ఠించగలిగిన నాకు, ఇవాళ, నీపాదాల కింద అయినా చోటు లేదు కదా?

బేతాళుడు—మందువాలో చోటు చాలక, జనం కోరిక చొప్పున శవాన్ని, ముంగిట వున్న చంద్రకాంత వేదికమీద వుంచారు మహాప్రభూ! సోమిదేవమ్మగారు, మాటలేకుండా, శవం పక్కని నిర్జీవప్రతిమ అయి కూలబడిపోయి వున్నారు దీనజనశరణ్యా!

రాజరాజు—(కళ్లు మూసుకుని అంజలిబద్ధం పైకెత్తి) తల్లీ! నీకిలాంటి గతికల్పించిన కింతుణ్ణి నేనూ?

బేతాళుడు—అమ్మగారికి వూపిరాడడానికీ, జనానికి భట్టారకులవారి మొగం కనపడడానికీ, శరపరంపరలుగా కురిసిపోతూవున్న పువ్వులూ పువ్వుల దండలూ తప్పించలేక నారాయణభట్టుగారూ, పావులూరిమల్లన్నగారూ పొట్టుపొట్టయిపోతున్నారు రాజాధిరాజా!

రాజరాజు—ప్రయత్నమే కాని భట్టారకులవారి మహానుభావం యెత్తు నా పుష్పాలెవరు సమర్పించగలరూ? ఏమయినా ఆపుష్పరాశిలో సగంవంతు నాదయివుండవలసింది; కాని చేతులారా ఆమహాభాగ్యం నేనే పోగొట్టుకున్నాను.

బేతాళుడు—ఆంధ్రమహాభారతమూ, ఆమహాగ్రంథం లిఖించిన నారాయణభట్టుగారి పమిడిగంటమూ, భట్టారకులవారి వ్యాసపీటా వుంచడానికి దగ్గిర వుండి, చీదమయ్యగారు పూలపాలకీ సిద్ధంచేయిస్తున్నారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(అదిరిపడి, అదుర్దాగా) అదెందుకురా?

బేతాళుడు—భట్టారకులవారితో కూడా కోటిలింగాలకు తీసుకువెడతారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(ఆత్రంగా) తీసుకువెళ్ళి?

బేతాళుడు—కపాలమోక్షం అయిందాకా శ్మశానంలో వుంచి, తరవాత మార్కండేయస్వామి ఆలయానికి తీసుకువచ్చి, మహారుద్రాభిషేకం చేయించి, స్వామి సన్నిధిని వుంచుతారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(గుండెలమీద చేతులు వేసుకుని నిట్టూర్పు విడుస్తూ) అమ్మయ్యా! సంగం వూపిరితో నైనా రాజరాజు ఆకల్పాంతమూ నిలిచిపోతాడు, భయం లేదు.

బేతాళుడు—నగరంలో వున్న స్త్రీలందరూ—అసూర్యంపశ్యలు కూడా అక్కడికి వచ్చేశారు మహారాజా! కుంకుమబొట్టుంచీ, హారతులిచ్చీ, పాదాభివందనాలు చేసుకునీ, సోమిదేవమ్మవారిని కడసారం సేవించుకోడాని కాత్రపడుతున్న ఆపేరంటాళ్లు పువ్వులగుట్టలు దాటలేకా, పూలదండల డొంకలు తప్పించుకోలేకా తూలిపోతున్నారు జగత్ప్రభూ!

రాజరాజు—సోమిదేవమ్మగారంటే స్త్రీలకందరికీ దేవీభావనే కదా, ఆశ్చర్యం యేమిటీ? ముఖ్యంగా మహారాణీకి, పార్వతీఅమ్మవారటూ, సోమిదేవమ్మగారటూను. అలాంటి సోమిదేవమ్మగారి నిలాంటి స్థితికి తెచ్చి, మహారాణీకిన్నీ అపచారం చేసినవాణ్ణయిపోయాను నేను.

బేతాళుడు—మహారాణీవారు, శవానికి స్నానం చేయించడానికయిదు కావళ్ల పన్నీరూ, మీద చిలకరించడానికి అయిదు గిండ్లతో అయిదు విధాల సుగంధతైలాలూ, మీద కప్పడానికి క్షీరాబ్ధిపట్టుతాపితాలూ పంపించారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—హరహరా! మహారాణీ మిత్రమూ, మహారాజు శత్రువూనా? ఎంత వ్యత్యాసమూ? అయితే, నాకున్నూ వార్త ముందే యెందుకు వచ్చిందికాదురా?

బేతాళుడు—రాత్రేం మహాప్రభూ! మరణచిహ్నాలు గుర్తించి యేలినవారితో మనవిచేసుకోడానికి మహామంత్రులవారే యిక్కడికి వేంచేశారు; కాని, దర్శనం దొరక్క—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(నెత్తి కొట్టుకుంటూ) శివా! శివా! అందుకా వారి రాక? (పశ్చాత్తాపపడుతూ) ఎంత పని జరిగిందీ? ఎంత భ్రాంతిపడ్డానూ? ఎలాంటి పుణ్యకాలం దాటపెట్టుకున్నానూ?

బేతాళుడు—చివరగడియల్లో అబ్బాయిగారి దర్శనం అయినా దొరుకుతుందేమో అని—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(మాట మరిపిస్తూ) సరే సరే నువు వెళ్లు. వెళ్లి అక్కడే వుండిపోయి నారాయణభట్టుగారి ఆజ్ఞలు పాలిస్తూ వుండు. సర్వమూ

సలక్షణంగా జరగా లనీ, ఏలోపమూ రాగూడ దనీ నారాయణభట్టు గారితో నామాటలుగా విన్నవించు.

బేతాళుడు—చిత్తం మహాప్రభూ!

రాజరాజు—చళుక్యసామ్రాజ్యం నన్నయభట్టారకులవారి కెంతో ఋణ పడి వుంది. అది యుక్తమార్గాన తీర్చుకోడానికి అవకాశాలు తప్పిపో యాయి. ఆరుణమూ యీలోపమూ యిప్పు డయినా తీర్చుకోవలసి వుంది కనక,—సాధ్య మైనంత త్వరగానే—తెల్లవారకుండానే నేనూ వస్తాను, కాని యీలోపున— భట్టారకులవారికి సకలరాజలాంఛనాలూ చెల్లించ వలసిందని చిట్టివీరన్న గారితో—(అర్ధోక్తి)

బేతాళుడు—వారిప్పు డక్కడ లేరు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—మరెక్క డున్నారూ?

బేతాళుడు—తెలవదు దేవరా! వారెక్కడికి వేంచేశారో యెవరూ చెప్పలేకుండా వున్నారండి.

రాజరాజు—అదేమిరా!

బేతాళుడు—వైద్యులు, భట్టారకులవారిని భూశయనం చేయించవల సిందే అంటున్నారు. పురోహితులు దర్భశయ్య సిద్ధంచేస్తున్నారు. ఆసమ యాన యింటి భృత్యుడు వచ్చి యేదో వార్త చెప్పగా గుఱ్ఱం యెక్కి— వాయువేగమనోవేగాలతో—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(చకితుడై) ఆ!.....పోనీ, తమ్ముడితో చెప్పు.

బేతాళుడు—వారి జాడా—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—అయ్యో! ఏమయినట్టురా?

బేతాళుడు—ఎవరూ చెప్పలేకుండా వున్నారు మహాప్రభూ! మహా రుద్రయ్యగారు కూడా అక్కడ లేరండి. తక్కిన ఆరుగురు మంత్రులూ మాత్రమే అక్కడ కనిపెట్టుకుని వున్నారండి.

రాజరాజు—పోనీ, వారితోనే చెప్పు. వారి సందర్శి అక్కడే వుండి పొమ్మను. చూడూ, సర్వసేనాధిపతిగారిని—(అర్ధోక్తి)

బేతాళుడు— వారున్నూ యిప్పు డక్కడ లేరు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(ఆత్రంగా) ఇప్పుడంటే?

బేతాళుడు—భట్టారకులవారిని భూశయనం చేయించీదాకా అక్కడే వున్నా రండి వారు. శవంమీద పువ్వులు కూడా ముందుగా వారే చల్లా రండి. కాని, తరవాత జరగవలసిన తంతువిషయమై నారాయణభట్టుగారి తోనూ, భీమకవిగారితోనూ మంతనాలు చేస్తూ వుండగా, సవరవాళ్లు, జగ్గ రాజుగారూ తిరసారెడ్డిగారూ ఋద్రప్పనాయనింగారూ శరభారాయణిం గారూ బేతినీడుగారూ ఆత్రంగా వచ్చి వారిని తోడుకుపోయారు మహా ప్రభూ!

రాజరాజు—ఇవతల సరస్వతీపురుషావతారం తనువు చాలించిన సమ యానే అవతల మరేదో మునిగిందా వారి కందరికీ?

బేతాళుడు—చిత్తం మహాప్రభూ, అది చూసి అందరూ చకితు లయి పోయారండి. అక్కడ వుండిన పెద్ద లంతా భట్టారకులవారి స్థితి చూసీ యిది చూసీ—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—సరే, నువ్వు వెళ్లు. వెళ్లి, నారాయణభట్టుగారితోటీ, మల్లన్న గారితోటీ—అయితే భీమకవిగా రక్కడే వున్నారు కాదూ?

బేతాళుడు—ఉన్నారు మహాప్రభూ, (జంకుతూ) అయితే,—మమ్మేలినవారు—కటాక్షిస్తే—(నాన్చేస్తాడు)

రాజరాజు—సరే, చెప్పు.

బేతాళుడు—పూర్తిగా వీరభద్రావతారం తాల్చి—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు— కాక వారికేం? నన్నయభట్టారకులవారు చలిపిడుగూ, భీమకవిగారు చిచ్చరపిడుగూనూ. ఆగ్రహం వస్తే వారి యెదట యెవరు నిలవ గలరూ? అయితే, వారేమి సెలవిచ్చారూ?

బేతాళుడు—నోటి మాటలుగా ఏమీ సెలవివ్వించలేదండి. ఉత్తరం మాత్రం—

నమ్రుడై, ఉత్తరం దోసిట వుంచుకుని భృత్యుడు చేతులు చాపుతాడు. రాజు, మునివేళ్లతో అది పుచ్చుకుని, విప్పి, కళ్లు చికిలించుకుంటూ చూస్తాడు.

బేతాళుడు—పండువెన్నెలే గాని వెలుగు చాలదు, దీపం తెస్తాను మహాప్రభూ?

రాజరాజు—అక్కర్లే దక్కర్లేదు. నేను భట్టారకులవారి గుండెలు చీల్చేశాను. ఆగుండెలలో నుంచి వుబికిన వేడినెత్తుటితోటే భీమకవిగారీవుత్తరం రాశారు. భట్టారకులవారి ధర్మజ్యోతి అంతర్లీనంగా, కెంపుల దండల్లా వున్నాయి అక్షరపంక్తులు, ఇంకెందుకురా దీపం?

బేతాళుడు—చిత్తం, చిత్తం.

రాజరాజు—(కళ్లు చికిలించుకుంటూ)

"రాజా, నువ్వింత మూఢుడవనీ, యింత మూరుడవనీ నేనెప్పుడూ అనుకోలేదు"

"నువ్వు గోముఖవ్యాఘ్రానవని కూడా నేనెన్నడూ అనుకోలేదు"

"వేదమూర్తీ, షట్కర్మనిరతుడూ, ధర్మతత్వజ్ఞుడూ, తపశ్శాలీ, అలౌకికచరితుడూ, నీకులబ్రాహ్మణుడూ, వాగనుశాసనుడూ, వశ్యవాక్కూ, మహాకవీ అయిన నన్నయభట్టారకుని మృతికి కారణం కావడంకంటే నువ్వు చెయ్యగల అకృత్యం యింకొకటి లేదు"

"ఏపది సంవత్సరాలపాటో మిసమిసలు చూపగల జవరాలికోసం ఘోరమైన అధర్మానికి వొడిగట్టడమే కాకుండా, ధృవతారలాగ యుగయుగాంతరాలు మెరిసిపోగల మహాభారతం—నీవంశచరిత్రను గడ్డిపరకవతుగా చూసుకున్నావు. నిన్ను అనవలసింది కూడా యేమీ లేదు"

"అయితే, ఎంతెంతలేసి చక్రవర్తులనూ గూడా ఉదాసీనంగా చూడగల అవిచ్ఛిన్నమైన లోకం వుంది. పాండవోత్తముల ధర్మేతిహాసం దానికి కావాలి; కాగా, శేషభారతం యెన్నటికయినా పూర్తిగా ఆంధ్రీకృతం కాకపోదు. అది కూడా రసవంతమూ ప్రామాణికమున్నూ కాకపోదు; కాని, నన్నయభట్టారకుని వంటి కవి యిక పుట్టబోడు. నన్నయభట్టారకుని రచన వంటి రచన కూడా యిక, ఆంధ్రవాఙ్మయంలో వెలయబోదు"

"శేషభారతంలో నీనామరూపాలే వుండవు"

"అపిచ. బంతిపువ్వులా వెలిగే దీపం కొండెక్కితే, సుధాధవళ కాంతులీనే గాజుకుప్పె వలుపే. క్షుద్రమే. అలాగే, నన్నపార్యుని సాహచర్యం వుండింది కనక, నేటివరకూ జగజ్జేగీయమానమై వెలిగిన నీజీవితం, అది వుండబోదు కనక, యిక, ప్రాకృతుని వ్యర్థజీవితం పాటిదే, క్షుద్రమే"

"ఇంతకీ; ఎవరెన్ని అన్నా, యిప్పుడు నీకేమీ విచారపడదు. కనాపడదు; కాని, నీకొడుకు బైరాగుల్లో కలిసిపోతాడు, తప్పదు. నీపట్టమహిషి దుఃఖదేవత అయిపోతుంది, నమ్ము. నీనవోఢ నిన్ను లక్ష్యపెట్టదు. ఈసడిస్తుంది, తిరస్కరిస్తుంది, ధిక్కరిస్తుంది, నీఆశలు నిరాశలు చేసి తన దారి తాను చూసుకుంటుంది, చూసుకో. నీదుష్టశక్తులికి ప్రేరకుడైన మహారుద్రయ్య దిక్కుమాలిన చావు చస్తాడు, తెలుసుకో. నీరాచరికానికి అంతరాయం యేర్పడుతుంది, పరకాయించుకో"

"తెలుసుకోగలిగితే నీకీ దుర్గతి చాలు. నాతపశ్శక్తినీ వ్యర్థం చేసుకుని నీకు సంఘటించవలసిన నికృష్టత యింతకు మించింది మరి లేదు ఫో"

"వేములవాడ భీమకవి"

(కొంతసేపు దిగ్భ్రాంతుడై వుండి) విద్వత్పర్వతం సకవిశిఖరంగా కుంగిపోయింది. అమూల్యజాతిరత్నాలన్నీ పాతాళంపాలయిపోయాయి. వంశచరిత్ర అధ్యాన్నం—(నిరాశాదుఃఖంగా) వంశమే అంతమయిపోయేటట్టుంది, యిక వంశచరిత్ర యెక్కడ?...........చిట్టిపీరన్నగారూ, తమ్ముడూ, సర్వసేనాధిపతీ, పడవాళ్లూ యేమయినట్టు? భట్టారకుల మాట వినకవపోడం—శుష్కపాండిత్యమే కాని భావుకత లేని మహారుద్రయ్యగారి సాచివ్యమే యింతకీ కారణం అయిందా!.............చిత్రాంగి వర్తమానం యేమిటో, యెందుకో చూసుకుని, తరవాత యే సంగతి అయినానూ.

రాజు, కాళ్లీడ్చుకుంటూ చిత్రాంగి మేడకేసి వెళ్లిపోతాడు.

---

*

ఇరవై ఆరో రంగం

చిత్రాంగి నగరు.

గదిలో, తలుపోరగా చిత్రాంగి. గుమ్మంలో, మొలకట్టున చిత్రాంగి కటారితో చిలక. ఇవతల వొక పక్కగా రాజు.

రాజరాజు—(పళ్లు కొరుకుతూ) వ్రతమూ గితమూ యిక పనికిరావు.

చిలక—(నిర్లక్ష్యంగా చూస్తూ తల పంకించి వూరుకుంటుంది)

రాజరాజు—ఈతలుపుచాటులూ, యీవేషాలూ యిక సాగనివ్వను.

చిలక చిత్రాంగికేసి చూస్తుంది, సారంగధరుని కటారి కుడిచేత వుంచుకుని, చురచుర చూస్తూ, ఆకొన్న ఆడపులి లాగ యివతలికి వచ్చి, చిత్రాంగి "బరిమీద చూడా లని వుందా?" అని గద్దిస్తూ అడిగి, తోక తొక్కిన ఆడతాచు లాగ రాజు ఎదట నిటాగ్గా నుంచుంటుంది. చకితుడై, రాజు, ఒక్క అడుగు వెనక్కి వేస్తాడు.

చిలక—(చిత్రాంగిని చూపిస్తూ) ఏం, జంకెందుకూ, చ—క్కంగా చూడవచ్చునే!

రాజరాజు—(చిత్రాంగిని ఎగాదిగా చూస్తాడు)

చిత్రాంగి—(రూక్షంగా చూస్తుంది)

చిలక—(రాజుతో) కళ్లు కావు నీవి, గాజుబిళ్లలు. ఎందుకా వ్యర్థ ప్రయాస?

రాజరాజు—(చిలకని రూక్షంగా చూస్తూ) ఆ!

చిత్రాంగి—(వికటంగా నవ్వి) ఇలాచూస్తూ కొడుకు నేంచేసుకున్నావ్?

రాజరాజు—(చూసిచూసి) ఎవరికి కొడుకు?

చిత్రాంగి—(మొప్పుకేలితో రత్నాంగి నగరికేసి చూపిస్తూ) ఆమహా యిల్లాలు, రత్నాంగీదేవమ్మగారికి.

రాజరాజు—మరి—నీకు?

చిత్రాంగి—పతి—(అని స్ఫుటంగా చెప్పి, వొక్క క్షణం ఆగి) అనుకుంటూ వచ్చాను; కాని, కొడుకయినా కాలేకపోయాడు. పిరికిపంద.

రాజరాజు—(రోషంగానూ, దిగులుగానూ) ఏమన్నావూ?

చిత్రాంగి—నేనన్నది బోధపడడానికి నువ్వింకో జన్మ యెత్తాలి, అదిగో, నీకొడుకుని మృత్యువు తరుముకు వెడుతోంది, పోయి, ముందు రక్షించుకో.

రాజరాజు—(అభావదృష్టులు పరుపుతూ) ద్రోహం—(అర్థోక్తి)

చిత్రాంగి—ద్రోహం! నీదీ ద్రోహం. కోడల్ని చెరపెట్టదలిచావు, ఇల్లాలికి కడుపుచిచ్చు తెచ్చిపెట్టావు, నీదీ క్రౌర్యం! నీదీ దౌష్ట్యం!

రాజరాజు—(తన కటారి పిడి పట్టుకుని పళ్లు పటపటాడిస్తూ) మర్యాదాతిక్రమణం చేస్తున్నావు, జాగ్రత్త.

చిలక—(పళ్లు కొరుకుతూ) మర్యాదట! ఎలా వుంటుందో యెరుగుదువా? (కటారి దూసి) తియ్యి కటారి.

చిత్రాంగి—(కటారి దూసి యెత్తి చూపిస్తూ) ఒక్క పోటుకి చాలవు; కాని, నిన్ను తాకరాదు నువ్వు ఛండాలుడివి.

రాజరాజు—(ఆత్రంగా) ఆ! ఆ! అది సారంగధరుడిది.

చిత్రాంగి—ఔ, నిది సారంగధరుడిదే. అతని చేతులతో నీగుండెల్లో గుచ్చవలసింది; కాని, నేను తన సవతితల్లి నని [illegible] హృదయంమీద రాసి వుందిట. చీల్చి చూసుకోమని—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—(నెత్తి కొట్టుకుంటూ) శివశివా! శివశివా!

చిలక—ఆమాట వుచ్చరించడానికి [illegible] చాలదు.

చిత్రాంగి—మరి—(తన గుండెలు చూపిస్తూ) ఇక్కడే యేమి రాసి వుందో తెలుసా? నువ్వు పతితుడవనీ, నీ[illegible] అపదనీ—పాపీ! చూసుకో.

Vign... Library Acc. No.....

"చిలకా" అని పిలుస్తూ చిత్రాంగి "తల్లీ" అంటూ చిలకా పొడుచుకుని పడిపోతారు. "ఆ, ఆ" అని ఆక్రోశపడుతూ, చిత్రాంగిని పట్టుకోబోతూ రాజు వంగుతాడు.

చిలక—ఛండాలుడా, మాఅమ్మని తాకవద్దు. అమ్మా, కటారి తీసేసుకోండి.

కటారితీసేసుకుని హీనస్వరంతో "శివ—శి—వా" అంటూ చిత్రాంగి మెడలు వాల్చేస్తుంది. చిలక, రాజుతో "పాపీ! పుట్టి కట్టుకు పోరేగు" అని, తానున్నూ కటారి తీసేసుకుని హీనస్వరంతో "శివ—శి—వా" అంటూ మెడలు వాల్చేస్తుంది.

రాజరాజు—(ఒక్క క్షణం పిచ్చిచూపులు చూసి) నాయనా! సారంగధరా, సారంగధరా! (అంటూ దురుసుగా వెళ్ళిపోతాడు)

ఇరవై ఏడోరంగం

రాజరాజు నగరి ముందరి బయలు.

రాజు చిత్రాంగి నగరినుంచి వస్తూ వుంటాడు. పరుగుపరుగున వచ్చి వీరశరభన్న అనే భృత్యుడు నమ్రుడవుతాడు.

వీరశరభన్న—శరణు శరణు మహాప్రభూ

రాజరాజు—(దుఃఖార్ద్రకంఠంతో) ఆ, యెవరదీ?

వీరశరభన్న—నేను వీరశరభన్నని మహాప్రభూ!

రాజరాజు—నువ్వు మహారుద్రయ్యగారితో వెళ్ళావు కాదూ?

వీరశరభన్న—వెళ్ళాను మహాప్రభూ! కాని మేము తిరిగి వస్తూవుండగా తమ్ముడుగారూ, సుబుద్ధిఅయ్యవారూ మూకతో వచ్చి ఆటకాయించారు మహారాజా!

రాజరాజు—(రుష్టుడై) ఆటకాయించి?

వీరశరభన్న—కలపటం అయిపోయింది—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(విసుగ్గా) ఏమయిందిరా చివరికి?

వీరశరభన్న—కాళ్లు తెగి, చేతులు తెగి, ముక్కు తెగి, చెవులు తెగి, బొట్లు తెగి, పేగులు తెగి, తలకాయ యెగిరిపోయి, తమ్ముడిగారి చేతిలో మహారుద్రయ్యగారు దిక్కుమాలిన చావు చచ్చిపోయారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(మండిపడుతూ) ఆ, తమ్ముడి పొగరూ!

వీరశరభన్న—సుబుద్ధిఅయ్యవారు—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—(విచారంగా) అబ్బాయి మాట యేమిటిరా?

వీరశరభన్న—(అటూ యిటూ చూసి, వంగి, మెల్లిగా) కాళ్లూ చేతులూ—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—శివశివా! (కూలబడి) బతికివున్నట్టేనా?

వీరశరభన్న—మాటా చూపూ లేకుండా పడిపోయివున్నారు, ముందు మాట చెప్పడం—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—చెప్పడం గిప్పడం అలా వుంచి—(వుద్దెత్తుగా లేచి) ముందు పంచకళ్యాణి పూన్పించు. తరవాత సంస్థానవైద్యుల సందర్శి—(అర్ధోక్తి)

"శరణు శరణు మహాప్రభూ" అంటూ మరో భృత్యుడు వచ్చి నమ్రుడవుతాడు.

రాజరాజు—నువ్వెవరు?

యల్లమందప్ప—నేను యల్లమందప్ప—(అర్ధోక్తి)

రాజరాజు—సరే, యేమిటి నీకంగారు? తొరగా.

యల్లమందప్ప—ఖిల్లపాలిన పతాకతో తమ్ముడుగారు దండెత్తివచ్చారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(ఆవేశంతో) ఏమన్నావు?

యల్లమందప్ప—కోట చొరబడేశారు మహాప్రభూ!

రాజరాజు—(ఉగ్రుడై) చొరబడి?

యల్లమందప్ప—నగరిమీదకి వచ్చేస్తున్నారు దేవరా!

రాజరాజు—వచ్చి? వెనకటిలాగే వొక ఆట ఆడదామనుకుంటున్నాడా? హ! హ! ఇప్పుడెక్కడున్నాడురా?

యల్లమందప్ప—ముందు ఆయుధాగారం ఆక్రమించుకున్నారండీ. ఇప్పుడు బొక్కసం—(అర్థోక్తి)

రాజరాజు—ఆక్రమించుకుంటున్నాడా? (సింహనాదం చేసి పరవళ్లు తొక్కుతూ చేతు లప్పళించుకుని) కొడుకు లేని రాజరాజుకి తమ్ముడు మాత్రం యెందుకూ, పూర్తిగా వొక్కపోటుకి చాలడు. (జలదరింపు నటించి) ఏమీ, [illegible] లేని నాకు నేడీ కలత యేమిటి?

తెరలో రణగొణధ్వని

రాజరాజు—(బలహీనపడిపోయినట్టు కటారి మెల్లిగా దూసి) ఏమిది? భీమకవిగారి నిశితవాక్కులు నారాచాలు కుంగతీసేస్తున్నాయా? (రెండు చేతులూ యెగరవేసుకుంటూ, అంతకంతకు స్వరం హెచ్చిస్తూ) హరమహాదేవ! హరమహాదేవ! హరమహాదేవ...కి ల్ల ల్ల ల్లా—ద్రోహీ! ఎదటికిరా. (పరవళ్లుతొక్కుతూ రథసంగా వెళ్ళిపోతాడు)

Vignana ... A. C. No 35165

ఆంధ్రరచయితలు

రచయిత : మధునాపంతుల సత్యనారాయణ శాస్త్రిగారు

19 వ శతాబ్దములో జన్మించిన నూరుగురు ప్రసిద్ధాంధ్ర రచయితల జీవిత - రచనా సమీక్షలుగల మనోహరగ్రంథము.

ఆంధ్ర వాఙ్మయమున నేడు, శ్రీ వీరేశలింగం పంతులు గారి కవుల చరిత్రలో సరితూగగల గ్రంథ మిది ఒక్కటే.

చారిత్రకులకే కాక, రసిక విమర్శకులకును పఠనీయమగు యాకూర్పులో 1806 లో జన్మించిన చిన్నయసూరి మొదలు 1901 లో జన్మించిన తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారి వరకుగల అభినవాంధ్ర రచయితలు నూరుగురను గూర్చి చరిత్రోపయోగకరమగు విషయ సంగ్రహము చేర్చబడినది.

వారి వారి రచనలపై మృదుమధురమైన వచన శైలిలో వ్రాయబడిన సమీక్షలు చదువుట కెంతో ముచ్చ గొల్పును.

506 పేజీలు, గ్లేజు కాగితం, క్యాలికో బైండు. వెల రు 6-0

పోస్టేజీ రు 0-15-

ముందుగా, మనియార్డరులో రు 6-15-0 పంపువారికి రిజిస్టరు పోస్టులో పుస్తకం పంపెదము. వి. పి. పద్ధతిలేదు.]

పబ్లిషర్సు: అద్దేపల్లి అండ్ కో

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్

రాజమహేంద్రవరము

END OF
TITLE